

**UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI
FACULTATEA DE DREPT ȘI ȘTIINȚE SOCIALE
CATEDRA DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ**

ANUARUL
CATEDREI DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE
ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Bălți, 2022

CZU [3+94(478)]:378(478-21)(082)=135.1=161.1
U 56

*Discutat și aprobat la ședința Catedrei de științe socioumane și asistență socială
din 29 iunie 2021, proces-verbal nr. 8*

*Discutat și aprobat la ședința Consiliului Facultății de Drept și Științe Sociale
din 30 iunie 2021, proces-verbal nr. 11*

Colegiul de redacție:

Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ.

Igor COJOCARU, dr., conf. univ.

Gheorghe NEAGU, dr., conf. univ.

Olga JACOTA-DRAGAN, asist. univ.

Responsabil de ediție: Olga JACOTA-DRAGAN, asist. univ.

Recenzenți:

Anatol PETRENCU, dr. hab., prof. univ.

Nicolae ENCIU, dr. hab., prof. univ.

Tehnoredactare:

Liliana EVDOCHIMOV

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Anuarul Catedrei de științe socioumane și asistență socială / Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Facultatea de Drept Științe Sociale, Catedra de Științe socioumane și asistență socială; colegiul de red.: Lidia Pădureac [et al.]. – Bălți: [S. n.], 2022 (CEU US). – 202 p.: facs., fig., fot. – Referințe bibliogr. în subsol.

Texte: lb. rom., rusă. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art.
– 130 ex.

[3+94(478)]:378(478-21)(082)=135.1=161.1

ISBN 978-9975-50-274-0

© Centrul editorial al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți
Catedra de științe socioumane și asistență socială
Bălți, 2022

ISBN 978-9975-50-274-0.

CUPRINS

Performanțe și continuitate: Catedra de științe socioumane și asistență socială 5

CERCETARE

Istorie

MITURILE SEPARATISMULUI ȘI PROPAGANDA MILITARISMULUI
ÎN PRACTICILE COMEMORATIVE ALE REGIMULUI SECESIONIST
DE LA TIRASPOL 10

Virgiliu BÎRLĂDEANU

CERCETAREA FENOMENULUI COPILĂRIEI ÎN GULAG DIN
PERSPECTIVA MĂRTURIILOR DE ISTORIE ORALĂ 17

Ludmila D. COJOCARU

100 ЛЕТ АО FLOAREA SOARELUI. ИСТОРИЯ КРУПНЕЙШЕГО
ПРОИЗВОДИТЕЛЯ РАСТИТЕЛЬНОГО МАСЛА В МОЛДОВЕ ОТ
ОСНОВАНИЯ ДО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ 24

Руслан МИХАЛЕВСКИЙ

FAMILIA ARMENEASCĂ SADOVICI DIN BĂLȚI 53

Mihai BĂRBULESCU

MĂNĂSTIREA VORONEȚ – LOC AL MEMORIEI ȘI OBIECTIV AL
PATRIMONIULUI NAȚIONAL 64

Ana GRECU

Științe socioumane

SPECIFICUL ADEVĂRULUI ÎN FILOSOFIA ȘI ȘTIINȚA DREPTULUI 67

Efim MOHOREA

DREPTURILOR NATURALE ALE OMULUI – REPERE ISTORICO-
FILOSOFICE 78

Lidia PĂDUREAC

Olga JACOTA-DRAGAN

CATEGORIA „VALOARE” ÎN TEORIILE AXIOLOGICE 85

Efim MOHOREA

Asistență socială

REPERE PENTRU SOCIOLOGIA CONDUCERII 99

Gheorghe NEAGU

EDUCAȚIE PENTRU DEMOCRAȚIE ÎNTR-UN CADRU ȘCOLAR
PRIN FACILITAREA LIBERTĂȚII RESPONSABILITĂȚII DE A ÎNVĂȚA 111

Elena ZOLOTARIOV

VIOLENȚA CONJUGALĂ ȘI EFECTELE EI ASUPRA FEMEII
VICTIME 117

Cristina CRUDU

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA OBIECTUL DE STUDIU ȘI
PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI DREPTURILOR OMULUI 124

Gheorghe NEAGU

<i>Activitatea științifică a studenților</i>	
PROGRAMUL INTERNAȚIONAL „CULTURA MEMORIEI ȘI PATRIMONIUL CULTURAL PENTRU TÂNĂRA GENERAȚIE. SCHIMB DE EXPERIENȚĂ ȘI BUNE PRACTICI ÎNTRE LITUANIA, MOLDOVA ȘI ROMÂNIA”	144
	<i>Virgiliu BÎRLĂDEANU Ludmila D. COJOCARU</i>
MĂNĂSTIREA PUTNA – SIMBOL AL CREDINȚEI ȘI DEMNITĂȚII NAȚIONALE	146
	<i>Ana CUCULESCU</i>
ORAȘUL SIGHETU MARMAȚIEI – LOC AL MEMORIEI NAȚIONALE	152
	<i>Valentina ANTOCI</i>
MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA – PERLA IDENTITĂȚII CREȘTINE ȘI A PICTURILOR BIZANTINE	158
	<i>Ana-Maria CĂRĂUȘ</i>
СОЛОВЕЦКИЙ МОНАСТЫРЬ – СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ И ПАМЯТИ ЖЕРТВ ТОТАЛИТАРИЗМА	160
	<i>Галина КОТОВИЦКАЯ</i>
„MEMORIA CA FORMĂ DE JUSTIȚIE”: MEMORIALUL VICTIMELOR COMUNISMULUI ȘI AL REZISTENȚEI. CIMITIRUL SĂRACILOR	162
	<i>Mihaela MELNIC</i>
<i>Viața științifică: Facultatea. Catedra. Dezvoltare instituțională. Colaborare</i>	
NOTE DE LECTURĂ, LANSĂRI PUBLICE	170
<i>Activități studențești. Galerie foto</i>	
ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EXTRACURRICULARE CU STUDENȚII LA NIVEL DE UNIVERSITATE/FACULTATE/GRUPĂ ACADEMICĂ	193
	<i>Lidia PĂDUREAC Cristina CRUDU Olga JACOTA-DRAGAN</i>

**PERFORMANȚE ȘI CONTINUITATE:
CATEDRA DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
(2018-2020)**

În perioada 2018-2020, titularii Catedrei de științe socioumane și asistență socială au avut o activitate prodigioasă pe multiple dimensiuni: didactică, cercetare științifică; de ghidare a studenților.

S-a reușit publicarea a circa 30 de articole, studii științifice, inclusiv o monografie, 4 monografii în coautorat, colecții de memorii, documente și studii de caz. Contribuția valoroasă a cadrelor didactice la dezvoltarea științei s-a evidențiat prin circa 80 de participări la foruri științifice naționale și internaționale:

1. MOHOREA, E. *Comunicarea: aspecte teoretice*, Bălți, 2019 (Tipografia *Indigou Color*), 189 p., 100 ex.
2. CIOBANU E. Capitolul: Tineretul – factorii care influențează poziționarea lor în clasa mijlocie/ În: Monografia colectivă *Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. Coordonator Mocanu Victor. Chișinău: ÎS F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018. p. 343-348, ISBN 978-9975-9761-9-0.
3. JACOTA-DRAGAN O., Capitolul modular Educație Interculturală la *Filosofie; Norme și valori civice în societatea democratică*. În Monografia colectivă *Curriculum de educație interculturală a viitorilor pedagogi CE PRO DIDACTICA*, Chișinău 2019.
4. CIOBANU, E., JELESCU, P. Problema formării intereselor electorale ale adolescenților În Revista de psihologie, pedagogie specială și Asistență socială. Nr. 53. Ed.: UPS „I. Creangă”. Categoria C. Chișinău, 2019. ISSN 1857-0224.
5. CIOBANU, E., JELESCU P. Chestionarul de evaluare a intereselor electorale la adolescenți și evaluarea lui. În Revista de psihologie, pedagogie specială și Asistență socială. Nr. 2 (55). Ed.: UPS „I. Creangă”. Categoria C. Chișinău, 2019. p. 41-52. ISSN 1857-0224.
6. NEAGU, Gh., COJOCARU, I. Cercetare-dezvoltare-inovare: prioritate în politica publică a Regiunii de Dezvoltare Nord (RDN) a Republicii Moldova (sinteza sociologică a studiului de politici publice). În: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)* Nr. 2 (LXXXI), 2018. p. 11-30, categoria „C”;
7. PĂDUREAC, L. Sistemul represiv sovietic și soarta membrilor Sfatului Țării: studiu de caz. În: Revista de științe politice și relații internaționale TOMUL XV Nr. 1 2018, p. 162-176, ISSN: 1584-1723, categoria „C”; <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2018/03/162-176-Lidia-Padureac.pdf>;
8. Кожокару, И., Фрунза, А. Исследование возможностей предоставления социальных услуг в рамках промышленного предприятия (на примере АО Флоаря Соарелуй) În: *Moldoscopie (probleme de analiză politică, în curs de publicare)*, categoria „C”;
9. CIOBANU, E. Chestionare de investigare a intereselor electorale ale adolescenților și validarea lor. În: *Materialele Conferinței Științifice Internaționale*, 15 decembrie 2017: [în vol.] / coord.: Silvia Briceag; com. șt.: Silvia Briceag (președinte) [et al.]; com.

- org.: Mihai Şleahţichî (preşedinte) [et al.]. – Bălţi: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălţi, 2018. p. 136-142. ISBN 978-9975-50-222-1.
10. PRIŢCAN, V. Dezvoltarea personalului academic prin intermediul proiectelor internaţionale. Managementul educaţional: realizări şi perspective de dezvoltare: Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale = Educational management: achievements and the development perspectives: Materials of the 2-nd International Scientific Conference, Bălţi: 2018 (Tipografia din Bălţi). – 477 p.: fig., tab. ISBN 978-9975-3260-0-1. [37.0+005.3/.7]:378(478-21)=135.1=111=161.1 M 20, p. 4-10.
 11. MOHOREA, E. Elemente de gândire formală în actele de comunicare / Materialele COLLOQUIA PROFESSORUM din 12.10.2017. (Bălţi; 2018).
 12. MOHOREA, E. Formele adevărului juridic” / Materialele conferinţei naţionale cu participare internaţională „ŞTIINŢA ÎN Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective” (ediţia a treia).
 13. PĂDUREAC, L. Foametea din RSS Moldovenească (1946-1947) în mediul urban. În: *Reconstituiri istorice. Civilizaţie, valori, paradigme, personalităţi. In honorem academician Valeriu Pasat*. Coord.: Gh. Cojocaru, N. Enciu. Chişinău, 2018, Biblioteca Ştiinţifică, p. 381-398.
 14. JACOTA-DRAGAN O., Sugestii metodice pentru lecţiile de educaţie pentru societate în EDUCAŢIE INTERCULTURALĂ Îndrumar pentru studenţii la practica pedagogică, Chişinău, 2020.
 15. JACOTA-DRAGAN O., Capitolului modular Educaţie Interculturală la *Filosofie; Norme şi valori civice în societatea democratică*. Ghid metodologic şi suport de curs EDUCAŢIE INTERCULTURALĂ pentru viitorii pedagogi, Chişinău, 2020, Tipogr. Bons Offices – 116 p., ISBN 978-9975-3355-6-0. 378.015(073) E 19.
 16. MOHOREA, E., „Problema coraportului dintre Drept şi lege în filosofia lui Im. Kant şi G. Radbruch” (în limba rusă) (0,75 c. a.) // Tradiţie şi inovare în cercetarea ştiinţifică. Ed. A VIII-a. Materialele COLLOQUIA PROFESSORUM din 12 octombrie 2018. Bălţi, US „Alec Russo”, 2019, p. 300-306 (0,75 c. a.).
 17. MOHOREA, E.: „Categoría „valoare” în teoriile axiologice” pentru anuarul catedrei.
 18. ZOLOTARIOV, E., Educaţie pentru societate – disciplină şcolară mai centrată pe om. În: *Educaţia incluzivă: dimensiuni, provocări, soluţii*. Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale. Ed. a 5-a, 18 octombrie, 2019. – Bălţi: S.n., 2019 (Tipografia din Bălţi) – 352 p. – p.73-79, ISBN 978-9975-3302-8-2.
 19. PĂDUREAC, L., *Comunism prin înfometare: bolnavii „D” în Basarabia sovietizată*. În: *Faţete ale comunismului în România şi în R(A)SS Moldovenească. Politică, societate şi economie*. Rezumate, Iaşi, 2019, p. 12-13.
 20. PĂDUREAC, L., Foametea din Basarabia (1946-1947): bolnavii „D”, <https://nordnews.md/lidia-padureac-foametea-din-basarabia-1946-1947-bolnavii-d/>
 21. PĂDUREAC, L., Crimă împotriva umanităţii cu victime nereabilitate (moral) – foametea din RSS Moldovenească, <https://nordnews.md/lidia-padureac-crima-impotriva-umanitatii-cu-victime-nereabilitate-moral-foametea-din-rss-moldoveneasca/>
 22. PĂDUREAC, L., *Comunism prin înfometare: bolnavii „D” în Basarabia sovietizată*. În: *Faţete ale comunismului în România şi R(A)SS Moldovenească: politică, societate şi economie*, Iaşi, 2020.

23. MOHOREA E., Aspecte filosofice ale calificării faptelor ilicite” (coautor Ion Buzinschi) (0.6 c. a.) În: Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor: Materialele Conferinței științifice internaționale, consacrată celor 75 de ani de la fondarea universității bălțene, din 9 octombrie 2020, Bălți: US „Alecu Russo” din Bălți, 2020, vol. II, p. 172-179, ISBN 978-9975-50-256-6.
24. PĂDUREAC L., Ecolul represiunilor politice din RSS Moldovenească (1940-1991). Culegere de eseuri, coord. Viorel Bolduma, În: Revista de istorie a Moldovei, nr. 3-4, 2020, p. 188. ISSN 1857-20221. PĂDUREAC L., Comunism prin înfometare: bolnavii „D” în Basarabia sovietizată. În: Fațete ale comunismului în România și în R(A)SS Moldovenească: politică, societate și economie, coord. Cristina Preutu, Anatol Petrencu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2020, p. 127-146. ISBN 978-606-714-600-4 (-290 p.)
25. PĂDUREAC L., Foametea din RSS Moldovenească între mărturiile trecutului și cultura memoriei în post-totalitarism. În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, conferință științifică internațională supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage, Research and Technique”, Iași-Chișinău, 2020, p. 588-592. ISSN 2558-894X.
26. PĂDUREAC L., Impactul totalitarismului sovietic asupra proceselor demografice din RSS Moldovenească. În: Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor: Materialele Conferinței științifice internaționale, consacrată celor 75 de ani de la fondarea universității bălțene, din 9 octombrie 2020, Bălți: US „Alecu Russo” din Bălți, 2020, vol. II, p. 254-261, ISBN 978-9975-50-256-6.
27. PĂDUREAC L. *Iunie 1990 la Bălți reflectat în presa timpului*. În: Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate, Chișinău, 2020, Balacron, ISBN 978-9975-66-710-4.
28. MARȘALCOVSCHI T-T. *Din istoria zonei și orașului Bălți* în colaborare cu Marina Teterin – 21 p. În volumul Jubiliar membru-corespondent Demir Dragvem, 85 de ani. Institutul de Istorie, Publicația apare în iulie 2021.
29. MARȘALCOVSCHI T-T. *Unele aspecte ale suveranității Republicii Moldova*, în *Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realizare*. Materialele Conferinței științifice interuniversitare on-line. 30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova, 23 iunie 2020, Chișinău, USM, 2020, p. 209-2015.
30. MARȘALCOVSCHI T-T. *Încă odată despre neamul românesc*. Articol în colaborare cu Maria Vleju, director adjunct al Direcției Învățământ Telenești și Nelea Chihai, asistent universitar, în *FĂCLIA*, 2 iulie 2021, p. 1-2.
31. NEAGU GH., *Repere pentru sociologia conducerii; Unele considerente cu privire la obiectul de studiu și problematica sociologiei drepturilor omului* (în Anuarul Catedrei 2018-2020).
32. JACOTA-DRAGAN O., *Aspecte filosofice-psihologice ale personalismului energetic*, în materialele Conferinței internaționale PROMOVAREA VALORILOR SOCIALE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE, 4 mai 2018, ISBN 978-9975-3185-7-0.
33. JACOTA-DRAGAN O., *Statul-necesitate sau o simplă alianță?*, (co-autor) în materialele Conferinței internaționale PROMOVAREA VALORILOR SOCIALE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE, 4 mai 2018, ISBN 978-9975-3185-7-0.
34. JACOTA-DRAGAN O., *Autoritarismul între conceptul filosofico-politic și accentele istorice*, (co-autor) în materialele Conferinței internaționale științifico-practice

PARTICULARITĂȚILE ADAPTĂRII LEGISLAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA ȘI UCRAINEI LA LEGISLAȚIA UNIUNII EUROPENE, ISBN 978-9975-3222-0-1.

Deja a devenit o tradiție promovarea seminarelor metodologice ale catedrei, tradițional Catedra organizează anual 2 seminare metodologice în vederea promovării schimbului de experiență și a consolidării reperelor de cercetare științifică. În noiembrie 2018 a avut loc seminarul metodic al catedrei cu genericul „Libertatea. Aspectele metodologice ale contemporaneității” ghidat de Mohorea Efim, dr. hab., prof. univ. Participanții au identificat principalele forme ale libertății, accepțiunile libertății în teoriile contemporane, impiedimente în asigurarea libertății umane și aprecierea acesteia în rândul tinerilor. În noiembrie 2019 a avut loc seminarul metodic al catedrei cu genericul „Categoria „valoare” în teoriile axiologice” ghidat de Mohorea Efim, dr. hab., prof. univ. și asist. univ. Olga Jacota-Dragan. Participanții au identificat principalele accepțiuni ale valorii în teoriile contemporane, tipurile și formele valorilor, au fost analizate criteriile de clasificare ale valorilor.

În privința *Asigurării informaționale a procesului de predare-învățare* putem afirma că au fost elaborate mai multe materiale didactice:

1. Suport de curs la disciplina *Intervenții psihosociale în situații de criză*, ciclul II, specializarea Supervizare în asistența socială (autor – CANȚER N.);
2. Ghid practic la disciplina *Intervenții psihosociale în situații de criză* (autor – CANȚER N.);
3. Ghid practic la disciplina *Managementul proiectelor europene* (autor – CIOBANU E., coautor).
4. Suport de curs la disciplina *Sociologia Drepturilor Omului*, ciclul II, programul de master Drepturile Omului (autor – NEAGU Gheorghe, dr., conf. univ..).
5. Suport de curs la disciplina *Asistența socială a persoanelor vârstnice*, ciclul I, specialitatea Asistența socială (autor – CRUDU Cristina, asist. univ.).
6. Suport de curs la disciplina *Sociologia educației*, ciclul I, specialitatea Istorie și Educație Civică (autor – NEAGU Gheorghe, dr., conf. univ..).
7. Suport de curs la disciplina *Probleme ale familiei și copilului în contextul schimbărilor sociale*, ciclul II, studii superioare de master.
8. Suport de curs la disciplina *Asistența socială a persoanelor vârstnice*, ciclul I, specialitatea Asistența socială (autor – CRUDU Cristina, asist. univ.).
9. Suport de curs la disciplina *Filosofia. Probleme filosofice ale domeniului*, ciclul I, (autor – MOHOREA Efim, dr. hab., prof. univ.).

În perioada 2018-2020 cadrele didactice au avut o activitate științifică prodigioasă, pe parcursul anului titularii catedrei au fost implicați în proiecte de cercetare:

1. PĂDUREAC, L. este director de proiect „Foametea organizată și represiunile pe motiv confesional în memoriile victimelor regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească. Cercetări în localitățile din nordul Republicii Moldova”.
2. COJOCARU, I. a înaintat spre finanțare în cadrul apelului *Civil Society Scholar Awards 2019-2020*, Anunțat de *OPEN SOCIETY FOUNDATION* în cadrul programului *OPEN SOCIETY SCHOLARSHIP PROGRAMS*, un proiect de cercetare: *Regional public policies at the Eastern border of the European Union: theoretical and methodological references and good practices for the emerging states.*

3. JACOTA-DRAGAN, Olga: a participat în proiectul *Promovarea și dezvoltarea educației interculturale în formarea inițială a cadrelor didactice*, implementat de CE PRO DIDACTICA, cu sprijinul financiar al fundației pentru copii *Pestalozzi* din Elveția.
4. COJOCARU, I.: în perioada 25-26 octombrie, a participat la întrunirea ordinară a membrilor Acțiunii COST (CA 15218), la Universitatea din Muntenegru (Podgorița, Muntenegru), – care a urmărit scopul să adopte o abordare coordonată pentru explorarea fenomenului persoanelor fără adăpost la nivel european.
5. COJOCARU, I.: în perioada 13-14 februarie 2020, Universitatea Catolică din Leuven, Belgia (Katholieke Universiteit Leuven) a găzduit o noua sesiune a Acțiunii COST (CA 15218). În cadrul sesiunii au fost prezentate mai multe studii ale echipelor de cercetare din cadrul Acțiunii. Acestea au vizat în special tematici privind: cuantificarea fenomenului oamenilor străzii în orașele din țările participante la Acțiune (Belgia, Elveția, particularitățile Scoției, alte state.

PRIȚCAN, V.: este coordonator de proiecte:

- „Noi orizonturi de internaționalizare – un parteneriat între universitățile din Armenia, Georgia, Moldova, Suedia și Ucraina”, finanțat de Institutul Suedez, titular de grant – Universitatea Malmö din Suedia.
- *ELEVATE*, număr de referință al proiectului: 573921-EPP-1-2016-1-MD-EPPKA2-CBHE-SP, finanțat de programul european Erasmus+, titular de grant – ASEM.
- *SMART*, număr de referință al proiectului: 585620-EPP-1-2017-1- EL-EPPKA2-CBHE-JP, finanțat de programul european Erasmus+, titular de grant – ATEI International Hellenic University.
- MHELM – Moldova Higher Education Leadership and Management, număr de referință al proiectului: 609656-EPP-1-2019-1-MD-EPPKA2-CBHE-SP, finanțat de programul european Erasmus+, titular de grant – UTM.
- CONNECT – „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation and competitive intelligence of students in Moldova, Georgia and Armenia”/„Conectarea Universităților cu mediul industrial prin cooperare antreprenorială inteligentă și inteligență competitivă a studenților în Moldova, Georgia și Armenia”, număr de referință 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP, din cadrul programului european Erasmus+, titular de grant – USM.
- QFORTE – „Enhancement of Quality Assurance in Higher Education System in Moldova”, număr de referință 618742-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-SP, din cadrul programului european Erasmus+, titular de grant – USM.

**MITURILE SEPARATISMULUI ȘI PROPAGANDA MILITARISMULUI
ÎN PRACTICILE COMEMORATIVE ALE REGIMULUI SECESIONIST
DE LA TIRASPOL**

Virgiliu BÎRLĂDEANU, dr., conf. univ.,
Institutul de Istorie MECC

Abstract: *The separatist "project" on the Dniester, for 27 years, followed a natural trajectory of the post-Soviet separatist enclaves, from the generalized state of war, illegalities and terror established by the separatist paramilitary formations with the support of the 14th Army, towards an oligarchic regime financed mainly from external sources and the shadow economy. During this period, the leaders of the secessionists "assembled" their discourse of "Transnistrian statehood" mainly from models and ideological themes of sad pomp, which made the region famous as a "museum of the Soviet Union".*

Keywords: *separatism, sovereignty, social inertia, ideological discourses, social memory.*

Implozia Uniunii Sovietice, de la primul miting antisovietic organizat la Vilnius (23 august 1987) până la semnarea convenției de la Belaja Veža (8 decembrie 1991), s-a soldat cu o „paradă a suveranităților” a fostelor republici unionale. După mai multe încercări ale autorităților unionale de a reanima imperiul sovietic aflat într-o profundă criză, acordul de la Belaja Veža privind constituirea Comunității Statelor Independente era soluția care statua „o modalitate pașnică de divorț civilizată între noile state independente”¹. Dezintegrarea imperiului însă nu s-a petrecut în deplină acalmie, producând peste 170 de „zone de conflict”² determinate de moștenirea grea și deformările spirituale ale sistemului totalitar-comunist, o teribilă criză economică ce sporea instabilitatea socială, dar și reticența conducerii pan-unionale susținută de grupări animate de frica înnoirilor dispuse să instrumentalizeze conflictele în acțiunile îndreptate contra autorităților fostelor republici unionale care au ales calea independenței.³

Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste a încetat să existe la 31 decembrie 1991, inițiativa celor trei președinți la Belaja Veža fiind oficializată la Alma-Ata, în data de 21 decembrie 1991, prin semnarea Declarației, Protocolului și Convenției cu privire la Comunitatea Statelor Independente. Punctul de plecare a noului proiect geopolitic se baza pe constatarea încetării existenței Uniunii Sovietice, ca un fapt împlinit după putch-iului de la Moscova din august 1991.⁴ Prevederile convenției stipulau relațiile între statele noi comunități

¹ Gheorghe E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chișinău: Ed. Civitas, 2005, p. 677.

² Anatol Țăranu, Mihai Gribincea, *Conflictul transnistrean: culegere de documente și materiale (1989-2012)*, vol. I, Chisinau: Ed. Lexon-Prim, 2012, p. 3.

³ în aceeași perioadă, la Moscova un grup de deputați din parlamentul unional în „scopul restabilirii ordinii constituționale în întreg teritoriul URSS” inițiasă convocarea Congresului al IV-lea extraordinar al deputaților poporului din URSS. Scrisoarea celor „îngrijorați de situația creată, de apropierea vertiginoasă a țării de catastrofa politică și social-economică și dezintegrarea statului multinațional” către președintele URSS acumulasă peste 200 de semnături printre care îi regăsim pe Victor Alksnis numit „colonelul negru” și Evgheni Kogan, ambii fiind printre autori „Doctrinei Luk’janov” și membri-fondatori ai grupului „Sojuz”, ex-premierul Nicolai Ryžkov, ex-președintele KGB-ului Vicror Čebričov, Egor Ligačiov, membrul CC PCUS din 1983, cunoscut prin atitudinea ostilă față de procesele de renaștere națională în republicile unionale.

⁴ Gheorghe E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chișinău: Ed. Civitas, 2005, p. 675.

bazate pe recunoașterea reciprocă și respectarea suveranității de stat, dreptul la autodefinire, principiile egalității în drepturi și neamestecul în afacerile interne, renunțarea la utilizarea forței, a metodelor de exercitare a presiunii economice sau oricăror altor metode de presiune, reglementării chestiunilor litigioase prin mijloace pașnice, altor principii și norme unanim acceptate ale dreptului internațional, părțile semnatare obligându-se să respecte normele internaționale unanim recunoscute privind drepturile omului și ale popoarelor.⁵

Declarația semnată în finalul întrevederii de la Belaja Veža „Cu privire la evenimentele din Republica Moldova” exprima profunda îngrijorare a liderilor celor trei republici slave în legătură cu evenimentele de ultimă oră din Moldova, unde forțele secesioniste din stânga Nistrului, exponente ale intereselor sovieto-imperiale, „lansaseră o puternică ofensivă propagandistică și militară împotriva autorităților de la Chișinău”.⁶ În același zile, la Kiev, Mihail Gorbaciov președintele Uniunii Sovietice, în interviul dat televiziunii ucrainene încerca să aducă argumente în favoarea păstrării integrității URSS și a unui centru care își păstra puterea asupra republicilor. Vorbind despre efectele dezmembrării, Gorbaciov, într-un acces de disperare, amintea auditoriului despre eventualitatea unor pretenții teritoriale, în mod special, că Rusia ar putea pretinde o parte din teritoriul Kazahstanului, iar Ucrainei – regiunile Harkov, Donbass și Crimeea. „Aș vrea ca în Ucraina să fie înțeles – și de ucraineni, și de ruși, și de toți cei care locuiesc aici. [...] Știți că comisia ONU pentru apărarea drepturilor omului deja s-a interesat cum se respectă acolo drepturile minorităților naționale?!” La replica moderatorului emisiunii „Dar în Ucraina nu există așa ceva!” Gorbaciov răspundea hotărât: „Va fi. Vă asigur, că va fi, dacă Ucraina va pleca. Uitați-vă, ce se petrece în Moldova... Nu-mi pot închipui ca ucrainenii și rușii să se despartă la această etapă atât de responsabilă și promițătoare, acum când există noua Federație Rusă, statul rus, și statul ucrainean, să desființăm inopinat totul, prin urmare – și Uniunea [Sovietică – n.n.]!”⁷ Argumentele președintelui URSS, la prima vedere, vizau doar problema hotarelor trasate abuziv la etapa constituirii și expansiunii imperiului sovietic, considerate o „bombă cu ceas” pentru declanșarea conflictelor teritoriale, dar, de fapt, contextul și evenimentele care au premers încheierii acordului de la Belaja Veža vădesc implicarea organelor unionale în manevrele politice ostile mișcărilor de renaștere națională și suportul grupărilor puse în acțiune pentru a readuce sub control autoritățile republicilor dispuse să se debarseze de tutela centrului unional și de cadrele statului imperial.

Colonelul Victor Alksnis, într-un interviu acordat televiziunii Rain TV în august 2014, afirma că grupul de deputați „Sojuz” din parlamentului unional, în perioada anilor 1990-1991, înaintase un plan menit să împiedice dezmembrarea URSS, mai târziu numit „doctrina Luk’janov”. Esența doctrinei în cauză rezidă în convingerea că republicile care au ales calea independenței pot fi stopate în această cale prin scindarea lor teritorială și susținerea unor regiuni separatiste prosovietice. În Ucraina, acestea puteau fi regiunea Donbass și Crimeea, în Republica Moldova – Transnistria și Găgăuzia, în Georgia – Abhazia, Adjaria și Osetia de Sud, în Estonia erau vizate în acest proiect Narva și Kohtla-Järve, în Lituania – districtul Šalčininkai. Colonelul Victor Alksnis, unul din protagoniștii doctrinei, consemna potențialul de lobbism politic al grupului „Sojuz” care număra peste 400 de deputați în parlamentul unional, exemplificând cazul ultimatumului din noiembrie 1990 în urmă căruia a fost demis ministrului de interne Vadim Bakatin, care a ezitat să ordone aplicarea forței armate în republicile baltice și pleda pentru dotarea ministerelor de interne ale republicilor unionale

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, p. 679-680.

⁷ Михаил Горбачев, *Декабрь – 91. Моя позиция*, Москва: Изд. Новости, 1992, стр. 45-56.

cu mai multă autonomie administrativă. La fel, colonelul Alksnis își amintea despre interacțiunea grupului parlamentar menționat cu ministerul unional al apărării și Comitetului Securității de Stat (KGB) și susținerea tacită a majorității miniștrilor din guvernul unional în vederea finanțării și dotării grupurilor și organizațiilor separatiste locale în Osetia de Sud, Letonia și Estonia, instruirii detașamentelor paramilitare ale Interfront-ului, iar în zilele putch-ului din august 1991 – coordonării acțiunilor cu OMON-nul din Riga. Alksnis considera enclavele separatiste în Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud și Donețk a fi un efect al realizării „doctrinei Luk’janov”, deși colonelul menționa că desființarea parlamentului unional și grupului „Sojuz” au făcut să supraviețuiască doar câteva dintre proiectele de separatism intern din republicile unionale. Dincolo de discuțiile despre existența „doctrinei Luk’janov” sau a unui alt plan de acțiuni elaborat și realizat în scopul scindării republicilor „rebele”, astăzi este certă implicarea organelor de forță și dotarea separatiștilor cu armament, cadre militare și asistența financiară din partea Kremlinului, de rând cu implicarea directă a Armatei a 14-a în conflictul armat pe r. Nistru care l-a amplificat și a creat condiții pentru instaurarea controlului separatiștilor asupra întregului teritoriu al Transnistriei.⁸

Instigarea la conflict cu autoritățile republicane și crearea enclavelor separatiste n-au salvat imperiul sovietic, la fel cum nu au deturnat din cursul luat spre independență nici în cazul republicilor baltice, nici în Georgia și nici în Republica Moldova. Populațiile enclavelor separatiste, la rândul lor, prin promisiunile propagandistice și inocularea unor expectații eronate, au fost antrenate într-o cursă utopică de conservare, iar după destrămarea URSS – de resuscitare a imperiului sovietic. În acest fel, „proiectul” separatist de pe Nistru, pe parcursul a 27 de ani, a urmat o traiectorie firească enclavelor separatiste post-sovietice, de la starea generalizată de război, ilegalități și teroare instaurată de formațiunile paramilitare separatiste cu suportul Armatei a 14-a, spre un regim oligarhic finanțat preponderent din surse externe și economia tenebră. Pe parcursul acestei perioade, liderii secesioniștilor și-au „asamblat” discursul „statalității nistrene” preponderent din *modele* și *teme* ideologice de tristă pomină, care au făcut faima regiunii de „muzeu al Uniunii Sovietice”. De la bun început, s-a mizat pe memoria comunităților cu *identități relictare*, exploatându-se inerțiile sociale și nostalgia după imperiul sovietic, producând reactualizări și retrairi ale unor evenimente fondatoare din trecutul imperiului rus și, mai frecvent, din cel sovietic. Imaginile mitice ale acestui discurs sunt menite să canalizeze și să exorcizeze fricile colective, să justifice acțiunile și deciziile politice, să impună protagoniști exemplari ai separatismului și să deconspire vicleniile „dușmanilor externi” și „conspirațiile malefice”. În aceste contexte, ideologia separatismului vehiculează imagini mitice despre trecut, dar și proiecții utopice despre viitor, adesea, în acord cu o mentalitate totalitară recurentă, pasibilă să transforme regiunile separatiste în „găuri negre” dominate de economia tenebră și regimuri autoritar-mafiotice.⁹

⁸ Vezi: Ion Coștaș, *Transnistria 1989-1992. Cronica unui război „nedeclarat”*, București: Ed. RAO, 2002; Anatol Munteanu, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, București, 2005; Anatol Munteanu, *Epopoea libertății, Războiul de la Nistru (1990-1992)*, Iași: Ed. Tipo Moldova, 2012; Gheorghe Balan, Vitalie Ciobanu, Gheorghe Cojocaru, *In Memoriam. În memoria eroilor căzuți la Nistru (1992)*, Chișinău: Ed. Universul, 2012; Mihai Grecu, Anatol Țăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova*, Chișinău: Ed. Litera Internațional, 2004; Gheorghe Cojocaru, *Separatismul în slujba Imperiului*, Chișinău: Ed. Civitas, 2000; Tudor Iovu, *Poduri de foc: cronica alb-negru a unui război*, Chișinău: Ed. ARC, 2002. Scopul definitoriu a acestui tip de intervenții rămâne și astăzi a menține în perimetrul sferei de influență a Federației Ruse statele post-sovietice care și-au regăsit identitatea și independența după 1991.

⁹ Vezi: Michael Bobick, *Profits of disorder: images of the Transnistrian Moldovan Republic*, in *Global Crime*, London: Routledge, Vol. 12, No. 4, November 2011, p. 239-265.

Repertoriul propagandistic în așa-numita republică moldovenească nistreană s-a amplificat prin împrumuturi de concepte istorico-filosofice și curente politico-religioase ruse care, după 31 decembrie 1999, au primit tot mai mult teren în Federația Rusă, în tandem cu politicile desfășurate în spațiul post-sovietic. Doar în câțiva ani, vectorul *civilizaționismului geopolitic*, aflat în Duma rusă în continuă concurență cu liberalismul internațional și cu realismul moderat, a căpătat susținerea majorității parlamentare, adunând la un loc forțe și curente extrem de eterogene, de la monarhiști, fundamentalisti și naționaliști la comuniști.¹⁰ Din perspectiva acestei *identități strategice*, Rusia prezintă „o civilizație distinctă și unică, al cărei sens existențial nu poate fi explicat în mod rațional”¹¹. Rusia, în versiunea *civilizaționistilor*, reprezintă o antiteză a Occidentului, structurile acelor societăți fiind atât de diferite, încât pacea între aceste două entități este de neconceput. În opinia lor, Occidentul este caracterizat prin individualism, cinism și indiferența tot mai mare față de religie, consumatorism vulgar și cultura de masă”¹². În contrast cu Occidentul, Rusia întruchiează colectivismul, generozitatea, altruismul, sacrificiul, spiritualitatea și ortodoxismul, multe dintre virtuți reprezentând exclusiv moștenirea bizantină conservată de imperiul și poporul rus.¹³ „Pentru ei, istoria Rusiei din ultimii cinci sute de ani nu este altceva decât o opoziției ciclice la agresiunile militare și tentativele de expansiune culturală ale Occidentului. Rusia a fost elementul cheie în politica mondială care a năruit planurile hegemonice a lui Napoleon și Hitler. Lumea trebuie să fie recunoscătoare Rusiei pentru sacrificiile făcute.”¹⁴ Prăbușirea Uniunii Sovietice este calificată drept o „catastrofă geopolitică de proporții” și o înfrângere în fața „hegemoniei atlantice” cu urmări grave, care a avut două cauze fundamentale: conspirația malefică a occidentalilor și decăderea morală a elitelor și, ca urmare, trădarea lor. Disoluția Uniunii Sovietice și pierderea în Războiul Rece au avut consecințe zdruncinătoare, care însă nu sunt considerate ireversibile, iar înfruntarea cu Occidentul – departe de a fi terminată.¹⁵

Pe de altă parte, discursurile ideologice ale autorităților separatiste invocă trecutul imperial drept mărturie a unei continuități menite să justifice supraviețuirea enclavei, dar și să explice dramatismul vremurilor actuale ca o etapă și un spațiu „de dăinuire” a lumii ruse (*русский мир* – rus). Faptele exemplare ale trecutului (bătălii, victorii, tradiții militare, întemeierea unor giganti industriali ș. a.) sunt formulele propagandistice prin care enclava separatistă se vede regenerată, tinde să-și definească viitorul prin imagini fabricate ale „continuității”, „gloriei” și „progresului”. Misiunea sacră, unul din pilonii ideologici care trebuie să sugereze sentimentul coeziunii, apare și ea înscrisă în origini, într-o moștenire etalată a „eroismului ostașilor ruși și sovietici”, exprimată în formule ca „străbunii noștri au luptat” sau „mulțumesc bunicului pentru victorie!”. Istoria militară a imperiului, expusă

¹⁰ Prin noțiunea „identitate strategică” teoria constructivismului social distinge „viziunea asumată de elite (populația o percepe ca ulterior ca idee națională) cu privire la forma pe care trebuie să o ia sistemul politic, precum și principalele amenințări la adresa securității, potențialii rivali și aliați și marea strategie de urmat pe arena în vederea asigurării locului și rolului țării în sistemul internațional”. (Stanislav Secieru, *Rusia după Imperiu: între putere regională și custode global*, Iași: Institutul European, 2008, p. 41.)

¹¹ Ibidem, p. 85.

¹² Ibidem, p. 88.

¹³ Vezi: Олег Дзярнович, Виржилию Бырлэдяну, Леонид Тимошенко, *Сны о Византии? Место цивилизационного и культурного наследия Византии в регионе Пограничья Центрально-Восточной Европы*, Вильнюс:, Европейский Гуманитарный Университет, 2014.

¹⁴ Stanislav Secieru, *Rusia după Imperiu: între putere regională și custode global*, Iași: Institutul European, 2008 p. 88.

¹⁵ Ibidem, p. 87-88.

astfel în discursuri și practici propagandistice, trasează în imaginarul mulțimilor implicate doar „veacuri de glorie”, fapte de vitejie și sacrificii ale tuturor generațiilor poporului declarat „purtător de Dumnezeu” (*Народ Богоносец* – rus.) care, în ambianța mitologiei ideologice, își pune cununa mesianică de „martir” și de „eliberator”.

În calendarul sărbătorilor declarate oficiale de liderii secesioniștilor de la Tiraspol, 9 mai este marcată ca Ziua Victoriei în al Doilea Război Mondial, numit, conform unei uzanțe stabilite în perioada sovietică, „Marele Război pentru Apărarea Patriei”. De facto, substituirea noțiunii permite decuparea cronologică și celebrarea victoriei în cadre ideologice convenabile, proiectând doar conflagrația germano-sovietică și lăsând în afara parantezei etape, procese și evenimente de război, care nu se circumscriu tiparelor propagandistice. Războiul, prezentat conform canoanelor propagandistice, a început la 22 iunie 1941 cu „atacul mișelesc” al Germaniei hitleriste și aliaților săi asupra Rusiei sovietice care, fiind surprinsă în „proces de făurire a pașnică”, a reușit să riposteze agresorului prin eroismul manifestat și coeziunea popoarelor Uniunii Sovietice, călăuzite de partid și celebri comandanți ai Armatei Roșii¹⁶ spre victorie (9 mai 1945) și spre eliberarea popoarelor Europei de fascism. Sacrificiul în numele Victoriei a fost imens; statisticile evocă date ale dezastrului și pierderilor umane, însă fără a detalia și a explica implicația și crimele regimului totalitar-stalinist în acest război, lăsând posibilități pentru generalizări deplasate și adaptări la un context ideologic și un mit fondator, impuse să legitimeze ordinea actuală, să fortifice „proiectele mobilizatoare”.¹⁷ Pe parcursul întregii perioade de ocupație sovietică, regimul a invocat argumentele „eliberării Moldovei de sub ocupația fascistă româno-germană” și „necesitățile ridicării din ruine și industrializării RSS Moldovenești”, justificând prin mitul fondator al propagandei sovietice privind misiunea eliberatoare și civilizatoare a URSS acțiunile de sovietizare represivă, politicile de deznaționalizare și migrația masivă de populație rusofonă în această regiune.

Dirijarea abuzivă de către așa-numita administrație de la Tiraspol a dimensiunii istorice și artistice a ceremonialului festiv consacrat „Zilei Victoriei” și mușamalizarea iscusită a acesteia sub pretextul grijii paterne a autorităților față de „memoria celor căzuți” denotă mecanismele instrumentalizării ideologice a „locurilor memoriei” prin aplicarea unor strategii de comemorare selectivă și a șabloanelor propagandistice de sorginte sovietică. Orașele Transnistriei până astăzi rămân ancorate în topografia urbană sovietică, străzile Tiraspolului și Tighinei (Bender) păstrând semnificațiile duratei de tristă pomină. Astfel, strada centrală a Tiraspolului păstrează denumirea de „25 Octombrie”, fiind dedicată revoluției bolșevice din 1917. Paralel străzii 25 Octombrie se întind străzile „Roza Luxemburg”, „Karl Marx”, apoi „Karl Liebknecht”, strada „Sovietică” și strada „9 Ianuarie 1905”. Îndreptându-ne spre sud, găsim străzile „Jakov Sverdlov”, strada „Răscoalei”, strada „Maxim Gorki”, strada „1 Mai”. Străzile menționate, intersectându-se cu strada „V.I. Lenin”, formează o structură ce validează prin practici cotidiene continuitatea modelelor și mitologiei sovietice, atributele unei identități utopice, dar și rezistența enclavei la modernizare. În ajunul celebrării Zilei Victoriei autoritățile separatiste, de obicei, anunță programul festivităților, prin dispoziții oficiale antrenând în calendarul pregătirilor instituțiile de stat, organizații obștești de veterani și de tineret, școli de creație; armata și organele de forță ale autoprocimatei republici, la rândul lor, participă la parada militară, precedată de o serie de repetiții. Celebrările sunt

¹⁶ În februarie 1946, *Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor* a fost redenumită în *Armata Sovietică*.

¹⁷ Simona Nicoară, *Istoria și miturile. Mituri și mitologii politice moderne*, Cluj-Napoca: Ed. Accent, 2009.

motiv de etalare excesivă a unor obiecte care funcționează ca nuclee de semnificații: steagurile enclavei separatiste sunt asociate cu cele a Federației Ruse și ale Uniunii Sovietice, stema „republicii nistrene moldovenești” care amintește de stema fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești, uniforme militare, locurile consacrate cu referire la istoria rusă și cea sovietică – toate acestea sunt înnoite, reparate și prezentate publicului în mod simultan, pe tot teritoriul, subliniind integritatea socială și politică râvnită. În același scop autoritățile creează spații care mimează abundența și comuniunea, facilitând regimul de control la hotarele enclavei separatiste, distribuind veteranilor și pensionarilor mărfuri de larg consum în mod gratuit sau la preț derizoriu, oferind angajaților două zile libere, timp în care au parte de numeroase activități de agrement adresate atât celor maturi, cât și copiilor. Instituțiile muzeale în aceste zile funcționează în regimul „ușilor deschise”, iar în locurile publice sunt distribuite „panglicile Sfântului Gheorghe” – „simbolul Zilei Victoriei în Marele Război pentru Apărarea Patriei”, acțiune instituită și finanțată de guvernul Federației Ruse, începând cu anul 2005. Spațiile urbei sunt „presărate” abundant cu locuri ale memoriei ridicate până și după anul 1992 cu diverse ocazii și semnificații tematice care evocă exclusiv fapte și protagoniști din istoria Imperiului rus, din perioadele sovietică și post-sovietică. Centrul Tiraspolului, alocat celebrărilor și comemorărilor, îl constituie Memorialul Gloriei Militare, inaugurat în anii ‘20 al secolului trecut ca un scuar, de la o etapă la alta, a fost renovat și completat cu obiective memoriale dedicate războaielor și conflictelor armate de care nu a dus lipsă istoria secolului al XX-lea. Obiectivele centrale ale complexului memorial, astăzi, îl constituie postamentul cu tancul T-34 și focul veșnic de la Mormântul Soldatului Necunoscut.

Memorialul Gloriei Militare și strada „25 Octombrie” din Tiraspol, în ziua de 9 mai, devine spațiul de referință al celebrărilor Zilei Victoriei în Transnistria. Partea oficială a sărbătorii este menită să inspire audienței senzația stabilității și legitimitatea grupului aflat la putere; prin cuvântări, etalări de simbolurilor, depuneri de flori, sărbătoarea canalizează imaginarul social, creează sentimentul unității și al siguranței. Momentul culminat al acestor manifestări este considerată parada militară cu participarea tehnicii de luptă care reprezintă pentru aderenții separatismului transnistrean capacitatea de rezistență în fața „agresiunii moldovenești”. Spațiul manifestației este dominat de un ecran masiv plasat în centrul străzii, care proiectează secvențe ale evenimentelor din Piața Roșie din Moscova, creând astfel iluzia unui spațiu comun al sărbătorii. De pe acest ecran, la 9 mai 2015, Dmitri Rogozin, trimisul special al președintelui Federației Ruse în regiunea transnistreană, căruia îi este interzisă intrarea în Republica Moldova, adresa un mesaj celor prezenți la celebrarea aniversării de 70 de ani ai victoriei:

„Inima mea în această zi este cu voi, în Transnistria. Vă adresez felicitări cu ocazia aniversării Marii Victorie. Mai sunt vii veteranii noștri, care ne dau un exemplu de putere, voință, unitate și memorie istorică, de la care am moștenit-o. Toți avem acum timpuri grele, rezistăm atacului unei varietăți de forțe care doresc să ne frângă unitatea, cu ajutorul sancțiunilor economice să inoculeze nesiguranța în viitor. Dar acest lucru nu se va întâmpla niciodată. Astăzi Rusia devine și mai puternică!”

Apoi, conform programului, urmează coloanele strict organizate, îndreptându-se spre locul depunerii de flori, procesiuni alegorice care evocă memoria strămoșilor participanți în război (*Бессмертный полк* – rus.), cortegiile masive ale militanților și, în final, publicul larg care, dincolo de regulile de protocol și ingredientele canonice ale sărbătoririi, erupe în partea de divertisment a sărbătorii cu concerte, dansuri și ospețe.¹⁸ În spațiul public, piețe,

¹⁸ Vezi: Virgiliu Bîrlădeanu, Ludmila D. Cojocar, *Război, alcool, identitate. Al Doilea Război Mondial în memoria socială a Republicii Moldova (2001-2009)*, în „Istoria recentă altfel. Repere

magazine și cafenele răsună preponderent melodiile din timpul războiului și despre război. Vitrinele magazinelor sunt împânzite de imagini și simboluri tematice.

În acest context, constatăm că atitudinea majorității locuitorilor Transnistriei față de cel de-al Doilea Război Mondial rămâne a fi determinată de remanențele culturii sovietice, fiind un produs al propagandei, ritualurilor politice, artei sovietice moștenite, în primul rând – opere literare, filme artistice, cântece de război, modele vizuale masiv difuzate pe canale TV și radio, în ajunul și în timpul evenimentelor sărbătorire și comemorare. Acest lucru înseamnă că ideile, experiența și cunoștințele câtorva generații au fost prelucrate ideologic și ambalate în produsele culturii de masă mai multe decenii la rând de către funcționari, lucrători de partid, regizori, scriitori și profesori, au fost verificate și configurare corespunzător, fiind probate în mai multe rânduri și impuse instituțional de către autorități și, în cele din urmă, dobândind un statut al realității în sine, pasibile să subordoneze experiența personală a indivizilor. În conștiința colectivă imaginea Victoriei a fost supusă unui procedeu de actualizare și adaptare la noile agende, devenind un complex cultural de referință prin intermediul căruia sunt interpretate o serie evenimente de actualitate. Victoria nu doar încununează, ci purifică și justifică războiul, blochează încercările de a raționaliza laturile lui negative, posibilitatea de a explica cauzele și cursul războiului, de facto legitimează natura regimului totalitar sovietic în ansamblul, justifică retroactiv „costurile” proceselor de sovietizare forțată și modernizare militar-industrial – represiunile, foametea și decesele în masă provocate de autoritățile sovietice, deportările și colectivizarea, creând versiunea necontestată a trecutului, singura modalitate permisă de autorități de a interpreta istoria. Victoria a devenit un cult mediatizat, care vehiculează imagini, rituri de solidaritate, identități militarizate dispuse să mențină enclava separatistă în starea continuă de „cetate asediată”. O astfel de memorie a războiului este utilă doar pentru legitimarea ordinii represive a unui regim post-totalitar, care nu și-a găsit rostul în procesele occidentalizării și modernizării, nu a rezistat tensiunii schimbărilor social-politice.

culturale”. Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (eds), Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2013, p. 877-887.

CERCETAREA FENOMENULUI COPILĂRIEI ÎN GULAG DIN PERSPECTIVA MĂRTURIILOR DE ISTORIE ORALĂ

Ludmila D. COJOCARU, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: *The abusive nature of the actions of the Soviet state led to the extension of the lists of "hostile elements destined for deportations" on minors on the territory of the Moldovan SSR.*

In this article we present to the reader's attention a series of case studies, important and relevant in articulating a new research topic on the totalitarian regime - the phenomenon of childhood in the Gulag. The case studies we will refer to below reveal the life histories whose course was sealed by the period of the Soviet occupation of Bessarabia.

Keywords: *oral history, Gulag, deportations, totalitarianism, collective trauma.*

Introducere

În primii opt ani de putere sovietică (1940-1941, 1944-1953), spațiul Pruto-nistean a intrat în raza politicilor de sovietizare intensivă, timp în care au fost operate deportări în masă a populației locale în regiunile de est ale imperiului (cele mai cunoscute deportări fiind organizate la 12-13 iunie 1941, 5-6 iulie 1949 și, respectiv, 1 aprilie 1951). Natura abuzivă a acțiunilor statului sovietic a determinat extinderea listelor cu „elemente dușmănoase destinate deportărilor” asupra persoanelor minore de pe teritoriul RSS Moldovenească. Astfel, sub pretextul „originilor nesănătoase”, circa 20 000 copii basarabeni au fost condamnați la deportare „pe vecie”¹⁹, urmând a fi ținuți sub incidența politicilor de educare a personalității, în spiritul Omului Nou – „constructor al comunismului”.

Prezentăm spre atenția cititorului o suită de studii de caz, importante și relevante în articularea unei noi teme de cercetare privind regimul totalitar – fenomenul copilăriei în Gulag²⁰. Studiile de caz la care ne vom referi în continuare relevă istorii de viață al căror parcurs a fost pecetluit de perioada ocupației sovietice a Basarabiei, în anii 1940-1941 și 1941-1991. Ignorarea deliberată de către istoriografia sovietică a acestui gen de mărturie și,

¹⁹ Condițiile obscure în care au avut loc represaliile determină caracterul discutabil al numărului de victime, inclusiv minori. Fără a se opri la categoria de vârstă *copii*, Valeriu Pasat indică asupra unei cifre de peste 5 000 de familii basarabene ridicate în deportarea din 1941 (vezi: Valerij Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy (1940-1950)*, Moskva: Terra, 1994, s. 147-148); pentru deportările în masă din 1949, se operează frecvent cu datele propuse de Gh. E. Cojocaru – 11 899 de copii (vezi: Gheorghe E. Cojocaru, *Operațiunea „Sud”*: *culegere de documente*, Chișinău: Ed. Bons Offices, 2010, p. 243); pentru valul de deportări din 1951, datele statistice disponibile indică frecvent asupra numărului de 799 de copii deportați din RSS Moldovenească (vezi: Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1050*, Moskva: Ed. Rosspen, 2006, p. 395).

²⁰ Termenul *Gulag*, preluat de la acronimul din limba rusă GULAG, și-a extins considerabil conținutul după 1989 prin desemnarea emblematică a spațiului de detenție sub orice formă, incluzând deportări, închisori, regim forțat de reședință, privare a dreptului de studii superioare la locul de baștină și în capitalele fostelor republici unionale, restricționarea dreptului de alegere a locului de muncă și trai etc. Într-un studiu al literaturii universului concentraționar din România, Ruxandra Cesereanu prezintă o definiție expresivă a *deportatului și stării de a fi în deportare*: „Deportatul este tot un deținut politic, dar aflat într-o închisoare de aer, ‘liberă’: și el este supus autorității de reprimare, fiind silit să locuiască într-un spațiu străin și dezumanizant” (vezi: Ruxandra Cesereanu, *Călătorie spre centru infernului. Gulagul în conștiința românească*, București: Ed. Fundației Culturale Române, 1998, p. 105). La fel, vezi: **Steven A. Barnes**, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society*, Princeton: Princeton University Press, 2011, p. 16.

ulterior, nevalorificarea potențialului de document istoric al acestor surse întreține până astăzi atitudini ambigue față de trecutul totalitar: de la nostalgii post-totalitare la frustrări, tăceri și fobii cultivate timp de trei generații. Istoria victimelor, redată prin mărturiile de istorie orală, poate fi regăsită între filele sutelor de dosare fabricate de structurile sovietice de presiune, aflate astăzi în fondurile arhivelor de stat; însă nici cea mai atentă scrutare a acestora nu poate recupera detalii privind trăirile personale. În spatele dosarelor de arhivă este imposibil a întrezări informații despre suferințele, speranțele sau strategiile de supraviețuire ale celor condamnați de regim la deportare forțată în regiunile de est ale imperiului, la muncă silnică în lagăre, școlarizare rusificată, colectivizarea gospodăriilor individuale și, nu în ultimul rând, la „copilăria fericită în URSS”.

Problema de cercetare, prezentată în acest studiu, a prins contur în baza investigațiilor de istorie orală, documentărilor în arhivele de familie și în fondurile de arhivă ale structurilor oficiale – toate aceste cercetări științifice fiind desfășurate în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”. Pe parcursul a patru ani de implementare a Programului de Stat, echipele de cercetare antrenate în proiect au reușit să acumuleze un volum impunător de materiale inedite și editate. În acest context, impactul politicilor represive de sovietizare asupra copiilor, experiența victimelor minore în perioada Gulagului, consecințele procesului de sovietizare asupra formării personalității copiilor care au supraviețuit represiunilor din RSS Moldovenească constituie o temă de studiu nevalorificată până în prezent în medul științific din Republica Moldova, de importanță majoră pentru cercetarea fenomenului totalitar și de actualitate pentru înțelegerea proceselor istorice și social-culturale care au loc în societatea contemporană.

Vocile persoanelor minore au fost elucidate sumar, acestea fiind realizate în contextul altor grupuri de martori ai deportărilor din Basarabia. Primele studii apărute la tema copilăriei în perioada Gulagului se referă preponderent la statele baltice²¹ sau vizează în mod general fenomenul copilăriei în URSS sau în Europa de Vest. Timp îndelungat, memoriile acestui contingent de martori au fost trecute cu vederea în studiile de analiză a fenomenului totalitar, experiența lor fiind percepută ca un produs secundar al politicilor aplicate de stat împotriva maturilor. Cercetările recente au demonstrat, însă, rolul copiilor ca actori sociali activi, la fel ca și adulții, răspunzând și reacționând la situații. La fel, studii consacrate au demonstrat că experiența individuală a persoanelor de orice vârstă prezintă o realitate concurentă reprezentărilor utopice din propaganda sovietică, statul întreprinzând eforturi metodice de inculcare a fricii, autocenzurii și uitării organizate, cu țelul suprimării acestei *contra-memorii*.

Cinci experiențe ale copilăriei în Gulag

Primul studiu de caz pe care-l aducem în atenția cititorului relevă istoria vieții **Elenei Bliuc (până la căsătorie, Liulica)**, deportată la vârsta de 15 ani, în 1949, din comuna Sudarca, raionul Dondușeni în regiunea Habarovsk, URSS, împreună cu fratele și cu părinții.²² Firul roșu care străbate narațiunea Elenei Bliuc ține de trei subiecte centrale: școală,

²¹ Irena Kurtinaityte, Vidmantas Zavadskis, *Children of Siberia: Memoirs of Lithuanian Exiles*, Kaunas: Naujasis Lankas, 2013; Sandra Kalniete, *With Dance Shoes in Siberian Snows*, Champaign: Dalkey Archive Press, 2009; Tomas Balkelis, *Deportations, Ethnicity and Identity Memoirs of Children Deportees, 1941-1952*, „Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences”, vol. 51(3), 2005, p. 40-75.

²² Liulco Gherasim P. (a.n. 1899), Liulco Maria I. (a.n. 1889) – soția, Liulco Grigore (a.n. 1931) – fiul, Liulco Elena (a.n. 1933) – fiica, supuși represiunilor în 1949, fiind încadrați la „chiaburi” (vezi: *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, coord. și red. șt. Elena Postică, Chișinău: Ed. Știința, vol. II, 2001, p. 78).

studiile superioare și, nu mai puțin important, integrarea după eliberarea din regimul de reședință forțată. Până la deportările din 1949, imediat după retragerea operațiunilor militare și reinstaurarea puterii sovietice în Basarabia în 1944, școala a fost printre instituțiile-cheie de sovietizare, aplicând substituirea alfabetului latin cu cel chirilic în programele școlare și susținând introducerea sărbătorilor „cu roșu în calendar” în locul celor religioase și naționale („Vai! în '44... când au venit rușii, trebuia să învățăm iar alfabetul! Toată vara am învățat alfabetul chirilic, ca să-l uităm pe cel românesc.) Caracterul radical al schimbărilor în domeniul educației a fost asigurat prin transferul masiv de cadre din dreapta Nistrului, dar și prin repetarea anului școlar pentru elevii care nu au reuși să se acordeze noilor rigori. Substituirea profesorilor din Basarabia cu cadre aduse de peste Nistru ilustrează practica de transfer a modelului sovietic din regiunile în care sovietizarea era deja realizată. Tranziția anevoioasă la noul sistem de studii a fost urmată de deportarea forțată și trauma școlarizării în condițiile deportării, în iulie 1949 („Cel mai dureros, țin minte, a fost ziua de 1 septembrie [1949]. Eu treceam în clasa a IX-a și mă gândeam cu durere: colegii mei se duc azi la școală, iar eu cosesc fân pe o insulă, în Răsăritul Depărtat”). Datorită înțelepciunii tatălui, familia Liulica a fost distribuită într-o localitate unde exista școală medie de cultură generală („Nici școli nu prea erau. Cât am mers, tata tot întreba: «Este școală aici? Eu am copii de școală...»”). Cunoașterea alfabetului chirilic nu a fost însă suficientă pentru integrarea copiilor în mediul ostil deportaților, dat fiind necunoașterea limbii ruse – unica limbă de predare la școală („Am frecventat o lună de zile, dar nu înțelegeam nimic pentru că nu știam limba rusă. Ne-au chemat în cancelarie și ne-au spus să nu mai frecventăm dacă nu știm limba rusă”). Insistența părinților de a oferi copiilor studii în pofida condițiilor vitrege de viață a fost o cale greu de urmat, dar probabil esențială pentru a-și face alt drum decât cel croit de puterea sovietică („În lipsa posibilității de a studia în limba maternă, eu m-am angajat la munca, la spălat aurul. Nu mai vroiam, îmi era rușine să merg iar în clasa a VIII-a! A treia oară în clasa a VIII-a! Mama a insistat și m-am dus”). În viziunea naratoarei, privilegiul de a face studii era asemenea unei noi șanse în viața Dumneaei („Sunt foarte recunoscătoare părinților că au avut grijă de mine și mi-au dat studii. Puteau să mă trimită la lucru în *șahță*, dar m-au trimis la școală”), în stare să umbrească până și drama deportării la care a fost condamnată pe nedrept („nu am lucrat la greu cum au făcut-o alții, ci am învățat și am obținut studii”). Însă prețul cu care și-a făcut studiile Elena Liulica a fost marcat de restricțiunile regimului obligatoriu de reședință pentru copii din familiile deportaților („La Institut am studiat în perioada 1953-1958. Aveam document că pot locui în orașul Habarovsk pentru studii. În anul II de facultate încă trebuia să mă duc o dată pe lună la *comendatură*. Odată, eram la lecția de educație fizică, în sala de sport și îmi spune cineva că mă așteaptă un bărbat în coridor. Mă duc și acela mă întreabă: «Вчера какой день был?» O zi nu m-am dus și ei au venit să mă controleze. Eram *spețposeleneț*. Pe urmă, în 1956, mi-au dat pașaport, m-au eliberat și nu mai era nevoie să merg pentru evidență la ei...”). Narațiunea Elenei Liulica relevă și despre inocularea în conștiința colectivă a unei imagini deformate a popoarelor de la periferia URSS5 („Veneau lectori la Institut și declarau: «Cele mai multe mănăstiri au fost în Moldova!» Nu m-am simțit bine că Moldova e pusă în așa situație, că este arătată cu degetul. Pe atunci, dacă credeai în Dumnezeu, erai considerat de prost!”). Drama Gulagului, trăită de Elena Liulica la vârsta copilăriei, a fost ținută sub regimul tăcerii, insistent autocenzurată și umbrită voit în memoria naratoarei („La Institut nu știa nimeni că eu eram din deportați”). Relatăta peste ani, acest exercițiu a reactivat din resorturile memoriei amintiri despre suferințe și dureri ne-vorbite atâta vreme („Jeri am răscolit fotografiile, înainte de această discuție cu Dumneavoastră, și parcă am răscolit tot – toate suferințele prin care am trecut”). Trauma Gulagului încă se încăpăținează să devină *tre-cut* pentru această generație de copii – victime ale regimului totalitar în RSS Moldovenească.

Al doilea studiu de caz se referă la viața în deportare „așa cum a fost ea”, relatată de **Eugen Candu**, deportat împreună cu părinții, la vârsta de 6 ani, în 1949, din comuna Mingir, raionul Hâncești în regiunea Tjumen, URSS.²³ Contribuția acestor mărturii este una substanțială în cercetarea lucrului memoriei și, în mare parte, este determinată de motivul invocat de interviueat întru asumarea rolului de martor. În cazul lui Eugen Candu, acest pas a fost făcut din imboldul de a-și manifesta recunoștința și de a cinstimemoria părinților săi („Aș vrea ca această povestire de viață să fie pentru memoria părinților mei, să fie numele lor acolo, în carte, pentru că *ei* au suferit!”). La fel, mărturiile lui Eugen Candu contribuie la completarea informației privind copiii basarabeni deportați în 1949, numele său fiind lipsă din *Cartea Memoriei*. Condițiile în care s-a produs școlarizarea lui Eugen Candu au fost la limita supraviețuirii în condițiile iernii siberiene: „Școala era la Garinka, adică la 6-7 kilometri de la *Șpalzavod*-ul unde stăteam noi. Eu aveam șase ani, noi eram vreo patru-cinci copilași și, iarna pe omăt, prin ger, prin frig, prin pădure, prin taigaua ceea – câțiva copii mergeam la școală, în Garinka asta. Acolo a fost prima clasă. În fiecare zi la școală, iarna, de la *Șpalzavod* la Garinka. Nu am să uit niciodată: nouă luni să umbli prin pădure zi la zi. Și toți eram așa-ia de mici. Iată așa un an întreg, 7 km încolo și 7 km înapoi, în fiecare zi și clasa I-a s-a dus.” O trăsătură distinctă a narațiunii prezentate de interviueat rezumă în amintirile ce țin de „gusturile” din perioada copilăriei în deportare. Textul memoriilor abundă în astfel de amintiri („făina, când au adus-o acasă avea miros de gaz și așa am mâncat-o, dar cu asta am scăpat din iarnă”; „Era o pâine așa de neagră și cleioasă: o strângeai în mână și nu se mai desfăcea! Știți, mi-a rămas din copilărie gustul acela de pâine neagră”; „Cârnaț era ceva taare rar. Unt nu era. De fructe nici vorbă să fie. În schimb, era *combinjir*. Nu puteai să-l ungi pe pâine, era ca piatra, era bun numai să-l topești și să prăjești ceva cu el, dar să-l ungi pe pâine – Doamne ferește!”; „S-a întâmplat să primesc cadou și un morcov de Anul Nou!”) – astfel, ajutându-ne să întrededem sensibilități ale trecutului copiilor deportați. Eliberarea din 1959, pe lângă bucuria de a putea reveni în satul natal, le-a adus încă o dovadă a caracterului criminal al puterii sovietice și nedreptăților prin care le-a fost dat să treacă („În 1959 ne-am eliberat. Când ne-au eliberat ne-au spus – *необоснованно высланные*”). Efortul de reintegrare în societate a lăsat în această familie prea puțin spațiu pentru tămăduirea rupturilor, iar sentimentul de frică pentru securitatea celor apropiați și marginalizarea istoriei neoficiale a descurajat practicarea exercițiului memoriei („Nici nu am ascuns, nici nu am afișat despre aceasta”; „Tot neamul lui tata a fost ridicat și dus în Siberia, iar pe *deda* nu l-am văzut niciodată. Nici prin cap nu mi-a trecut să întreb ceva despre el!”). Cu certitudine, conchide Eugen Candu, deportările staliniste au fost o tragedie care a rescris destinul familiei sale: „Viața mea era să fie complet alta! Mai ales, cea a părinților!”

Următorul studiu de caz, al treilea din cele prezentate aici, expune istoria copilăriei **Tamarei Lupușneac (până la căsătorie, Scobioală)**,²⁴ deportată din satul Mălăiești, comuna Gălășeni, raionul Balatina (azi, raionul Râșcani), împreună cu mama, capul familiei s-a eschivat de deportare și a devenind fugar din calea structurilor sovietice de represiune. Astfel, în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949, familia lui Toma Scobioală a fost spulberată prin lume („Ne-au deportat în iulie 1949, taman era de Sfântul Ion, veneau Sânzienele a doua zi. Eu aveam zece ani jumătate, eram un copil.” Copiii mai mari erau căsătoriți și se aflau pe la casele lor, dar mama, Parascovia Scobioală, și mezina familiei, Tamara, au fost ridi-

²³ Informația despre deportarea familiei lui Eugen Candu nu se regăsește în *Cartea Memoriei*.

²⁴ Scobioală Toma V. (a.n. 1908), Scobioală Parascovia I. (a.n. 1908) – soția, Scobioală Tamara T. (a.n. 1937) – fiica, deportați în 1949 în reg. Kurgan ca familie de „chiaburi”; soțul a reușit să se ascundă; la sfârșitul anului 1949s-a alăturat familiei deportate (vezi: *Cartea Memoriei*, vol. III, 2003, p. 228).

cate și duse cu forța în regiunea Kurgan („Noi nu știam unde ne duc. Ne-au dus până în Kurgan!”). La scurt timp după ridicarea soției și a fiicei, Toma Scobioală renunță la starea de fugar și se pleacă de bună voie la locul deportării membrilor familiei sale („Când a ieșit tata și s-a arătat, i-au dat adresa și l-au trimis la noi, în Kurgan”). Perioada deportării este re-trăită de Tamara Lupușneac, mai ales, prin memoriile despre școală. Dacă pentru generația părinților încercarea de supraviețuire în deportare rezumă la amintiri despre epuizare fizică și muncă forțată, în cazul celor aflați la vârsta copilăriei aspectul cel mai dureros al acestei traume a însemnat imposibilitatea accesului la instruire din cauza învățământului obligatoriu în limba rusă („Noi, moldovenii, am rămas toți repetenți: n-am știut rusește și n-am trecut! Am învățat rusa, între timp, și la anul următor m-am dus iar în clasa IV-a, am învățat trei ani în clasa IV-a!”). Anii pierduți sunt recuperați cu multă sârguință, ajungând a fi un exemplu la carte pentru colegi („învățam bine și scriam tot corect”). Iar când a fost emis decretul Moscovei cu privire la posibilitatea revenirii la baștină pentru copiii născuți începând cu anul 1938, Tamara Lupușneac nu a ezitat să revină acasă pentru a face studii în limba maternă: „În 1954, a venit așa un *ucaz*: cei care sunt născuți începând cu 1938 au voie să se ducă unde vreau ei. Eu eram scrisă din 1937, dar sunt din 1938. A umblat un moș al meu de la Mălăiești pe la Chișinău, mi-a scos *mitrica* dreaptă și mi-au trimis-o încolo că sunt din 1938. Atunci am zis că mă duc acasă să învăț moldovenește.”

Studiul de caz relatat în continuare vizează destinul copiilor basarabeni deportați de unii singuri, fără părinți: **Victor Guțuleac** a fost deportat la vârsta de 11 ani împreună cu surorile sale, Eudochia și Emilia, din comuna Aluniș, raionul Râșcani în regiunea Kurgan, URSS.²⁵ Extinderea acuzațiilor politice asupra copiilor minori din familiile „dușmani ai poporului” denotă caracterul abuziv al procesului de sovietizare. Deși, în 1935, Stalin declară că „feciorul nu răspunde pentru faptele tatălui”, autoritățile sovietice au recurs frecvent la procedeul de inoculare a vinei colective. La scurt timp, sintagma *fiu/fică de culac* ajunge să producă fiori de groază printre copiii basarabeni. Chiar dacă astfel de abuzuri nu au fost prescrise în instrucțiunile oficiale, mărturiile de istorie orală atestă astfel de practici, demonstrând atitudinea violentă a regimului atât față de maturi, cât și față de minori. Copiii au fost condamnați la aceleași măsuri punitive de rând cu maturii. În acest context, relatările lui Victor Guțuleac mărturisesc despre caracterul criminal al puterii sovietice în RSS Moldovenească. Relevantă în acest sens este consemnarea tertipurilor la care recurgeau autoritățile în respectarea ordinelor superiorilor de partid. Astfel, pentru a tăinui deportarea în Siberia a copiilor minori în absența părinților, autoritățile au modificat datele oficiale despre familia Guțuleac. Conform documentelor timpului, sintetizate și puse în circuitul public după 1991 în *Cartea Memoriei*, în 1949 au fost supuși deportării forțate următorii membri ai familiei Guțuleac: Tatiana – mama (a. n. 1911), Eudochia – fiica (a. n. 1929), Vasile – fiul (a. n. 1935), Victor – fiul (a. n. 1938)” (2013, p. 212). În realitate, însă, au fost deportați trei copii: Eudochia [a.n. 1932], Victor și Emilia [a.n. 1939]. Mama decedase în 1939 și nu putea fi deportată în 1949; în același timp, în lista oficială nu se regăsește numele fiicei Emilia. Narațiunea lui Victor Guțuleac redă firul evenimentelor prin propriile percepții și atitudini. De la o vârstă fragedă, Victor Guțuleac și cei trei frați și surori ale sale au crescut numai cu tată; deseori i-au ajutat o mătușă, care le-a fost ca mamă. Greutățile au devenit mai apăsătoare odată cu instaurarea puterii sovietice. Familia se întreținea cu greu din cele șapte hectare de pământ și un magazinaș pe care-l avea în proprietate. Deși au su-

²⁵Guțuleac Tatiana N. (a.n. 1911), Guțuleac Eudochia I. (a.n. 1929), Guțuleac Vasile I. (a.n. 1935) – fiul, Guțuleac Victor I. (a.n. 1938) – fiul, deportați în 1949 în reg. Kurgan, cap de acuzare: familie de „chiaburi” (vezi: *Cartea Memoriei*, vol. III, 2003, p. 212).

praviețuit foamea din 1946-1947, fiscalitatea excesivă le reducea dramatic șansele unei zile de mâine. În 1948, pentru nelivrarea către stat a 25 kg de pâine în plus, capul familiei a fost arestat și condamnat la cinci ani de pușcărie. În 1949, au fost ridicăți și condamnați la deportare toți copiii familiei Guțuleac, cu excepția fratelui mai mare, Vasile, care era căsătorit și înfiripase propria gospodărie. Ridicarea a avut loc cu multă violență, „sub arma și piciorul eliberatorilor”: soldați însoțiți de reprezentanți ai Sovietului Sătesc au tăbărât în casa familiei Guțuleac pentru a enunța în fața celor trei minori sentința statului sovietic despre deportare („sunteți *culaci*... am venit să vă ridicăm!”). Era peste puterile unor copii să înțeleagă ce se petrece, cu atât mai mult să intuiască ce urma de acum înainte. Doar cu hăinuțele de pe ei din noaptea ridicării, în două cu sentimentul fricii, cu bocete și în deplină panică, frații Eudochia, Victor și Emilia au fost urcați cu forța în camion și duși într-o direcție necunoscută. Ajunși pe șoseaua spre Bălți, lângă satul Recea, au fost lăsați în câmp deschis sub supravegherea soldaților. Timp de trei zile au dormit în bătaia vântului, flămânzi și fără a fi lămurii despre cele întâmplate. Se zvonea printre oameni, că pe cei maturi îi vor duce la lucru, iar pe copii îi duc „la făcut săpun din noi”. Au fost transportați la Gara din Răuțel, într-o îngheșuală insuportabilă, mizerie, lipsă de alimente, năduf de unde a urmat drumul timp de săptămâni. Abia când ajung să traverseze Volga au prins o nădejde că pot scăpa cu viață, chiar dacă li s-a spus că sunt duși de-acasă „pe vecie”. Străini și singuri, fără nici un lucru luat de-acasă, au încercat să se țină aproape de consăteni, dar în zadar – au fost repartizați separat. Nu atât lipsurile materiale îl stinghereau pe Victor Guțuleac la acea vreme, cât imposibilitatea de a comunica în limba mamei, de a se face înțeles de semenii – aceștia, sub influența educației patriotice, au manifestat atitudine violentă și comportament cinic doar pentru faptul că băiețelul Victor era din Basarabia („pentru aceștia de la Casa de Copii nu conta că ești rus ori neamț; dacă ești din *Prednestrovia* – te aveau de dușman. Da, mă băteau pentru că a trecut divizia pe la noi și au distrus-o în *Prednestrovia*, ei nu știau de *Prednestrovia*, da’ de *Bessarabia*...”)²⁶ Necunoașterea limbii ruse nu l-a salvat de munca istovitoare, mai ales pentru un copil de 9 ani („ne duceam la lucru, ne puneau să lucrăm... mi-au dat un bou și mi-au spus să car fânul din pădure”). În iernile geroase lipseau hainele și încălțăminte potrivită („Ne încălțam unul de la altul...”). Pentru victimele deportărilor staliniste, dificultățile nu au încetat odată cu revenirea din Siberia („Nu ne-am integrat ușor în societate...”). Oficialitățile sovietice continuau să încurajeze atitudinea denigratoare față de foștii deportați, iar trecutul lor era interpretat în termeni de „rușinos” și „criminal”. Pentru a supraviețui, victimele deportărilor staliniste erau constrânse să adopte diferite strategii. Dintre cele mai frecvente, erau trecerea sub tăcere sau articularea propriului destin la cel al noii „patrii sovietice”.

Mărturiile împărtășite de **Liubov Pojoga (până la căsătorie, Cladco)** ne ajută să recuperăm experiența generației de copii basarabeni, deportați repetat: în 1941 și, ulterior, în 1949.²⁶ Memoriile relevate de Liubov Pojoga, originară din satul Costuleni, raionul Ungheni, întregesc tabloul deportărilor organizate în iunie 1941, punctând trăsăturile distincte: separarea forțată a bărbaților în floarea vârstei de familiile acestora („de la Bucovăț pe toți bărbații i-au dus aparte [...] în Siberia”) și arestarea supraviețuitorilor care au revenit după război acasă pe cont propriu, urmată de exilul lor repetat, pe parcursul anului 1949 („în ‘49 ne-au ridicat iar, pentru că eram duși acolo «pe vecie» și noi am fugit”). Dincolo de evenimentele dramatice din intervalul iulie 1940 – primăvara 1944, timp în care familia

²⁶ Cladco Anton N. (a.n. 1896), fost Membru al Partidului Național-Liberal; condamnat în 1941 la 10 ani de muncă silnică, internat în lagărul din Ivdel, reg. Sverdlovsk; în 1966 cauza a fost clasată. Cladco Eufrosinia Gh. – soția, Cladco Eugenia A. – fiica, Cladco Liubov A. – fiica, Cladco Silvia A. – fiica, deportați în 1941 (vezi: *Cartea Memoriei*, vol. IV, 2005, p. 206).

fostului primar de Costuleni, Anton Cladco, a cunoscut primul val de sovietizare a Basarabiei, Liubov Pojoga ne ajută să cunoaștem două perioade contradictorii, reflectate ca în oglindă în amintirile dumneai – interbelicul românesc și postbelicul sovietic. În acest context, atitudinea față de biserică a celor două guvernări diferite ale Basarabiei poate ilustra elocvent diferențele: „tare biserică frumoasă era în sat, este și azi [...], când au venit rușii [sovieticii] – au închis-o!” Contribuția acestui studiu de caz ține și de reflecțiile vizavi de *celălalt*: fie că este vorba de executorul politicilor represive („erau doi soldați și trei oameni din sat: Plahotniuc, Ivanov și unul, Percic; Plohotniuc a iscălit să ne ridice...”), fie că se referă la reprezentanți ai poporului mai marii căruia ne-au impus în 1940 și, respectiv, în 1944, noi hotare și noi identități („Ruștele! Credincioase erau ruștele. Și frumoase, niște femei! Și nu li se întorseseră bărbații din război, și plâneau. Așa niște cântece făcuseră ele de jale!”) sau fie că este vorba de reprezentanții unor etnii cu care se înfrățiseră prin suferință („la biserică venea și madam Sajkina, din *Pribaltica* au ridicat-o, of, Doamne, ce povestea și madam Sajkina...”; „*căzăcițele*, când nevedeau pe noi, copiii, făceau niște turte și ne aduceau cate o bucăciță. Le era milă de noi. Eeei, a fost suferință!”). Dat fiind politicile intense de socializare a copiilor prin intermediu școlii în localitățile cu deportați, aceasta s-a manifestat ca vehicul importante în educarea *Omului Nou*. Inocularea conștiinței sovietice – sentimentul de apartenență la o țară unică în felul ei, era promovată de instituțiile de stat. Socializarea în aceste structuri crea condiții de asimilare a valorilor, rolurilor și identităților promovate de ideologia comunistă. Antrenarea copiilor din familii de deportați în procesul de școlarizare avea rolul să ofere imaginea unei copilării „firești”, cât mai apropiate de mitul politic despre „copilăria fericită” în URSS. Caracterul performativ al acestei dimensiuni a sovietizării poate fi identificat mai ales în fotografiile din arhivele personale ale intervievaților. Narațiunile orale, însă, scot în față alte realități despre copilăria în sistemul Gulagului decât cele elogioase în adresa puterii sovietice: „în [Rusia], m-au înscris să merg la școală, când mă așez în bancă, ridic banca așa-ia și văd chip de sfânt... băncile la școală erau făcute din icoanele de la biserică! Mama mi-a spus că-i păcatul la cel care a făcut asta...” În școală, în scurt timp, fiecare elev era obligat să cunoască imensa hartă a Uniunii Sovietice în ansamblul panteonului de eroi și conducători de partid. Chipul lor era plasat deasupra oricărui cadru național și funcționa în termeni pan-sovietici.

Concluzii

Copilăria generației de minori, originari din RSS Moldovenească, care au cunoscut experiența vieții în condițiile Gulagului este marcată de o trauma colectivă. Vocile acestui grup reflectă discrepanțele dintre miturile propagandei sovietice despre „copilăria fericită în URSS” și realitățile cotidiene. Atitudinea sistemului represiv sovietic față de copiii din familiile de deportați, prin aplicarea politicilor de marginalizare (privilegii, mobilitate socială), reflectă esența societății sovietice, în general. Includerea cetățenilor miori în contingentul condamnat deportării forțate, fiind considerați elemente sociale periculoase, inclusiv continuarea acestor practici după al Doilea Război Mondial, confirmă prioritatea ingineriilor sociale în raport cu planurile de securizare a hotarelor imperiului sovietic. Educarea *Omului Nou* în perioada de turații maxime a sovietizării în RSS Moldovenească a avut consecințe de lungă durată pentru cei care atunci erau la vârsta copilăriei. Strategiile de supraviețuire au fost determinate de realitățile acestei perioade, dar și de abilitățile de acomodare/integrare personală. În condițiile unui stat vitreg, etalarea identității „corecte” deseori garanta accesul la studii, bunuri materiale și, mai important, mobilitate socială. Tăcerea și autocenzurarea au fost printre strategiile deliberate de supraviețuire în statul sovietic.

100 ЛЕТ АО FLOAREA SOARELUI ИСТОРИЯ КРУПНЕЙШЕГО ПРОИЗВОДИТЕЛЯ РАСТИТЕЛЬНОГО МАСЛА В МОЛДОВЕ ОТ ОСНОВАНИЯ ДО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Руслан МИХАЛЕВСКИЙ, историк, журналист

Abstract: *This research is dedicated to the history of FLOAREA SOARELUI SA, the largest vegetable oil producer in the Republic of Moldova. The article covers the period from the early 1920s to the outbreak of World War II.*

In the 1920s, the oil industry in Bessarabia experienced rapid growth. The city of Balti became one of the centers of vegetable oil production. More than 20 oil mills were opened here, four of which laid the foundations for FLOAREA SOARELUI SA. The biggest one was the Volman brothers' oil mill, which in the 1930s became the second in terms of production in the whole of Romania.

Keywords: *manufacturer, agrarian reform, entrepreneurial activity, creamery.*

Предисловие

Акционерное общество FLOAREA SOARELUI – одно из крупнейших и старейших предприятий не только в своей отрасли и не только в городе Бельцы, в Республике Молдова, но и во всём Причерноморском регионе. Однако по сей день не было опубликовано ни одного материала по истории предприятия, нет точных данных о том, когда и при каких обстоятельствах оно было основано.

Это исследование призвано достоверно воссоздать начальные этапы истории АО FLOAREA SOARELUI на основе архивных документов, публикаций той эпохи, свидетельств современников, фотоматериалов и научных работ, доступных в Республике Молдова. Наше исследование охватывает период от появления предприятия в 1920-х годах и до начала Второй мировой войны.

Обратим внимание, что многие документальные свидетельства за этот период не сохранились: в годы войны значительная доля документов учреждений и предприятий была уничтожена или вывезена с территории нашей страны. Поэтому отдельные аспекты истории FLOAREA SOARELUI (как и других предприятий, возникших в ту эпоху) восстановить не удастся.

Тем не менее, собранный нами исторический материал позволяет проследить основные вехи становления бельцкого масложирового комбината.

Основные заключения исследования

- У истоков FLOAREA SOARELUI стоят четыре предприятия, возникших в 1920-е годы: маслозавод «Progres», акционерное общество «Ulmar», маслозавод братьев Вольманов («Industria uleiurilor vegetale frații Volman») и маслозавод Пинкуса и Ионы Фридманов.
- Бытовавшая до сих пор версия об основании предприятия русским эмигрантом Созиновым не находит своего подтверждения в документах. Более достоверной отправной точкой в истории предприятия выглядит другое событие — когда акционерное общество «Ulmar» из города Брэила, существовавшее в Румынии в 1920-е годы, приобрело под свой маслозавод в Бельцах участки земли, на которых сегодня находятся основные административные и производственные корпуса FLOAREA SOARELUI.
- Решающий вклад в становление известного нам сегодня предприятия и во внедрение передовых технологий выработки растительного масла в Бельцах внесли братья-предприниматели Исаак и Израиль Вольманы.

- С начала 1920-х годов братья Вольманы участвовали в руководстве ведущих предприятий отрасли в Бельцах. А в 1928 году на основе приобретённой ими фабрики «Ultag» они создали успешное производство, в котором впервые в городе применялись технологии рафинации и экстракции подсолнечного масла.
- К началу Второй мировой войны маслозавод братьев Вольманов вошёл в число крупнейших предприятий в масложировой отрасли всей Румынии по объёму производства.

Исторический контекст

К началу 1920-х годов Бессарабия пережила несколько важных событий, прямо повлиявших на развитие экономики и промышленности.

Во-первых, это распад Российской империи, а затем объединение Бессарабии с Румынским королевством в марте 1918 года, в результате которых серьёзно изменился не только политический пейзаж региона, но и экономические связи.

Во-вторых, проведение аграрной реформы в Румынии, что стало ключевым фактором, повлиявшим на экономический рост.

13 марта 1920 года был опубликован Закон об аграрной реформе для Бессарабии. Вся крупная земельная собственность на территории края, независимо от национальности землевладельца, была экспроприирована, переведена в фонд государства и разделена на более мелкие участки²⁷. Далее этими участками наделялись крестьяне и представители других социальных категорий (также независимо от национальности), ранее земли не имевшие.

1923 год. Дворец Земского собрания Бельцкого уезда — ранее особняк Александра Бодеску, представителя родов Катаржи и Крупенских, владельцев земли в Бельцах.

Фото: Музей истории и этнографии мун. Бельцы

²⁷ Enciu N., *Reforma agrară și evoluția agriculturii basarabene în perioada dintre cele două războaie mondiale*, Bălți, 2009, p. 51.

Значимость этого события для экономики города Бельцы объяснял Е. Морuzzi, генеральный секретарь Торговой палаты Бельц в своей статье в книге «Istoricul oraşului Bălţi, 1910-1936»²⁸, изданной в 30-е годы прошлого века. До аграрной реформы земля, на которой располагался город, находилась в собственности помещиков из семей Катаржи и Крупенских. А предприниматели не могли свободно вкладывать средства или получать кредиты под развитие своего дела, не имея права собственности на землю. Аграрная реформа открыла для этого возможности: люди не просто наделялись землёй, они могли далее свободно ею распоряжаться, будучи полноправными собственниками.

Документы эпохи показывают, что предприниматели активно пользовались новой возможностью: приобретали землю, чтобы открывать промышленные и коммерческие предприятия. И, как мы убедимся далее, именно на экспроприированной у помещиков Катаржи земле и был заложен маслозавод, который стал предшественником АО FLOAREA SOARELUI.

На рост промышленности и экономики в Бельцах повлияли ещё два фактора, сложившихся ещё ранее.

В конце XIX века Бельцы превратились в важный железнодорожный узел Бессарабии – были построены железнодорожные ветки, связавшие город с центром и севером края. Наличие транспортных артерий придало сильный импульс экономической и социальной жизни города²⁹.

С этим совпали и динамичные демографические процессы – население Бельц быстро росло. Только один факт: с 1880 по 1897 год число жителей в Бельцах удвоилось: с 9100 до 18 500³⁰.

При этом значительную долю бельцкого населения составляли евреи. В 1900 году из 20 тыс. жителей города 55% приходилось на евреев (11 тыс. человек)³¹. К 1930-му в Бельцах проживало 14,2 тыс. евреев, или 46,5% из общего числа в 30,5 тыс. горожан³².

Большую часть еврейского населения Бельц составляли эмигранты, прибывшие на протяжении XIX века из других частей Российской империи (современные Польша, Литва, Беларусь, Украина) и Австро-Венгрии (исторические области Галиция и Буковина)³³. Это были экономически и социально активные люди: ремесленники, торговцы, представители интеллигенции. И многие из бельчан еврейского происхождения станут основателями новых предприятий в эпоху между двумя мировыми войнами.

«Этому городу повезло с множеством местных еврейских предпринимателей, а также тех, кто приехал издалека. Это были отличные инженеры, техники и профессионалы, которые знали, как извлечь выгоду из особых благоприятных условий для экономического развития, которые сложились в Бельцах. Помогли огромные сельскохозяйственные угодья, как источник снабжения сырьем, источники воды, необходимой для промышленности, железная дороги и две железнодорожные станции – большая и малая (*Бельцы-Слободзея и Бельцы-Пэмынтены. – прим. автора*)», – говорится в воспоминаниях еврейских иммигрантов из Бельц в Израиле³⁴.

²⁸ E. Moruzzi, *Ceva despre Bălţi*, în *Istoricul oraşului Bălţi, 1910-1936*, Bălţi, 1936, p. 15.

²⁹ A. Ciobanu, C. Ciobanu, *Retro Bălţi*, Chişinău, 2020, p. 18.

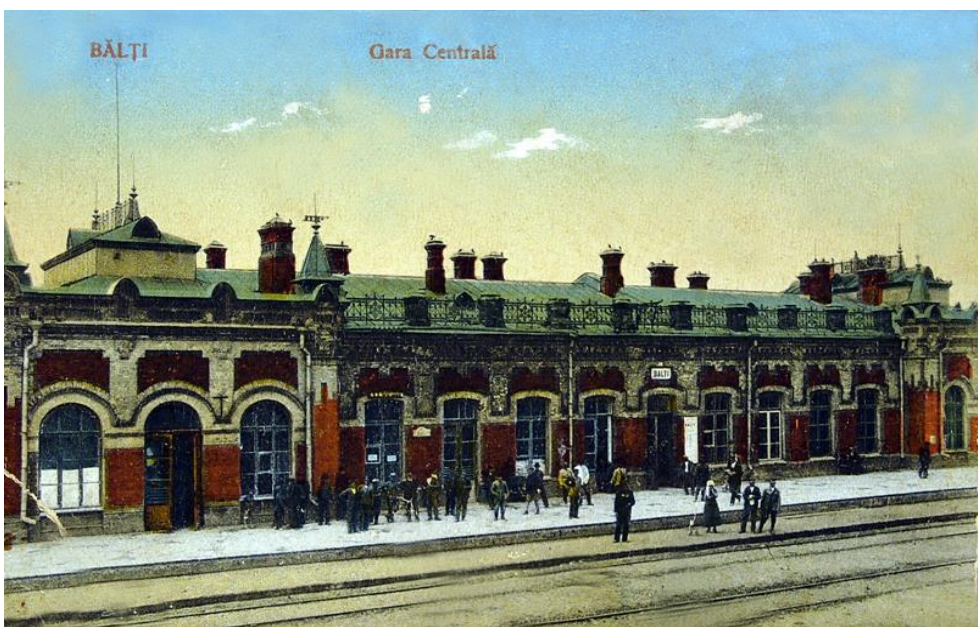
³⁰ Там же, p. 18.

³¹ Шломо Иувал, *Бельцкая еврейская община в XIX столетии*, Бельцы, 1994, с. 16.

³² Gh. Vaciu, *Oraşul Bălţi şi oamenii lui*, Chişinău, 2010, p. 125.

³³ Шломо Иувал, *Бельцкая еврейская община в XIX столетии*, Бельцы, 1994, с. 14.

³⁴ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community*. Jerusalem, 1993, p. 514.

1923 год. Железнодорожный вокзал Бельцы-Слободзея.
 Фото: Музей истории и этнографии мун. Бельцы

1929 год. Железнодорожный вокзал Бельцы-Пэмынтены.
 Фото: Музей истории и этнографии мун. Бельцы

«Революция» масложировой отрасли 1920-х в Бельцах

Наиболее интенсивный рост в новых условиях происходил в пищевой промышленности Бессарабии, что было обусловлено преимущественно аграрным характером экономики края. Наибольший импульс развития получили мукомольная и особенно масложировая отрасли³⁵, для которых сельское хозяйство региона могло поставлять достаточно сырья. С 1923 по 1932 год площадь угодий, занятых подсолнеч-

³⁵ Там же, р. 514.

ником в Румынии, выросла на 68,4%. К примеру, в 1926 год в стране возделывалось 189 469 гектаров подсолнечника, из которых 88 % приходилось на Бессарабию³⁶.

В 1920 году в отчете о состоянии индустрии некоторых уездов Бессарабии для профильного министерства Румынии инспектор по делам промышленности Стефанов отмечал: «Масложировая промышленность была слабо развита до [Первой мировой] войны. Построенные маслобойки были в неприглядном состоянии. Растительное масло привозили из России. За последние два года производство масла выросло ввиду отсутствия импорта масла из-за Днестра. <...> Масло производится исключительно для местных нужд»³⁷.

Иными словами, дополнительным импульсом для развития маслобойной отрасли Бессарабии стал разрыв связей с бывшей Российской империей и необходимость обеспечивать спрос на внутреннем рынке. Но, как показывают дальнейшие данные, маслозаводы Бессарабии постепенно смогли найти выход на международный рынок.

О темпах роста говорят цифры Бессарабского директората промышленности и торговли. В апреле 1920 года в городе насчитывалось 9 маслобойных заводов³⁸. А в 1921 году в городе в списках значилось уже 17 подобных предприятий³⁹.

О темпах открытия фабрик говорит следующий факт: всего за месяц с небольшим, с 1 декабря по 9 декабря 1920 года, Директорат промышленности и торговли Бессарабии выдал разрешения на работу трём маслобойням в Бельцах⁴⁰.

Не удивительно, что, согласно адресным указателям всей Румынии, к началу 30-х годов в Бельцах значилось 28 маслобоен⁴¹.

В 1930 году, в разгар мирового экономического кризиса, бельцкий корреспондент газеты «Бессарабское слово» возмущался тем, что в городе дефицит общественных бань, но при этом есть множество маслобоен. «Где же эти финансисты, которые построили 36 маслобоен? Половина из них уже сгорела, а остальная половина еле дышит. Неужели 35-й или 36-й маслобойщик не учёл, что такое количество маслобоен для Бельц очень велико?» – писала газета⁴².

Хотя цифры газетчиков в сравнении с документами выглядят несколько преувеличенными, тем не менее, эти сведения показательны с точки зрения интереса инвесторов к отрасли. По некоторым данным, в период между двумя мировыми войнами Бельцы стали крупнейшим центром производства подсолнечного масла в Румынии⁴³.

Стоит обратить внимание и на слова журналистов о том, что многие маслобойни близки к закрытию. Действительно, высокую конкуренцию на рынке и экономический кризис смогли выдержать немногие.

³⁶ Maria Duca, Constantin Manolache, Rodica Chilari, *Cultura floriei soarelui. Reperе istorice*, în Akademos, nr. 3(22), septembrie 2011, p. 72.

³⁷ Национальный архив Республики Молдова (НАРМ), фонд 1579, опись 3, дело 106, лист 123.

³⁸ Там же, л. 18.

³⁹ НАРМ, ф. 1579, оп. 3, д. 146, л. 97.

⁴⁰ НАРМ, ф. 1579, оп. 3, д. 106, л. 183.

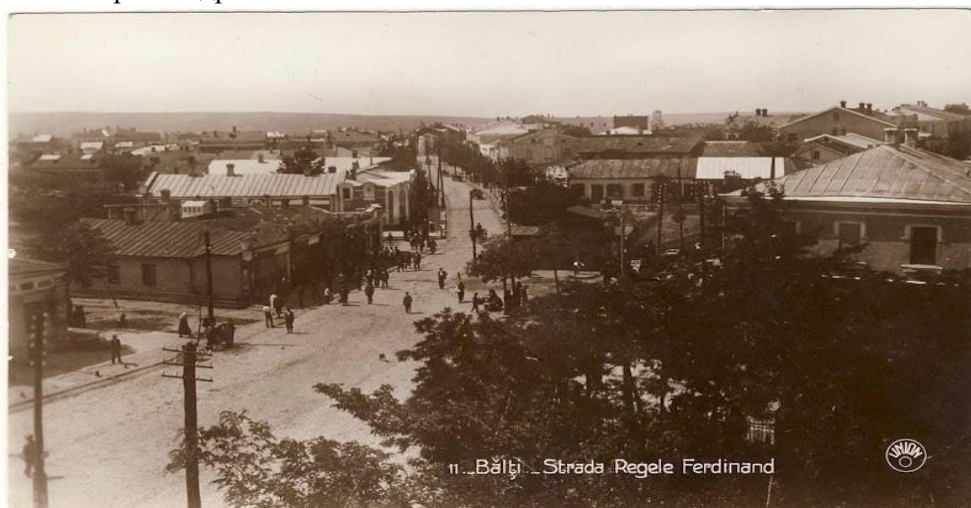
⁴¹ *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură* (Editura Mosse), București, 1931-32, p. 472.

⁴² *Бессарабское слово*, 5 сентября 1930 года, с. 4.

⁴³ Ciobanu A., Ciobanu C., *Retro Bălți*, Chișinău, 2020, p. 62.

По данным Энциклопедии Румынии, изданной в 1938 году, в Бельцах к концу 30-х было уже только 9 маслозаводов⁴⁴. Другие источники этого периода показывают даже меньшее число – 5 фабрик⁴⁵. Но это уже были не простые маслобойни, а современные по тем временам производства. А наиболее крупными из них были маслозаводы братьев Вольманов и Ионы Фридмана, которые использовали технологии экстракции и рафинации масла и реализовывали свою продукцию не только в Бессарабии и Румынии, но и отправляли на экспорт в Европу. На основе именно этих заводов в советское время был создан бельцкий масложировой комбинат.

Рассмотрим подробнее этапы их становления.

Вторая половина 1920-х годов. Вид на центральную часть Бельцы, улица Короля Фердинанда.
Фото: Музей истории и этнографии мун. Бельцы

1930-е годы. Общий вид города Бельцы. Фото: Музей истории и этнографии мун. Бельцы

⁴⁴ *Enciclopedia României*, Volumul II, București, 1938 (<http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/balti/>)

⁴⁵ M. Dimentberg, *Bălțul economic, Primul ghid al municipiului Bălți*, Bălți, 1937-38, p. 77-78.

От фабрики «Progres» до «Industria uleiurilor vegetale Frații Volman»

Одними из первых бельцких коммерсантов, увидевших большие перспективы в маслостроительной отрасли, были братья Исаак и Израиль Вольманы. Они начали вкладывать свои средства в это дело уже с начала 1920-х годов.

Их отец был родом из польского городка Плоньск, что недалеко от Варшавы. Его настоящая фамилия была Плонский. Согласно семейным воспоминаниям, он, чтобы избежать службы в армии, купил документы и фамилию погибшего человека и так стал Вольманом⁴⁶. Когда он оказался в Бельцах, достоверно не известно, но его дети родились уже в Бессарабии.

Исаак и Израиль Вольманы не имели образования в пищевой отрасли или инженерии. Поначалу у них была своя типография⁴⁷. Также они занимались торговлей зерновыми (для этого в 1924 году они основали свою фирму)⁴⁸, были одними из учредителей городских объединений торговцев зерном.

Согласно версии, бытовавшей с советского времени, братья Вольманы выкупили у русского эмигранта Созинова построенный в 1922 году и затем разорившийся и сожжённый маслозавод, а затем на его основе создали обновлённую фабрику. Однако эта версия не находит подтверждения в архивных документах, других источниках той эпохи, и в списках владельцев бельцких маслостроительных фабрик фамилия Созинов не встречается. В реальности история, которую позволяют воссоздать сохранившиеся документы, такова.

В 1920 году старший из братьев Вольманов, Исаак Абрамович (также в документах Ицик-Айзик), стал одним из четверых учредителей бельцкого маслозавода «Progres». 23 апреля 1920-го Исаак Вольман, Яков Готлиб, Нафтула Эбнер и Вольф Штейнберг подписали договор об ассоциации, по которому учреждалась эта фабрика. Её уставный капитал составил 200 тысяч рублей⁴⁹ (основатели вкладывали в дело ещё царскую валюту).

Наибольшая доля в фабрике принадлежала Исааку Вольману. Он инвестировал 80 тысяч рублей, тогда как все остальные учредители – 120 тысяч. Правда, согласно договору, в течение следующих нескольких лет доли всех пайщиков следовало уравнивать.

Учредители фабрики «Progres» взяли на себя обязательство не создавать свои собственные маслозаводы до тех пор, пока они остаются в этом деле и пока действует договор о создании товарищества.

Как следует из первоначального договора, между учредителями распределялись обязанности по управлению предприятием. Так, Вольман и Эбнер должны были ведать коммерческими делами фирмы, а Готлиб и Штейнберг отвечали за техническую сторону (в 1921 году из состава учредителей вышел Вольф Штейнберг, и далее владельцами остались три человека). Также Исаак Вольман назначался юридическим представителем фабрики, уполномоченным представлять коммерческое товарищество в органах власти⁵⁰.

В дальнейшем к руководству предприятия привлекался и младший брат Исаака Вольмана, Израиль, хотя он и не входил в число учредителей. На него оформлялись

⁴⁶ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Basarabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 538.

⁴⁷ Там же, p. 538.

⁴⁸ НАРМ, ф. 1537, оп. 2, д. 16, л. 154-155.

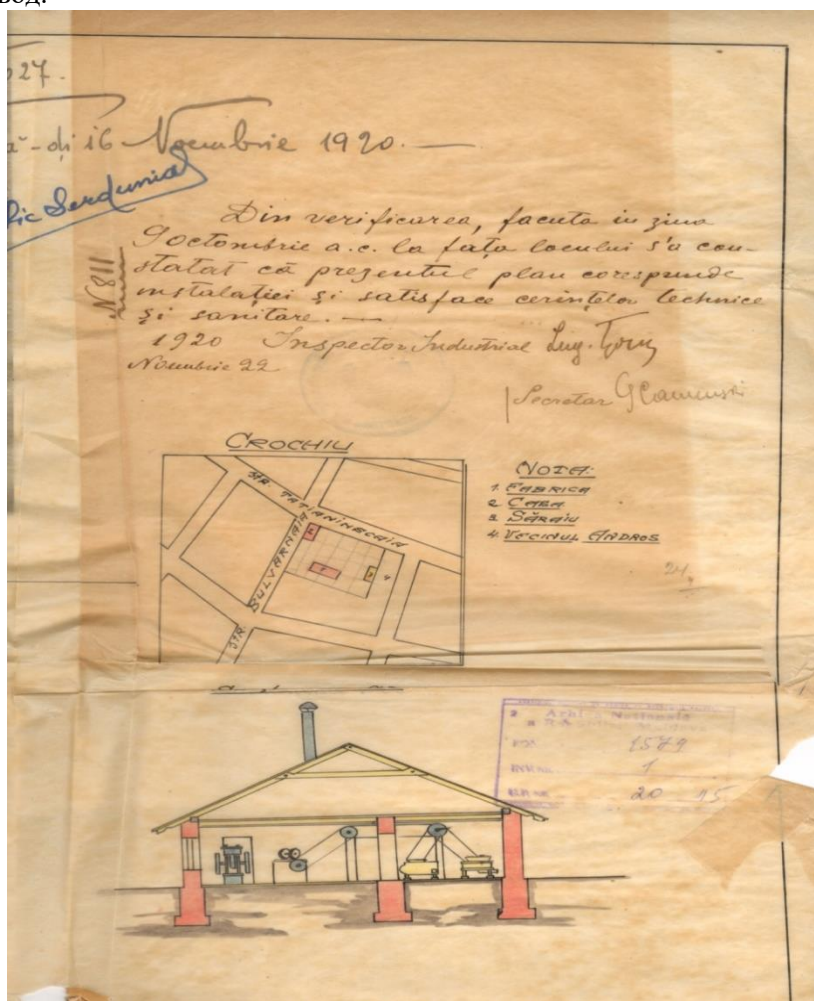
⁴⁹ НАРМ, ф. 110, оп. 1, д. 479, л. 6-8.

⁵⁰ Там же, л. 6-8.

нотариальные доверенности, которые позволяли представлять предприятие по коммерческим и юридическим делам⁵¹.

Для размещения фабрики учредители арендовали у Берты Самойловны Готлиб её участок с постройками – двор по улице Татьянинской, на пересечении с улицей Бульварной. Заметим, что в договоре 1920 года названия улиц фигурировали ещё царские. Но уже скоро в документах улица Татьянинская стала улицей Генерала Бертело (General Berthelot), а Бульварная – улицей Королевы Марии (Regina Maria). В наши дни это улицы 31 Августа и Садовяну.

Фабрика «Progres» всё время своего существования располагалась на этой арендованной территории, которая в документах 20-х – начала 30-х годов имела адрес: улица Бертело, 14. Это место находится в нескольких кварталах ниже от места, где сегодня располагается АО FLOAREA SOARELUI. Ближайшим соседом маслозавода была мельница Меера Брестечко⁵² – это предприятие сегодня известно бельчанам как пивзавод.

Ноябрь 1920 года. Схема расположения фабрики "Progres" по итогам проверки Бессарабским директором промышленности перед выдачей разрешения на функционирование.

⁵¹ НАРМ, ф. 1437, оп. 2, д. 19, л. 116-117.

⁵² НАРМ, ф. 1579, оп. 1, д. 20, л. 4.

В декабре 1920 года фабрика «Progres» получила авторизацию на функционирование от Бессарабского директората промышленности⁵³. В начале своей деятельности фабрика насчитывала 20 рабочих (наибольшее число среди бельцких маслобоен того времени) и располагала паровым двигателем мощностью 8 лошадиных сил.

Уже скоро предприятие вышло в лидеры рынка в своём регионе. В августе 1921 года инспектор Бессарабского директората промышленности инженер Торн подтвердил в специально выданном сертификате, что фабрика «Progres» «является ведущей в Бельцком, Сорокском и Хотинском уездах с точки зрения объема производства и размера капитала». Из того же сертификата следует, что предприятие в 1920-1921 годах переработало 140 тыс. пудов (более 2,2 млн кг) семян подсолнечника и произвело 30 тыс. пудов (ок. 491 тыс. кг) масла⁵⁴.

Тогда же владельцы маслозавода «Progres» заявили о своих намерениях расширять производство. В августе 1921 года они обратились в административный совет «Casa Noastră» (государственного органа, который занимался вопросами наделения землёй в Бессарабии) с просьбой на основании Закона об аграрной реформе выделить предприятию 300 гектаров земли недалеко от Бельц. На эти землях предприниматели намеревались выращивать рапс, коноплю и подсолнечник для нужд фабрики⁵⁵. Однако в «Casa Noastră» им отказали в просьбе, заметив, что сырьё маслозавод и так может покупать у крестьян, без выделения земли⁵⁶.

Вольман, Эбнер и Готлиб не сдавались и в декабре 1921-го написали ещё одно обращение в «Casa Noastră» – на этот раз с просьбой выделить 5 гектаров земли на вотчине Тейосы (бывш. поместье Катаржи). Промышленники в своем письме сообщали, что хотели бы строить новые современные корпуса маслозавода, однако не могут этого сделать, поскольку в городе не хватает земли под застройку, и вынуждены арендовать недвижимость⁵⁷.

На этот раз администрация «Casa Noastră» пошла навстречу предпринимателям и 9 июня 1922 года распорядилась выделить участок на вотчине Тейосы для строительства фабрики, но не на пять, а на один гектар⁵⁸. Также в решении «Casa Noastră» отмечалось, что участок выделяется во «временном порядке» (*mod provizoriu*).

В тот же период Вольман, Эбнер и Готлиб добились от правительства Румынии льгот на развитие своего предприятия по Закону о поддержке национальной промышленности. Кабинет министров Румынии освободил фабрику «Progres» от пошлин на ввоз производственного оборудования, предоставил льготы на железнодорожные перевозки и на уплату налогов⁵⁹.

Был даже разработан проект новой фабрики⁶⁰. Из него следует, что участок под постройку фабриканты планировали получить недалеко от железной дороги Бельцы – Унгены, недалеко от уездной больницы (сегодня этот участок расположен в районе ул. П. Боцу, около железнодорожного переезда).

⁵³ НАРМ, ф. 1579, оп. 1, д. 20, л. 8.

⁵⁴ НАРМ, ф. 110, оп. 1, д. 479, л. 3.

⁵⁵ Там же, л. 5.

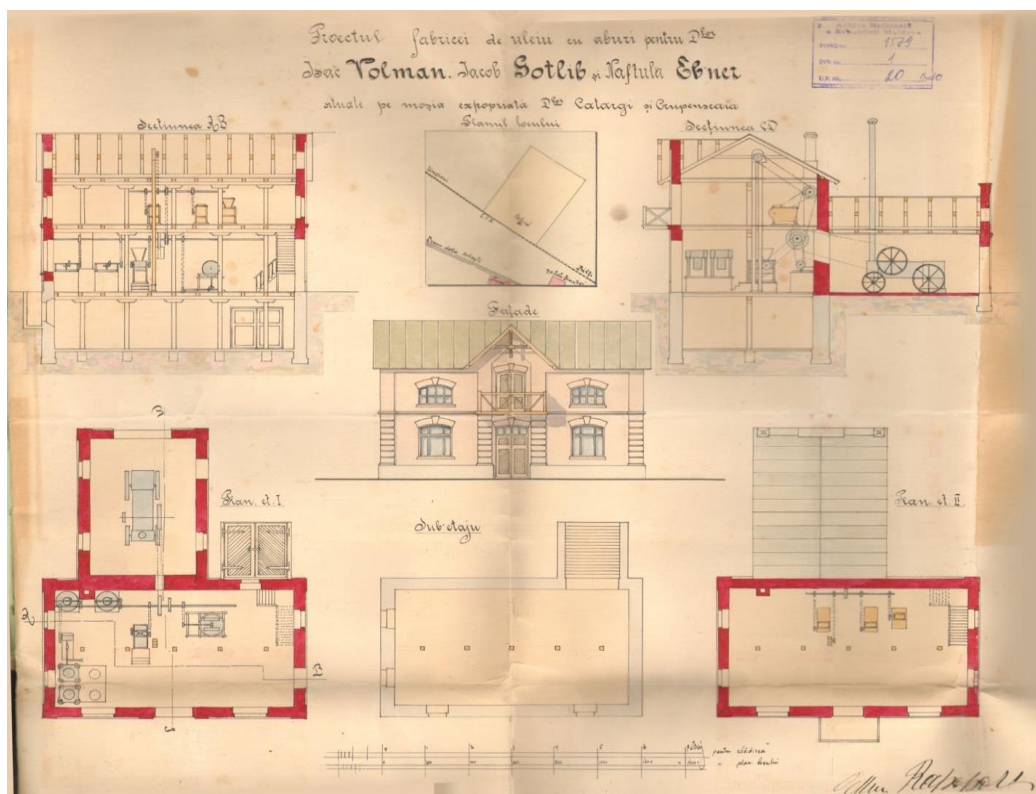
⁵⁶ Там же, л. 2.

⁵⁷ Там же л. 14.

⁵⁸ Там же л. 16.

⁵⁹ *Monitorul Oficial al României*, № 27, 10 mai 1922, partea II, p. 1171.

⁶⁰ НАРМ, ф. 1579, оп. 1, д. 20, л. 10.

Проект новой фабрики "Progres" под выделенный в 1922 году участок земли.
Идея так и не была реализована.

По неизвестным нам причинам проект этой фабрики так и не был претворён в жизнь. Возможно, это было связано с неопределённостью статуса земли, её выделением во «временном порядке». Как бы то ни было, идею нового современного маслозавода в конце десятилетия смогли реализовать братья Вольманы, но в рамках уже другой фирмы.

Все доступные нам документы этого времени показывают, что фабрика «Progres» продолжила далее работать на том же участке по ул. Бертело, 14.

3 июля 1925 года Исаак Вольман, Нафтула Эбнер и Яков Готлиб продлили действие договора об учреждении фабрики «Progres» на три года. Уставный капитал предприятия составлял уже 3,6 млн леев, из которых 3 млн – имущество предприятия, а 600 тысяч – вклад соучредителей равными долями (по 200 тыс. леев)⁶¹.

В то же время фабрика продлила на тот же срок договор аренды участка по ул. Бертело, 14. За три года предприятие должно было выплатить хозяйке Берте Готлиб в общей сложности 250 тыс. леев⁶².

1 июля 1928 года истёк срок договора об учреждении маслозавода «Progres». Эта дата стала поворотной в судьбе предприятия – Исаак Вольман вышел из состава учредителей. Оставшиеся двое владельцев – Нафтула Эбнер и Яков Готлиб – в августе 1928-го перерегистрировали фабрику на себя по тому же адресу: Бертело, 14⁶³.

⁶¹ НАРМ, ф. 1437, оп. 2, д. 19, л. 659-661.

⁶² Там же, л. 750-751.

⁶³ НАРМ, ф. 183, оп. 2, д. 34, л. 14.

Однако без капитала и коммерческих навыков Исаака Вольмана маслозавод «Progres» не смог долго продержаться и пережить мировой экономической кризис. В июле 1932 года адвокат владелец проинформировал Бельцкий уездный трибунал о начале процедуры банкротства фабрики⁶⁴. В следующие годы «Progres» в списках активных предприятий города больше не фигурировал.

Следующим шагом для Исаака и Израйля Вольманов стало создание собственного маслозавода. 26 сентября 1928 года в «Официальном мониторе» Румынии была опубликована выписка из акта об учреждении полного товарищества (societate în nume colectiv) под названием «Industria uleiurilor vegetale Frații Volman».

Уставный капитал нового предприятия составил 1 200 000 леев: 800 тыс. леев составили машины и оборудование фабрики, а 400 тыс. леев – вклад учредителей. У Исаака Вольмана была доля в 60 % капитала, а у Израйля – 40 %⁶⁵.

25 октября того же года правительство Румынии дало согласие на крупную транзакцию с промышленными активами в городе Бельцы: братья Вольманы выкупили у Якова Готлиба долю в бельцком маслозаводе акционерного общества «Ulma» за 320 тыс. леев⁶⁶. Завод этот располагался по улице Бертело, на том же месте, где сегодня расположено АО FLOAREA SOARELUI.

<p>26 Septembrie 1928</p> <p>— Tramvaiele comunale Timișoara necesită 370 bucăți șine Vignole împreună cu materialele mărunte, conform caetului de sarcini și a condițiilor minimeale, care se pot vedea la direcțiunea T. C. T.</p> <p>Pentru furnizarea acestei cantități de șine se publică licitație pentru ziua de 29 Noiembrie 1928, ora 10 dimineața.</p> <p>Licitatia va avea loc la primăria municipiului Timișoara, biroul licitațiilor publice (etaj I, ușa Nr. 40).</p> <p>Amatorii își vor prezenta ofertele lor închise și timbrate în regulă, împreună cu o garanție de 10%, numerar sau efecte de Stat asupra sumei oferite.</p> <p>La licitație se admit numai fabricanți de brânză.</p> <p>Amatorii vor aminti în ofertă că au luat cunoștință de condițiile castului de sarcini și le acceptă.</p> <p>Nr. III, 24.257. 1928, August 24.</p> <p>Parohia Buna-Vestire Bacău</p> <p>La 16 Octombrie 1928, ora 11 dimineața, se va ține licitație publică pentru închirierea imobilului din strada Vasile Alexandri Nr. 12, proprietatea bisericii Buna-Vestire, Bacău, în localul primăriei Bacău. Orice informații la parohul bisericii Buna-Vestire Bacău.</p>	<p>MONITORUL OFICIAL № 213</p> <p>EXTRAS</p> <p>1. Se înființează în orașul Bălți, strada General Berthelot o societate în nume colectiv sub denumirii „Industria uleiilor vegetale Frații Volman“ Bălți.</p> <p>2. Scopul societății este fabricarea uleiurilor vegetale.</p> <p>3. Durata societății este nelimitată.</p> <p>4. Capitalul social este de 1.200.000 lei, din care 800.000 lei în mașini și instalațiuni în fabrică, iar 400.000 lei în numerar, adus în proporții de 60% Isac Volman și 40% Izrail Volman.</p> <p>5. Semnătura socială o au ambii asociați.</p> <p>6. Bilanțul se va face la 1 Ianuarie al fiecărui an.</p> <p>7. Conducerea fabricii și angajarea de personal se va face de ambii asociați.</p> <p>8. Lichidarea se va face prin arbitri desemnați câte unul de fiecare asociat.</p> <p>Greșă tribunalului Bălți, secția I</p> <p>Prezentul fiind conform cu extrasul depe actul de asociație deșus spre transcriere, afișare și publicare se legalizează de noi spre a se publica.</p> <p>(Urmează semnătura greșierului).</p> <p>31.565/928.</p>	<p>11583</p> <p>care este îndreptățit a semnă pentru agenție.</p> <p>Câmpulung, la 10 Septembrie 1928.</p> <p>(Urmează semnăturile judecătorului și a greșierului).</p> <p>S. A. R. P. A. C.</p> <p>Proces-verbal al ședinței consiliului de administrație din 21 Septembrie 1928.</p> <p>Consiliul compus din d-nii: Mario Luzzatto, Ettore Segre și avocat P. Chapiet, deliberând asupra numirii unui procurist, conform art. 7 din statutul societății, au hotărât, în unanimitate, numirea d-lui Giuseppe Sormani în funcțiunea de procurist.</p> <p>Semnătura d-sale singură va angaja societatea.</p> <p>Mario Luzzatto, Ettore Segre, P. Chapiet, avocat.</p> <p>Greșă tribunalului Ilfov, secția I comercială</p> <p>Prezentul extra: se vizează de noi spre a se publica în Monitorul Oficial.</p> <p>(Urmează semnătura greșierului).</p> <p>Dosarul Nr. 3.860/928.</p> <p>S. C. A. F. I. C.</p> <p>Societate anonimă</p>
--	--	---

Документ об учреждении фабрики братьев Вольманов в "Официальном мониторе Румынии", 26 сентября 1928 года.

⁶⁴ Там же, л. 22.

⁶⁵ Monitorul Oficial al României, № 213, 26 septembrie 1928, partea II, p. 11 583.

⁶⁶ Monitorul Oficial al României, № 256, 16 noiembrie 1928, partea II, p. 13 130.

palul Ilfov, secția de notariat, sub Nr. 3.973 din 1927, contra sumei de lei 16.000.000.

Art. II. D-ii miniștri al Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului jurnal.

Ion I. C. Brătianu, Dr. C. Angelescu, I. G. Duca, Vintilă I. Brătianu, I. Inculeț, Al. Lapedatu, General de divizie adjutant Paul Angelescu, L. Mrazec.
Nr. 2.452.

Consiliul de Miniștri în ședința sa dela 25 Octomvrie 1923,

Luând în deliberare referatul d-lor miniștri al Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor, înregistrat sub Nr. 92.525 din 18 Octomvrie 1923, prin care propune a se aproba tranzacțiunile de bunuri industriale ivite asupra întreprinderilor mai jos notate;

Având în vedere avizele comisunii speciale economice, instituită în baza jurnalului Consiliului de Miniștri Nr. 1.414 din 1922, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 110 din 19 August 1922, și dispozițiunile decretului-lege Nr. 2.447 din 1920, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 58 din 16 Iunie 1920,

Decide:

Art. I. Se aprobă validarea tranzacțiilor de bunuri industriale făcute asupra următoarelor întreprinderi:

D. Iacob Gotlieb vinde de vece dreptul său de 33 la sută asupra imobilului și fabricii de ulei „Ulmar”, cu toate instalațiile din orașul Bălți, pentru suma

de lei 320.000, Fraților I. și I. Yolman din Bălți.

Art. II. D-ii miniștri al Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor din prezentul jurnal.

Vintilă I. Brătianu, Dr. C. Angelescu, I. G. Duca, C. Argetoianu, I. Nistor, Dr. N. Lupu, Al. Lapedatu, L. Mrazec.
Nr. 2.582.

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

Consiliul de Miniștri în ședința sa dela 3 Noemvrie 1923,

Luând în deliberare referatul d-lui ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale cu Nr. 53.065 din 19 Octomvrie 1923, prin care cere confirmarea jurnalului Eforiei spitalelor civile din București cu Nr. 40 din 1923,

Decide:

Art. I. Autoriză Eforia spitalelor civile din București să aprobe oferta societății „Vulcan”, pentru furnizarea și instalarea unui cazan de aburi Babcock & Wilcox la spitalul Filantropia, conform ofertei, cu prețul de lei 2.763.000.

Plata se va face din fondul de refacere al clinicelor unde Eforia are disponibilă suma de lei 9.588.278 bani 90, din totalul fondului de lei 104.634.078, bani 90.

Art. II. D. ministru al Sănătății și

Ocrotirilor Sociale este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului jurnal.

Vintilă I. Brătianu, I. G. Duca, C. Argetoianu, Ion Inculeț, I. Nistor, Dr. N. Lupu, Al. Lapedatu.
Nr. 2.706.

Consiliul de Miniștri în ședința sa dela 3 Noemvrie 1923,

Luând în deliberare referatul d-lui ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale cu Nr. 53.066 din 19 Octomvrie 1923, prin care cere confirmarea jurnalului Eforiei spitalelor civile din București cu Nr. 39 din 1923,

Decide:

Art. I. Autoriză Eforia spitalelor civile din București, să execute în regiile prin serviciul de arhitectură al Eforiei, a lucrărilor rămase pentru amenajarea bucatăriei centrale a spitalului Filantropia, în limitele sumei de lei 645.800.

Plata se va face din fondul refacerii clinicelor de lei 104.234.078, bani 90 unde Eforia mai are disponibilă suma de lei 10.234.078, bani 90.

Art. II. D. ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului jurnal.

Vintilă I. Brătianu, Dr. C. Angelescu, I. G. Duca, C. Argetoianu, Ion Inculeț, I. Nistor, Dr. N. Lupu, Al. Lapedatu.
Nr. 2.707.

Опубликованное в «Официальном мониторе» решение Совета министров Румынии с согласием на продажу активов фабрики "Ulmar" в Бельцах братьям Вольманам.

Как в Бельцах появился «Ulmar» – инвестор из города Брэила

Возможности для открытия маслобойных заводов в Бельцах проявляли не только местные коммерсанты, но и предприниматели из-за пределов Бессарабии. Одними из них были основатели акционерного общества «Ulmar» из той части Румынии, которую называли Старым Королевством (территория Румынии до объединения 1918 года).

АО «Ulmar» было основано в придунайском городе Брэила в январе 1923 года⁶⁷. В его уставе сразу была закреплена сфера коммерческого интереса – маслозаводы и мельницы. Инициаторами его создания были семеро коммерсантов. Из них в административный совет акционерного общества вошли три человека: З. Беспалофф, Н. Нойштадт и Н. Беспалофф.

Информации о том, кем были эти предприниматели, мало. Некоторые косвенные данные позволяют нам предполагать, что представители семьи Беспалофф (скорее всего, изначально фамилия писалась как Беспалов) были родом из бывшей Российской империи.

Общество «Ulmar» сначала владело двумя предприятиями: мельницей в городе Сулина в дельте Дуная и маслозаводом в самой Брэиле⁶⁸.

⁶⁷ *Monitorul Oficial al României*, № 225, 17 ianuarie 1923, partea II, p. 10 631.

⁶⁸ Там же, p. 10 631.

В том же, 1923 году АО «Ulmar» заявило о намерении построить ещё один свой маслозавод – в городе Бельцы.

В августе 1923-го кабинет министров Румынии по запросу предприятия одобрил льготы для будущей фабрики «Ulmar» в Бельцах. Они были такими же, как и в случае фабрики «Progres»: освобождение от таможенных пошлин на оборудование и детали, льготный тариф на железнодорожные перевозки, налоговые послабления⁶⁹.

Ещё до этого решения «Ulmar» стал покупать землю под новый завод. Сохранились пакеты документов по купле-продаже двух участков в Бельцах, оба датированы 4 июня 1923 года.

Согласно первому договору, Арон Эйдельман продал АО «Ulmar» в лице Зельмана Беспаловфа и Николая Нойштадта участок площадью 2276 квадратных метров за 55 тысяч леев⁷⁰. По второму договору, Рейзья Самис продала АО «Ulmar» ещё 455 кв. метров рядом с первым участком за 12 тысяч леев⁷¹.

Оба земельных участка располагались по улице Бертело, однако не имели нумерации. Из приложенных к контрактам выпискам следует, что эта земля была экспроприрована у помещиков Катаржи в 1920 году, выделена бельчанину Фройму Лозману и успела сменить хозяев.

Также из выписок следует, что участки располагались в периметре между:

- улицей Генерала Бертело;
- некоей безымянной улицей, которая вела со стороны дороги на Хотин к уездной больнице;
- сектором Министерства обороны (военный госпиталь);
- участком ещё одного хозяина – фон Вирена.

Для интерпретации этих данных следует учитывать несколько моментов. В начале XX века городская черта Бельц заканчивалась за пределами улицы Татьянинской (в румынское время – Бертело, в наши дни – 31 Августа). Планы дальнейшего развития города, составленные в 1909 году, предполагали его расширение за эту улицу и строительство новых кварталов и предприятий в этой зоне⁷². Однако этим намерениям препятствовало то, что вся эта земля была в руках помещиков. Аграрная реформа 1920 года открыла все возможности для реализации этих планов.

Описанные участки земли как раз и находились на месте, где предполагалось строительство новых кварталов, не зря упоминается ещё не получившая своего названия улица. Сопоставляя различные данные, мы пришли к выводу, что акционерное общество «Ulmar» приобрело землю и построило фабрику именно в той зоне, где сегодня сосредоточены основные административные и производственные корпуса АО FLOAREA SOARELUI по ул. 31 Августа.

Мы полагаем, что одним из аргументов в пользу строительства фабрики в этой части города была близость к железной дороге и станции Бельцы – Пэмынтены. И, на наш взгляд, именно 1923 год (если ещё точнее, то 4 июня 1923 года) следует считать отправной точкой в истории АО FLOAREA SOARELUI.

⁶⁹ *Monitorul Oficial al României*, № 178, 8 noiembrie 1923, partea II, p. 9100.

⁷⁰ НАРМ, ф. 183, оп. 1, д. 3390, л. 3-15.

⁷¹ НАРМ, ф. 183, оп. 1, д. 3388, л. 3-15.

⁷² НАРМ, ф. 11, оп. 1, д. 121, л. 1 и д. 122, л. 1.

Prezenta copie se trimite D-lui Prim-Notar al Tribunalului Bălți la P. Jucur anul 1923, sub No. 226... conform art. 80 din legea Notaria.

Copie.

Notar Public:

M. Jucur

653³

EXTRACT din registrul Notarului Public al orașului Bălți
Nicon I. VALUTA, pentru actele referitoare la averele imobile, pe
anul 1923.-

No. 161

Dos. No. 283/1923

Pagina 68 și 69. - Partea I. - No. 135.-

La data ziua patru Iunie anul una mie nouă sute douăzeci și trei. Sau înfățișat înaintea *noastră* Nicon I. VALUTA, Notar public al orașului Bălți, în biroul *notar* de Notarist, situat pe strada Unirii, în casa No. unsprezece, d-nii: Aron Menașevici E I D E L M A N, Zelman Iscovlevici B E Z P A L O F F și Nicolae Osipovici N E U S T A D, personal de *noi* cunoscuți și având capacitatea legală de-a dresa acte, ultimii doi lucrând în calitate Membrii în Consiliul de Administrație a Societății Anonimă Română pentru fabricarea uleiului și Industria Mornăritului, sub firma "ULMAR", legalmente capabili de-a dresa acte, pe baza actului Constitutiv, publicat în Monitorul Oficial din șaptesprezece Ianuarie anul una mie nouă sute douăzeci și trei, sub No. 225, și prezentat *noastră* notarului public în original, domiciliști: primul - în orașul Bălți, pe strada Chigăinului în casa No. 35, iar ultimii doi - în orașul Braila, pe strada Victoriei în casa No. 11, asistați de martorii: Nicolae Feodorovici Rachman, Sabșa Zeilicov bocher și David Sliomov Sapira, domiciliști în orașul Bălți: primul - în Mahalaua Sorocci, în casa soției sale, al doilea - pe strada Muzicanților, în casa lui Benderschi și ultimul pe strada Regele Ferdinand întâi, în casa sa proprie, personal de *noi* cunoscuți, - au declarat că dresază prezentul A C T DE V Ă N Z Ă R E - C U M P A R Ă R E în modul următor: d-l Aron E I D E L M A N a vândut Societății anonime "ULMAR" din Braila, reprezentată de d-nii Zelman B E Z P A L O F F și Nicolae N E U S T A D, restul dreptului de posesiune și folosință, asupra unui sector viran de loc de casă, rămas pe urma vânzării, destinat pen

tru a fi ocupat cu diferite construcțiuni, înscris prin rolurile de impuneri a Primăriei orașului BELȚI, sub No. 1333, sector care li-a aparținut foștilor proprietari ai orașului BELȚI, astăzi expropriate de stat, prin legea de reforma agrară, promulgată la unsprezece Martie anul una mie nouă sute douăzeci, având conform de clarificării părților următoarele dimensiuni și vecinătăți: în lățime din partea din față pe strada Berthelout și din dos în hotărâ cu sectorul d-nei Samis-câte douăzeci stânjeni, sau patruzeci și doi metri și șasezeci și șapte centimetri, iar în lungime atât din partea sectorului d-lui Dobrovolschi cât și din partea aceleiași străzi fără nuse-câte douăzeci și cinci stânjeni, sau cincizeci și trei metri și treizeci și patru centimetri, având în total o suprafață de cincisute stânjeni pătrați sau două mii două sute șaptezeci și șase metri și patru centimetri pătrați, mai mult sau mai puțin cât va rezulta în natură după măsurătoare, drept care a trecut în întregime în posesiunea vânzătorului, prin cumpărare, pentru suma de patru mii lei, în baza actului de vânzare-cumpărare confirmat de către Primarul Notar al Tribunalului BELȚI la șapte Mai anul una mie nouă sute douăzeci și unu, înregistrat în registrul de proprietăți sub No. optzeci și patru. Având în vedere art. 10 și 36 din susmenționata lege de reformă agrară numita Societate Anonimă "GEMAR" se va folosi de sectorul descris de pământ expropriat, luând asupra sa obligațiunea de-a îndeplini întocmai toate dispozițiunile legii, pe cari le va lua stăutul pe viitor, cu privire la folosirea și răscumpărarea acestui pământ și a plăti toate dările și impunerile către stat, județ și comună. Dreptul arătat se vândut pentru suma de C I M C I Z E C I S I C I M C I M I I lei, primiți de vânzător în întregime, privind cheltuielile de săvârșire și întărirea acestui act de vânzare-cumpărare pe vânzătorul Hidelman. Avera vândută e evaluată în întregime împreună cu cealaltă avere vândută mai înainte: pentru impunerii comunale la patru mii lei, pentru zemstvă nare nici o impunere și de către Perceptorul circumscripției întâia BELȚI, conform procesului verbal din patrușprezece Februarie anul una mie nouă sute douăzeci și trei la suma de cincizeci și patru mii lei. Se menționează pe lângă aceasta că socotelile cu

25

foștii proprietari ai orașului Bălți, privitoare la folosirea ambatecară a acestei parcele au fost lichidate în mod definitiv până la data de una Ianuarie anul una mie nouă sute douăzeci și trei. Până în prezent dreptul arătat nu e nimărui altui cîndut, ipotecat, predat în mod legal sau transcris și nu se găsește în litigiu sau sub proprie, din care cauză dacă cineva ar ridica asupra lui vre-o pretenție, vînzătorul și decedenții acestuia sunt obligați a o lua pe cumpărătoarea și pe decedenții acestuia în apărare, despăgubindui în conformitate cu legea de toate daunele, rezultate din cauza aceasta, Art. 92 din legea de timbru și înregistrare și art. 161 din legea Notarială li se adus părților la cunoștință. Actul acesta sa dresat în conformitate cu art. art. 89, 95, 96 și 104 din legea Notarială. Extrasul prim și principal scris pe coale de timbru cuvenite, urmează a se elibera cumpărătoarei Societate Anonimă "ULMAR" din Braila reprezentată de enii: Zelman Iacovlevici BEZPALOFF și Nicolae Osipovici NEUSTAD. -- (ss) Aron Menașevici Bidelman, Societate Anonimă "Ulmar", din Braila Administrator delegat Zelman Bezpaloff, Nicolae Neuşstadt. La săvârșirea, cetirea și semnarea prezentului act de vînzare-cumpărare ca martori am fost: Nicolae Feodorovici Rachman, Sabsa Zeilicov Becher, David Sliomov Sapiro, Notar Public (ss) N. Valuța. --

Ex t r a s u l acesta este copiat precis depe actul originalul și sa înregistrat în registrul general sub No. 1433 și sa eliberat cumpărătoarei Societate Anonimă "Ulmar", din Braila reprezentată de d-nii Zelman Iacovlevici BEZPALOFF și Nicolae Iosifovici NEUSTADT, la 4 Iunie anul 1923. -- În textul acestui extras sa șters: "acete", "ă", s'a corectat: "Zelman, semnarea", copiat". --

CONFORM CU ORIGINALUL: În textul copiei sa șters: "acete", "ă", s'a corectat: "Zelman", copiat, semnarea, copiat". --

NOTAR PUBLIC

Copie.
Prezent copie se trimite D-lui Prim-Notar al Tribunalului Bălți
la. *12. Jucure* anul 1923, sub No. *237* conform art. 80 din legea
Notarului.

M. M. M.

657
3

Public al orașului Bălți
din registrul Notarului Public al orașului Bălți
Nicon I. VALUTA, pentru actele referitoare la averele imobile, pe
anul 1923.

162
384/923

Pagina. 63 și 64. 2. Partea II. - No. 136. -

Anul una mie nouă sute douăzeci și trei luna Iunie ziua pat-
ru. S'au infățișat înaintea noastră Nicon I. VALUTA, Notar Public
al orașului Bălți, în biroul nostru de Notariat, situat pe strada
Unirii No. II, D-na Reizea Boruhovna S A M I S și D-nii Zelman
Iacovlevici B E Z P A L O F F și Nicolai Osipovici N E U S T A D
personal de noi cunoscuții și având capacitatea legală de a
dresa acte, ultimii doi lucrând în calitate de membrii în consi-
liul de Administrație a Societății Anonimă Română pentru fabric
rea uleiului și Industria morăritului sub firma: "ULMAR", legali-
mente capabilă de a dresa acte, pe baza actului constitutiv, pub-
licat în Monitorul Oficial din șaptesprezece Ianuarie anul una
mie nouă sute douăzeci și trei, sub No. două sute douăzeci și cin-
ci și prezentat nouă Notarului Public în original, domiciliați:
prima în orașul Bălți, pe strada General Schina, în casa No. unu,
iar ultimii doi - în Brailă, strada Victoria, în casa No. unsprezece
asistați de martori: Nicolai Feodorovici RACHMAN, Sabsa Zeilicov
BECHER și Duvid Sliomov SAPIRO, domiciliați în orașul Bălți: pri-
mul pe Mahalaua Scrocei, în casa soției sale, al doilea pe strada
Muzicanților, în casa lui Benderschi și ultimul pe strada Regele
Ferdinand I, în casa sa proprie, personal de noi cunoscuții, - au
declarat că drescă prezentul ACT de VANZARE-CUMPARARE în mo-
dul următor: d-na Reizea SAMIS a vândut Societății Anonimă "UL-
MAR" din Brailă reprezentată de d-nii Z. BEZPALOFF și N. NEUSTADT
averea nemșcătoare, aparținătoare ei, situată în orașul Bălți, pe
strada Berthelot foastă strada Tatianovscaia, înscrisă prin ro-
lurile de impuneri a Primăriei orașului Bălți sub No. *1333* com-
pusă din dreptul asupra folosințe și posesiune unui sector vi-
ran de loc de casă, care li-a aparținut foștilor proprietari ai

oraşului Bălţi, astăzi expropriat de STAT prin legea de reforma agrară promulgată la unsprezece Martie anul una mie nouă sute douăzeci, având următoarele dimensiuni şi vecinătăţi: în lăţime din partea din faţă pe strada fără nume şi din partea opusă în hotar cu vecinul Dobrovolschi-câte cinci stânjeni sau zece metri şi sasezece şi şapte centimetri, iar în lungime: atât din partea vecinului Fon-Viren cât şi din partea sectorului d-lui Eidelman-câte douăzeci stânjeni sau patruzeci şi doi metri şi sasezece şi opt centimetri, având în total suprafaţă de una sută stânjeni patraţi sau patru sute cincizeci şi cinci metri şi douăzeci şi unu centimetri patraţi. Averea arătată a dobândit-o vânzătoarea prin cumpărare pentru suma de ZECE MII lei, în baza actului de vânzare cumpărare confirmat de cătră Primul Notar al Tribunalului Bălţi la patru Mai anul una mie nouă sute douăzeci şi trei, înregistrat în registrul de proprietăţi sub No. 100. Având în vedere art. art. 10 şi 36 din susmenţionata lege de reforma agrară numita Societatea se va folosi de sectorul descris de pământ expropriat luând asupra sa obligaţiunea de a îndeplini întocmai toate dispoziţiunile legale, pe cari le va luastatul pe viitor, cu privire la folosirea şi răscumpărarea acestui pământ şi a plăti la timp şi în întregime toate dărilor către STAT, JUDET şi COMUNA. Dreptul arătat sa vândut pentru suma de lei DOUASPREZECE MII, primiţi de vânzătoare în întregime până la semnarea prezentului act de vânzare cumpărare. Cotelile de săvârşire şi întărirea acestui act de vânzare cumpărare le supoartă vânzătoare. Averea vândută e evaluată în întregime împreună cu averea d-lui Aron Eidelman: pentru impuneri comunale la suma de două mii lei, pentru Zemstva n'are nici o impunere şi de cătră Comisiunea de Recensământ conform procesului Verbal din patru sprezece Februarie anul una mie nouă sute douăzeci şi trei la suma de CINCIZECI şi PATRU MII lei. Se menţionează pe lângă aceasta că socotelile cu foştii proprietari ai oraşului Bălţi, privitoare la folosirea embaticară a acestei parcele au fost lichidate în mod definitiv până la dată de una Ianuarie anul una mie nouă sute douăzeci şi trei. Până'n prezent dreptul arătat nu e nimărui altui vândut, ipotecat, predat în mod legal sau transcris şi nu se găseşte în litigiu sau sub proprie, din care cauză dacă cineva

15
er ridica asupra lui vre-o pretentie, vânzătoarea și descendenții
eisunt obligați al lua pe cumpărătoarea și pe descendenții aces-
teia in apărare, despăgubindu-i in conformitate cu legea de toate
daunele rezultate din cauză aceasta. Art. 92 din legea de timbru
și inregistrare și art. 161 din legea Notarială li sa adus părți-
lor la cunoștință. Acest act sa dressat in conformitate cu art. art.
89, 95, 96 și 104 din legea Notarială. Extrasul prim și principal
scris pe coale de timbru cuvenite urmează a se elibera cumpărătoa-
rei Societății Anonimă "ULMAR" din Brailă reprezentată de d-nii
Z. BEZPALOFF și N. NEUSTADT. - In textul acestui act pe pagina 63

in rândul 39 sa șters: "cunosc". - Iscalitura in limba rusă, in lim-
mba română inseamnă: "R. Samis", certific Notar Public (ss) N. Va-
luța. Societate Anonimă "Ulmar", din Braila administrator delegat
Zelamn Bezpaloff, Nicolae Neustadt. La săvârșirea, cetirea și sem-
narea prezentului act de vânzare-cumpărare ca martori am fost:
Nicolae Feodorovici Rachman, Sabsa Zeilicov Becher, David Sliomov
Sapiro. Notar Public (ss) N. Valuța. -

E x t r a s u l acesta este copiat precis depe aftul
orîginalul și sa inregistrat in registrul general sub No. I434,
și sa eliberat cumpăratoarei Societății Anonimă "Ulmar", din Brai-
la reprezentate de d-nii Z. BEZPALOFF și N. NEUSTADT, la 4 Iunie,
anul 1923. - In textul acestui extras sa corectat: "lua, stat, mii.
"Bezpaloff". -

CONFORM CU ORIGINALUL: In textul copiei sa corectat:
" ultimul, mii, lua, statul, Bezpaloff. -

NOTAR PUBLIC

Место, где были выкуплены участок для фабрики "Ulmar". Реконструкция на основе плана Бельцы 1909 года. Четырёхугольники вверху слева обозначали будущие кварталы на землях помещиков Катаржи.

Цифрой 1 мы обозначили улицу Генерала Бертело (в наши дни – 31 Августа).

2 – безымянная улица, которая вела в сторону уездной больницы. Позднее в румынское время она получила название Поэта Черны (Poet Cerna). До наших дней улица не сохранилась, теперь это территории промышленных предприятий.

3 – сектор Министерства обороны, военный госпиталь.

4 – дорога на Хотин (в 30-е годы – улица Короля Кароля II, в наши дни – ул. Дечебала).

5 – место, где был построен вокзал Бельцы-Плэмынтены (в наши дни – станция Бельцы-город).

О деятельности маслозавода «Ulmar» в Бельцах сохранилось очень мало данных.

Функционировать завод начал в 1924 году⁷³. Однако дела у всего предприятия и у фабрики в Бельцах скоро стали складываться не лучшим образом. В 1926 году админсовет «Ulmar» объявил о собрании акционеров, на повестку которого выносился вопрос о возможной продаже бельцкого маслозавода. Отмечалось, что у фабрики были долги. И на собрании акционеров должны были обсудить вопрос уступки задолженности в размере 80 тыс. леев⁷⁴.

Мы не знаем, какое именно решение приняли акционеры, но ясно одно: активы фабрики продали лишь спустя два года, в 1928-м. И новыми владельцами стали братья Вольманы, которые производство модернизировали и расширили.

Что же касается деятельности головного АО «Ulmar», то уже в 1930-е мы не встречаем никаких упоминаний о нём в «Официальном мониторе Румынии» и не находим его в перечне крупных предприятий в городе Брэила⁷⁵, из чего делаем вывод, что оно прекратило существование.

⁷³ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 538.

⁷⁴ Monitorul Oficial al României, № 178, 12 decembrie 1926, partea II, p. 19 179.

⁷⁵ *Enciclopedia României*, Volumul II, Bucureşti, 1938, по: <http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/braila/>

«Industria uleiurilor vegetale Frații Volman» – один из лидеров на рынке всей Румынии

Документов о первых годах работы фабрики «Industria uleiurilor vegetale Frații Volman» практически не сохранилось.

Известно, что в уже 1928 году на заводе был создан цех рафинации растительного масла. «Оборудование было поставлено немецкой компанией вместе с соответствующими технологиями. Этот технологический процесс используется и сегодня», – говорится в воспоминаниях семьи Вольманов⁷⁶.

Также завод был оснащен оборудованием для извлечения масла из сырья – экстракции. «В то время это был новый процесс в масложировой промышленности, поскольку до тех пор масло производилось путем извлечения с использованием гидравлических или спиральных прессов. В этом процессе в сырье оставалось много масла, в то время как путем экстракции масла растворителями удавалось получить почти все масло из ядра», – отмечают авторы главы о промышленности в сборнике бельцких иммигрантов в Израиле⁷⁷.

Тоже в 1928-м был открыт цех по упаковке масла. А в 1931-м завод начал экспортировать продукцию в Западную Европу⁷⁸.

Маслозавод братьев Вольманов в 1930-е годы. Фото: Музей истории и этнографии

В 1933 году Бельцы посетил представитель румынского Общества инженеров и агрономов А. Д. Карабелла, который написал о своей поездке статью для ежегодника «Calendarul plugarului». Он обратил внимание на значимость масложировой промышленности в экономике региона и отметил, что только в Бельцком уезде подсолнечник занимал 60 тыс. гектаров угодий⁷⁹.

Гость посетил бельцкую выставку. На ней были представлены павильоны двух бельцких маслозаводов: братьев Вольманов и «Флора». «Из них первая соот-

⁷⁶ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Basarabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 538.

⁷⁷ Там же, p. 514-530.

⁷⁸ Там же, p. 538.

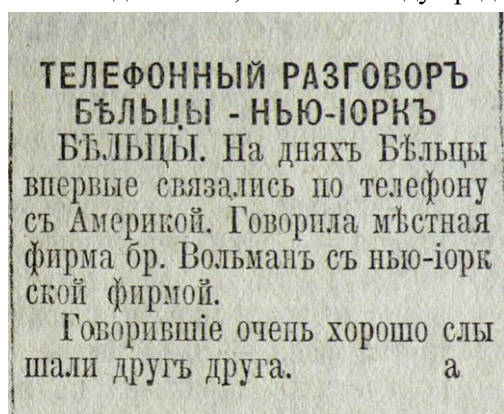
⁷⁹ A. D. Carabella, *Industria uleiurilor vegetale*, în *Calendarul plugarului*, 1933, anul XIII, p. 168.

ветствует последним достижениям в промышленности и даже в прошлом году была расширена, пополнена и усовершенствована», – указывал автор статьи.

На выставке он познакомился с одним из братьев Вольманов и посетил сам маслозавод. Предприятие было способно переработать до 1000 вагонов семян подсолнечника в год. В 1932 году фабрика переработала 900 вагонов сырья и выпустила 2 000 000 килограммов масла. Также предприятие принимало на рафинацию масло от более мелких производителей, у которых не было таких технологий.

«В Бессарабии мало сбывается растительного масла, поскольку оно есть у всех. Много отправляется в Бухарест, остальное экспортируется через Брэилу, Галац и Констанцу (*порты на Дунае и Черном море. – прим. автора*)», – писал А. Д. Карабелла.

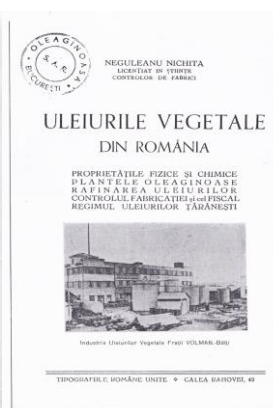
В 1932 году фабрика Вольманов экспортировала 190 вагонов масла в цистернах в Чехословакию. В 1933-м Польша приобрела 300 вагонов подсолнечника, из-за чего повысилась цена на сырьё – с 2,5 лея (в 1932 году) до 3,5 лея за килограмм, отмечает гость. И добавляет, что в 1929 году предприятие получило доход в размере 18 млн леев.

«Что касается конкуренции, г-н Вольман говорит, что каждый год посещает подобные предприятия за рубежом и держит фабрику в курсе насчёт новинок в оборудовании и методах производства и рафинации», – сообщается также в статье⁸⁰.

Об интересе владельцев завода к передовым технологиям и зарубежному опыту говорит факт, описанный в газете «Бессарабское слово» 2 апреля 1936 года: «На днях Бельцы впервые связались по телефону с Америкой. Говорила местная фирма бр.

Вольман с нью-йоркской фирмой»⁸¹.

Реклама завода братьев Вольманов в газете "Бессарабское слово" за 8 марта 1936 года.
Слева – реклама завода братьев Вольманов в сборнике „Primul ghid al municipiului Bălți”, 1937-38.
Справа – маслозавод Вольманов на обложке книги о масложировой отрасли Румынии.
Foto: Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community. Jerusalem, 1993.

⁸⁰ Там же, р. 168-170.

⁸¹ Бессарабское слово, 2 апреля 1936, стр. 8.

ЗАБАСТОВКА НА МАСЛОБОЙНЫХ ЗАВОДАХЪ.
БѢЛЬЦЫ. Вчера забастовали рабочіе всѣхъ бѣлецкихъ маслобойныхъ заводовъ. Работа прекращена и заводы остановились. Причина забастовки -- требованіе рабочихъ ввести восьмичасовой рабочий день. б.

ЗАБАСТОВКА НА МАСЛОБОЙНЫХЪ ЗАВОДАХЪ ПРОДОЛЖАЕТСЯ.
БѢЛЬЦЫ. Вчера прибыли въ Бѣльцы председатель яской камеры труда Маргаритъ и инспекторъ Виничукъ для разрѣшенія конфликта между владельцами маслобойныхъ заводовъ и рабочими. До сихъ поръ стороны не пришли къ соглашенію. Забастовка продолжается.

КЪ ПОПЫТКѢ ПОДЖЕЧЬ ЗАВОДЪ БР. ВОЛЬМАНЪ.
БѢЛЬЦЫ. По приказу шефа уголовной полиціи В. Лукіяна были вчера арестованы рабочіе завода бр. Вольманъ, В. Ватаманъ и М. Луцкевичъ, которые подозреваются въ попыткѣ поджечь заводъ.
 Необходимо отмѣтить, что В. Ватаманъ былъ пѣсочелью днѣй тому вазарѣ уволенъ съ завода за пѣлый рядъ преступковъ. б.

Вырезки из газеты "Бессарабское слово" за 1936 год. Этот год был насыщенным событиями. Сначала 15 и 16 мая бастовали рабочие всех маслобойных заводов Бельц. Они требовали ввести 8-часовой рабочий день вместо 10-часового и повышения оплаты труда. А в августе бывший рабочий фабрики Вольманов и его подельник были задержаны по подозрению в попытке поджога предприятия.

Производственные мощности фабрики братьев Вольманов продолжали расти и в следующие годы. В 1935-м предприятие переработало 1200 вагонов подсолнечника, а рафинационный цех выпускал 15 тонн масла в сутки⁸². В 1936-м маслозавод произвел 3500 тонн растительного масла⁸³, то есть на 75% больше, чем четырьмя годами ранее.

Предприятие производило не только подсолнечное масло, но и конопляное и льняное масла, а также жмых, который тоже шёл на экспорт и пользовался спросом в Западной Европе.

К началу 1939 года на маслозаводе братьев Вольманов трудились 119 работников⁸⁴. На предприятии были:

- Паровой котёл «Lantz» мощностью 10 лошадиных сил;
- Паровой двигатель «Wolf» мощностью 60 л. с.;
- Дизельный двигатель «Deutz» мощностью 80 л. с.;
- Дизельный двигатель «Benz» мощностью 150 л. с.⁸⁵

Общая мощность установок завода оценивалась в 300 лошадиных сил.

По данным Союза промышленников Румынии, в этот период фабрика «Industria uleiurilor vegetale Frații Volman» вошла в число двух крупнейших маслозаводов по всей стране⁸⁶ (какое второе предприятие, в документе на указывается, однако, судя по источникам той эпохи, крупнейшим игроком на рынке растительного масла Румынии в тот период было акционерное общество «Phoenix» из Бухареста⁸⁷). На фабрику Вольманов приходилось около четверти продукции всех маслозаводов Румынии⁸⁸.

⁸² *Бессарабское слово*, 8 марта 1936 года, с. 12.

⁸³ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 514-530.

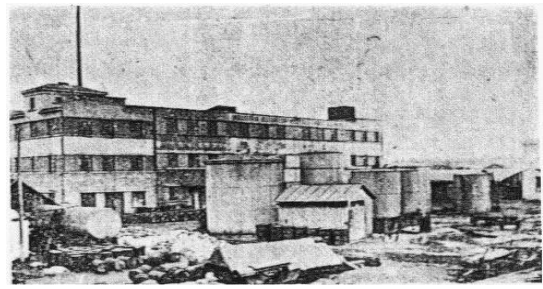
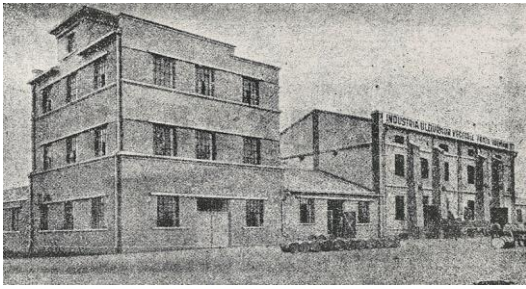
⁸⁴ НАРМ, ф. 1456, оп. 3, д. 156, л. 64-67.

⁸⁵ Там же, л. 63.

⁸⁶ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 541.

⁸⁷ *Industria uleiului în județul Bălți, în Basarabia economică. Buletinul camerelor de comerț și industrie din Basarabia*, Nr. 12, decembrie 1936, p. 8-11; *Monitorul Oficial al României*, № 123, 29 mai 1940, partea II, p. 4963.

⁸⁸ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community.* Jerusalem, 1993, p. 538.

Изначально на заводе Вольманов были три здания: одноэтажное, двухэтажное и трёхэтажное (слева). Позднее их реконструировали, в итоге получился один большой трёхэтажный комплекс (справа). Источник: artdeco-modernist.blogspot.com

UNEA GENERALĂ A ÎNDRĂSTRIĂȘILOR DIN ROMÂNIA
U. G. I. R.

U. G. I. R. BUCUREȘTI III - STR. AL. LAHOVARI 27 ADRESA TELEGRAFICĂ: U. G. I. R. TELEFON: 5.17.24 ORELE DE BIROU: Iarna: 9-13-16-19 Vara: 8-13-30

D-Sale
Domnului ISRAEL VOLMAN
L e c o

SEMNELE DVS. DATA DVS. REFERINTE ANTERIOARE SEMNELE NOASTRE (A se vedea în răspuns) BUCUREȘTI III
PRIVEȘTE 65. JE./ZV. 19 Febr. 1941

La cererea Dvs. vă confirmăm, că ați fost coproprietarul Fabricii de Ulei Vegetal Frații Volman, S. f. n. c. din Bălți și că ați îndeplinit totdeauna și funcțiunea de conducător al întreprinderii.

Vă confirmăm în același timp că, conform cotei de producție pe care a avut-o fabrica Dvs. din Bălți în Oficiul de Desfacere al Uleiurilor Vegetale, această întreprindere a fost a doua dintre marile fabrici de ulei din țară.

Cu toată stima
Director General :
A. Ligzmi Secretar General :
E. J.

PERSOANĂ MORALĂ ȘI JURIDICĂ, RECUNOSCUTĂ PRIN LEGEA DIN 13 MAI 1913, PROMULGATĂ PRIN ÎNALȚ DECRET REGAL N° CONT CURENT LA SOCIETATEA NAȚIONALĂ DE CREDIT INDUSTRIAL ȘI LA BANCA ROMÂNIEȘCĂ ... CONT LA

Prezentul document este înregistrat în Registrul de Stat al U. G. I. R. Nr. 10 / 2.2.4. c. 4

Справка, выданная Союзом промышленников Румынии, в которой Израилю Вольману подтвердили, что его и брата фабрика была в числе двух крупнейших в стране. 1941 год. Фото: *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community. Jerusalem, 1993.*

Имена братьев Вольманов знали далеко за пределами Бельц и Бессарабии.

На территории Румынии предприятие имело склады и представительства в Бухаресте, Брашове, Брэиле, Клуже, Крайове, Яссах, Плоешть, Тимишоаре и других крупных городах.

За рубежом фабрика Вольманов располагала представительствами в 10 европейских городах – в Германии, Чехословакии, Польше, Дании и Швеции⁸⁹.

⁸⁹ *Primul ghid al municipiului Bălți, Bălți, 1937-38, p. 7.*

Израиль Вольман и его сын Лазарь, родившийся в Бельцах. Фото: Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia.

A Memorial of the Jewish Community. Jerusalem, 1993.

Израиль Вольман был председателем попечительского совета еврейской больницы Бельц. Фото: Primul ghid al municipiului Bălți, 1937-38.

Вторая мировая война и сопутствовавшие ей события драматически изменили судьбу братьев Вольманов и их предприятия. В июне 1940 году Бессарабия вошла в состав СССР. Исаак и Израиль Вольманы предпочли эвакуироваться в Румынию. Они оставили всё своё имущество в Бельцах и со своими семьями перебрались в Бухарест. В Бельцы они больше не возвращались⁹⁰.

Исаак Вольман умер в Бухаресте в 1960 году. Израиль Вольман после войны работал на масложировом предприятии в Бухаресте, в 1950-м эмигрировал из Румынии в Израиль, где его опыт работы пригодился в Министерстве промышленности и торговли (1956-1962), а затем в компании по экспорту масел (1962-1976). Умер Израиль Вольман в 1983 году в возрасте 87 лет⁹¹.

Маслозавод Пинкуса и Ионы Фридманов

Ещё один завод, стоявший у истоков АО FLOAREA SOARELUI, был основан начале 1920-х годов⁹². Его учредителем был бельчанин Пинкус (Пинхас) Фридман.

Данных о первоначальном периоде функционирования предприятия практически нет.

Одно из немногих сохранившихся сообщений: 2 февраля 1926 года фабрика Пинкуса Фридмана сгорела. Годом ранее умер и сам владелец. Об этом свидетельствует нотариальная доверенность, которую в марте 1928-го вдова Фридмана Сура-Двойра и его сын Йойна (также Иона) выдали своему представителю для получения страховой выплаты в размере почти 400 тыс. леев⁹³ в качестве возмещения ущерба после пожара.

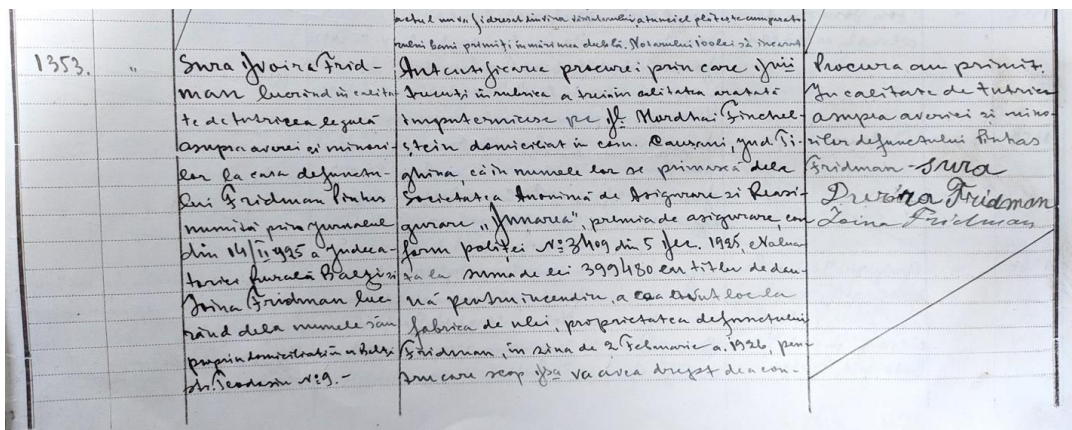
После смерти Пинкуса Фридмана делами фабрики занялся его сын Иона, родившийся в Бельцах в 1894 году. Ему удалось сохранить предприятие в период мирового экономического кризиса, модернизировать и вывести в число лидеров местного рынка, хотя оно и уступало по производственным мощностям маслозавода Вольманов.

⁹⁰ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community, Jerusalem, 1993, p. 538.*

⁹¹ Там же, p. 539.

⁹² Там же, з. 514-530; *Primul ghid al municipiului Bălți, Bălți, 1937-38, p. 86.*

⁹³ НАРМ, ф. 1437, оп. 2, д. 36, л. 154.

Выписка из журнала документов бельцкого нотариуса Никона Валуцэ, в котрой говорится о кончине Пинкуса Фридмана и пожаре на его маслозаводе. 1928 год.

Завод Фридмана был построен в непосредственной близости от железной дороги, в качестве её адреса указывалась улица Клочки (strada Cloșca), без номера строения. В наши дни это улица Тестемичану, район недалеко от железнодорожного переезда, где сегодня расположена часть корпусов АО FLOAREA SOARELUI.

«Фабрика была создана недалеко от железнодорожной станции Пэмэнтень, „De Kleine Gare”, как ее называли евреи Бельц, и железнодорожная ветка доходила до заводского двора», – говорится в сборнике воспоминаний бельцких иммигрантов в Израиле⁹⁴.

Реклама маслозавода Фридмана в сборниках о Бельцах второй половины 30-х годов.

⁹⁴ Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community. Jerusalem, 1993, p. 525-526.

Наличие собственной железнодорожной ветки владелец предприятия считал важным преимуществом своего предприятия и указывал это в рекламных проспектах⁹⁵.

Во второй половине 1930-х годов завод был оснащен новейшим оборудованием и машинами и выпускал рафинированное растительное масло, технические масла и масла для нужд лакокрасочной промышленности, касторовое масло, жмых. Растительное масло изготавливалось не только из подсолнечника, но и из рапса, конопли и льна.

В 1936-37 годах, завод был способен переработать до 1000 вагонов сырья⁹⁶. За 1936 год предприятие произвело 2000 тонн масла⁹⁷.

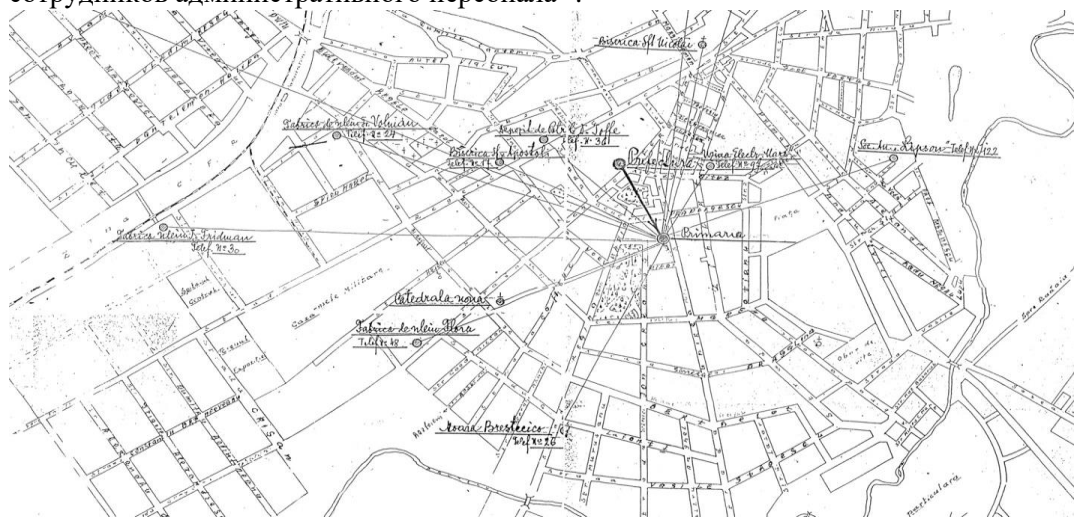

Реклама завода Ионы Фридмана в газете "Бессарабское слово" (8 марта 1936 года).

Поздравление персонала в адрес владельца в той же газете (17 мая 1935 года).

Завод Фридмана располагал в тот период складами в Бухаресте, Плоешть, Питешть, Клуже и Кишинёве.

К началу 1939 года на маслозаводе числилось 90 сотрудников: 76 рабочих и 14 сотрудников административного персонала⁹⁸.

Маслозаводы Фридмана и братьев Вольманов (слева) на плане Бельц для нужд гражданской обороны. 1938 год.

⁹⁵ *Primul ghid al municipiului Bălți*, Bălți, 1937-38, p. 86.

⁹⁶ Там же, p. 86.

⁹⁷ *Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community*. Jerusalem, 1993, p. 525-526.

⁹⁸ НАРМ, ф. 1456, оп. 3, д. 156, л. 72-75.

Предприятие располагало двумя паровыми двигателями «Wolf» общей мощностью 180 лошадиных сил⁹⁹.

Энциклопедия Румынии 1938 года отнесла маслозавод Фридмана к числу семи крупнейших предприятий города Бельцы, капитал в которых превышает 5 млн леев¹⁰⁰.

Значимость фабрики подчёркивает и то обстоятельство, что она включалась в планы гражданской обороны города Бельцы конца 30-х годов в числе стратегических предприятий¹⁰¹.

Послесловие

28 июня 1940 года стало переломным моментом в истории бельцких маслозаводов. После включения Бессарабии в состав Советского Союза и образования Молдавской ССР предприятия были национализированы, став социалистической собственностью. Фабрики Вольманов и Фридмана были преобразованы в государственные маслозаводы № 1 и 2.

В июле 1941 году, когда для Бессарабии началась война и в крае установилась румынская администрация, эти два маслозавода не вернулись в частную собственность, а стали коммунальными – то есть были в подчинении города – и имели единую администрацию. Бывший маслозавод братьев Вольманов серьёзно пострадал из-за боевых действий¹⁰².

В октябре-ноябре 1943 года обе эти фабрики были переведены в центральное подчинение – публичного коммерческого управления REBIAZ в Бухаресте¹⁰³.

Однако уже в марте 1944 года война для Бельц закончилась, в городе снова установилась советская власть. Маслозаводы № 1 и 2 вернулись в собственность советского государства. Впоследствии они были объединены в масложировой комбинат – сегодня акционерное общество FLOAREA SOARELUI.

Более подробная история завода на этих этапах станет предметом новых исследований.

Бывший завод братьев Вольманов в 1944 году. Источник: artdeco-modernist.blogspot.com

⁹⁹ Там же, л. 72-75.

¹⁰⁰ *Enciclopedia României*, Volumul II, București, 1938, по: <http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/balti/>

¹⁰¹ НАРМ, ф. 1456, оп. 5, д. 251, л. 1-3.

¹⁰² НАРМ, ф. 1492, оп. 1, д. 98, л. 18.

¹⁰³ *Monitorul Oficial al României*, № 284, 11 noiembrie 1943, partea I, p. 10 410.

Подводя итоги этому исследованию, отметим, что у истоков АО FLOAREA SOARELUI стояли четыре предприятия масложировой отрасли Бессарабии и Румынии 1920-1930-х годов:

- маслозавод «Progres»,
- маслозавод акционерного общества «Ulmar» из города Брэила,
- маслозавод Пинкаса и Ионы Фридманов,
- маслозавод братьев Вольманов,

Отправной точкой в истории АО FLOAREA SOARELUI, исходя из документально подтверждённых результатов исследования, с высокой вероятностью может считаться 4 июня 1923 года, когда АО «Ulmar» приобрело участки под строительство своей фабрики в Бельцах. Промышленные активы этого завода стали составной частью передового для своего времени производства, которое 26 сентября 1928 года учредили братья Исаак и Израиль Вольман. Созданному ими предприятию было суждено занять лидирующую позицию в перерабатывающей отрасли страны, а в послевоенные годы стать основой для масштабного строительства бельцкого масложирового комбината, который впоследствии был преобразован в АО FLOAREA SOARELUI, являющееся крупнейшим производителем подсолнечного масла в Причерноморье.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultura (Editura Mosse), București, 1931-32.
2. Baciú Gh., Orașul Bălți și oamenii lui, Chișinău, 2010.
3. Ciobanu A., Ciobanu C., Retro Bălți, Chișinău, 2020.
4. Dimentberg M., Bațul economic, în Primul ghid al municipiului Bălți, Bălți, 1937-38.
5. Enciclopedia României, Volumul II, Țara Românească, București, 1938.
6. Enciu N., Reforma agrară și evoluția agriculturii basarabene în perioada dintre cele două războaie mondiale, Bălți, 2009.
7. Istoricul orașului Bălți, 1910-1936, Bălți, 1936.
8. Moruzzi E., Ceva despre Bălți, în Istoricul orașului Bălți, 1910-1936, Bălți, 1936.
9. Sefer Beltsi Basarabia: yad ve-zekher le-yahadut Beltsi. Balti, Barasabia. A Memorial of the Jewish Community. Jerusalem, 1993.
10. Carabella A. D., Industria uleiurilor vegetale, în Calendarul plugarului, 1933, anul XIII.
11. Duca M., Manolache C., Chilari R., Cultura florii soarelui. Repere istorice, în Akademos, nr. 3(22), septembrie 2011.
12. Primul ghid al municipiului Bălți, Bălți, 1937-38.
13. Иувал Ш., Бельцкая еврейская община в XIX столетии, Бельцы, 1994.
14. ***
15. Industria uleiului în județul Bălți, în Basarabia economică. Buletinul camerelor de comerț și industrie din Basarabia, Nr. 12, decembrie 1936.
16. Monitorul Oficial al României, № 27, 10 mai 1922, partea II.
17. Monitorul Oficial al României, № 225, 17 ianuarie 1923, partea II.
18. Monitorul Oficial al României, № 178, 8 noiembrie 1923, partea II.
19. Monitorul Oficial al României, № 213, 26 septembrie 1928, partea II.
20. Monitorul Oficial al României, № 256, 16 noiembrie 1928, partea II.
21. Monitorul Oficial al României, № 284, 11 noiembrie 1943, partea I.
22. Бессарабское слово, 5 сентября 1930 года.
23. Бессарабское слово, 8 марта 1936 года.
24. Бессарабское слово, 2 апреля 1936 года.
25. <http://artdeco-modernist.blogspot.com/2012/01/fabrica-de-ulei-vegetal-fratii-volman.html>

FAMILIA ARMENEASCĂ SADOVICI DIN BĂLȚI

Mihai BĂRBULESCU, dr., prof. univ.,
Academia Română

Abstract: *This paper refers to the history of the Armenian family Sadovici of Bălți, father, son and grandson. Grigorii-Kirkor (Krikor) Stepanovici Sadovici was a Gregorian confession and contributed to the construction of „St. Gregory's the Enlightener” Church from Bălți. His son, Ștefan Sadovici, was in the years 1920-1939 several times the mayor of the city and a liberal senator in the Parliament of Romania. Grigore Sadovici, the son of Ștefan, was a mayor's help during the interwar period and in the years 1941-1942.*

Keywords: *Gregorian confession, Armenians from Bălți, Armenian family.*

Familia armenească Sadovici¹⁰⁴ a venit în Basarabia probabil în prima jumătate a secolului al XIX-lea din Polonia ori Galiția, așa explicându-se desinența *-ovici* din nume, ca și la alți armeni basarabeni (Lusahanovici, Ohanovici etc.)¹⁰⁵. Armenii n-au fost niciodată prea numeroși în Basarabia. Pe la 1812 în Basarabia existau vreo 400 de familii de armeni. La 1816-1817 în Basarabia, care avea 492.000 locuitori, erau 2738 armeni (544 familii), adică 0,25% din populație¹⁰⁶. În 1858 în Basarabia erau 2725 de armeni, din care în *uezdul* Iași (Bălți) erau 209 armeni¹⁰⁷. Din cei 2725 armeni doar 117 erau catolici, restul fiind de confesiune gregoriană. Diferența mare dintre cele două confesiuni se explică prin faptul că armenii veniți dinspre Polonia, care acolo erau de confesiune catolică¹⁰⁸, la așezarea în Basarabia au revenit – cei mai mulți – la confesiunea gregoriană. Recensământul din 1897 înregistra în Basarabia 2265 de armeni gregorieni și 246 armeni catolici, din care 2080 au limba maternă armeană¹⁰⁹. Tot atunci în Bălți sunt doar 77 de armeni, din care 50 declară ca limbă maternă armeană¹¹⁰. În vremea aceea armenii încep să adopte limba rusă. Își rusifică prenumele (păstrându-și însă și forma originală), iar unii își rusifică și numele¹¹¹.

Armenii sunt harnici și întreprinzători, cei mai mulți sunt negustori și arendași. Deja la 1838, Kohl menționează la Bălți un hangiu armean, printre cei 15 armeni stabiliți în oraș. Unii dintre ei erau negustori din ghilda a doua și a treia¹¹². „Guvernul rusesc, pentru a câștiga simpatia acestor oameni, le-a dat mai multe privilegii, între care și acela de a intra

¹⁰⁴ Câteva date din prezentul articol au fost prezentate: M. Bărbulescu, *Bălți. 1818-1944*, București, 2017.

¹⁰⁵ G. Bezviconi, *Morminte armenesti dintre Prut și Nistru*, în *Profiluri de ieri și de azi*, București, 1943, p. 162-163.

¹⁰⁶ С. Бакалов, Лидия Присак, А. Магальян, *Представители армян в среде молдавского боярства и бессарабского дворянства (документы, касающиеся генеалогии рода Лебедевых)*. *Պատմա-բանասիրական հանդես*, (Historical-Philological Journal) 3, Erevan, 2015, p. 254, 265.

¹⁰⁷ А.И. Зашук, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область*. Часть 1, СПб., 1862, p. 169; Z.C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, București, 1898, p. 109.

¹⁰⁸ Unirea bisericii armene cu Roma se făcuse la 1630 de către episcopul Mikołaj Torosowicz.

¹⁰⁹ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. III. Бессарабская губерния* / под ред. Н.А. Тройницкого. СПб: Изд. Центрального Статистического Комитета МВД, 1905, p. XXII.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 3, 68.

¹¹¹ Pe bunicul lui Iacob Grigorievici Hadji *Marcarov* îl chema Garabet *Marcarian* când a venit în Basarabia de la Constantinopol (Gh. Bezviconi, *Cronica*, în *Din trecutul nostru*, Chișinău, III, 1935, nr. 36-39, p. 130).

¹¹² J.G. Kohl, *Reisen in Südrussland. Zweiter Theil*, Dresden – Leipzig, 1841, p. 39-42.

în serviciul statului și a dobândi gradul de nobilime individuală (licinoe dvoreanstvo). În curând, mulțumită hărniciei lor naturale și capacității pentru comerț, armenii au devenit proprietari de moșii, industriași și comercianți”¹¹³.

Unul din fruntașii armenilor din Bălți, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost **Grigorii-Kirkor (Krikor) Stepanovici Sadovici**, de confesiune gregoriană, căsătorit cu armeanca Eufrosina Ivanovna Allaci (fig. 1). Locuia, dinainte de 1879, la colțul străzilor Konstantinovskaia cu Staraia Poșta (după 1918 s-au numit General Praporgescu și Unirii, azi străzile Dostoievski, respectiv Păcii). În perioada interbelică va fi casa cu nr. 77 de pe strada Unirii. În acea casă își avea biroul și notarul Alexandr Vasilevici Nikolaevski. Între 1879 și 1893 Grigorii Sadovici cumpără câteva loturi alăturate de pe strada Staraia Poșta, vânzători fiind evreii Hava Haimovna Bancic din Fălești și Samson Gherșcovici Rabei din Soroca. Pe respectivele loturi erau construcții mai vechi, care apar în planul orașului din 1845 (fig. 2)¹¹⁴. A preferat – pentru poziția lor în oraș – achiziționarea acestor loturi, deși erau încă numeroase loturi libere.

Proprietarii moșiei pe care se constituise satul, apoi orașul Bălți fuseseră, la sfârșitul sec. XVIII, boierii Panaite (Panaiti). Apoi terenul orașului a trecut în proprietatea familiilor Catargi (Katargi) și Crupenschi (Krupenski)¹¹⁵, care dețineau, de altfel, o bună parte din județ. Situația aceasta s-a păstrat până la reforma agrară din 1921-1922. Loturile erau arendate orașenilor cu un preț modic, toate actele de vânzare-cumpărare ulterioare, încheiate între vechii și noii proprietari ai vreunei case, fiind contrasemnate de reprezentantul proprietarului orașului.

Pe loturile cumpărate Grigorii Sadovici construiește o casă (în perioada interbelică era nr. 75 de pe str. Unirii) alăturată imobilului pe care-l deținea și apoi alta, mai mare, în 1898 (casa cu nr. 73 de pe str. Unirii). Cea din urmă fusese proiectată de inginerul zemstvei din Bălți, A. D. Rozembaum¹¹⁶. (fig. 3-6). O va vinde, în 1911, ginerelui său Garabet Ivanovici Cernitov, pentru 2000 de ruble. Aflăm acum că arenda anuală pentru teren (1750 m²) se stabilește la 5 ruble și 19 copeici, achitabilă proprietarului orașului în două rate, de Sfântul Gheorghe și de Sfântul Dumitru (casele de la nr. 73, 75 și 77 au scăpat de bombardamentele din iulie 1941, au ars numai o casă mai mică din aceeași curte, la nr. 73, și acareturile). Vizavi de aceste loturi se afla impozanta casă a armeanului Iacov Grigorievici Hadji Markarov, construită la sfârșitul secolului al XIX-lea (va deveni primăria orașului după 1933; în prezent este magazinul „Bălțeanca”, str. Păcii nr. 28).

Prin 1892-1893, Grigorii Sadovici a candidat pentru funcția de primar al orașului Bălți (Городской староста). Deoarece orașul se găsea pe teren proprietate privată, adunarea proprietarilor de case din oraș alegea mai întâi un „consiliu” (Собрание городских упол-

¹¹³ Z.C. Arbure, *op. cit.*, p. 109-111.

¹¹⁴ Imaginea cu planul orașului o datorez doamnei Mariana Mihalevski, muzeograf la Muzeul din Bălți. Ilustrațiile nr. 7, 10 și 11 sunt din colecția doamnei Marga-Rita Popeli-Tatu, celelalte sunt din colecția autorului.

¹¹⁵ Trecerea în proprietatea familiei Catargi s-a făcut pentru că Ecaterina, fiica paharnicului Iordache Panaiti, s-a măritat cu paharnicul Petrache Catargi (1770-1832). Fiul lui Petrache a fost căminarul Iordache Catargi (1797-1871), care a ajuns mareșal al nobilimii din Bălți și Soroca. Apoi proprietatea a trecut (total sau parțial?) la familia Krupenski: o fiică a lui Petrache Catargi, Smaranda, s-a măritat cu vornicul Grigore Krupenski (Gh. Bezviconi, *Boierii Catargi*, în *Din trecutul nostru*, Chișinău, III, 1935, nr. 36-39, p. 113-114).

¹¹⁶ A. D. Rozembaum este cunoscut mai ales pentru vila în stil „Art Nouveau” (acum sediul Poștei, str. Ștefan cel Mare, nr. 60). Vezi Aurelia Carpov, S. Tronciu, *Art Nouveau-ul provincial din Basarabia*, în *Meridian ingineresc*, 3 (62), 2016, p. 46; despre Rozenbaum: Gh. Baci, *Orașul Bălți și oamenii lui*, Chișinău, 2010, p. 273.

номоченных) format din 12-16 persoane. Acest consiliu îl alegea apoi pe primar și unul ori două „ajutoare”¹¹⁷. Conducerea Guberniei (din care făceau parte guvernatorul, viceguvernatorul, procurorul gubernial și șeful jandarmeriei guberniale) nu l-a validat, preferându-l pe Iosif Grigorievici Andjulovici. Sadovici s-a plâns Senatului de la Sankt Petersburg (care funcționa ca o Curte de Casație). Răspunsul Senatului, din martie 1894, e ambiguu, dar în final menține decizia Guberniei¹¹⁸. Andjulovici a fost un primar destoinic¹¹⁹ în mai multe rânduri, în ultimul deceniu al sec. XIX și în primul deceniu al sec. XX. O stradă din Bălți i-a păstrat numele până la al doilea război mondial (acum strada Chișinăului).

Armenii din Bălți nu aveau biserică. Erau bogați, dar erau puțini. Abia în 1907 se constituie un comitet pentru edificarea bisericii, condus de Iacov Grigorievici Hadji Markarov, șeful obștei armenesti din Bălți. Inițiativa aparținuse celor trei frați Lusahanovici (cu varianta Luseghenianț): Haciadur-Hristofor-David, Grigore-Kirkor și Dimitrie-Măgărdici (Mkrtici)¹²⁰. Aprobările pentru construcție s-au obținut în 1909. Biserica, cu hramul „Sf. Grigore Luminătorul”, s-a ridicat în 1910-1912 după planurile arhitectului Alexandr Leontievici Krasnoselski¹²¹. Cum doi din frații Lusahanovici au murit în 1907 și 1909, mezinul Dimitrie-Măgărdici rămâne finanțatorul principal al construcției, achitând 40.000 din cele 72.000 ruble cât a costat biserica. Au fost și alți donatori, printre care Hadji Marcarov, Sadovicii și Cernitovii.

Grigorii Sadovici a făcut parte din comitetul de acțiune din 1907, apoi s-a numărat printre donatori (între timp se încuscrise cu Lusahanovicii, cea mai mică fiică a sa, Maria, căsătorindu-se în 1910 cu Garabet Ivanovici Cernitov; mama lui Garabet Cernitov era Smaranda Lusahanovici, sora mai mare a lui Dimitrie-Măgărdici).

Stepan (Ștefan) Grigorievici Sadovici s-a născut la 5 octombrie 1875, fiind cel dintâi copil al lui Grigorii Sadovici. A fost botezat, cum se vede, cu prenumele bunicului său. A fost avocat, iar în 1915 devine membru al „cinului” inferior, era *Коллежский регистратор* (Registrator de colegiu)¹²², adică *dvorean* personal din cel mai mic grad, al XIV-lea. S-a căsătorit cu armeanca Ecaterina Panighianț din Orhei, născută în 1879. Mama Ecaterinei era din familia Mirzaian (fig. 7); unii cred că era o descendentă a familiei care-l dase pe Manuc Bey Mirzaian¹²³, ceea ce este destul de puțin probabil. Ștefan Sadovici a locuit la Bălți în casa moștenită de la tatăl său, căreia i-a adus transformări în perioada interbelică¹²⁴ (fig. 8-9).

¹¹⁷ S. Cornea, *Organizarea administrativă a Basarabiei*, Cahul, 2003, p. 126.

¹¹⁸ Я. А. Канторович, *Сборник определений Первого департамента Правительствующего Сената по городским и земским делам за 10 лет (1891-1900 гг.) (2483 определения) с приложением алфавитного указателя*, Санкт-Петербург, 1902, p. 345.

¹¹⁹ <http://www.baltigraphy.me/2016/02/mer-belc-chyo-imya-predano-zabveniuyu.html>;

V. Jitaru, L. Jitaru, *Personalități bălțene. Enciclopedie*, Chișinău, 2018, p. 8.

¹²⁰ Despre frații Lusahanovici: B. Căuș, *Figuri de armeni din România. Dicționar*, București, 1998, p. 219-221; E. Jeamgocian, *Portrete de armeni din Basarabia. Dimitrie-Măgărdici Lusahanovici (1858-1924)*, în *Ararat* (București), V, nr. 18 (63), 1994, p. 6; partea a II-a în *Ararat*, V, nr. 19 (64), 1994, p. 6; V. Tomuleț, *Elite ale burgheziei basarabene: negustorii de ghildă angroșiști din Chișinău (1812-1868)*, în *Studii de arhondologie și genealogie*, I, Chișinău, 2013, p. 29.

¹²¹ Despre biserica armenescă din Bălți: *Biserica armeană din Bălți*, în *Ararat*, an 4, 1927, nr. 37, p. 7; Ter Mardiros Zadichianț, *Oratuit*, Bălți, 1928, p. 9-10; O.G. Алексанян, *Армяне и армянская церковь в Молдавии*, în *Из истории армяно-украинских, венгерских и молдавских отношений*, Ереван, 2012, p. 167-209, documentul 12.

¹²² <http://fgurgia.ru/showObject.do?object=121785237>

¹²³ Marga-Rita Popeli Tatu, *Înfruntând destinul*, Ed. Paco, București [s.a.], p. 41.

¹²⁴ Mai avea și alte case în Bălți (una închiriată după 1918 Băncii de Credit din București, alta închiriată unui liceu de fete), una în București și una la Iași. Avea o moșie la Lipovanca (Lipsanca), la

La 3 martie 1918, Ștefan Sadovici se numără printre cei 102 semnatori ai *Hotărârii adunării zemstvei ținutale și a marilor proprietari din județul Bălți în chestia unirii Basarabiei*, alături de C. Leancă (președintele adunării generale a Zemstvei ținutale), I. Valuță, A. Scobi-oală, T. Ciugureanu, Gr. Blajievski (primarul Bălțiului), C. Hâncu (președintele Zemstvei ținutale Bălți), I. Catelli, Șt. Pirogan, D. Vrabie (președintele Partidului național moldovenesc) etc.¹²⁵. Acesta a fost primul act emanat de o instituție din Basarabia în care se cerea unirea cu România, cu trei săptămâni înainte de proclamarea acesteia de către Sfatul Țării, la 27 martie.

Membru al Partidului Național Liberal, Ștefan Sadovici a fost, în mai multe rânduri, între 1920 și 1926, primar al orașului Bălți ori, cum s-a numit uneori, „președinte al Comisiei interimare a orașului Bălți”. Lista primarilor bălțeni interbelici¹²⁶ este deosebit de instructivă. Dincolo de aspectele și jocurile politice, primarii și ajutorii de primar sunt oameni ai locului, cunoscuți și apreciați de comunitate, fie că erau români (majoritatea), armeni (trei) ori evrei (doi). Câțiva „și începuseră cariera înainte de 1918 și fuseseră apreciați de regimul țarist... Unii, ca Ștefan Sadovici, intraseră deja în ierarhia „cinurilor” rușești. Aceștia și-ar fi continuat cariera în același cadru dacă nu s-ar fi petrecut Unirea. Dar în 1918 au înțeles și au acceptat marea schimbare politică. Câțiva au fost chiar frunțași ai mișcării unioniste. Au devenit slujitori ai statului român.”¹²⁷.

Ca primar, la 19 mai 1920 Ștefan Sadovici îi urează bun venit și îl întâmpină cu pâine și sare pe regele Ferdinand în gara Bălțiului¹²⁸.

Armeanul Ștefan Sadovici (care era și episcop al biserii armenesti¹²⁹) l-a sprijinit în mod deosebit pe episcopul Visarion Puiu, chiar din 1923, când este întronat la Bălți, ca primul episcop al Eparhiei Ortodoxe a Hotinului, atunci înființată. Sadovici îi convinge pe frații Hristofor și Garabet Cernitov (ultimul îi era cumnat) să-i închirieze episcopului o casă, ca sediu temporar¹³⁰.

vrea 8 km sud de Bălți, acum în raionul Sângerei (Marga-Rita Popeli Tatu, *loc.cit.*). În 1915-1917 deținea moșia Chișcăreni (jud. Bălți, acum în raionul Sângerei), de 289 desetine (315 ha) (*Elita social-politică și economică a Basarabiei. Sec. XIX – începutul sec. XX. I. Documente* (coordonator Sergiu Bacalov), Chișinău, 2014, p. 296). Din aceste moșii a rămas cu câte 100 ha după exproprierea din 1921 (<http://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Ministerul-Agriculturii-si-Domeniilor.-Credutul-Ipotecar.-1923-1947.-Inv.-489.pdf>, p. 499, nr. 38), cu o moară cu un motor la Biliceni, lângă Lipovanca (*Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, Volumele 7-8, București, 1936, p. 292) etc.

¹²⁵ Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente*, București, 1929 (p. 214-216, doc. CLIV); *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente* (antologie de I. Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc), Chișinău, 1995, p. 173.

¹²⁶ M. Bărbulescu, *op.cit.*, p. 88-91.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 92.

¹²⁸ *Măreța primire a Suveranilor la Bălți*, în *Gazeta Bălților*, 1 iunie 1920; N. Cazacu, *Vizita regelui Ferdinand I în Basarabia (18-24 mai 1920)*, în *Anuarul Catedrei Discipline Socioumanistice* (Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți, Facultatea de Drept), 2009-2010, Bălți, 2011, p. 21-26; C. Bostan, *Călătoria Regelui Ferdinand și a Reginei Maria în Bucovina și Basarabia (15-25 mai 1920)*, în *Revista Română*, 4 (28), 2014, p. 31-32.

¹²⁹ *Ararat*, seria veche, nr. 33, 1927, p. 86.

¹³⁰ Casa Cernitov (azi nu se mai păstrează) fusese construită în 1912 la colțul străzilor Pușkinscaia și Bulevardului (denumiri interbelice: Ștefan cel Mare și Ion Creangă, actualmente Pușkin și Moscovei). O fotografie a casei la *Începutul gospodăriei episcopale din Bălți*, în *Episcopia Hotinului. Date istorice și statistice 1923-1925*, Chișinău, 1925, p. 49.

L-a ajutat pe episcop în toate înfăptuirile sale din Bălți, în primul rând construirea catedralei „Sfinții împărați Constantin și Elena” (sfințită la 2 iunie 1935), dar și biserica „Cuvioasa Paraschiva” și reședința episcopală. Pietrele de temelie ale acestora se așezaseră la 28 septembrie 1924, în prezența principelui Carol. Primarul Sadovici era unul din semnatarii actului de fundare a Catedralei¹³¹. În aceeași zi de 28 septembrie, în cartierul Pământeni, Sadovici ține o cuvântare la punerea pietrei de temelie pentru reședința episcopală¹³². Episcopul Visarion n-a uitat cine i-a stat alături. Când îi mulțumește ministrului Al. Lapedatu pentru sprijinirea edificării Catedralei, îl laudă și pe Sadovici pentru ajutor¹³³ și apoi din nou, în 1931¹³⁴.

Ștefan Sadovici (fig. 10) devine senator de Bălți la 22 decembrie 1933, fiind ales pe lista Partidului Național Liberal, împreună cu Ioan Botez, liberalii obținând atunci jumătate din voturile exprimate în județul Bălți¹³⁵. Va fi senator și în ultimul parlament ales în decembrie 1937, care va fi dizolvat de Carol al II-lea în ianuarie anul următor. A colaborat bine cu prefectul de Bălți, Emanoil Catelli, Sadovici fiind președintele Consiliului Județean. În 1933, împreună cu Catelli și Vasile Cozma, Ștefan Sadovici formează Comisia Interimară a Camerei de Agricultură a județului Bălți¹³⁶.

Casa din Bălți era mereu deschisă personalităților vremii, fie politice (Ion Inculeț)¹³⁷, fie culturale. L-a primit în casa sa pe George Enescu, cu prilejul celui de-al doilea concert susținut de acesta la Bălți, la 25 mai 1923¹³⁸. În februarie 1936 senatorul Sadovici semnează, împreună cu Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării și fost ministru, cu Emanoil Catelli, cu primarul municipiului Bălți P. Vrabie și cu alții o „Adresă de omagiu lui Ion Pelivan, din partea vechilor prieteni și luptători pe țărâm național din Bălți”¹³⁹.

În iunie 1940, la anexarea Basarabiei de Uniunea Sovietică, Ștefan Sadovici și familia s-au refugiat în România. Dacă ar fi rămas în Basarabia ar fi suferit, fără îndoială, represaliile de care au avut parte alți fruntași politici interbelici: deportarea, gulagul, moartea. A

¹³¹ *Act de fundațiune*, în *Arhivele Basarabiei*, 1932, nr. 1, p. 25-26.

¹³² Relatarea arhimandritului Iuliu Scriban, în *Biserica Ortodoxă Română*, Seria II, Anul XLII, nr. 9, septembrie 1924. Această relatare apare semnată de ierodiacon Laurențiu Busuioc (Bălți, 1 octombrie 1924), publicată în

Arhivele Basarabiei, 1932, nr. 1, p. 19-24 (*Clipe din istoria reînființatei eparhii a Hotinului. Solemnitățile punerii pietrelor fundamentale ale catedralei, capelei și reședinței episcopale din Bălți*).

¹³³ „Întemeiată la 1923, în chipul cel mai simplist posibil, adică, numai cu decretul regal de trezorerie, dar fără a i se pregăti din vreme măcar ceea ce era de absolută nevoie începutului ei de așezare, episcopia Hotinului, vreme de cinci ani a fost lăsată cu totul uitării. Atât forurile înalte bisericești și politice de la centru, cât și cele administrative ale județelor sale, au fost departe de a-i da sprijinul trebuit, și afară de primarul orașului Bălți, Ștefan Sadovici, prefecturile și primăriile celorlalte județe, cu nimic însemnat nu i-au venit în ajutor” (*O pagină de recunoștință*, în *Episcopia Hotinului. Foaie eparhială oficială*, V, nr. 21-22, 1-15 noiembrie 1928, p. 195).

¹³⁴ „Singurii dintre mireni, cărora le sunt dator mulțămire, sunt: generalul Ioan Popovici, fost guvernator în Chișinău (1923), ministrul cultelor Alex. Lapedatu (1928), fostul secretar general de la finanțe C. Teianu (1930), consilierul agricol Alexandru Dimitriu, fostul primar de Bălți Ștefan Sadovici și notarii publici: Efiemie Popovici și Nicon Văluță pentru că m-au ajutat în dobândirea și înfăptuirea câtorva imobile.” (*Dare de seamă episcopală*, în *Episcopia Hotinului. Foaie eparhială oficială*, VIII, 3-4, 1931, p. 17).

¹³⁵ *Monitorul Oficial al României*, partea 1, nr. 301, 30 decembrie 1933, p. 8094.

¹³⁶ *Buletinul Informativ al Ministerului Agriculturii și Domeniilor*, IV, București, 1933, p. 1107.

¹³⁷ Marga-Rita Popeli Tatu, *op.cit.*, p. 254.

¹³⁸ <http://documents.tips/documents/balti-personalitati-lista.html>, p. 30-31; Margarita Tetelea, *Enescu at Bălți: history and contemporaneity*, în *Review of Artistic Education* (Iași), 15-16, 2018, p. 46.

¹³⁹ *Viața Basarabiei*, V, Nr. 7-8, iulie-august 1936, p. 67-73.

revenit în vara anului 1941 la Bălți, cu speranța că istoria va intra în normalitate. Dar... n-a fost să fie. În primăvara anului 1944 familia Sadovici s-a refugiat, mai întâi la București, apoi la Craiova. La Craiova moare Ștefan Sadovici, la 20 aprilie 1946. Soția Ecaterina i-a supraviețuit mult, până în 1971.

Grigore Sadovici, fiul lui Ștefan Sadovici, s-a născut la 2 noiembrie 1904 la Bălți¹⁴⁰. Și-a luat licența la Facultatea de Drept din București în 1926. S-a căsătorit cu basarabeanca Domnica Pascari (născută în 1906). A fost avocat(cu biroul în casa Eufrosinei Loganovici, str. Unirii, nr. 71).

A fost ales ajutor de primar la Bălți, de două ori în 1937. Era lăudat pentru că „grație unei munci perpetue și rodnice, d-sa a reușit să ocupe... la o vârstă când poate alții nu se gândesc decât la nevoile lor proprii, scaunul de ajutor de primar al municipiului Bălți. În această calitate a realizat opere grăitoare pentru acest oraș. D. Sadovici a știut să se facă apreciat, datorită felului în care a încurajat acțiunile menite să ajute la ridicarea urbei noastre”¹⁴¹.

În 1940 s-a refugiat în România. Revine la Bălți imediat după eliberarea orașului, în iulie 1941, când este din nou ajutor de primar (până în 1942).

Despre această a doua perioadă de activitate publică a lui Grigore Sadovici se cuvine să menționăm că o anumită orientare actuală (mai degrabă propagandistică decât istoriografică), pentru a dovedi neîncrederea în basarabeni a autorităților românești reinstalate în Basarabia în 1941 – ceea ce este parțial adevărat – îl dă drept exemplu pe „alogenul” Grigore Sadovici, care a ajuns primar într-un oraș, dar era „armean, după datele Siguranței”¹⁴². Adică un oarecare armean, străin de Bălți, instalat de administrația antonesciană !

Grigore Sadovici își pune acum întreaga energie în serviciul orașului aflat în cea mai mare mizerie din istoria sa, un oraș în ruine, după bombardamentele din iulie. Pe lângă multele case distruse (o treime, după alții o jumătate din casele orașului), au fost bombardate și aruncate în aer de sovieticii în retragere uzina electrică, uzina de apă, poșta, fabricile de ulei, morile, liceul „Ion Creangă”, parțial biserica „Sf. Nicolae”. Nu există petrol, lipsesc alimentele de bază, produsele de îmbrăcăminte și încălțăminte, medicamentele. Începe curățarea orașului de ruine și, în mai puțin de o lună, se repune în funcțiune apa curentă, se reînființează piața de alimente, două băi publice, patru brutării, un abator etc.¹⁴³. La mijlocul lui octombrie 1941 orașul are din nou electricitate. În ianuarie 1942 se introduce cartela pentru pâine, zahăr, carne și ulei. În februarie se normalizează serviciul poștal.

¹⁴⁰ Sora mai mică a lui Grigore a fost Tamara, licențiată în istorie la Universitatea din Iași, căsătorită cu *Boris Berov (Cazacu)*, avocat la Bălți, ulterior magistrat la Sibiu, Chișinău și Craiova. Nici Grigore, nici Tamara, nu au avut copii.

¹⁴¹ I. Broitman, *Primul ghid al municipiului și județului Bălți. 1937-1938*, Bălți, 1938, p. 55-57, 119; *Figuri contemporane din Basarabia*, Chișinău, 1939, p. 117; E. Panighianț, *Armenii din Basarabia*, în *Ararat*, II, nr. 5 (11), 1991, p. 6; V. Jitaru, L. Jitaru, *Personalități bălțene. Enciclopedie*, Chișinău, 2018, p. 297.

¹⁴² „Cu scopul de a ștrangula conștiința națională moldovenească, Bucureștiul promova sfidător politica de marginalizare chiar și a celor moldoveni, „antibolșevismul” cărora nu se cerea demonstrat. În posturile politice de o anumită însemnătate în administrație nu erau admiși nici moldovenii „refugiați din 1940”, nici foștii membri ai Sfatului Țării. „Frații” n-au numit nici un moldovean în funcția de prefect de județ... nici de primar al unui oraș mare... În fruntea administrației orașului Bălți a fost pus Grigore Sadovici, armean, după datele siguranței.”(P. Șornikov, *Moldova în anii celui de-al doilea război mondial*, Chișinău, 2013, p. 170).

¹⁴³ T. Marinescu-Prundu, *Orașul Bălți prefăcut în scrum și învăluit în jale. Sălbăticiile sovietice nemaipomenite*, în *Basarabia*, an I, nr. 22, 15 aug 1941, p. 2.

În martie 1944, când armata sovietică se apropia vertiginos de Bălți, se refugiază în România (fig. 11), definitiv de data aceasta, căci toți basarabenii veniți atunci în România refugiați au rămas până la sfârșitul zilelor lor. Istoria „basarabeană” a familiei Sadovici se încheia. S-a stabilit la Craiova unde a practicat avocatura. A murit la 17 aprilie 1985. Soția Domnica i-a supraviețuit până în 1999.

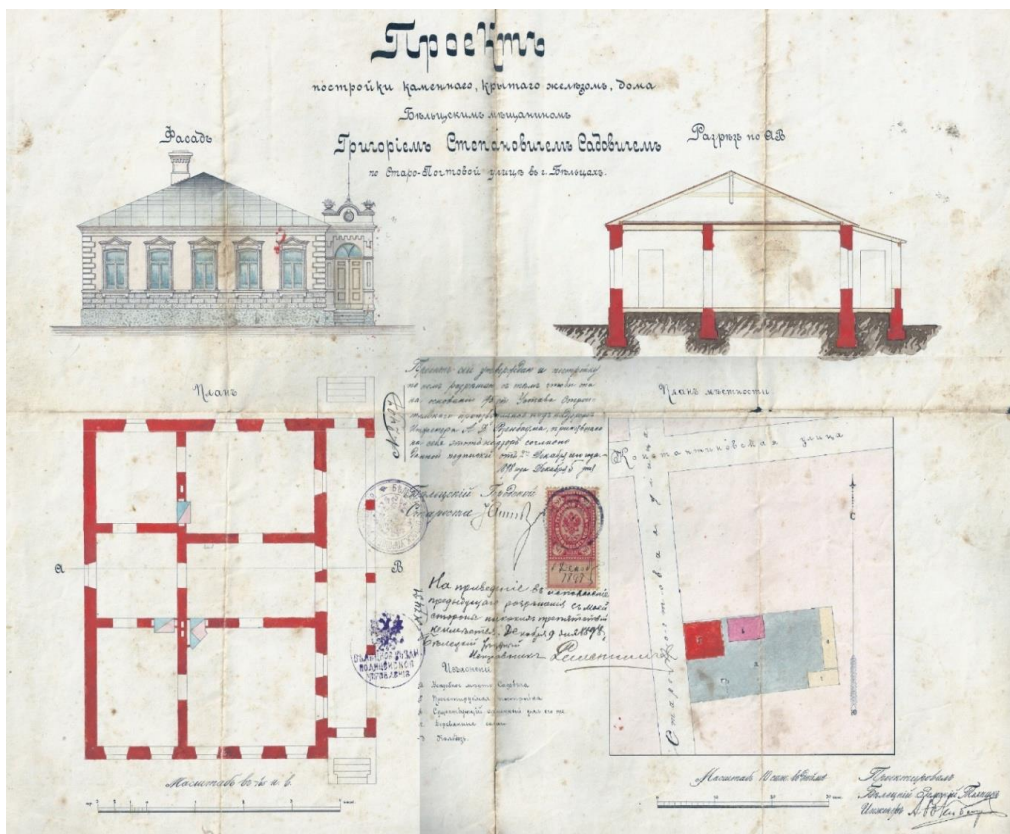
ANEXE

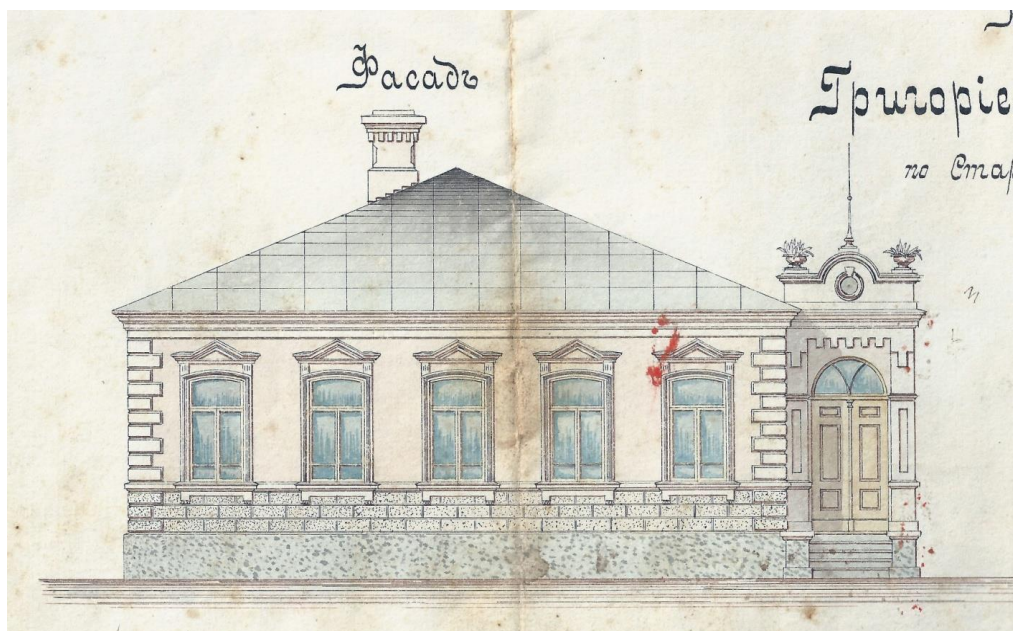
Anexa 1. Familia lui Grigorii Stepanovici Sadovici, fotografie cca 1889

Anexa 2. Planul orașului Bălți în 1845, detaliu cu zona centrală

Anexa 3. Proiectul casei din 1898, de A. D. Rozenbaum

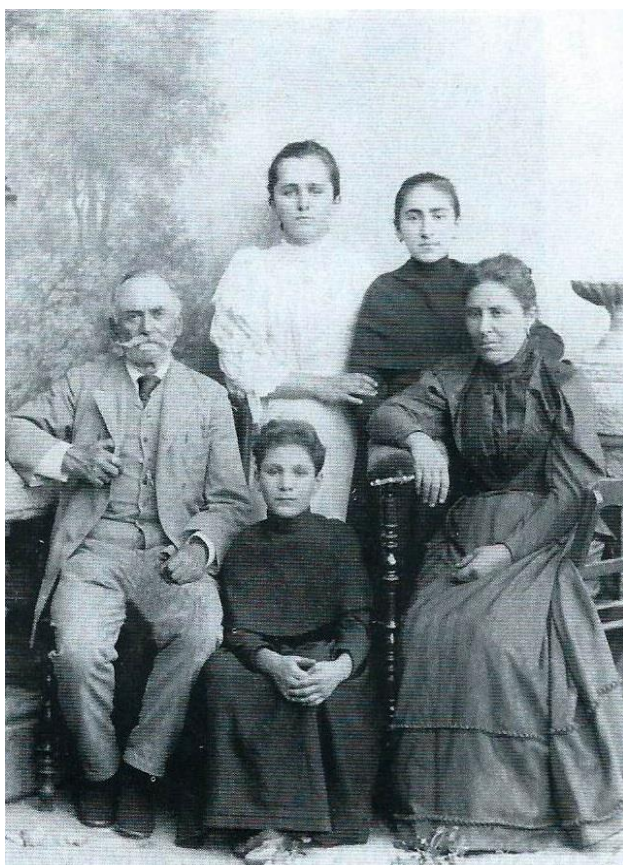
Anexa 4. Detaliu din proiect

Anexa 5. Aspectul casei în 1990

Anexa 6. Construcție recentă pe locul casei din 1898

Anexa 7. Familia Panighianț, fotografie cca 1895; Ecaterina e sus, în dreapta

Anexa 8. Casa lui Grigorii Sadovici, ulterior a lui Ștefan Sadovici; aspectul din 1990

Anexa 9. Casa lui Grigorii Sadovici, ulterior a lui Ștefan Sadovici; aspectul din 2018

Anexa 10. Ștefan Sadovici, fotografie cca 1930

Anexa 11. Grigore și Domnica Sadovici, fotografie cca 1970

MĂNĂSTIREA VORONEȚ – LOC AL MEMORIEI ȘI OBIECTIV AL PATRIMONIULUI NAȚIONAL

Ana GRECU, *drd.*,
Institutul de Istorie, MECC

Motto: „Au și mănăstirile memoria lor:
a zidurilor, a lespezilor pe care călcăm,
a pietrelor tombale și a înscrisurilor de tot felul”¹⁴⁴.
Monahia Elena Simionovici

Abstract: *Monuments of culture are a testament to the historical consciousness of a people. A place of memory, of historical and artistic value of the national heritage is the Voroneț Monastery. Voroneț Monastery has become a place of memory. Proof of this is that during its existence it was visited by monks from other monasteries. The historical route that the Voroneț Monastery had tells us about the spiritual and material load that it possesses. Reopened in 1991, after a long period of interruption, 206 years, it continues to be a jewel of national culture.*

Keywords: *Monuments of culture, historical consciousness, patrimony.*

Monumentele de cultură sunt o mărturie a conștiinței istorice a unui popor. Un loc al memoriei, de o valoare istorică și artistică a patrimoniului național este Mănăstirea Voroneț. Locașul este situat în satul Voroneț din apropierea Gurii Humorului, județul Suceava, sau, istoric vorbind, în nord-vestul vechii Țări a Moldovei și reprezintă unul dintre cele mai vechi monumente de cultură și spiritualitate din spațiul românesc.

Prima atestare documentară a mănăstirii a fost la 22 ianuarie 1472, într-un document emis de voevodul Ștefan, din care aflăm că hramul mănăstirii era Sfântul Gheorghe, iar eugumen – popa Misail¹⁴⁵. Memoria istorică ni-l amintește aici pe Ștefan cel Mare și actul său de a ctitori biserici și mănăstiri în numele credinței și a victoriei.

Construcția bisericii Mănăstirii Voroneț a fost realizată grație lui Ștefan cel Mare între 26 mai și 14 septembrie 1488. Cronicarul Ion Neculce în lucrarea „O sama de cuvinte” scrie că lăcașul s-a ridicat în trei luni, două săptămâni și șase zile, voevodul fiind îndrumat și sfătuit de Daniil Sihastrul „să facă o mănăstire... în numele Sfântului Gheorghe”¹⁴⁶. Aceste fapte sunt precizate și în inscripția cioplită în piatra de deasupra ușii de la intrarea în pronaosul bisericii. Tradiția iconografică bisericească îl înfățișă pe Sfântul Gheorghe călare pe un cal alb.

Mai întâi exista un schit de lemn. Iar înainte de a fi ridicată biserica din piatră, Ștefan cel Mare, la 5 mai 1488, dăruise Mănăstirii de la Voroneț două clopote, care sunt și astăzi în clopotniță, chemând numele voevodului peste veacuri.

Mănăstirea Voroneț „a cunoscut o adevărată epocă de înflorire, transformându-se dintr-un neînsemnat locaș monahal într-un important centru spiritual și cultural al Țării Moldovei”¹⁴⁷ în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, apoi a lui Petru Rareș și a urmașilor săi. Sub îndrumarea mitropoliților Moldovei, Teofan și Grigorie Roșca, mănăstirea „a fost înzestrată cu alte moșii, iar la biserică a fost adăugat un pridvor, au fost efectuate unele picturi în inte-

¹⁴⁴ Monahia Elena Simionovici, *Pelerin în căutarea luminii*, Editura THAUSIB, Sibiu, 2004, p. 53.

¹⁴⁵ DRH A, Moldova, Volumul II, București, 1976, p. 266-267.

¹⁴⁶ Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, Editura Ion Creangă, București, 1990, p. 23.

¹⁴⁷ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Pontos, Chișinău, 2010, p. 12.

rior și, mai ales, a fost pictat întreg exteriorul bisericii”¹⁴⁸. În timpul egumenului Macarie a crescut numărul monahilor, a fost reparată biserica, s-a întocmit o Condică de averi (1775) și a fost realizat Pomelnicul Sfintei Mănăstiri Voroneț. Din „condici aflăm despre averile de tot felul ale mănăstirii, de cine și când au fost dăruite, despre scutirile de dări, apoi din pomelnice aflăm cine au fost ctitorii, binefăcătorii, egumenii, sărbătorile privitoare la praznicele împărătești”¹⁴⁹. Acestea sunt surse valoroase pentru cunoașterea istoriei locașului.

În perioada medievală la mănăstire a existat o adevărată școală de caligrafii, miniatu-riști și traducători din limbile greacă și slavonă. Aici și-a desfășurat activitatea un centru de instruire și educație spirituală, care avea un nivel înalt de pregătire, fapt demonstrat că mulți dintre cei care au învățat la Voroneț au ajuns mitropoliți, episcopi, eugumeni¹⁵⁰.

Ca monument istoric, de arhitectură și de artă, mănăstirea este reprezentativă pentru stilul moldovenesc medieval, pentru frescele interioare și exterioare păstrate în varianta lor originală. Pictura interioară a fost realizată în anul 1496 și impresionează prin gama cromatică, claritatea, și expresivitatea desfășurării iconografice, iar cea exterioară, realizată la un înalt nivel artistic, datează din timpul domniei lui Petru Rareș. Biserica e renumită pentru culoarea albastră dominantă în pictura exterioară și scena *Judecății de Apoi*, pictură monumentală a fațedei de vest a bisericii. Toate atributele *Judecății de Apoi* „sunt vădite în lumina culorilor, în expresivitatea chipurilor, în măiestria formelor, în bogăția învățăturilor Sfintei Scripturi”¹⁵¹.

Pictura de la Voroneț, executată în secolele XV-XVI, este expresivă și bogată în detalii. Ea surprinde prin densitatea armoniilor cromatice, chipuri ale sfinților, ale domnitorilor și diverse scene din istoria bisericii creștine. Reprezentative sunt scenele *Cina cea de taină*, *Ciclul Cristologic*, *Patimile Mântuitorului*, *Cinul*, *Arborele lui Iesei*, *icoana Deisis*, *Geneza*, *Judecata de Apoi* etc. Fiecare scenă în parte este mai mult decât o operă de artă, iar albastrul azurit de Voroneț asigură unitatea compozițională a întregului ansamblu pictural al bisericii. Astfel, în salba culorilor, albastrul este emblema Voronețului.

Pentru ortodocși „pictura de la Voroneț este o carte deschisă în care, în imagini plastice, ei pot cunoaște învățătura dogmatică a Ortodoxiei, rânduielile ei liturgice”¹⁵². Iar „cine privește Icoanele din Sfântul Altar al Mănăstirii Voroneț simte că sufletul i se înalță la ceruri”¹⁵³. Din păcate, nu s-au identificat surse care ar indica numele și originea pictorilor care i-au dăruit lumină.

Mănăstirea Voroneț a devenit un loc al memoriei. Drept dovadă este faptul că de-a lungul existenței sale a fost vizitată de monahi de la alte mănăstiri, de „mulți credincioși din ținuturile, târgurile și satele din toată Moldova și chiar de pe alte plaiuri, între care din Transilvania, Rusia, precum și de pe pământurile bulgare, sârbești și ucrainene”¹⁵⁴. Monahia

¹⁴⁸ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Pontos, Chișinău, 2010, p. 12.

¹⁴⁹ Ibidem, p. 136.

¹⁵⁰ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț – important centru de cultură și spiritualitate*. În *Akademios. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, Nr. 3 (18), Tipografia AȘM, Chișinău, 2010, p. 119.

¹⁵¹ Monahia Elena Simionova, *Sfânta Mănăstire Voroneț. Vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*, Editura Mușatinii, Suceava, 2017, p. 97.

¹⁵² Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Pontos, Chișinău, 2010, p. 121.

¹⁵³ Monahia Elena Simionova, *Sfânta Mănăstire Voroneț. Vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*, Editura Mușatinii, Suceava, 2017, p. 145.

¹⁵⁴ Ibidem, p. 119.

Elena Simionovici afirmă că „dacă am reface harta locurilor din care veneau vizitatorii, ar trebui să amintim trei continente, iar din rotundul spațiului românesc nu lipsește nimic”¹⁵⁵.

Până în prezent, Voronețul a devenit o carte de vizită pentru români. Sunt grăitoare și în acest sens cuvintele monahiei Elena, precum că „oameni de rând, anonimi și multe, foarte multe personalități și-au lăsat semnătura și impresiile drept semn al trecerii lor pe aici. Puțini dintre ei mai trăiesc, mulți au dispărut, dar în caietul de la Voroneț s-a păstrat, pentru noi, cei de azi, pecetea lor”¹⁵⁶. Acest fapt demonstrează că oamenii erau și sunt atrași de frumusețea spirituală a mănăstirii, de creația arhitectonică, frescele și „albastrul de Voroneț”.

Mireasma de tămâie întâmpină fiecare vizitator ce pășește pragul bisericii sfinte. În pridvor se odihnește Mitropolitul Grigorie Roșca, iar deasupra ușii de la intrare străjuiește Icoana Sfântului Daniil Sihastrul, sfetnicul și duhovnicul voievodului Ștefan cel Mare. Chipul Sfântului Daniil Sihastrul emană seninătate, iar „ținuta sa sobră, smerită dar și măiestoasă, pe care i-o dă siguranța că slujește Împăratului împăraților degajă bucuria că slujește libertatea și adevărul”¹⁵⁷.

Monahia Elena Simionovici observă cum „mulți vin de departe, dintr-o lume zbuciumată, încărcată de nemulțumire și neîmpliniri. Sunt osteniți și trupește și sufletește. Intră pe poartă copleșiți de griji și au, uneori, chipuri încruntate. Privind și ascultând, figurile lor se destind, starea de agitație interioară se potolește. Treptat-treptat, peste sufletele lor se așterne, ca un balsam odihnitor, pacea izvorâtă din lumina Icoanelor Voronețului”¹⁵⁸.

Traseul istoric pe care l-a avut Mănăstirea Voroneț ne vorbește despre încărcătura spirituală și materială pe care o posedă. Redeschisă în anul 1991, după o lungă perioadă de întrerupere, 206 ani, ea continuă să fie o bijuterie a culturii naționale. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis reînființarea Mănăstirii de la Voroneț ca mănăstire de călugărițe, prima stareță fiind numită Stavrofora Irina Pântescu.

Biserica Mănăstirii Voroneț a intrat în Lista Monumentelor Istorice ale României și a devenit în 1993 obiectiv înscris în Lista patrimoniului Mondial UNESCO, împreună cu alte biserici din nordul Moldovei (Moldovița, Sucevița, Humor, Arbore, Pătrăuți, Probota, „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava). Acest fapt explică valoarea, originalitatea și frumusețea acestui edificiu, totodată și potențialul turistic enorm, care trebuie promovat și valorificat.

Istoria pe care o păstrează de secole întregi, reprezintă memoria despre credința neamului românesc, despre viață, artă, gândire și eternitate. Astfel, Mănăstirea Voroneț rămâne un important loc al memoriei și obiectiv al patrimoniului cultural, fiind vizitat de numeroși creștini și turiști din întreaga lume.

¹⁵⁵ Ibidem, p. 55.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 53.

¹⁵⁷ Ibidem, p. 53.

¹⁵⁸ Ibidem, p. 25.

¹⁵⁸ Monahia Elena Simionova, *Sfânta Mănăstire Voroneț. Vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*, Editura Mușatinii, Suceava, 2017, p. 33.

CZU 340.11

SPECIFICUL ADEVĂRULUI ÎN FILOSOFIA ȘI ȘTIINȚA DREPTULUI

Efim MOHOREA, dr. hab., prof. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article is devoted to the analysis of the notion of "material truth" which, in legal research, is presented as a kind of philosophical category "objective truth". From logical-gnoseological and axiological perspectives, the content of the term "legal norm" is analyzed. It is concluded that legal statements contain not only truths about human deeds, but also express the fairness of judgments made by legal specialists regarding social events in terms of legal norms. It is argued that legal norms themselves, as imperative judgments (prescriptions), belong to axiology and, as complex rational structures, they cannot be qualified fromgnoseological perspective as true or false.*

Keywords: *objective truth, material truth, value, legal norm, legal imperative, value judgment (sentence).*

INTRODUCERE

În cunoașterea cotidiană și în cercetările științifice oamenii au de a face cu conceptul de *adevăr*.

Adevărul a fost și continuă să rămână o valoare epistemică fundamentală pentru toate domeniile de activitate profesională – economică, politică, medicală ș.a. El, de asemenea, este o noțiune fundamentală pentru știința și practica juridică – elaborarea și promulgarea normelor juridice, interpretarea și aplicarea lor la cazuri concrete de către anchetatori, procurori, judecători ș.a.

În lucrările filosofice sunt cercetate variate aspecte ale adevărului, spre exemplu, conținutul *obiectiv*, caracterul *concret*, *procesualitatea*, adică unitatea dintre conținutul *relativ și absolut* al adevărului, diferite tipuri și specii (sau criterii) de adevăr (ontic, corespondență, validitate, coerență, utilitate, semantic, consensual, veracitate, justețe) care trebuie interpretate corect în activitatea cognitivă și teleologică concrete, inclusiv, cea juridică.

În literatura juridică, de asemenea, se folosește categoria generală de *adevăr*, dar timp îndelungat se discută problema specificului adevărului juridic, coraportului dintre adevărul *obiectiv* și adevărul *formal*.

Problema adevărului juridic, frecvent, o întâlnim în *dreptul procesual*, deoarece scopul judecății este soluționarea, în concordanță cu *legea* și *adevărul material*, a faptelor penale, civile ș.a., exercitate în fața instanței. Majoritatea juriștilor de orientare continentală (romano-germanică), în activitate lor profesională, operează, de regulă, cu două tipuri de adevăr: *obiectiv* (material) și *formal* (judiciar).

În doctrina penală se subliniază importanța cunoașterii conținutului obiectiv al fenomenelor și evenimentelor infracționale pentru soluționarea justă a conflictelor dintre persoane și stat.

Dreptul *procesului judiciar penal* prevede că „sarcina stabilirii adevărului obiectiv în situația examinării cauzelor penale este irealizabilă în afara cercetării depline și sub toate aspectele a circumstanțelor cauzei. Reflectarea deplină și sub toate aspectele a tuturor circumstanțelor cauzei, atât în general, cât și în particular, cercetarea obiectivă a tuturor probelor în apărare și în acuzare, examinarea obiectivă a tuturor argumentelor „pro” și „contra”, a tuturor plusurilor și minusurilor constituie garanția adecvată a stabilirii adevărului în cauza

penală” (9, p. 28). De asemenea, consideră specialiștii, soluționarea problemelor cu caracter civil ar fi imposibile fără cunoașterea faptelor reale și împrejurărilor în care ele s-au produs.

Din punct de vedere al *procesului judiciar civil*, principiul adevărului exprimă cerința ca toate faptele pricinii ce se judecă să fie stabilite întocmai așa cum s-au petrecut în realitatea lor obiectivă, iar negarea aflării adevărului, în procesul civil, ar fi asimilată cu negarea ideii de justiție (A se vedea: 6, p. 112, 113).

În general, renunțarea la principiul adevărului, consideră specialiștii în domeniul dreptului judiciar, este echivalentă cu renunțarea la justiție (A se vedea, spre exemplu: 14, p. 91).

E de menționat că problematica adevărului în domeniul dreptului nu se reduce doar la coraportul dintre adevărul obiectiv și adevărul procesual. În realitate, lucrurile sunt mai complicate, deoarece activitatea cognitivă în domeniul dreptului nu se reduce doar la procesele judiciare – penale, civile, administrative, arbitraj ș.a. Adevărul domnește în toate sferile gândirii juridice, începând cu cunoașterea problemelor care determină activitatea de legiferare, apoi interpretarea și aplicarea normelor juridice în procesele judiciare și terminând cu executarea hotărârilor judecătorești.

Articolul de față este consacrat evidențierii specificului adevărului juridic în știința și practica juridică.

1. CONCEPTUL DE ADEVĂR MATERIAL

Sub aspect logic formal, adevărul reprezintă o abstracție, deoarece, plenar, el nu se găsește nici în obiectul cunoașterii, nici în conștiința subiectului epistemic (cunoscător), ci se află în interrelația amândurora, prin raportul de adecvare a conținutului gândirii față de obiectul cunoașterii. Simplu vorbind, substantivul „adevăr” este o derivată a adjectivului „adevărat”, iar adevărat poate fi *ceva* în raport cu *altceva*. Altfel spus, adevărate pot fi enunțurile sau judecățile noastre, conținutul cărora sunt adecvate, adică corespund întocmai, conținutului obiectului cunoașterii. Această idee reprezintă acea *invariantă* pe care o putem găsi în istoria multimilenară a meditațiilor filosofice, în privința adevărului, și care în filosofia contemporană poartă numele de adevăr clasic, denumit *adevăr corespondență*.

La nivelul bunului simț, oamenii consideră adevărate acele judecăți care corespund cu starea de fapt, cu lucrurile despre care se vorbește. În filosofia clasică, adevărat se considera gândul care corespunde obiectului său. Filosoful din Grecia Antică Platon, în dialogul „Kratylos” a formulat *principiul adevărului*. Socrate, în acest dialog, presupune că *o vorbire poate fi adevărată, iar alta falsă. Acela care vorbește despre lucruri în așa fel cum ele sunt, spune adevărul; acela care spune altfel – minte*.

Ideea adevărului corespondență, în forma ei cea mai cunoscută, aparține lui Aristotel (sec. al IV-lea î.e.n.). Cercetând distincția dintre semnificația cuvintelor separate și cea a judecăților afirmative și negative, Aristotel ajunge la concluzia că numai judecățile pot avea valoare de adevăr. Judecățile exprimă gânduri determinate (prin raportul dintre subiectul și predicatul logici) și pot fi *adevărate* sau *false*. În lucrarea sa „Metafizica” el spune că *o enunțare adevărată este aceea prin care spui că ceea ce este este și că ceea ce nu este nu este*; iar *a enunța că ceea ce este nu este, sau că ceea ce nu este este, constituie o propoziție falsă*. Altfel spus, Aristotel distinge categoric între ceea ce *spui* că este (sau nu este) și ceea ce, *în realitate*, este (sau nu este). Vorbind despre corespondența dintre conținutul enunțării și cel al realității, aflate în afara gândirii, Aristotel preciza că *drumul adevărului aparține aceluia care gândește drept despărțit ceea ce în realitate este despărțit și ca unit ceea ce este unit, precum este în eroare acela care gândește contrar de cum sunt lucrurile în realitate*. Cu alte cuvinte, adevărul ca entitate *ideatică* este determinat de *starea de fapt* a lucrurilor și este asigurat de *concordanța, adecvarea, adică corespondența*

dintre conținutul ideal al cunoștințelor subiective (exprimate verbal) și datele perceptibile, starea de fapt a fenomenelor și proceselor realității obiective.

Ideea adevărului corespondență a fost reformulată de Toma De Aquino (sec. al XIII-lea e.n.) care scria că *adevărul rezidă în inteligență, în măsura în care inteligența se adaptează la realitate, iar realitatea însăși este denumită adevărată în măsura în care se corelează în vreun mod cu inteligența*. Formula latină a lui Toma De Aquino, deseori citată, este următoarea: *veritas est adaequatione et intellectus (adevărul este adecvarea dintre lucru și intelect)*.

Optimismul, în privința capacității oamenilor de a fi în stare să cunoască adevărul, nu este împărțit de toți filosofii și savanții. În toate domeniile cunoașterii, implicit în cunoașterea juridică și în practica judiciară, „drumul spre adevăr este sinuos, presărat cu diferite obstacole, care pot îngreuna sau distorsiona evoluția cunoașterii fie la nivel senzorio-perceptiv, fie la nivel logico-rațional. Stă, însă, în puterea inteligenței omenești depășirea oricărui fel de obstacol pentru ca ființa umană să progreseze în descoperirea adevărilor, să evolueze de la adevăruri relative către adevăruri mai profunde, mai complete, mai bine întemeiate, mai coerente și utile, incomplete, parțiale, spre adevăruri cu susținere majoritară într-o comunitate umană, întrucât au o vocație universală” (7, p. 66).

În cunoașterea juridică științifică sau în practica judiciară apropierea de adevăr reprezintă un proces continuu, treptat, cu acumulare de noi probe, de argumente, demonstrații, de dovezi fundamentale, care vin să definitiveze conținutul obiectiv al cunoașterii, să mărească gradul de întemeiere și de certitudine a cunoștințelor. Așa de pildă, procesul penal care-și propune să realizeze constatarea la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca *Orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală*, este un proces de cunoaștere, de cercetare, de descoperire, atât în cursul urmăririi penale, cât și în cursul judecății, ținând la descoperirea adevărului juridic (A se vedea: Ibidem, p. 66-67).

Într-o situație ideală, adevărul juridic ar putea fi definit, logic formal, adăugând la noțele necesare și esențiale (gen proxim) ale adevărului acele semne specifice ale juridicului, care sunt obținute într-o situație concretă (diferență specifică). Este regretabil faptul că științele filosofice, consacrate cercetării adevărului (gnoseologia și epistemologia), deocamdată încă nu ne-au oferit o definiție unanim recunoscută de specialiști și aplicabilă, în mod univoc, în toate domeniile științelor particulare.

În știința dreptului întâlnim variate nume ale adevărului: *material, formal, obiectiv, procesual, juridic, convențional etc.*

Având în vedere că dreptul se divide în *material* și *procesual*, în știința dreptului continental (romano-germanic), de asemenea, putem întâlni termenii *adevăr juridic material* și *adevăr juridic procesual (judiciar)*.

În secolul al XIX – începutul sec. al XX-lea juriștii penaliști operau cu noțiunile de *adevăr obiectiv* și *adevăr juridic*. Spre exemplu, N.N. Rozin insista ca în disputa dintre partea acuzatoare și apărarea trebuie se predomine adevărul juridic, iar I.A Foințișkiși V.C. Slucevski considerau că obiectivele judecății penale constau în stabilirea adevărului obiectiv: statul este cointeresat în aceea ca hotărârea judecătorească să fie în acord cu adevărul, ca ceea ce recunoaște judecătorul să fie în acord cu realitatea, să fie adevărat (A se vedea: 13, p. 69).

Noțiunile *adevăr obiectiv* și *adevăr juridic (judiciar)* continuă să fie întrebuițate (în tratatele științifice și literatura didactică actuală) în calitate de termeni sinonimi. Spre exemplu, unii autori afirmă că concluziile (cunoștințele) reale, care au fost obținute în cursul procesului penal, mai potrivit ar fi fie denumite *adevăr juridic* sau *adevăr judiciar* și anume astfel de adevăr trebuie să fie expus în sentință și prezentat de către judecată societății (A se vedea, de pildă: 10, p. 111).

În dreptul procesual (penal și civil) al Republicii Moldova predomină ideile academi-
cianului M.S. Strogovici care, în anii 50-70 ai secolului trecut, scria despre două tipuri de
adevăr – adevăr obiectiv (material) și adevăr formal (judiciar). Termenul *adevăr material*,
în concepția lui M.S. Strogovici, este opus celui de *adevăr formal*, prin care el înțelegea
corespunderea concluziilor anchetei și judecării diferitor condiții formale.

M.S. Strogovici definea adevărul obiectiv în sensul adevărului corespondență. La el
adevărul material reprezenta același adevăr obiectiv, dar care este obținut prin mijloace și
forme juridice. M.S. Strogovici sublinia că adevărul material este identic cu adevărul
obiectiv și nicidecum nu coincide cu adevărul juridic care este obținut prin calificarea fap-
telor infracționale. Altfel spus, „adevărul, stabilit de către instanța de judecată la anchetă,
este adevăr obiectiv, însă el are unele trăsături specifice, prin care el se deosebește de adevă-
rul obiectiv din alte domenii ale activității teoretice și practice. Specifice, înainte de toate,
sunt obiectul concret al acestui adevăr, conținutul adevărului. Este vorba în genere nu de
corespunderea gândului despre obiect obiectului propriu-zis așa cum există el în realitate;
este vorba de corespunderea afirmărilor ce se conțin în sentința judecării, în privința
infracțiunii comise de inculpat, la aceea ce inculpatul cu adevărat a comis” (16, p. 46).

Așadar, „*adevărul material în procesul penal este adevărul obiectiv, stabilit de către
judecată, în ordinea determinată de lege și cu ajutorul mijloacelor indicate în lege*”
(Ibidem: p. 48).

E de menționat că, sub aspect logic formal, noțiunile „adevăr obiectiv” și „adevăr ma-
terial” nu sunt identice. „Adevărul obiectiv” este o categorie filosofică generală, iar „ade-
vărul material” este o specie a categoriei „adevăr obiectiv”. Aceste noțiuni se află în raport
de *gen – specie*. Specia este egală cu genul proxim (apropiat) plus diferența specifică.
Deci, specia trebuie să aibă alt nume, deosebit de acel al genului proxim. Așadar, *adevărul
material* este o specie a *adevărului obiectiv* pentru știința dreptului, inclusiv, pentru dreptul
penal. De aceea se admite a numi adevărul obiectiv, obținut prin metode și mijloace juridice,
adevăr material. Totuși, ar fi incorect a considera identice aceste noțiuni, de fapt, diferite.

Adevărul material, cum insistă M.S. Strogovici, nu are conținut juridic, deoarece fap-
tele sau evenimentele obiective corespunzătoare nu au fost supuse calificării juridice. Fiind
calificate juridic, faptele și evenimentele materiale obțin caracter normativ și sunt descrise
prin judecări cu conținut juridic (penal, civil, administrativ etc.). Altfel spus, adevărul
factual juridic („ontic”) sau judecata despre fapta juridică (adevăr corespondență) nu rămân
strict obiective (pur materiale), deoarece capătă un specific juridic și devin adevăruri *nor-
mative*, spre exemplu, infracțiuni sau judecări despre infracțiuni – în dreptul penal. Trans-
formarea faptei obiective (spre exemplu, culegerea fructelor într-o grădina străină) sau a
fenomenului material (de pildă, căderea țurțurilor de gheață pe capetele trecătorilor) în
faptă juridică (furt) sau fenomen juridic (daună sănătății) reprezintă o trecere de la fapte
sau evenimente cu conținut nejuridic sau pre-juridic spre fapte sau evenimente cu conținut
juridic, adică de la *material* spre *normativ (formal)*.

Rămâne, totuși, semnificativ faptul că majoritatea autorilor continuă să identifice ge-
nul filosofic (adevărul obiectiv) cu specia lui în drept (adevăr material), recunoscând că
„ideea de adevăr obiectiv sau material evocă, pe bună dreptate, stabilirea faptelor în con-
formitate cu realitatea lor” (6, p. 113). Spre exemplu, constată specialiștii, pentru ca o hotărâ-
re judecătorească să fie dreaptă, este necesar, pe de o parte, ca ea să fie conformă cu nor-
mele de drept, iar, pe de altă parte, această hotărâre trebuie să corespundă situației de fapt
relevante circumstanțelor concrete (penale sau civile). Astfel, prima condiție reprezintă un
postulat al legalității, pe când cea de a doua constituie un postulat al adevărului material.

Spre exemplu, putem concluziona „că adevărul obiectiv în procesul judiciar civil reprezintă o cunoaștere deplină, obiectivă și multilaterală de către judecător a împrejurărilor de fapt ale pricinii civile, inclusiv a drepturilor și obligațiilor ce aparțin părților litigante, adică o cunoaștere a faptelor care nasc, modifică sau sting un raport juridic concret. Prin raport juridic înțelegându-se raporturile civile, de muncă, comerciale etc. Adevărul judiciar se fundamentează pe ideea că, din perspectiva dreptului procesual, constituie adevăr tot ceea ce este stabilit printr-o hotărâre judecătorească cu putere de lucru judecat” (Ibidem: p. 114).

În mod analogic, se stabilește adevărul în procesul judiciar penal. Procedura penală (procesul penal) este anume acea activitate reglementată de lege, desfășurată de organele judiciare, cu participarea părților, avocaților și a altor subiecți procesuali care, în scopul constatării la timp și în mod complet a faptelor ce califică drept infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală (A se vedea, spre exemplu: 3, p. 7).

În special, sarcina stabilirii adevărului obiectiv în cauza penală „dictează necesitatea de a stabili care sunt limitele cercetării probelor în ședința de judecată, de a supune verificării și cercetării așa probe care ar oferi judecătorilor deplina posibilitate de a se clarifica asupra tuturor circumstanțelor cauzei, ajungând la concluzii clare și exhaustive asupra lipsei sau prezenței faptului infracțiunii, a vinovăției sau nevinovăției inculpatului în comiterea acesteia și asupra gradului de răspundere a lui” (9, p. 28).

Prin probe se restabilește tabloul real al faptei sau al evenimentului, acestea din urmă fiind ulterior supuse interpretării juridice. Adevărul material despre anumite fapte sau evenimente reale, care a fost stabilit prin sistemul de probe, trebuie analizat prin aplicarea normelor dreptului material și procesual, adică prin *calificarea juridică*. Calificarea presupune încadrarea cazului concret într-o normă generală, care trebuie să *preceadă* cazul. Astfel, norma (mai precis, doar dispoziția normei) se prezintă ca premisă majoră a unui silogism, iar cazul concret ca premisă minoră, căreia trebuie să i se aplice premisa majoră (A se vedea, spre exemplu: 5, p. 207). (Din cursul de logică se știe că silogismul reprezintă un raționament deductiv, alcătuit din trei propoziții atributive, dintre care primele două sunt premise, iar a treia este concluzie).

Exemplu: Sustragerea bunului străin pe ascuns înseamnă furt (Art.186 CP RM);

Cetățeanul **X** a luat nelegitim (adică a sustras) un sac cu grâu de la vecinul său **Y**, știind că **Y** nu era acasă (adică pe ascuns); deci, cetățeanul **X** a săvârșit un furt;

E de menționat că procesul real de calificare este mult mai complicat. În exemplul nostru termenul „sustragere” a fost simplificat. Definiția juridică doctrinară a noțiunii „sustragere” cuprinde șapte semne constitutive, necesare și suficiente: 1) „luarea”; 2) „din posesia altuia”; 3) „a bunurilor mobile”; 4) „ilegală”; 5) „gratuită”; 6) „care a cauzat un prejudiciu patrimonial efectiv acestuia”; 7) „săvârșită în scop de cupiditate, adică profit” (A se vedea, spre exemplu: 4, p. 228).

Analizând cu atenție exemplul de mai sus, observăm că propozițiile, din care este alcătuit raționamentul valid (formal adevărat), sunt „adevărate”, din punct de vedere al practicii juridice, adică au conținut, *aparent*, obiectiv, dar de facto, sunt propoziții cu caracter *normativ*. Deci, având în premise propoziții *juste* (adevărate sub aspect pragmatic) și aplicând un raționament *formal adevărat*, am obținut în concluzie, de asemenea, o propoziție *justă* (care corespunde cerinței normei juridice). Așadar, prin calificarea juridică, faptele omenești sau evenimentele naturale își *transformă* conținutul lor *obiectiv* în conținut *normativ* și devin fapte sau evenimente *juridice* (penale, civile etc.).

Prezintă interes cognitiv însăși procesul transformării adevărului material în adevăr juridic (formal sau judiciar). De rând cu operații mintale logico-gnoseologice, de asemenea,

există proceduri *axiologice* (de evaluare, apreciere, valorizare). Faptele și evenimentele reale *neutre* pot fi *apreciate* ca pozitive sau negative, dorite sau nedorite, utile sau inutile, permise sau interzise etc. Spre exemplu, fapta infracțională, fiind prejudiciabilă sau periculoasă, are, întâi de toate, conținut obiectiv (substrat material, adică substanță și energie). Faptele și evenimentele care, prin aprecierea specialiștilor, sunt considerate periculoase, prejudiciabile (adică aduc daune, pagube), devin nedorite și trebuie înlăturate, excluse, interzise etc. prin norme, care sunt elaborate de legiuitor și ulterior aplicate de juriștii practicieni. Enunțurile sau judecățile normative despre faptele prejudiciabile conțin atât adevăr material (factual), cât și adevăr apreciativ (valoric) despre pericolul sau daună acestor fapte pentru societate. În general, judecățile apreciative sau de *valoare* conțin nu adevărul clasic, adică *obiectiv*, ci un adevăr specific, cu caracter *practic*, denumit în filosofia contemporană „*adevăr pragmatic*”. Spre exemplu, majoritate absolută a oamenilor consideră că următoarele enunțuri sunt adevărate: *Fumatul dăunează sănătății; furtul aduce pagube bunăstării oamenilor; nerespectarea regulilor circulației rutiere pune în pericol viața călătorilor.*

Din cele expuse mai sus putem trage următoarele concluzii:

Adevărul material, care este folosit în dreptul procesual (penal, civil ș.a.) în sens nejuridic, reprezintă o specie de adevăr general, denumit (în filosofie) *adevăr obiectiv*.

Fără cunoașterea adevărului material nu sunt posibile: procesele de legiferare, justa calificare a faptelor și realizarea dreptății, prin hotărârile judecătorești.

Enunțurile (judecățile) normative reprezintă judecăți *de valoare*, care conțin atât adevăr material, cât și un adaos specific de „adevăr” practic sau pragmatic.

În expunerea de mai jos vom încerca să demonstrăm că aceea, ce în literatura juridică se numește „adevăr normativ”, în realitate este *justețe normativă* care reprezintă un tip specific de judecată valorică, aplicabilă în științele juridice, și nu reprezintă adevăr propriu-zis, în sens logico-gnoseologic.

2. SPECIFICUL ADEVĂRULUI ÎN NORMELE JURIDICE

În științele juridice, problema adevărului nu se reduce doar la adevărul material, aplicabil în procesele judiciare (penale, civile etc.). Unii specialiști consideră că însăși teoriile dreptului sunt adevărate, deoarece ele reprezintă o reflectare veridică, în conștiința juriștilor, a realității sociale și a legilor dezvoltării acesteia. Spre exemplu, Del Vechio scria că cuvântul *lege* se referă atât la ordinea fizică, cât și la cea juridică: *legea fizică* exprimă numai ceea ce este, iar *legea juridică* exprimă ceea ce trebuie să fie și face „ca adevărul ei să fie și mai profund simțit în sensul său pur ideal” (5, p. 194).

Unul dintre teoreticienii dreptului din Rusia V.C. Babaev consideră că „principiul adevărului este imanent întregului proces de reglare juridică, începând cu reglarea juridică a proceselor sociale și terminând cu aplicarea dreptului de către organele de stat și persoanele oficiale” (11, p. 37).

Având în vedere că elementele principale ale sistemului dreptului le alcătuiesc normele juridice, este important a cerceta, mai întâi, problema adevărului judecăților (enunțurilor), adică a propozițiilor logice din care sunt alcătuite normele juridice, iar apoi, conținutul rațional al normelor juridice propriu-zise.

Problema raționalității normelor juridice a fost actuală în trecut și rămâne actuală în prezent.

Dificultatea principală în analiza conținutului cognitiv al normelor juridice o constituie *imperativitatea*, caracterul lor *prescriptiv*. E știut faptul că valorile de adevăr se aplică la enunțurile descriptive, constatative (afirmative sau negative), denumite în logica formală *propoziții cognitive*, prin care sunt exprimate gânduri adevărate sau false despre obiectele

corespunzătoare. Del Vecchio spunea că nu-și poate închipui o normă care să nu aibă caracter imperativ. Ceea ce e o simplă afirmație sau observație, considera el, nu are, de fapt, caracter juridic: „În drept nu există modul indicativ, iar când e folosit în coduri, are în realitate un înțeles imperativ” (5, p. 210). Majoritatea specialiștilor sunt de acord cu ideea că *normativitatea* înseamnă *imperativitate*.

Desigur, există și idei contrare celor expuse mai sus. Spre exemplu, juristul din Rusia V.M. Baranov consideră că „normativitatea, în drept, nu trebuie identificată cu imperativitatea. Diverse specii de norme juridice posedă diferite grade de imperativitate... Natura logico-gnoseologică a normelor juridice este uniformă și nu depinde de specificul normei” (12, p. 68, 76).

Prin caracterul imperativ al normei trebuie să înțelegem o prescripție pentru *conduită*: în conformitate cu cerința normei, subiectului dreptului i se impune *obligație* sau *interdicție*. Formal, *imperativ p* înseamnă *obligatoriu p* sau *interzis p*, unde *p* simbolizează o faptă (acțiune sau inacțiune). *Non-imperativul p*, la rândul său, înseamnă: *nici obligatoriu p*, *nici interzis p*. Deci, prin textul normei legiuitorul se adresează conștiinței subiectului de drept, ca acesta să-și regleze conduită în conformitate cu prescripția legii. Practic, toți specialiștii recunosc că structura logică a normei juridice conține trei elemente de bază: ipoteza, dispoziția și sancțiunea. Verbal, aceasta se redă prin cunoscuta formulă: *dacă... atunci... în caz contrar*. Adică, în condițiile, prevăzute de lege, trebuie să se facă sau să nu se facă ceea ce prescrie dispoziția normei, în caz contrar, făptuitorul va fi tras la răspundere conform sancțiunii normei juridice.

Mulți juriști contemporani consideră că normele juridice se referă la expresii cu caracter binar (dual), anume, *descriptiv* și *apreciativ* sau *descriptiv* și *prescriptiv*: ele conțin descrierea sferei relațiilor juridice ale vieții societății; de asemenea, ele prescriu anumite forme de conduită și necesită realizarea valorilor și idealurilor cunoscute (A se vedea, spre exemplu: 15, p. 10).

La cele expuse mai sus, putem adăuga că valoarea teoretică a propozițiilor descriptive este *adevărul*, iar valoarea practică a propozițiilor prescriptive este *binele social* (ordinea, stabilitatea etc.). Filosoful român Petre Andrei scria: „Cunoștința e produsul unor elemente de valoare și are ca obiect valoarea de adevăr cuprinsă în reprezentările noastre... Pentru noi, ideea valorii, în nici un caz nu poate fi subordonată unui imperativ practic. Imperativul practic privește acțiunea și are valoare pentru voință, pe când valoarea teoretică privește inteligența, cunoștința. Aceste două valori: teoretică și practică au și forme deosebite căci forma valorii teoretice absolute este *adevărul*, pe când forma valorii practice e *bunul*” (2, p. 85).

Având în vedere că juriștii operează cu adevăruri „ontice” (stări de fapt, situații existențiale), putem conchide că, de fapt, valoarea normelor, inclusiv, a celor juridice, se manifestă într-o *triplă* ipostază – *existențială* (adică ontică, fiindcă valoare trebuie să aibă un purtător material), *rațională* (adică logico-gnoseologică, deoarece subiectul trebuie să cunoască obiectul și să exprime cunoștințele despre obiect prin judecăți (propoziții descriptive) adevărate și corect formulate) și *practică, pragmatică*, adică *axiologică* (de evaluare, estimare, apreciere și conștientizare de către subiectul valorizator, care, prin interrelația cu purtătorul valorii, are de a face cu valoarea propriu-zisă). Așadar, esența *axiologică* a normelor juridice se manifestă prin unitatea organică dintre *ontic* (real), *epistemic* (cognitiv) și *practic, pragmatic* (referitor la fapte, acțiuni, activități). La nivelul simțului comun, omul nu conștientizează distincția dintre aceste aspecte. Dar, sub aspect strict științific, trebuie de avut în vedere că, în raport cu realitatea obiectivă, subiectul operează cu trei tipuri de judecăți: *existențiale* (constatări referitoare la existența sau non-existența a ceva, a stării de

fapt (spre exemplu, în orice societate există fapte ilicite, inclusiv, infracționale), *descriptive* (descrieri reale, constatări dezinteresate a realității, de pildă, normele juridice *sunt specii* ale normelor sociale) și *de valoare* (prin atitudini subiective – aprecieri, evaluări, de pildă, infracțiunile sunt fapte *dăunătoare, socialmente periculoase*).

Dreptul, prin normele sale, impune, ordonă a face sau a nu face ceva, de aceea, constata Del Vecchio, „el e o normă universală a acțiunii, care cuprinde întreaga conduită umană”. Una dintre funcțiile lui valorice este următoarea: „Dreptul recunoaște anumite bunuri ale persoanei, vrea să le ocrotească și ajunge la acesta, interzicând orice vătămare” (5, p. 211). Așadar, caracterul evident imperativ al normelor juridice apare în două specii de norme: preceptive (obligatorii) și prohibitive (interdictive).

Sistemul normativ al dreptului este edictat cu scopul „de a regla comportamentele agenților acțiunii sociale (persoane fizice, grupuri sociale, organizații etc.), relațiile umane interindividuale și dintre instituții astfel, încât să rezulte o ordine socială reală corespunzătoare voinței majoritare a comunității umane, ansamblului de valori și de idealuri, care predomină în societate. Normele juridice au un caracter prescriptiv, general și impersonal, stabilind drepturi și obligații imperative, împuterniciri și permisiuni subiecților raporturilor juridice. În acest fel, normele juridice devin etaloane unice sau standarde care reglează comportamentele oamenilor, instituțiilor și organizațiilor existente în societate și în funcție de care astfel de comportamente urmează a fi apreciate ca licite ori ilicite” (7, p. 59).

Din cele expuse mai sus, putem trage concluzia că normele juridice sunt adresate atât sferei intelective (rațiunii, inteligenței), cât și celei volitive (voinței, intenției ș.a.) a conștiinței subiecților de drept. Adică, subiecții dreptului trebuie să înțeleagă conținutul normelor juridice (să cunoască valoarea lor de adevăr) și să depună eforturi de voință pentru a le respecta în activitatea practică (prin conduita conformă normelor, adică legală sau justă), valorificând conținutul cognitiv al normei prin *justețea* comportamentului. Descrierea comportamentului se produce prin judecăți de valoare, apreciindu-l ca *just* (legal) sau *injust* (ilegal). Altfel spus, gândirea juridică, nu se limitează doar la studiul propozițiilor cognitive (constatative, descriptive).

Pentru a demonstra distincția dintre aspectul epistemic (cognitiv) și cel valoric al normelor juridice este necesar de a folosi unele idei dintr-o ramură specială a logicii contemporane care o reprezintă *logica modală*.

Printre obiectele de cercetare ale logicii formale contemporane se numără *propozițiile modale*.

Orice propoziție modală este formată din două părți: 1. *Dictum* care conține cunoștința (informația) de bază – propoziție cognitivă care poate adevărată sau falsă; 2. *Modus* care conține informații suplimentare despre atitudini, opinii, sentimente, aprecieri, ordine, ș. a. ale subiecților cunoașterii și acțiunii față de un oarecare obiect (material sau ideal).

Din punct de vedere al logicii formale, propozițiile imperative reprezintă propoziții modale, care aparțin modului *deontic*. *Dictumul* deontic conține propoziții normative descriptive („cognitive”), spre exemplu, texte ale documentelor juridice, iar *modusul* deontic reprezintă un fel de prefix la acestea. Pentru a fi realizat conținutul propozițiilor descriptive (cognitive) ale dictumului, înaintea acestora este plasat *modusul* deontic care reprezintă anumite imperative, prescripții (obligații, interdicții etc.).

În activitatea rațională, cu precădere, practică, deseori apelăm la operatorii (functorii) deontici: *obligator, permis, interzis* ș.a. De pildă, „Organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului sunt obligate să activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere” (1,

Art.1 (3). În transcripție logică, aceasta înseamnă: „Este *obligator* ca organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului să *activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere*”.

Acești operatori se folosesc în raționamentele *prescriptive*, în discursurile *normative* care sunt studiate în disciplina care se numește *logică a normelor* sau *logică deontică* (de la gr. *deontos* – „așa trebuie să fie”). Gândirea juridică se află în strânsă relație cu logica deontică, deoarece sistemul normativ al dreptului, la nivel formal, conține structuri cu operatorii deontici: *permisiunea (P)*, *interdicția (non-P)*, *obligația (O)*, *indiferența (I)*.

Operatorii deontici *P*, *F*, *O* și *I* sunt *interdefinibili (interdefinisabili)*, adică unii dintre aceștia pot fi exprimați prin alții: *obligator p* înseamnă *interzis non-p*, iar *interzis p* este echivalent *obligator non-p*. Spre exemplu, propoziția „este *obligator* a plăti impozit, a respecta regulile circulației rutiere” este echivalentă cu următoarea: „este *interzis* a nu plăti impozit, a nu respecta regulile circulației rutiere”. În sens opus, când spunem că „este *interzis* a fura, a viola, a omori” avem în vedere echivalentul lui „este *obligator* a nu fura, a nu viola, a nu omori”.

Nu e cazul să analizăm mulțimea lucrărilor consacrate problemei adevărului propozițiile juridice. Mulți autori consideră că propozițiilor, care exprimă ordine, interdicții, împunterniciri, adică diferite imperative, nu li se aplică valoarea de adevăr, adică ele nu sunt nici adevărate, nici false. Alți specialiști, din contra, răspund afirmativ la întrebarea dacă propozițiile juridice prescriptive (enunțurile care prescriu anumite comportamente pentru actorii activității sociale) pot fi testate sub aspectul valorii de adevăr?

Este adevărat că diferite articole din Constituție, din legile organice sau din alte acte normative sunt formulate la *modul indicativ*. Spre exemplu, în constituțiile statelor democratice se afirmă că *cetățenii lor sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări* sau că *organele judiciare au obligația de a asigura, pe bază de probe, aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana suspectului (bănuitului) sau inculpatului*. De asemenea, codurile de legi ale Republicii Moldova conțin astfel de judecăți. De pildă, „Toți sunt egali în fața legii, a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație” (1, Art. 9. (1)). Totuși, esența textelor documentelor juridice rămâne o fi *normativă* și nu pur *descriptivă*.

Din punct de vedere logic formal, aceste propoziții atributive (simple) pot fi considerate ca adevărate, deoarece corespund realității și practicii sociale: în calitate de propoziții atributive, ele exprimă legătura dintre un subiectul logic (S) și predicatul logic (P). Dar ca articole, preluate din textele unor legi, astfel de propoziții juridice formulează scopurile dreptului ca sistem de norme general-obligatorii. Ele exprimă imperative juridice, sunt etaloane aflate pe poziția de mijloace de guvernare a oamenilor, de creare a unei ordini socio-economice, a unei discipline dezirabile în societate; sunt standarde de necontestat (dacă legile au fost promulgate și publicate) asemănătoare faptelor obiective, legilor care acționează în natură, pe care agenții acțiunii sociale trebuie să le preia ca atare și să le respecte. Sub acest aspect propozițiile juridice, enunțurile prescriptive nu au valoare de adevăr, nu se pretează evaluărilor epistemice (A se vedea, spre exemplu: 7, p. 61-62).

Din punctul de vedere al logicii deontice, *dictumul* propozițiilor juridice, fiind în raport cu anumite obiecte (materiale sau ideale), conțin adevăr *epistemic*. În acest context, suntem de acord cu Marțian Iovan, care afirmă că „propozițiile prescriptive pot fi abordate și în varianta lor constatativă, factuală, pentru că ele pot avea și o conotație asertivă, alături

de cea imperativă. Un enunț dintr-un text normativ este ambivalent din punct de vedere logic: o dată, poate exprima ceva despre altceva (de pildă enunțul „Instanța judecă în complet de judecată, a cărei compunere este cea prevăzută de lege”), fiind o propoziție cognitivă care posedă valoare de adevăr și, în același timp, exprimă imperative juridice, fiind o propoziție constitutivă a unui articol de lege” (Ibidem, p. 62).

Supra am spus (în scris) că *modusul* propozițiilor prescriptive are ca obiect voința subiectului juridic, prin care acesta trebuie să-și regleze conduită, s-o ajusteze la cerința normei juridice. Însăși propozițiile prescriptive au în calitate de obiect conduita subiecților juridici: acestora propozițiile prescriptive le indică modele sau standarde juridice de conduită. De aceea enunțurile prescriptive pot fi evaluate altfel, decât propozițiile cognitive, de pildă, după criteriile *utilității* (ca utile sau inutile), *eficacității* (ca efective sau neefective), *moralității* (ca morale sau amorale) etc. Judecățile de valoare apreciază conduita subiecților dreptului, în raport cu prescripția normei. Astfel conduita poate fi apreciată ca *justă*, *legală* (adică conformă cu norma) sau *injustă*, *ilegală* (adică neconformă cu norma). Așadar, judecățile de valoare, inclusiv, cele juridice, au calificativul de *juste* sau *injuste*. Spre exemplu, hotărârile judecătorești *juste* sau *drepte* (sub aspect legal) reprezintă înlănțuiri de raționamente valide (formal adevărate), care conțin variate propoziții cognitive (simple sau compuse), judecăți de valoare, însă nu pot fi considerate *obiectiv adevărate*. Ele nu au statul complet cognitiv, de aceea lor nu li se aplică valorile de adevăr *corespondență* (obiectiv, material) – *adevărat* sau *fals*. Gheorghe Mihai are perfectă dreptate, afirmând că „nici o hotărâre judecătorească nu are valoare de adevăr – adevărată sau falsă – pentru simplul motiv că e „rezultatul unui acord” care sfidează înțelesul epistemologic al adevărului” (8, p. 130). Așadar, pentru ca hotărârile judecătorești să fie *juste*, adică *drepte*, este necesar ca acestea să fie fundamentate pe *adevărul* faptelor și pe *dreptatea* (în sensul în care *lex*-ul normativ să corespundă *jus*-ului natural) normelor.

CONCLUZII

Propozițiile juridice (simple sau compuse) reprezintă părți componente ale normelor juridice, hotărârilor judecătorești, calificărilor juridice ale faptelor săvârșite de anumite persoane fizice ș.a. Deopotrivă cu propozițiile cognitive (descriptive, constatative) care pot fi *adevărate* sau *false*, în activitatea juridică se folosesc propozițiile imperative (prescriptive) ce exprimă intenția de a determina o anumită acțiune din partea celui căruia i se adresează (spre exemplu, o acțiune practică, un răspuns verbal), propozițiile axiologice (evaluative, apreciative) redau intenția de apreciere, evaluare, valorizare. În cadrul raționalității juridice, o propoziție ce redă *adevărul* despre stările de fapt, prin calificare, devine o propoziție *axiologică* (de valoare, de apreciere). Aceasta (secunda) califică o anumită acțiune (faptă juridică) drept *licită* sau *ilicită*, cu consecințele de ordin juridic (de pildă, răspunderea juridică). Având în vedere deosebiriile dintre adevărul *epistemologic* (adevărul material) și cel *juridic*, specialiștii în drept operează cu propoziții de constatare, unite cu judecăți juridice ce se referă la normele și principiile de drept. Cu alte cuvinte, discursul juridic include propoziții de altă natură, în comparație cu cele cognitive (descriptive, constatative). Enunțurile juridice conțin nu doar adevăruri despre faptele omenești. Ele exprimă *justețea* aprecierilor, pe care le fac specialiștii în drept, privind evenimentele sociale sub aspectul normelor juridice. Deci, judecățile de valoare, inclusiv, cele juridice, au calificativul de *juste* sau *injuste*, de aceea lor nu li se aplică valorile de adevăr epistemic clasic – de *corespondență* (obiectiv, material) – *adevărat* sau *fals*.

În activitatea juridică, drept rațional (rezonabile) sunt considerate faptele (acțiunile sau inacțiunile) conforme cu normele dreptului pozitiv. Deci, specificul judecăților juridice

de *valoare* constă în aceea că *adevărul obiectiv* al propozițiilor cognitive se completează cu *justețea* aplicării *imperativelor* dreptului, adică a aprecierilor ce sunt determinate de normele juridice(materiale și procesuale).

BIBLIOGRAFIE:

1. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova (Partea generală)*, nr. 122-XV din 14.03.2003 / Monitorul Oficial al R. Moldova nr.104-110/447 din 07.06.2003.
2. Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, Ediția a III-a, Iași, Editura „Polirom”, Fundația academică „Petre Andrei”, 1997.
3. Boțian, Elisabeta, *Drept procesual penal. Note de curs*, Sibiu, Editura „Burg”, 2014.
4. Brânză, Sergiu, Ulianovschi, Xenofon, Stati, Vitalie, Țurcanu, Ion, Grosu, Vladimir, *Drept penal. Partea specială*, Ediția a II-a, Chișinău, Editura „Cartier”, 2005.
5. Del Vecchio, Giorgio, *Lecții de filosofie juridică*, București, Editura „Europa Nova”, 1995.
6. Fală, Nicolae, Mărgineanu, Lilia, *Dimensiunea juridico-morală a principiului aflării adevărului în procesul civil*, Chișinău, ULIM, Studii Juridice Universitare, 2015, nr. 1-2.
7. Iovan, Marțian, *Câteva probleme cu privire la adevărul enunțurilor prescriptive*, București, „COLUMNA”, nr. 5, 2016.
8. Mihai, Gheorghe, *Psiho-logica discursului retoric*, Focșani, Editura „Neuron”, 1996.
9. Rusu, Vitalie, Gherasim, Dumitru, *Unele reflecții asupra limitelor cercetării judecătorești în procesul penal al Republicii Moldova*, Chișinău, Revista națională de Drept, Chișinău, 2015, nr. 8.
10. Андреева, О. И. [и др.], *Уголовный процесс: учебник для бакалавриата юридических вузов* / под ред. О. И. Андреевой, А. Д. Назарова, Н. Г. Стойко и А. Г. Тузова, Ростов-на-Дону, Изд-во «Феникс», 2015.
11. Бабаев, В. К., *Норма права как истинное суждение* / Москва, «Правоведение», 1976, № 2.
12. Баранов, В. М. *Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики*, Саратов, Изд-во Саратовского университета, 1989.
13. Егерев, О.А., *Истина как один из критериев эффективности уголовного судопроизводства: методологический аспект*, Иркутск, Изд-во БГУЭП, 2014.
14. Мурадян, Э.М., *Истина как проблема судебного права*, Москва, Изд-во «Былина», 2002.
15. Плавич, В.В., Плавич, В.В., *Проблема обоснования юридических норм* / Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова, Правознавство, Т. 19, Вип.2 (23), Одеса, 2014.
16. Строгович М.С., *Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе*. Москва, Изд-во АН СССР, 1955.

Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ.

Olga JACOTA-DRAGAN, asist. univ.

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *Internationally attested progress in the field of human rights protection also reflects the historical evolution of the concept of natural rights and freedoms. Multiple factors influenced the practical realization of the ideas initially presented only in theory. As a social phenomenon, human rights have their origins in antiquity. Instead, as a legal phenomenon, human rights have their origins in the doctrine of natural law. Natural law being an absolute right, applicable to all, which appears with the genesis of human life, guides it throughout life, is a constant specific to human nature, is conceived inside, but is also reflected outside the individual. Adherents of the school of natural law mention that this is the only real right to human existence.*

Keywords: *natural law, justice, civilization, human rights, freedoms, justice, equality.*

Progresele atestate la nivel internațional în domeniul protecției drepturilor omului reflectă și evoluția istorică a conceptului drepturilor și libertăților naturale. Multipli factori au influențat realizarea practică a ideilor expuse inițial doar în teorie. Ca fenomen social, drepturile omului își au originea în antichitate. În schimb ca fenomen juridic, drepturile omului își au originea în doctrina dreptului natural. Deja s-a înrădăcinat părerea potrivit căreia drepturile naturale sunt drepturi suprastatale și de aceea nemodificabile, „etern”; ele se deosebesc de prevederile statale și de normele legale care se pot schimba de-a lungul istoriei, adică de dreptul pozitiv¹⁵⁹. Totuși, în evoluția istorică, diverse categorii sociale au încercat și au reușit cu intensitate diferită să-și legalizeze drepturile anume cu ajutorul instituțiilor statului, care deveneau garantul acestora.

În fiecare etapă a evoluției societății, oamenii erau interesați de problema drepturilor sale, astfel constituind obiect de cercetare al dreptului, politologiei, istoriei, filosofiei. „Filosofia absorbită în drept nu inundă și transformă într-o masă amorfă juridicitatea. Ea respectă și potențează specificitatea acesteia, fiind aspirată în rețeaua normativității juridice, în concepte și principii juridice, fiind în același timp creator, constituent și ingredient al Dreptului, dacă invocăm, cel puțin în acest sens, filosofia – chintesența epocii – care marchează gândirea și acțiunea Legiuitorului”¹⁶⁰.

Pentru disciplinele juridice tradiționale, caracterul oficial al dreptului pozitiv devine o autoritate supremă în rezolvarea problemei, ce reprezintă dreptul într-o societate dată și, totodată, la un anumit moment concret¹⁶¹. În teoria generală a dreptului există mai multe metode de cercetare și interpretare a dreptului: legist, libertar-juridic, jusnaturalist.

În epoca antică deosebim două focare de civilizație: Oriental și European (greco-roman). Fiind puternic influențați de religie oamenii își acceptau acele drepturi și obligații care erau stabilite de stat. Situația era diferită de la o țară la alta: dacă în Egipt teoretic, oamenii liberi puteau să-și modifice statutul juridic – orice persoană putea să devină funcționar, să-și organizeze cariera în baza capacităților, muncii, dacă știa a scrie și a citi¹⁶², în Babilon – erau protejați băștinașii care dețineau cel puțin un lot de pământ¹⁶³,

¹⁵⁹ Dungaciu Dan, Cristea Darie, *Istoria drepturilor omului și a societății civile*, Cluj-Napoca, 2006, p. 15.

¹⁶⁰ Craiovan, I., *Filosofia dreptului sau Dreptul ca filosofie*, București, Ed. Pro Universitaria, 2012, p. 18.

¹⁶¹ Нерсесянц, В., С. *Философия права*. Москва: Изд-во Инфра-М, 1997, с. 7.

¹⁶² Черниловский З.М., *Всеобщая история государства и права*, Москва, 1995, р. 29.

atunci în India doar aristocrația religioasă și militară (brahmani și kșatria) aveau acces la putere¹⁶⁴. Pe continentul european, în Grecia religia avea un rol de educație cetățenească în afară de rolul unificator. Grecii permiteau divergențe dogmatice, dar nu tolerau abateri ce puteau avea reale urmări politice. Cetățenii respectau mai mult latura socială a religiei decât aspectul său dogmatic¹⁶⁵, forțând instituțiile statului să le ofere drepturi politice egale pentru a-i deosebi de ceilalți locuitori. Democrația ateniană inițiată de Solon, instituită prin reformele lui Clistene și consolidată prin Constituția lui Pericle asigura cetățenilor dreptul de a participa la viața politică a statului, de a ocupa funcții, de a iniția proiecte de legi¹⁶⁶. Totuși, aceste drepturi erau asigurate doar bărbaților care au prestat serviciul militar, la care ambii părinți erau cetățeni naturali ai Atenei. Egalitatea era relativă și doar în interiorul categoriei celor care aveau statut de cetățean. În Roma antică lupta dintre patricieni și plebei a obligat statul să intervină constant cu reforme pentru a aplană conflictul social. Servius Tullius a împărțit societatea în cinci categorii în dependență de avere, fiecare categorie având un anumit număr de voturi (centurii) în Adunarea Populară, astfel cei mai bogați patricieni și plebei făceau parte din prima categorie și puteau adopta deciziile dorite, întrucât dețineau majoritatea voturilor în Adunarea centuriată¹⁶⁷. Dacă în perioada Regalității și a Republicii cetățenia era un privilegiu exclusiv pentru romani, atunci în perioada Imperiului acest drept a fost extins. Prin edictul lui Caracalla din anul 212 toți locuitorii din provincii au fost declarați cetățeni romani. Prin intermediul Imperiului romanii au răspândit: o concepție morală și socială aspra divinității (religia occidentală a stat la baza dreptului public și a moralei sociale; noțiunea de ierarhizare a descendenței, de curtoazie între cei egali, un cod al onoarei; noțiunea de proprietate ca temelie a unei civilizații în care individul nu este izolat¹⁶⁸.

Realitatea antichității indică asupra faptului că limitele drepturilor și libertăților pentru fiecare categorie socială erau stabilite de către instituțiile statului prin cutumă sau lege. La începuturile istoriei umane, drepturile omului erau denumite „drepturi naturale”, însă ulterior, în practica unor țări acest concept a suferit unele transformări privind termenii folosiți, în scopul exprimării mai exacte a conținutului noțiunii respective. Din punct de vedere juridic conceptul de „drepturi ale omului” se referă la drepturile subiective ale persoanei, care privesc poziția sa în raport cu puterea publică și ceilalți oameni, dar ele constituie și o veritabilă instituție juridică, formată dintr-un ansamblu de norme interne și internaționale ce au ca obiect de reglementare promovarea și garantarea drepturilor și libertăților omului, apărarea acestora împotriva abuzurilor statelor și a pericolelor de orice natură¹⁶⁹, fapt care se va realiza treptat prin extinderea protecției juridice a drepturilor omului.

Teoria dreptului natural pentru prima dată apare în concepțiile filosofilor antici, atât în Grecia cât și în Roma. În Grecia Antică legile erau clasificate în două categorii: legi naturale și legi scrise. Dreptul natural fiind un drept absolut, aplicabil tuturor, care apare odată cu geneza vieții umane, îl ghidează pe tot parcursul vieții, este o constantă specifică naturii uma-

¹⁶³ *История государства и права зарубежных стран*, под ред. О. А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой, Москва, 1997, p. 32.

¹⁶⁴ Guștiuc A., Chirtoacă L., Roșca V., *Istoria universală a statului și dreptului*, vol. 1, Chișinău, 2001, p. 125.

¹⁶⁵ Drimba O., *Pagini despre cultura europeană*, București, Ed.: Excelsior-Multi Press, 1994, p. 24.

¹⁶⁶ Графский В. Г., *Всеобщая история права и государства*, Москва, 2003, p. 153-157.

¹⁶⁷ *История государства и права зарубежных стран*, под ред. О. А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой, Москва, 1997, p.125.

¹⁶⁸ cit. după Enciu N., Enciu V., *Construcția europeană*, Chișinău, Ed.: Civitas, 2008, p. 14.

¹⁶⁹ Paraschiv Ramona-Gabriela, *Evoluții privind recunoașterea și respectarea drepturilor omului*, http://www.ugb.ro/Juridica/Issue6RO/2._Evolutii_in_recunoasterea_si_respectarea_drepturilor_omului.Ramona_Paraschiv.RO.pdf

ne, este conceput în interior, dar care se reflectă și în exteriorul individului. Adepții școlii dreptului natural menționează că acesta este unicul autentic drept al existenței omului. Este oare dreptul de origine naturală, care este limita dreptului natural, este dreptul de origine divină sau umană, sunt întrebările fundamentale ale cercetătorilor fenomenului dreptului.

Filosofii greci remarcă deosebirea dintre justiție naturală și cea legală. Heraclit din Efes susținea că judecata rațională generează virtutea morală, înțelepciunea fiind confirmarea ideii și faptei cu natura, adică cu logosul universal¹⁷⁰.

După Socrate, justiția este identică cu legalitatea, fapt ce denotă că tot ceea ce este just, este și legal. El considera, că trebuie respectate legile ca ceva sacru. Prin dominația legilor raționale și echitabile este posibilă o libertate autentică, o stare perfectă nu numai pentru stat, dar și pentru cetățean. Pentru a asigura funcționarea justiției *omul bun trebuie să respecte și legile rele ca să nu dea posibilitate omului rău să violeze legile bune*¹⁷¹.

În *Etica nicomahică*, Aristotel prezintă dreptatea ca dispoziția morală datorită căreia suntem apti de acte drepte și datorită căreia le înfăptuim efectiv..., iar drept este tot ceea ce creează și menține pentru o comunitate politică fericirea și elementele ei constitutive¹⁷². Pentru asigurarea echității, Aristotel pleda pentru aplicarea diferențiată a legii în dependență de motivul, circumstanțe, cauza încălcării (pasiune – cum zicea sau premeditare). În opera sa *Politica* afirmă că „numai prin lege devine cineva sclav ori liber, prin natura oamenii nu se deosebesc cu nimic”¹⁷³.

După filosoful, oratorul și omul politic din Roma antică, Cicero, subordonarea față de stat este o lege naturală, astfel încât cel care îi subordonează autorității statale și pedepsei legale pe toți cetățenii trebuie pus mai presus de orice. O cetate trebuie organizată având ca fundament dreptul public și principiile morale¹⁷⁴. Societatea omenească s-a constituit pe un singur drept, fixat de legea naturală întemeiată pe dreapta rațiune de a porunci și a interzice. Nu există justiție în afara celei care provine din natură. Trebuie de luat în considerație că Cicero, când vorbea de lege și natură, avea în vedere întreaga existență, în care se încadra și natura umană. Legea vine de la divinitate, iar aceasta este prin definiție dreaptă. Omul asemănător divinității, are dreapta rațiune supusă legii universale, și ca urmare, este predispus să se conformeze legii. Astfel, dreptul reprezintă, în opinia lui Cicero, aptitudine pur naturală a omului. El stă la baza constituirii societății umane. În comparație cu legea naturală, care întemeiază dreptul și care este eternă și nu poate fi abrogată. Rezultă că dreptul își are originea eternă în natură și nu în legile de circumstanță, pentru că binele și răul sunt judecate în conformitate cu natura, fiind totodată și principiile naturii¹⁷⁵.

Dreptul există în tensiunea creată între morală și politică. Școala dreptului natural are meritul de a fi evidențiat cu pregnanță că omul și drepturile sale inerente trebuie să reprezinte o permanență esențială a dreptului. În același timp ea nu a fost scutită de multiple critici, între care abordarea anistorică, abstractă și asocială a dreptului¹⁷⁶.

Evul mediu intervine asupra conceptului drepturilor naturale cu puternice influențe religioase. Dreptul canonic se impune ca fiind prioritar. În Europa concurența dintre monarh și

¹⁷⁰ Capcelea, V., *Tratat de filosofie*. București, Ed. Pro Universitaria, 2020, p. 51.

¹⁷¹ Ibidem, p. 63-64.

¹⁷² Aristotel, *Etica nicomahică*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1988, p. 105-106.

¹⁷³ Aristotel, *Politica*, București, Ed. Didot, 1996, p. 25.

¹⁷⁴ Popa N., Dogaru I., Dănișor D.C., Dănișor Gh., *Filozofie juridică. Marile concepte*, București, Ed. All Beck, 2002, p. 13.

¹⁷⁵ Capcelea, V., *Filosofia juridică: introducere în istoria filosofiei juridice și în studiul principalelor domenii ale ei*, București, Ed. Universul Juridic, 2019, p. 48.

¹⁷⁶ Craiovan, I., *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, București, Ed. Universul Juridic, 2010, p. 240.

nobili pentru monopolul asupra puterii a determinat geneza instrumentelor juridice menite să protejeze drepturile omului. Astfel, în 1215 în Anglia nobilii l-au forțat pe regele Ioan fără de Țară să semneze *Magna Carta Libertatum* (Marea Cartă a Libertăților), care prevedea o judecată loială a egalilor, garanta **privilegiile oamenilor liberi, preponderent ale nobililor bisericii și orașelor**, limita puterea regală¹⁷⁷: „nici un om liber nu va putea fi arestat sau întemnițat, sau deposedat de bunurile sale, sau declarat în afara legii, sau exilat, sau lezat de orice manieră ar fi”. Statele din Europa de vest după o perioadă de monarhie seniorială (în cadrul căreia prerogativele monarhului erau limitate de marii feudali) trec prin perioada monarhiei stărilor – formă de guvernare în cadrul căreia prerogativele monarhului erau limitate de adunări reprezentative. Astfel, în Marea Britanie la inițiativa lui **Simon de Montfort, conte de Leicester în 1265** s-a constituit Parlamentul (de rând cu baronii erau invitați **câte doi cavaleri din fiecare regiune și câte doi reprezentanți ai fiecărui oraș sau târg**), în Franța condusă de Filip al IV în 1302 s-a constituit Adunarea Statelor Generale din care făceau parte reprezentanții clerului, nobilimii și orașenilor (procedura de votare era pe stări – fiecărei stări îi revenea un vot, astfel nobilimea și clerul aveau 2 voturi împotriva unui vot a orașenilor). Inițial rolul acestor instituții consultative era de a aplana conflictele sociale, dar odată cu declanșarea revoluțiilor moderne îndreptate împotriva relațiilor feudale și absolutismului, influența lor a devenit majoră. Burghezia, care a devenit elita stării a treia, luptând pentru propriile drepturi politice a inițiat procesul de legalizare a conceptului drepturilor naturale ale omului.

Acceptarea conceptului de „drept natural” prezintă avantaje și dezavantaje în interiorul statului; afirmația că el este un drept are consecințe în opoziție cu legislația pozitivă. Refuzul individului de a se supune, rezistența contra autorităților s-ar justifica și ar putea exista disidenți care să pretindă că opoziția lor e fondată pe dreptul natural. De aceea, teologii Evului Mediu au justificat refuzul de a se supune puterii în cazul în care aceasta încalcă legile divine. Părinții bisericii specificau dreptul natural, dar cu proveniență divină.

Biserica Creștină a stabilit chiar o ierarhie a diverselor surse de drept în materie, acordând prioritate dreptului divin, pe poziții secunde situându-se dreptul natural și abia pe locul al treilea – dreptul pozitiv ca drept derivat de la primarul (divin) și secundarul (natural), nefiind alt ceva decât norme uzuale ale relațiilor în societate¹⁷⁸.

Tomad' Aquino atribuie concepția de drept natural rațiunii divine, așa deci fenomenul juridic este unul rațional. În ceea ce privește legea naturală, el făcea deosebire dintre legea primară, care prezenta caracterul de permanență, și legea secundară, care era alcătuită din regulile care variază de la o țară la alta. Legea primară era raportată la un singur principiu, și anume acela că trebuie să se realizeze binele și să se evite răul. De aici se deduce că legea natural primară este una singură, pe când legea natural secundară se multiplică în funcție de stările diferite ale oamenilor¹⁷⁹.

Hugo Grotius este considerat drept părintele științei dreptului natural, este de părerea că dreptul nu-și are temeiurile în voința divină, ci în natura umană și în imuabile principii raționale¹⁸⁰. Dreptul natural există chiar și dacă nu ar fi Dumnezeu sau dacă el nu s-ar îngriji de lucrurile omenești. Cu ajutorul acestui drept omul poate deosebi viciul de necesitatea rațională, ceea ce este permis de ceea ce este interzis. Dreptul natural poate fi cunoscut prin două metode: *a priori* și *a posteriori*. Prin metoda *a priori* omul poate descoperi conformitatea

¹⁷⁷ *История государства и права зарубежных стран*, под ред. О. А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой, Москва, 1997, p. 282.

¹⁷⁸ Cloșca I., Suceava I., *Tratat de drepturile omului*, Ed. Europa Nova, Bucuresti, 1995, p. 18.

¹⁷⁹ Capcelea, V., *Filosofia juridică: introducere în istoria filosofiei juridice și în studiul principalelor domenii ale ei*, București, Ed. Universul Juridic, 2019, p. 57.

¹⁸⁰ Нерсесянц, В., С. *Философия права*. Москва: Изд-во Инфра-М, 1997, с. 7.

sau neconformitatea necesară a unui anumit lucru față de natura rațională și socială. Prin cea de-a doua metodă, *a posteriori*, poate fi observat un fenomen oarecare considerat ca just de toate popoarele. Însă ea este imperfect și are numai o valoare de probabilitate, fiind deciși o obiecțiune capitală, deoarece dreptul natural trebuie să valorizeze prin sine însuși, chiar dacă este violat sau nesocotit¹⁸¹.

În concepția lui Ch. L. de Montesquieu, legile, în sensul cel mai larg, sunt raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor și în acest sens, toate lucrurile au legile lor¹⁸².

Abordarea și aplicarea în practică a teoriei dreptului natural a fost abandonată în perioada revoluției franceze și a fost substituită prin teoria contractuală, ceea ce a stat la rândul său la baza fondării utilitarismului, realismului și pozitivismului juridic.

Modernilor, obișnuiți cu o definiție „autoreferențială” a dreptului natural ca drept individual, concepția antică a dreptului natural le poate părea bizară, întrucât reprezentarea dreptului ca lucru incorporeal ține de o paradigmă ce nu este construită, precum modernitatea, în jurul subiectivității¹⁸³. Modernitatea juridică face referire, în mod exclusiv, la posibilitatea pe care o are un subiect de drept de a se recunoaște pe sine, în raport cu alți subiecți de drept, ca o instanță de explicare și împlinire a dreptului. Cu alte cuvinte, subiecții de drept trebuie să fie capabili, în mod total autonom, să se recunoască reciproc atât ca autori cât și ca destinatari ai legilor lor, ai normelor lor și ai instituțiilor lor politice și judiciare¹⁸⁴.

În epoca modernă, odată cu geneza democrației moderne au fost adoptate noi documente prin care tot mai insistent se făcea trimitere la drepturile naturale. În anul 1679 Parlamentul Marii Britanii a adoptat *Habeas Corpus Act*, prin care s-au pus bazele libertăților individuale și ale constituționalismului modern englez¹⁸⁵. Acest document stabilea ca nici o persoană nu poate fi arestată decât prin emiterea unei ordonanțe judecătorești scrise, iar motivele arestării trebuiau comunicate inculpatului în termen de 24 ore, nerespectarea acestor condiții conducea automat la punerea în libertate a persoanei arestate. *Habeas Corpus Act* nu avea putere în cazul crimelor împotriva statului.

Urmează în 1776 *Declarația de Independență a celor 13 colonii din America de Nord*, declarație care formula principalele drepturi și libertăți ale oamenilor (la viață, libertate, proprietate și năzuință spre fericire)¹⁸⁶, menținând însă sclavia pentru populația de culoare (abia în 1865 în urma războiului civil din SUA a fost adoptat al 13 amendament la Constituția SUA care a lichidat sclavia). Primele 10 amendamente la Constituția SUA au fost ratificate în 1791 și asigură libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea credinței, libertatea întrunirilor, securitatea persoanelor și a bunurilor, prezumția nevinovăției – acestea însumate mai sunt numite *Declarația Drepturilor Omului Bill of Rights*.

În timpul revoluției burgheze franceze Adunarea Națională a adoptat în 1789 *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, care în mare parte, se baza pe drepturile și libertățile naturale. Titlul Declarației atrage atenția asupra faptului că există o serie de drepturi inalienabile ale persoanei, indiferent de faptul dacă aceasta este sau nu cetățean al statului respectiv: dreptul la viață, proprietate, securitate, libertate. Se garantează prezumția nevinovăției; libertatea unei persoane nu trebuia să dăuneze libertății altora; persoana avea dreptul de a participa direct sau prin reprezentanți la adoptarea legilor etc.¹⁸⁷

¹⁸¹ Ursan I., *Principalele școli și curente de drept în gândirea juridică*, Chișinău 1998, p. 20.

¹⁸² Montesquieu Ch. L., *Del'esprit de lex*, Ed. Științifică, București, 1964, p. 234.

¹⁸³ Crișan H., *Natură și instituirea legii. Problema fondării dreptului natural*, în *Fiat Iustitia* Nr. 2/2013, p. 75.

¹⁸⁴ Bjarne M., *Considerations juridico-philosophiques*, Les Presses de l'Université Laval, Québec, 2005, p. 65.

¹⁸⁵ Neagu M., *Introducere în istoria modernă universală (1648-1918)*, Târgoviște, 2017, p. 14.

¹⁸⁶ Графский В. Г., *Всеобщая история права и государства*, Москва, 2003, p. 436.

¹⁸⁷ Графский В. Г., *Всеобщая история права и государства*, Москва, 2003, p. 457.

Din perspectiva concepțiilor filosofice contemporane a dreptului, problema dreptului natural este abordată din două perspective: pre-modernă și modernă. Din perspectiva pre-modernă, legea înființează prin reproducerea ordinii naturale, dar din perspectiva modernă-legele se instituie pentru a asigura drepturile naturale nu doar ca obligații, ci și ca libertăți.

Problema drepturilor fundamentale ale omului rămâne obiectul de studiu pentru juriști, politologi, filosofi și în perioada contemporană, dar totuși începând cu sfârșitul secolului XVIII-lea, drepturile omului încep a fi studiate dintr-o nouă perspectivă și anume în baza prevederilor actelor juridice naționale și internaționale, astfel ca astăzi cunoaștem toți sistemul Dreptului internațional al Drepturilor și Libertăților fundamentale ale Omului.

Pe parcursul timpului, odată cu răspândirea democrației în lume a avut loc și instituționalizarea stării naturale, așa cum menționa Jean-Jacques Rousseau a unui „drept natural rațional”. Mijlocul secolului al XIX-lea a înregistrat un fenomen nou în domeniul drepturilor omului: abordarea acestora pe plan internațional. Primele norme convenționale vizau umanizarea războiului, combaterea comerțului cu sclavi, și în general, cu ființe umane și protejarea minorităților religioase¹⁸⁸.

Problematica drepturilor omului începe să dobândească o importanță aparte și să se instituționalizeze în practica internațională în timpul, și mai ales, în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, când datorită atrocităților comise împotriva ființei umane se naște convingerea generalizată că respectarea universală a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului constituie unul din tronsoanele principale ale sistemului de relații internaționale¹⁸⁹. Prima jumătate a secolului XX a demonstrat omenirii ce consecințele grave poate avea inacțiunea în cazul încălcării flagrante a drepturilor omului – așa cum a fost în cazul regimurilor totalitariste fascist și comunist. Astfel, în 1945 s-a creat Organizația Națiunilor Unite în calitate de organizație internațională care avea menirea să supravegheze păstrarea păcii și respectarea drepturilor omului. La 16 decembrie 1948 prin Rezoluția 217 A Adunarea Generală a ONU a adoptat *Declarați universală a drepturilor omului*. Printre drepturile garantate de declarație sunt: drepturi civile – dreptul la viață, libertatea și securitatea persoanei, viață privată și de familie, inviolabilitatea locuinței, secretul corespondenței, onoare și demnitate, libera circulație, căsătorie și întemeierea familiei, întrunire pașnică; drepturi politice – dreptul la azil, cetățenie, alegeri; drepturi economice – dreptul la proprietate, retribuție egală pentru munca egală; drepturi sociale – asigurări sociale, muncă, dreptul de a înființa sindicate, dreptul la odihnă și timp liber, la un nivel de trai decent, asigurare în caz de boală, șomaj, văduvie, bătrânețe, dreptul la educație¹⁹⁰.

În pofida existenței regimurilor autoritare, totalitariste și după al doilea război mondial, comunitatea internațională a depus și depune efort constant în vederea garantării drepturilor omului. Protecția juridică a drepturilor omului se asigură prin două modalități: pe plan extern, prin instrumentele juridice internaționale elaborate sub auspiciile organelor și organismelor cu preocupări în materie și ratificate de statele care sunt părți, și pe plan intern, prin normele sistemului de drept specific fiecărei țări în parte¹⁹¹.

¹⁸⁸ Anghel Sandu, *Drepturile omului: concept, apariție, evoluție și perspectivă*, https://www.academia.edu/10397332/Cursul_num%C4%83rul_1_DREPTURILE_OMULUI_CONCEPT_APARI%C5%A2IE_EVOLU%C5%A2IE_%C5%9EI_PERSPECTIVE

¹⁸⁹ Anghel Sandu, *Drepturile omului: concept, apariție, evoluție și perspectivă*, https://www.academia.edu/10397332/Cursul_num%C4%83rul_1_DREPTURILE_OMULUI_CONCEPT_APARI%C5%A2IE_EVOLU%C5%A2IE_%C5%9EI_PERSPECTIVE

¹⁹⁰ Declarația universală a Drepturilor Omului, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

¹⁹¹ Anghel Sandu, *Drepturile omului: concept, apariție, evoluție și perspectivă*, https://www.academia.edu/10397332/Cursul_num%C4%83rul_1_DREPTURILE_OMULUI_CONCEPT_APARI%C5%A2IE_EVOLU%C5%A2IE_%C5%9EI_PERSPECTIVE

Școala dreptului natural merită apreciere, așa cum omul și drepturile sale sunt un element-cheie al organizării sociale. Cunoașterea și respectarea legii naturale de către autoritățile și instituțiile statului, precum și aplicarea acestora în conduita umană asigură fundamentul sistemului de drept al statului, ceea ce duce la obligația de a-l respecta.

Conceptul *drepturilor naturale* a evoluat în timp, întrucât statul în diverse epoci istorice a încercat să strămtoreze aceste libertăți. Sub presiunea societății civile, instituțiile statului s-au democratizat treptat, astfel transformându-se în garantul fundamental al respectării drepturilor omului. Deși tendința generală a statelor democratice este de a garanta tuturor oamenilor posibilități și drepturi egale, totuși scopul societății contemporane ar trebui orientat spre educarea unor generații care să respecte legea și drepturile omului nu atât din obligație, cât din respect față de valorilor morale.

BIBLIOGRAFIE:

1. Anghel S., *Drepturile omului: concept, apariție, evoluție și perspective*, https://www.academia.edu/10397332/Cursul_num%C4%83rul_1_DREPTURILE_OMULUI_CONCEPT_APARI%C5%A2IE_EVOLU%C5%A2IE_%C5%9E1_PERSPECTIVE
2. Aristotel, *Etica nicomahică*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1988.
3. Aristotel, *Politica*, București, Ed. Didot, 1996.
4. Bjarne M., *Considerations juridico-philosophiques*, Les Presses de l'Université Laval, Québec, 2005.
5. Capcelea, V., *Filosofia juridică: introducerea în istoria filosofiei juridice și în studiul principalelor domenii ale ei*, București, Ed. Universul Juridic, 2019.
6. Capcelea, V., *Tratat de filosofie*. București, Ed. Pro Universitaria, 2020.
7. Cloșca I., Suceava I., *Tratat de drepturile omului*, Ed. Europa Nova, București, 1995.
8. Craiovan, I., *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, București, Ed. Universul Juridic, 2010.
9. Craiovan, I., *Filosofia dreptului sau Dreptul ca filosofie*. București, Ed. Pro Universitaria, 2012.
10. Crișan H., *Natură și instituire a legii. Problema fondării dreptului natural*, în *Fiat Iustitia* Nr. 2/2013.
11. Declarația universală a Drepturilor Omului, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
12. Drimba O., *Pagini despre cultura europeană*, București, Ed.: Excelsior-Multi Press, 1994.
13. Dungăciu D., Cristea D., *Istoria drepturilor omului și a societății civile*, Cluj-Napoca, 2006.
14. Enciu N., Enciu V., *Construcția europeană*, Chișinău, Ed.: Cvitas, 2008.
15. Guștiuc A., Chirtoacă L., Roșca V., *Istoria universală a statului și dreptului*, vol. 1, Chișinău, 2001.
16. Montesquieu Ch. L., *Del'esprit de lex*, Ed. Științifică, București, 1964.
17. Neagu M., *Introducerea în istoria modernă universală (1648-1918)*, Târgoviște, 2017.
18. Paraschiv R.-G., *Evoluții privind recunoașterea și respectarea drepturilor omului*, http://www.ugb.ro/Juridica/Issue6RO/2._Evolutii_in_recunoasterea_si_respectarea_drepturilor_omului.Ramona_Paraschiv.RO.pdf
19. Popa N., Dogaru I., Dănișor D.C., Dănișor Gh., *Filosofie juridică. Marile concepte*, București, Ed. All Beck, 2002.
20. Ursan I., *Principalele școli și curente de drept în gândirea juridică*, Chișinău 1998.
21. Графский В. Г., *Всеобщая история права и государства*, Москва, 2003.
22. *История государства и права зарубежных стран*, под ред. О. А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой, Москва, 1997.
23. Нерсисянц В. С., *Философия права*. Москва: Изд-во Инфра-М, 1997.
24. Черниловский З.М., *Всеобщая история государства и права*, Москва, 1995.

CATEGORIA „VALOARE” ÎN TEORIILE AXIOLOGICE

Efim MOHOREA *dr. hab., prof. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The article analyzes the main directions in the philosophical research of value - objective, subjective, relational. The author argues the importance of highlighting the essential and necessary grades of "value" category. From the philosophical perspective, as an axiological phenomenon, the value is presented as a three-dimensional entity: ontic, logical-gnoseological and praxiological, manifested by the interrelation between the value subject (individual or collective) and the object of appreciation (material or ideal).*

Keywords: *axiology, value, subject and object of value relation, valuation, value judgment.*

INTRODUCERE

Termenul „valoare” este frecvent întâlnit în diferite domenii ale științei și activității practice (filosofie, psihologie, pedagogie, economie, jurisprudență, artă, politică, religie etc.). Știința generală despre valori a primit numele de *axiologie*. Termenul *axiologie* este menționat de *Eduard von Hartmann* în lucrarea „L’Axiologie et ses divisions” (1890), precum și de *Paul Lapie* în „La logique de la volonté” (1902).

Conceptul de *axiologie*, etimologic, derivă de la termenii grecești „axios” (prețios, demn de stimă) și „logos” (teorie) și are sensul de teorie, știință a valorilor. Unii specialiști consideră că *axiologia* ar fi știința despre *estimare* sau *apreciere* (A se vedea, spre exemplu: 6, p. 47). Privită mai larg, ca ramură distinctă a filosofiei, *axiologia* s-a format prin disocierea **valorii generice** de **speciile** acesteia, studiate de științele particulare: etica, estetica, teologia, economia, logica etc. Spre deosebire de acestea din urmă, *axiologia* pune în centrul preocupărilor sale problema esenței, naturii valorii ca atare, a raportului dintre aspectele obiective și subiective ale valorii, modul de funcționare a sistemului de valori în cadrul sistemului social. Filosoful român P. Andrei, în cercetarea sa fundamentală „Filosofia valorii” scria că „filosofia valorii trebuie să studieze în primul rând valorile independent de realitatea în care sunt concretizate,... temeiurile logice ale valorii, formele ei, și apoi modul cum aceste valori dobândesc un conținut real” (2, p. 21). Din această perspectivă, conceptul de valoare generică sau generală (gen proxim) întrunește, fixează notele comune esențiale, necesare ale diferitelor specii de valori: etice, estetice, politice, economice, ideologice (gen proxim plus diferența specifică) etc.

Bazele *axiologiei* clasice au fost puse începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Evoluția *axiologiei* a continuat în secolele următoare cu contribuții remarcabile ale savanților străini și autohtoni. Dintre aceștia evocăm numai câteva nume notorii pentru acest domeniu: H. Lotze, F. Nietzsche, H. Rickert, W. Windelband, M. Scheler, N. Hartmann, N. Berdeaev, N. Lossky, D. Gusti, P. Andrei, L. Blaga, M. Florian, T. Vianu.

Din literatura specială (științifică li didactică) aflăm că *axiologia* studiază: 1) geneza, esența, structura, evoluția valorilor; 2) tipologia, realizarea și funcțiile valorilor în viața socială; 3) unitatea și diversitatea, continuitatea și discontinuitatea valorilor; 4) corelația și dinamica valorilor; 5) relația dintre procesele istorice de constituire a valorilor și încorporarea acestora în sfera motivației individului, 5) atitudinea omului față de valorile fundamentale: sensul vieții, bine, frumos, adevăr, sacru, demnitate, libertate, dreptate etc.

Apariția *axiologiei* a marcat descoperirea unui nou domeniu al filosofiei generale și filosofiei aplicate – domeniul valorilor și introducerea în sistemul categoriilor filosofice a unei noi categorii, de *valoare generică*, care are variate specificări atât în diferite științe,

cât și în discuțiile politicianilor, gândirea oamenilor, la nivelul simțului comun, în activitatea lor zi de zi.

1. VALOAREA – CONCEPT FUNDAMENTAL AL AXIOLOGIEI. TEORII ȘI CONCEPȚII DESPRE VALOARE

Noțiunea *valoare*, în calitate de categorie filosofică, a fost pusă în circulație de către H. Lotze (1818-1881). Sub aspect filosofic, termenul general de valoare (sau valoare generică) are de a face cu judecăți de valoare și trebuie să desemneze trăsăturile, notele esențiale ale lumii valorilor; această lume reprezintă un domeniu distinct, deosebit de alte domenii ale realității. Din seria problemelor generale care privesc axiologia trebuie menționate: definirea valorii, procesul de creație al valorilor, natura și structura valorilor, problema conflictelor dintre valori; clasificarea și ierarhizarea valorilor, determinarea sistemului valorilor (A se vedea, spre exemplu: 1, p. 152).

Există variate direcții în cercetarea valorii și teorii ale valorii care, sub aspect general filosofic, pot fi grupate în trei domenii principale: 1) **teorii subiectiviste** (emotivismul, empirismul logic, voluntarismul, existențialismul etc.); 2) **teorii obiectiviste** (naturaliste, transcendentaliste); 3) **teorii relaționiste** (A se vedea, spre exemplu: 11, p. 59-60).

1. Teoriile subiectiviste. Făcând cunoștință cu lucrări de specialitate, putem constata că aceste teorii nu se prezintă ca un monolit cu o bază metodologică sau conceptuală comună bine determinată. De fapt, este vorba de o mulțime de teorii pe care le unește un principiu, exclusiv subiectivist, în privința problemei naturii valorilor: se afirmă că nu îșăși obiectele (materiale sau ideale) posedă valori, ci că doar omul atribuie obiectelor aceste calități, considerând că valoarea este un produs strict personal, subiectiv al omului. Pe scurt, în aceste teorii, valoare este redusă la simple impresii, trăiri subiective sau stări psihice. Acestea din urmă, sunt, de fapt, numai condiții psihologice de realizare a valorii.

În teoriile subiectiviste, valoarea se manifestă ca o anumită atitudine (interes, dorință, voință, intenție etc.) a subiectului față de obiect, ca o apreciere subiectivă a obiectului, însă ea nu este considerată ca o însușire, calitate proprie obiectului. Spre exemplu, pronunțând „bine” aprobăm, iar spunând „rău” dezaprobăm ceva. Astfel, valoarea ar fi privită ca un produs subiectiv al omului, de pildă, al stărilor sale psihice (al sentimentelor, emoțiilor sau voinței).

Printre teoriile subiectiviste se află *emotivismul*. P. Andrei scria că emotivismul e bazat pe susținerea că sentimentul e realitatea originară, gândirea și voința, fiind derivate din sentiment (A se vedea: 2, p. 40).

În concepția reprezentanților *emotivismului* (Fr. Paulsen, G. von Schmöller, A. von Meinong, H. Rickert, W. Windelband, R. Perry etc.), valoarea este interpretată drept o proiecție a sentimentului unui subiect asupra unui obiect, prin care conștiința verificatoare a subiectului își obiectivează predispozițiile psihice către valoare. Astfel, orice reprezentare sau impresie este legată de sentimente plăcere - neplăcere, aprobare - dezaprobare, adică stări sufletești care se impun ca sentimente ce determină valorile. Dar psihologul și filosoful neorealist austriac A. von Meinong insista a distinge între sentimentul particular al plăcerii (produs de un lucru), și sentimentul general al valorii. În „Cercetări etico-psihologice asupra teorii valorilor” (1894), el scria că „un lucru are valoare când satisface o trebuință a noastră”. De asemenea, A. Meinong scria că un obiect este valoros într-atâta, încât există subiectul care îl apreciază și care poate trăi sentimentul valorii. Dar ne putem pune întrebarea: Lucrul prezintă valoare doar pentru *cineva* sau posedă valoarea în mod *necon condiționat*? Altfel spus, dacă un lucru *nu ar satisface o trebuință a noastră, atunci el nu ar avea valoare*? În privința celor expuse mai sus, P. Andrei atrăgea atenția la faptul că valoarea poate fi tratată drept o entitate *subiectivă* (personală) sau ea are un *conținut impersonal*, fiind proprietate a unui obiect. El scria că „valoarea e determinată de o dispoziție psihică, dar ca fe-

nomen ea nu e altceva decât o relație funcțională a unui subiect și a unui obiect ... Legătura între subiectul și obiectul valorii o susține și *Meinong*, însă în alt sens, căci, după el, baza valorii e în obiect, nu într-o dispoziție psihică. El definește valoarea ca posibilitatea unui obiect de a fi apreciat. *Meinong* afirmă că „un obiect are valoare întru cât are capacitatea ... de a da o bază efectivă pentru un sentiment al valorii ... Noi sesizăm valoarea într-o experiență personală, dar ea (valoarea) devine ceva impersonal, căci depinde de o proprietate a unui obiect. Valoarea este astfel un fel de potențialitate” (Ibidem, p. 30).

Printre subiectiviști se află G. von Schmöller, căruia, mai târziu, i se va alătura reprezentantul pragmatismului contemporan, R. Perry. Aceștia identifică valoarea cu *utilitatea*, cu ceva ce *satisface* interesele umane (valoarea fiind ceva bun, folositor, iar nonvaloare fiind ceea ce este nefolositor sau chiar vătămător, dăunător).

Pentru reprezentanții *empirismului logic* (**B. Russell, R. Carnap etc.**), valorile sunt atribuite gusturilor, preferințelor, dorințelor și nu se referă la adevărul obiectiv. Spre exemplu, B. Russell (în „Cunoașterea umană și limitele ei”) considera problematica axiologiei situată dincolo de domeniul cunoașterii. El scria căatunci când spunem că ceva are valoare, noi nu căutăm un fapt independent de sentimente personale, ci dăm expresie propriei noastre emoții. Cei care vorbesc de natura obiectivă a valorii, continua filosoful britanic, fac o confuzie datorită faptului că dorința este particulară, pe când ceea ce dorim este universal.

În *teoria voluntaristă* (**R. Richter, I. Köhler, W. Wundt, L. Lavelle ș.a.**), *curentul existențialist etc.*, valoarea este dedusă din *voința umană*. Condiția psihologică generatoare de valori o reprezintă eforturile volitive, contribuția purtătorului de valoare referitor la fericirea umană. Un astfel de obiect care este foarte dorit și devine valoare. W. Wundt (în „Logica” și „Etica”) susținea că sursa valorii nu este decât voința în stadiul inițial al dezvoltării sale psihologice. Aceasta relevă trei caracteristici: determinarea valorii, punerea de scopuri, afirmarea vieții.

La R. Richter, valoarea se identifică cu scopul, cu tot ceea ce este dorit, iar Ed. von Hartman completează această idee, considerând că calitatea valorii este determinată de calitatea scopului. P. Andrei scria că Ed. von Hartmann „pune valoarea în dependență de un scop, afirmând că de calitatea scopului depinde calitatea valorii. Dacă nu există scopuri obiective, nu există nici valori obiective. De aici începe Hartmann a introduce elemente metafizice și a transforma psihologia valorii într-o metafizică. El admite existența unor scopuri obiective puse de o voință obiectivă. Valorile obiective determinate de această voință nu au nevoie de o recunoaștere din partea cuiva. Hartmann admite valori de care noi, oamenii, nu suntem conștienți, fie pentru că ele nu afectează voința noastră sau că afectează prea puțin, fie că voința noastră e în contradicție cu voința obiectivă care pune scopuri. Dacă nu există în lume o voință obiectivă, o idee obiectivă, care să pună scopuri obiective, atunci nu poate fi vorba decât de valori subiective, adică de o potrivire a lucrurilor cu scopuri și valori obiective atunci ce scopuri există între ele?” (Ibidem, p. 44). Așadar, Von Hartmann „afirmă existența necondiționată a valorilor obiective stabilite de o voință obiectivă. Știința se ocupă cu valorile subiective numai în raporturile lor cu adevăratele valori, care sunt cele obiective. Din misterul valorilor obiective caută știința să prindă ceva. Obiecțiunea cea mai de seamă, pe care i-o putem aduce lui Hartmann este că el a neglijat cu totul condițiunea fundamentală a valorii, anume că ea este un raport funcțional al unui subiect cu un obiect. El afirmă existența chiar a valorilor independente de o conștiință, ceea ce constituie o eroare, căci nu se poate vorbi de valoare decât în legătură cu o conștiință. Apoi e cu atât mai nemulțumitoare concepția lui v. Hartmann cu cât ea nu explică în ce mod aceste valori obiective intră în raport cu valorile subiective, cum cunoaște con-

știința duală valorile obiective. De asemenea, nu lămurește ea nici în ce constau acele valori obiective, care e caracterul lor deosebit de valorile subiective” (Ibidem, p. 45).

L. Lavelle atribuie valorile acelor lucruri sau acțiuni care devin mijloace de expresie sau realizare a cerințelor spiritului, rezultatul unei voințe. El considera că valoarea întotdeauna ni se raportează prin sensibilitate și voință; doar omul este originea valorii, „fo-carul” și măsura valorii; el se plasează chiar deasupra universului pentru a-l face mijlocul serviciului său; omul se impune drept unica finalitate în care toate formele de existență, toate gradele valorilor li se subordonează; nu există o experiență obiectivă a valorii, ci doar o penetrație subiectivă (A se vedea: 7, p. 49, 50, 344).

Voință de valoare, totuși, nu e valoarea propriu-zisă, ci doar un act psihic, un efort către valoare. P. Andrei scria că „voluntariștii au cercetat de fapt procesul de realizare a valorii. Ei au văzut că valoarea determină acțiunea noastră și că forma concretă pe care o ia este aceea a unui scop – de aci au conchis că valoarea este tot una cu scopul sau că presupune scopul. Într-adevăr între valoare și scop este foarte mare legătură. Voința are puțință de a determina valori practice, tocmai pentru că poate pune scopuri... Desigur că orice subiect, care are un sentiment al valorii caută să-l realizeze. Realizarea se face prin forța activă a sufletului, prin voință. Realizarea unei valori se face în *bunuri*, care iau forma scopului acțiunilor omenești. De aici, legătura dintre valoare și scop” (2, p. 41, 42).

În același spirit, existențialiștii resping criteriile obiective de valorizare și ierarhizare a valorilor. La ei valoarea apare ca un act preferențial, întemeiat de voință, izvorât dintr-o trăire autentică a vieții: subiectul este acela, care alegându-și scopurile, își întemeiaz valoarea lor. Reprezentanții existențialismului francez **J.- P. Sartre** și **S. de Beauvoir** împărtășesc, de asemenea, *relativismul axiologic*. S. de Beauvoir nota că activitățile umane sunt echivalente; devine lipsit de importanță ce preferi, totul este să preferi. Pentru J.- P. Sartre valoarea este determinată de libertatea individuală de a da apreciere. El scria că libertatea individului este unicul fundament al valorilor și nimic nu-l poate justifica pe acesta de a adopta cutare sau cutare valoare, cutare sau cutare scară de valori.

În fond, teoriile subiectiviste reduc valoarea la fenomenul subiectiv, identificând valoarea cu aprecierea, astfel transformând universul social într-un conglomerat neordonat de valori, altfel spus, într-un haos axiologic. De asemenea, aceste teorii conduc la un relativism și indeterminism excesiv. Așadar, teoriile subiectiviste exclud orice element dincolo de subiectul valorizator, deoarece valoarea ia naștere fie dintr-o cerință impusă obiectelor de natura subiectului, fie prin raportarea la nevoile, trebuințele sau interesele acestuia. De asemenea, în aceste teorii se produce o ruptură între actul cognitiv și cel de valorizare. Ceea ce subiectul consideră că este valoare (bun) poate intra în contradicție cu justa valoare (bine), apreciat de experți, în acord rezultatele cunoașterii. P. Andrei scria că cunoștința omenească (în genere) tinde către două scopuri și anume: „1. a explica lumea, universul, din care facem parte, 2. a înțelege rostul existenței noastre și valoarea ei. Aceste două tendințe ale sufletului ne îndeamnă să căutăm o concepție unitară și ultimă despre lume... Dar sufletul nu găsește satisfacție numai într-o explicare rece, obiectivă și foarte adesea neconvingătoare, căci el vrea să-și justifice existența, să găsească sensul realității. A căuta sensul lumii înseamnă a cerceta care sunt punctele directive ale vieții noastre mai întâi, care e scopul nostru în lume și apoi a ne ridica la problema mai generală, la scopul existenței în genere... Deci pe lângă problema *cunoașterii valorii* se adaugă și aceea a *realizării valorii*. Vedem, deci, că valoarea se impune spiritului nostru atât în cercetarea teoretică cât și în viața practică” (2, p. 13, 14). Așadar, „adevărul poate fi util, dar utilitatea nu e un criteriu al adevărului, ci o consecință” (Ibidem, p. 107).

Din literatura de specialitate, mai aflăm că teoriile subiectiviste nu surprind specificul subiectului axiologic, iar dorințele, plăcerile sau interesele sunt privite în afara oricăror condiționări sociale și culturale. Instabilitatea și oscilațiile valorilor sunt apreciate drept consecințe ale fluctuațiilor arbitrare ale subiectivității umane, fiind, cum spunea J.- P. Sartre, *fără explicații și fără cauze*.

În cadrul concepției subiectiviste despre valoare se află și unele curente pur *psihologice* (hedonismul, eudemonismul, utilitarismul), care reduc valoarea la *fericire, plăcere, utilitate* etc. P. Andrei scria că asupra criteriului valorii morale s-au făcut numeroase discuții și s-au dat variate răspunsuri. Unii au considerat *plăcerea* drept criteriu al valorilor morale (eudemonismul); alții – *utilul* (utilitarismul), *perfectiunea* (perfecționismul). (Sunt, însă, și alte teorii care au pus valoarea morală în dependență de voință și de inteligență. Astfel, unii filosofi au afirmat *datoria* ca valoare morală, alții – *cultura și personalitatea*). Aceste trei răspunsuri, date problemei criteriului moral, au considerat ca valoare mai mult ceva de natură afectivă, au dedus valoarea morală dintr-un sentiment. Prima teorie a admis ca scop al vieții și ca criteriu al valorii morale *plăcerea*, de aceea s-a numit *eudemonism*. Eudemonismul a predominat mai mult în filosofia veche și a îmbrăcat mai multe forme, după conținuturile în care și-a căutat fiecare individ plăcerea. Astfel, în forma sa cea mai naivă eudemonismul are forma zisă *hedonism*, deoarece plăcerea se reduce numai la plăcerea corporală (Aristipos). Mai târziu, se îmbină momentul plăcerii sensibile cu acela al plăcerii (satisfacției) intelectuale, ca o formă nouă de eudemonism (Epicur). În secolul al XVIII-lea apare un *epicureism estetic* reprezentat de *Shaftesbury*, pentru care idealul moral era plăcerea rezultată din dezvoltarea artistică a individualității. În sfârșit, se mai poate vorbi și de o altă formă de eudemonism, anume de un *eudemonism transcendent*, care disprețuiește plăcerile, dar admite fericirea unei vieți eterne într-o lume nouă a sufletelor.

Eudemonismul însă, cu toate formele sale, nu dă un criteriu valabil valorii morale. El consideră plăcerea ca un motiv al voinței, dar de fapt plăcerea e numai un rezultat al voinței mulțumite, nu e nici motivul și nici obiectul ei. Morala eudemonistă stabilește grade cantitative de plăcere – pe când la valoarea morală nu poate fi vorba decât de nuanțe calitative. Pe lângă acestea, eudemonismul duce la *egoism*, deoarece, dacă plăcerea e valoarea supremă morală, fiecare va căuta plăceri pentru sine, pentru eul său. Plăcere și neplăcere pot fi numai semne, care arată mulțumirea sau nemulțumirea voinței în tendința sa către un scop – ele însă, nu pot fi în niciun caz scopuri ale voinței. Eudemonismul dobândește o formă nouă atunci când consideră ca valoare morală *utilitatea* sau cel mai mare quantum de plăcere și folosință pentru cel mai mare număr de semeni. În această formă eudemonismul devine *utilitarism*. Aceasta teorie stabilește ca valoare etică supremă *fericirea socială*. O acțiune are valoare morală atunci când ajută la creșterea sumei de plăceri pe care o are cineva, de aceea, deci, sunt chiar plăceri, care trebuiesc evitate, deoarece ele nu măresc suma plăcerilor, ci pe aceea a durerilor. Utilitarismul a găsit reprezentanți de seamă în *Hobbes, Holbach, Bentham* etc. Bentham este reprezentantul cel mai autorizat. El a întemeiat *aritmetica morală*, afirmând că valoarea unei fapte nu poate fi determinată decât după ce se va fi calculată suma plăcerilor și durerilor, pe care le provoacă (A se vedea: 2, p. 148-149). Totuși, e de menționat, că hedonismul conține o parte de adevăr. Când omul tinde către ceva, urmărește un anumit scop, pentru împlinirea căruia aplică eforturi considerabile, și acestea se realizează cu succes, atunci omul trăiește sentimente ale plăcerii. Dar plăcerea nu reprezintă valoarea propriu-zisă, ruptă de la trăirile conținutului obiectiv al eforturilor depuse și acțiunilor întreprinse.

Specialiștii în problemele sociologiei valorii consideră că ar fi o simplificare brutală de o privi trăirile subiective ca fiind rupte de la conținutul acelor obiecte care au produs sentimentul axiologic, a plăcerii – independent de cauze, a fericirii – în afara raportului cu

fundamentele, bazele ei, a dorinței – separat de purtătorul material al acesteia. În privința dorinței, ca fenomen valoric, P. Andrei scria: „Vedem deci că valoarea nu poate fi numai o dorință, căci dacă obiectele ar avea valoare numai prin dorința noastră, urmează că o dată cu încetarea dorinței subiective să înceteze și valoarea. Dar aceasta nu se poate admite, deoarece sunt obiecte cărora li se atribuie valori independente de dorința noastră. Dacă am admite dorința ca bază a valorii, am subiectiviza toate valorile și atunci am ajunge la un haos de valori” (2, p. 41).

Concepțiile subiectiviste continuă a fi susținute de unii autori contemporani, care consideră că valorile sunt fenomene ideale, specificul cărora, spre deosebire de obiectele materiale, aparțin percepției și conștiinței. În forma cea mai generală, valoarea poate fi definită, consideră unii autori, ca un complex de trăiri emoționale și intelectuale ce se îndreaptă de la subiect către obiect și care întruchipează cele mai însemnate pretenții și intenții teleologice ce au, pentru subiect, un anumit conținut semnificativ. Prin urmare, insistă reprezentanții subiectivismului axiologic, afirmațiile, cum că valoarea, ca fenomen universal, ar avea caracter supraindividual și obiectiv, sunt lipsite de fond, deoarece înțelegerea, descrierea sau contemplarea ei sunt întotdeauna subiective și apreciative, ceea ce decurge din însuși caracterul fenomenului valoric (A se vedea, spre exemplu: 11, p. 65-66).

În fond, aprecierea și orientările valorice aparțin conștiinței valorice, pe când natura valorilor poate fi descoperită prin evidențierea originii aprecierii, orientărilor valorice, prin urmare, presupune includerea în analiză, în afara lumii subiective ale omului, a lumii obiective a lucrurilor, atributele (însușirile, calitățile) și cantitatea cărora sunt însemnate pentru subiect. Așadar, adevărata natură a valorilor poate fi cunoscută pe baza sintezei organice (dialectice) a *subiectivului* și *obiectivului* valoric.

2. Teoriile obiectiviste. În diverse variante ale acestei teorii, valoarea se identifică cu însușirile unui oarecare obiect (Meyer, Münsterberg, Heyn ș.a.). Astfel, valoarea se confundă cu suportul ei material.

Reprezentării concepției *obiectiv-naturaliste* socot că valoarea reprezintă o însușire obiectivă a lucrurilor și că ea este fundată în natura lor și nu poate fi separată de acestea. Adică, orice lucru este un bun, grație calităților lui naturale (fizice, chimice, biotice etc.), prin care acesta satisface trebuințele omului, are însemnătate pentru el.

În concepțiile naturaliste mai consecvente valoarea se identifică cu însuși lucrul ca purtător material al valorii. Să analizăm următorul exemplu. Un tablou este, din punct de vedere material, un compus de pânză și vopsele, încadrat de o ramă (din lemn sau din alt material). Totuși, valoarea tabloului (frumusețea) nu se reduce la caracteristicile fizice ale componentelor respective. Altminteri, un tablou de mari dimensiuni, care ar conține multe materiale (multă pânză, vopsele și lemn), ar fi întotdeauna mai valoros decât un tablou de mici dimensiuni. Deci, valoarea estetică a unui tablou nu este niciodată apreciată („măsurată”) după dimensiunile sale fizice. Tot așa, comportamentul (faptele) unei ființe raționale nu pot fi pertinent evaluate în funcție de dimensiunile antropometrice („fizice”) ale acelei ființe.

Într-o viziune contemporană specială, valoarea este un atribut al umanului (individual sau colectiv). Aparținând unui domeniu specific (axiosferei), ea, prin purtătorul (substratul) material, se află în strânsă legătură cu onticul și imprimă un mod de a fi în lume. Într-o variantă specifică, valorile pot fi privite într-un registru dublu: transcendent (în „spatele” valorii stă o transcendență supranaturală) și unul care îndreaptă către „cineva”. Conform concepțiilor religioase, această transcendență o reprezintă Dumnezeu ca izvor al Binelui Suprem.

J. Locke, W. Petty, H. Höffding, H. Rickert, M. Scheler, W. Windelband ș.a. au considerat că valoarea, având o manifestare *subiectivă*, totuși, este determinată de factori de natură *trans-subiectivă* (naturală sau supranaturală). Unele dintre aceste teorii își întemeia-

ză valoarea pe un fel de *preformism* psihologic al valorii (Preformismul biologic, în opoziție cu transformismul, considera că organismele vii sunt preformate, adică sunt formate complet încă în embrion). Adică se afirmă că în constituirea valorii ar exista un element *a priori*, care reprezintă dispoziția pentru valoare, invariabilă la toți indivizii, iar experiența nu este decât ocazia în care această dispoziție inerentă obiectivității se actualizează în mod subiectiv. Deci, există valori virtuale, potențiale. Astfel, pentru idealismul transcendențial al lui W. Windelband și H. Rickert, valorile au un caracter supranatural, aprioric și transcendențial, alcătuind un „imperiu pentru sine”, dincolo de subiect și obiect.

După Windelband, scria P. Andrei, *considerarea valorii este implicată chiar în studiul absolut al realității*. Deosebirea ce se face între realitatea *adevărată* (obiectivă) și *realitatea așa cum apare* (fenomenologică sau empirică) nu este altceva decât o deosebire de valoare în chiar conceptul realității. Windelband vrea să înlăture dualismul dintre valoare și realitate, arătând că întreaga noastră cunoștință este realizarea unui principiu normativ, a unui *imperativ*. Windelband și Rickert, recunoscând autonomia lumii valorilor, întemeiază un nou idealism transcendențial, după care noi nu putem cunoaște decât ceea ce e dat conștiinței, deci ceea ce este immanent, ceea ce e reprezentare. În deosebire de idealismul subiectiv, idealismul transcendențial afirma că cunoașterea nu se rezolvă în *reprezentare*, ci în *judecată*, în care se afirmă sau se neagă ceva, care depășește conținutul conștiinței noastre. Acest ceva ar fi „fundament al oricărei realități, un *ideal transcendent*, ce trebuie realizat în cunoștință... Vedem deci că după idealismul transcendențial, reprezentat de Rickert și Windelband, realitatea, din punct de vedere al cunoașterii, e o speță a valorii. Prin urmare, relația logică dintre realitate și valoare devine o relație de identificare sau, mai bine, de reducere a realității la valoare” (2, p. 32, 85).

Obiectivitatea valorilor a fost susținută de specialiști din diferite domenii (economie, filosofie etc.). Teoria obiectivistă a valorii a avut mulți reprezentanți, începând cu evul mediu, când valoarea era considerată ca ceva obiectiv, ce aparține lucrurilor în sine, ca o însușire proprie a lor. Concepția obiectivistă a fost susținută, în secolul al XVII-lea, de W. Petty, care vorbea de *o valoare intrinsecă a lucrurilor*, iar J. Locke considera drept valoare *capacitatea unui lucru de a satisface trebuințe sau plăceri omenești*. Mai târziu, O. Heyn afirma că valoare nu depinde de oameni, ci e ceva *inerent lucrurilor, ce aparține lor, fără o recunoaștere externă, fără judecata noastră*, deoarece valoarea, după dânsul, nu e alcătuită de un subiect, ce apreciază, ci de ceva *care este în lucruri* (A se vedea: 2, p. 28-29).

În conformitate cu *concepțiile religioase*, valorile perene (binele, frumosul, sacrul etc.), dacă nu ar fi fondate într-o existență transcendentă, atunci și-ar pierde dimensiunea lor eternă, invariabilă și transformatoare. De asemenea, fiind rupte de aceasta, ele ar fi supuse pericolului autonomizării, relativizării, astfel fragmentând existențe și epoci. Dacă ar fi înlăturat Misterul, Persoana din „spatele” lor, atunci acolo s-ar „încuibă” interese meschine și patimi egoiste. În concepțiile religioase, valorile sunt resorturi care întind ființa spre devenirea ei absolută, înveșnicitoare, deoarece ele emană din iubirea lui Dumnezeu care atrage permanent ființa spre El. Ca atribute ale lui Dumnezeu, valorile sunt deschise existenței omului și vin în întâmpinarea acestuia, ca rod al iubirii.

Printre concepțiile religioase despre valoare se află și aceea a lui N. Lossky. L. Lavelle o caracterizează pe acesta drept o doctrină mistică, trans-subiectivă despre valoare, conform căreia existența rezidă nu în obiectivitate, ci într-o trans-subiectivitate pe care noi o putem percepe nemijlocit. Pentru N. Lossky, fundamentul oricărei judecăți despre valoare se află în Dumnezeu și nu în creaturile lui. Orice creatură participă la viața divină, iubindu-i pe alții tot așa ca pe sine însuși. Libertatea este considerată drept o condiție a păcatului, însă, de asemenea, a realizării tuturor valorilor (A se vedea: 7, p. 209).

Sub aspect metafizic, am putea afirma că „valorile nu sunt obiecte de cunoaștere, în sensul strict al cuvântului, de aceea, singurul mod de a cunoaște valoarea, este de a o căuta neîncetat. Existența este ea însăși o valoare, iar valoarea este personală... Valorile transcend realitatea și tocmai prin irealitatea lor o neagă, de aceea gândirea axiologică este orientată spre transcendent” (9, p. 24, 147). Așadar, se insistă că valoarea ar fi o transcendență. Acest caracter transcendent al valorii ar face ca omul să aibă o misiune de îndeplinit, ceea ce l-ar deosebi de animal și i-ar da o notă specială: deschiderea spre transcendent.

Din cele expuse mai sus, putem afirma că teoriile evocate au un caracter limitat. Ele absolutizează momentul obiectiv (natural sau supra-natural) al valorii, aceasta fiind privită ca ceva imanent doar lucrurilor, ca un fel de esențe absolute, supra-temporale, transcendente, independente de subiecții valorizanți, adică un fel de modele atemporale, situate deasupra istoriei și oamenilor. De asemenea, aceste teorii ignoră determinarea social-istorică a valorilor, fundamentează valorile pe apriorism și transcendență.

3. Teoriile relaționiste. În istoria filosofiei și cercetările specialiștilor contemporani, valoare se mai definește prin *relația de apreciere* dintre subiectul (individual sau colectiv) și obiectul valorizat, aprecierea fiind fundamentată pe date obiective, criterii istorice și socialmente determinate de practica socială, poziție la care aderă și autorul acestui material.

Avem impresia că în literatura filosofică contemporană, străină și autohtonă, în interpretarea valorii, predomină anume acest punct de vedere. E de menționat că în filosofia românească acest punct de vedere este susținut de personalități remarcabile: **P. Andrei, T. Vianu, M. Florian ș.a.**

P. Andrei considera că problema *valorii*, ca element al cunoașterii umane, trebuie să ocupe un loc de prim ordin în discuțiile filosofice. În „Filosofia valorii”, analizând lucrările specialiștilor occidentali, el critică, în primul rând, concepțiile subiectiviste și constată că valoarea e determinată de o dispoziție psihică, dar ca fenomen ea nu e altceva decât o *relație funcțională a unui subiect și a unui obiect*. P. Andrei afirmă o predispoziție pentru alcătuirea valorilor, dar calitatea, felul specific, însușirile valorilor, depind de factorul obiectiv, care actualizează, realizează această dispoziție. Pentru el, valoarea se naște printr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul.

M. Florian, în „Reconstrucția filosofică” constata că instituirea valorii presupune o relație între un obiect valoros și un subiect care evaluează, situație care-l determină să facă distincția între *a fi o valoare* și *a avea valoare*, disjuncție ce implică imperios corelarea celor doi termeni.

T. Vianu în lucrările sale de referință, „Filosofia culturii” și „Introducere în teoria valorilor”, susținea că valoarea semnifică expresia ideală a acordului dintre subiect (Eu) și obiect (lume), subiectul reprezentând exponentul *judecății de valoare*.

Reprezentanții contemporani ai acestui curent afirmă că, atunci când axiologul vorbește despre însemnătăți-valori, el are în vedere nu obiectul propriu-zis, ci rolul pe care acesta îl joacă în viața omului, subiectului activității, sub aspectul trebuințelor, intereselor, scopurilor acestuia. Semnificația și însemnătatea apar în relația dintre subiect și obiect și sunt determinate de doi factori: de însușirile și dimensiunile obiectului (obiectivitatea valorică sau valoarea obiectivă) și însușirile (trebuințele, interesele, scopurile, aspirațiile etc.) subiectului (valorizator) activ, care introduce însemnătăți, sensuri, aprecieri, preferințe etc. Astfel de relație subiect-obiect, privită sub aspectul însemnătății (valorii) obiectului pentru subiect, se numește *relație valorică*. Tot așa cum, sub aspect *gnoseologic*, se obțin cunoștințe adevărate despre însușirile obiectului, asemenea, sub aspect *valoric*, se stabilește însemnătatea obiectului, capacitatea acestuia de a satisface o oarecare trebuință, interes, scop etc. ale subiectului (A se vedea, spre exemplu: 10, p. 65-66). Așadar, valoarea apare între

polii *obiectivului* și *subiectivului*, ca un fel de compromis, ca o sinteză a însușirilor obiectului și a necesităților omenești ce trebuie satisfăcute (A se vedea: *Ibidem*, p. 70).

2. CONCEPTUL DE VALOARE

Termenul *valoare* este polisemantic. Specialiștii în domeniul axiologiei menționează că el are variate înțelesuri, având în vedere, mai întâi, valorile vitale (ce asigură existența corpului individului uman), apoi valorile economice, valorile naționale și, în fine, valorile general umane. El provine din verbul latin „*valere*” care înseamnă: 1. *a fi puternic; a fi sănătos*; 2. *a avea trecere, crezare; a se distinge, a fi prețuit*; 3. *a avea valoare*; 4. *a fi în stare; a fi bun pentru...; a fi eficace*; 5. *a izbândi; a se împlini*; 6. *a avea un înțeles, a însemna*; (A se vedea: 3, p. 766).

În dicționarele explicative și literatura de specialitate (științifică și didactică) termenul *valoare* are și multe alte înțelesuri.

P. Andrei insistă asupra faptului că valoarea se naște printr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul: „Valoarea nu poate fi dedusă nici numai din obiecte externe, dar nu este nici numai rezultatul unui instinct subiectiv, nu e ceva înnăscut, în forma în care se prezintă în realitatea trăită. Valoarea nu e un atribut nici al subiectului, nici al obiectului, ci e o *relație funcțională a amândurora*. Prin urmare, în fenomenal valorii avem doua elemente constitutive: subiectul și obiectul. Subiectul valorii este *persoana*, iar obiectul e *lucrul*” (2, p. 30). El, așadar, înțelegea prin valoare „o *relație funcțională dintre un subiect și un obiect* în genere. Subiectul are în sine o dispoziție psihică către valoare, care se actualizează în această relație” (*Ibidem*, p. 31).

În binomul *subiect – obiect*, subiectul este elementul activ care cercetează, evaluează, apreciază atributele obiectului valoric. Aprecierea, consideră specialiștii în domeniu, este fundamentată pe anumite criterii și constituie elementul definitoriu al *conștiinței de sine* a subiectului valorizator. Selecțiile, preferințele acordate anumitor obiecte (lucruri, fenomene, comportamente umane, creații materiale sau spirituale ale omului etc.), după măsura în care ele satisfac la un moment dat sau în general necesitățile, trebuințele, dorințele și idealurile acestuia, definesc în gradul cel mai înalt forța și profunzimea *conștiinței și cunoașterii de sine*. „Când *gradul de luciditate* reflexivă și analitică a permis individului precizarea unor *motive și criterii*, pentru multiplele *situații de alegere*, scrie D.V. Savu, el a putut să *conștientizeze caracterul preferabil sau dezirabil* al unui lucru, în raport cu altul, al unei situații în raport cu alta etc. Preferința a fost și este determinată de altfel, de un ansamblu de condiții, aparținând naturii complexe bio – psiho – sociale și istorice, în același timp a omului” (8, p. 125).

Valoarea (mai precis, valorizarea), așadar, nu este imanentă oricărui sentiment, constată P. Andrei, „ci numai sentimentelor reprezentative, adică numai acelora prin care subiectul ia o atitudine față de o reprezentare, numai acelora care întovărășesc o judecată... și care caută să realizeze obiectul său sub forma unui scop. Omul stabilește însă valori diferite după împrejurările exterioare sau după dispozițiile sale sufletești. Mulțimea și variația valorilor nu este un semn de anarhie căci ele se pot grupa, pot fi clasificate după un anumit criteriu, stabilindu-se astfel o ierarhie armonioasă, o scară de valori” (2, p. 40, 46).

Generalizând ceea ce am expus mai sus, putem formula unele condiții necesare pentru orice situație axiologică: 1) existența unui obiect cu anumite atribute (calități, însușiri) și parametri, adică a unui purtător material al valorizării sau valorii potențiale; 2) existența subiectului valorizator (persoană, colectiv, societate, națiune, omenire) care va actualiza valoarea potențială, adică va transforma posibilitatea valorică în realitate, adică în valoare propriu-zisă; 3) relația de apreciere, valorizare de către subiect a obiectului – purtător de valoare, care stă la baza actului axiologic; 4) conștientizarea de către subiect, printr-o judecată axiologică (de apreciere), a valorii ca atare.

În privința aspectului ontic (material) al valorii, trebuie menționate nu doar atributele (însușirile, calitățile) obiectului – purtător de valoare, dar și aspectele lui măsurabile, adică anumiți parametri de ordin *cantitativ*. Filosoful german *G.W.F. Hegel* în lucrarea „Principiile filozofiei dreptului” a precizat că lucrul, la întrebuintare, „este singular, determinat în calitate și cantitate și în raport cu o nevoie specifică. Dar utilitatea lui specifică, fiind definită totodată în mod *cantitativ*, este comparabilă cu alte lucruri având aceeași întrebuintare, după cum nevoia specifică căreia el îi servește este în același timp *nevoie în general* și, după particularitatea ei, poate fi și ea comparată cu alte nevoi; și, în consecință, și lucrul poate fi comparat cu lucruri întrebuintabile pentru alte nevoi. Această *universalitate* a lui, ... în felul că se face totodată abstracție de această calitate specifică, este *valoarea* lucrului, prin care adevărata sa substanțialitate este *determinată* și este obiect al conștiinței” (5, p. 79).

Valoarea se realizează prin actul de valorizare (valorificare) și, așadar, reprezintă o entitate relațională, dispozițională (înfăptuită prin interacțiunea a *ceva* cu *cineva*), funcțională (prin funcția pe care o are obiectul față de subiect), o unitate dintre forma subiectivă (conștiința de valoare) a subiectului valorizator (individual sau colectiv) și un conținut obiectiv (lucru, fenomen, însușire, relație etc.) evaluat, estimat, apreciat de către om, ceea ce reprezintă un fapt semnificativ, însemnat (în mod actual sau potențial) pentru subiectul axiologic.

Pentru ca un oarecare obiect să devină valoare, el trebuie să existe (într-o formă obiectivă sau subiectivă). În literatura de specialitate, s-a discutat și se mai discută problema coraportului dintre judecățile *existențiale* și cele de *valoare*.

P. Andrei, de asemenea, a analizat coraportul, deosebirea dintre judecățile existențiale și cele de valoare. El considera că toată cunoștința nu este decât un proces de cunoaștere a valorilor. Acest proces de cunoaștere ne dă valorile *teoretice explicative*, *valorile de cunoaștere*, a căror expresie o găsim în judecățile existențiale. Prin judecățile existențiale el înțelegea toate judecățile științifice, toate judecățile cu un grad de adevăr obiectiv, o cunoștință pe care noi o obiectivăm, considerând-o în afară de orice act de valorificare. Acesta, consideră filosoful român, e sensul termenului *existențial*. În general, prin judecăți existențiale el înțelegea acele judecăți ce au ca obiect *ceva* determinat de o cauză exterioară cu totul subiectului.

P. Andrei considera că judecățile în care noi constatam și explicăm valori sunt deosebite de judecățile în care noi valorificăm valorile în vederea unui scop practic: „Când vorbim de judecăți de valoare, noi înțelegem prin ele acele judecăți în care apreciem, valorificăm – în vederea realizării practice, valori exprimate prin judecățile existențiale. Judecățile de valoare sunt expresia unui al doilea proces, anume a *procesului de valorificare a valorilor*... Aceasta se explică ușor prin faptul că valoarea de cunoaștere are un *caracter obiectiv*. Acest caracter de obiectivitate provine din faptul că noi considerăm valoarea nu numai ca un act psihic, ci simțim oarecum și constrângerea ei. Valoarea de cunoaștere, adevărul, este pentru noi un postulat logic cu putere de constrângere. Alcătuirea cunoștinței coincide cu construirea obiectului ei, așa că valoarea deși e un element al conștiinței pare că există în afară de noi, în obiecte. Prin urmare, avem pe de o parte un proces de *cunoaștere al valorilor*, un proces teoretic, ce se îndeplinește prin judecăți existențiale, iar pe de altă parte un *proces de valorificare a valorilor*, un proces practic, a cărui expresie sunt judecățile de valoare” (2, p. 64).

La cele expuse mai sus, putem adăuga că, de fapt, valoarea se manifestă într-o *triplă* ipostază – *existențială* (adică ontică, fiindcă valoare trebuie să aibă un purtător material), *rațională* (adică logico-gnoseologică, deoarece subiectul trebuie să cunoască obiectul și să exprime cunoștințele despre obiect prin judecăți adevărate, corect formulate) și *practică, pragmatică* (de evaluare, estimare, apreciere și conștientizare de către subiectul valorizator, care, prin interrelația cu purtătorul valorii, are de a face cu valoarea propriu-zisă). Așadar, esența fenomenului *axiologic* se reprezintă prin unitatea organică dintre *ontic* (real), *episte-*

mic (cognitiv) și *practic, pragmatic* (referitor la fapte, acțiuni, activități). La nivelul simțului comun, omul nu conștientizează distincția dintre aceste aspecte. Dar, sub aspect strict științific, trebuie avut în vedere că, în raport cu realitatea obiectivă, subiectul operează cu trei tipuri de judecăți: *existențiale* (constatări referitoare la existența sau non-existența a ceva, a stării de fapt, spre exemplu, *plouă, este întuneric, a venit primăvara*), *descriptive* (descrieri obiective, dezinteresate a realității, de pildă, *câinii sunt mamifere*) și de *valoare* (prin atitudini subiective – aprecieri, evaluări, de pildă, *fumul are miros neplăcut, iar trandafirul are miros plăcut*). Deja un copil mic vede, spre exemplu, că o pară *este*, înțelege că această pară este *coaptă* și apreciază, printr-o afirmare, că para coaptă este *gustoasă*. Însă, fără o pregătire specială, el nu e în stare să unească trei idei abstracte într-un singur act de gândire sintetică.

În lucrările de specialitate putem întâlni afirmații, cică fundamentele axiologiei le găsim, începând cu filosofia antică, cum că *binele* ar fi valoarea propriu-zisă (valoarea-gen), iar *bunul* ar fi una dintre speciile binelui.

La *Diogenes Laertios* (sec. III e. n.), biograful filosofilor Greciei Antice, printre primii întâlnim termenii „*αζία*”, adică „valoare” (grecescul „*αζία*” este tradus în latină cu *aestimabile*, adică *estimabil, apreciabil*) și „*απαζία*”, cu sens opus (adică nedemnită, lipsă de valoare sau „non-valoare”), când el descria concepțiile reprezentanților școlii stoicilor. Aceștia din urmă, spuneau că unele lucruri „neutre” („indiferente”, adică care nu sunt de natură a stârni nici dorința și nici aversiunea) sunt „preferate”, altele, „respinse”; acelea care au o valoare sunt „preferate”, în timp ce acelea care au o nedemnită, sunt „respinse”. *Valoarea* este definită, mai întâi, ca o contribuție la o viață armonioasă, așa cum se găsește în fiecare bun; în al doilea rând, ca o facultate sau o folosință mediatoare care contribuie la o viață în conformitate cu natura, ceea ce-i tot una cu a spune că bogăția și sănătatea contribuie la ducerea unei vieți conforme cu natura; în al treilea rând, valoarea este echivalentul pe care îl fixează un expert, cunoscător al faptelor, la fel cum se spune când se schimbă mărfuri (spre exemplu, grâu pentru atâta orz). Astfel, din categoria lucrurilor preferate fac parte acelea care au o valoare, de exemplu printre calitățile sufletești: talentul înăscut, îndemânarea, progresul și cele asemănătoare; iar printre calitățile trupești: viața, sănătatea, forța, constituția bună, sănătatea organelor, frumusețea ș.a.; iar din sfera lucrurilor exterioare: bogăția, gloria, noblețea și cele asemănătoare. La categoria lucrurilor de respins aparțin printre însușirile sufletești: neîndemânarea din naștere, nepriceperea și cele asemănătoare; printre calitățile trupești: moartea, boala, slăbiciunea, constituția rea, mutilarea, urâtenia ș.a.; din sfera lucrurilor exterioare: sărăcia, lipsa de glorie, originea de jos și cele asemănătoare. Dar sunt și lucruri care nu aparțin nici unei clase; acestea nu sunt nici preferate, nici respinse (A se vedea: 6, p. 240-241).

Unii specialiști în domeniul axiologiei consideră că noțiunea „valoare”, în calitate de categorie filosofică, în Antichitate și Evul mediu, nu a existat. Termenul „valoare” se întrebuițează ca sinonim al noțiunilor „bine”, „frumos”, „adevăr”, „fericire”, „dreptate” ș.a., care, mai târziu, vor fi privite în calitate de manifestări ale valorii (A se vedea: 12, p. 74).

Filosoful german *Hans Joas* subliniază că *valoarea* (în sens contemporan) nu trebuie identificată cu *binele* din filosofia clasică. Categoria de valoare, scrie dânsul, în axiologia contemporană doar ocupă acel loc, care, în tradiția filosofică îl ocupa *binele*. În conformitate cu această tradiție, binele putea fi descoperit prin cunoașterea universului naturii sau divinității. Deci, binele avea un statut ontic (existențial), în timp ce valoare era asociată cu subiectul valorizator. Așadar, în locul unității metafizice a *adevărului* și *bunului*, în filosofia valorii apare dualismul dintre *factual* (existențial) și *semnificativ* (însemnat). Faptele care pot fi constatate au fost contrapuse unei noi modalități fenomenale, în care sunt date *valori* și *aprecieri*. Filosofia valorii nu are drept scop constituirea acestui dualism (dintre factual și semnificativ), ci, dimpotrivă, ea încearcă să-l depășească prin diferite mijloace. De

aceea, pentru axiologie, este important a înțelege cum are loc trecerea de la simplele senzații ale valorii la judecățile de valoare, ce pretind la obiectivitate, de asemenea, relația dintre senzațiile valorice și judecățile de valoare, pe de o parte, și afirmațiile existențiale (factice), pe de altă parte. Problema valorii a apărut o dată cu *cotitura spre subiectivitate* care s-a produs în filosofia valorilor. Evident, că valorile nu mai puteau fi concepute ca fiind independente de subiectul valorizator, dar, în acest caz, în inevitabila apreciere subiectivă, s-ar putea găsi condiția caracterului, statutului ei universal (A se vedea: 13, p. 37).

Aspectul subiectiv al valorii poate fi mai bine înțeles atunci când analizăm conținutul *judecăților de valoare*. În logica contemporană se studiază diferite tipuri de judecăți (propoziții): existențiale, atributive, modale etc. Judecățile axiologice (de valoare) pot fi interpretate ca propoziții modale, în care, la conținutul de bază (constatativ sau descriptiv) al acestor judecăți, se mai adaugă și unul apreciativ (modul de a fi pentru subiectul valorizator). Un exemplu semnificativ ar putea fi următorul: *cerul este albastru* (propoziție descriptivă) și *cerul albastru este frumos* (propoziție de valoare). E de menționat că reprezentantul pragmatismului american W. James, analizând lucrările axiologilor germani (contemporani lui) sublinia necesitatea de a distinge între judecățile *existențiale* și de *valoare* și combătea concepțiile care considerau că aceste judecăți pot fi deduse unele din altele (A se vedea: Ibidem, p. 70).

Sunt mai aproape de adevăr ideile acelor specialiști, care consideră că valoarea nu este un dat pur obiectiv, absolut independent de subiectul valorizator, ci reprezintă rezultatul unui act de relație, conform căruia, în experiența valorii, intervin factori subiectivi, de *conștiință* (interese, dorințe, sentimente, trăiri, voință, cunoștințe, scopuri etc.). Practică omenescă confirmă că valoare se constituie și se manifestă anume prin raportul dintre un subiect care apreciază și un obiect (bun material, creație spirituală, faptă, comportament, eveniment social etc.). Prin relația de apreciere, prețuire acordată de o persoană sau o colectivitate unor obiecte (materiale sau spirituale) sau fapte, în virtutea însușirilor acestora de a satisface necesități, trebuințe, dorințe, aspirații, interese umane (istoricește condiționate de practica socială, de a contribui la progresul individului și al societății), aceste obiecte devin, de asemenea, *valori*. Exemplu: *trandafirul înflorit are miros plăcut* sau *cerul albastru este frumos*. Adică, organul de simț (văzul sau mirosul) ne dă senzația (despre trandafir sau cer), rațiunea constată faptul (trandafirul a înflorit, cerul este albastru), iar trăirea sentimentului estetic (de plăcere, satisfacție, bucurie etc.) este exprimată, *sintetic*, printr-o judecată de valoare: (*trandafirul înflorit are miros plăcut* sau *cerul albastru este frumos*).

Atitudinea, raportul de valorizare a subiecților (individuali sau colectivi) reprezintă baza demersului axiologic, criteriile evaluative și standardele de judecată de valoare, adică pentru a putea aprecia, prețui lucrurile, faptele, fenomenele, ideile etc. sub aspectul lor de a fi (sau nu) dezirabile, atractive etc. Astfel, oamenii conștientizează că obiectele (grație însușirilor, calităților imanente acestora) li se prezintă ca ceva frumos, just, adevărat, demn etc. Valoarea, așadar, se referă numai la ceea ce este semnificativ, însemnat, are sens pentru viața complexă a oamenilor. Generalizările, care au fost făcute de specialiști, au scos în evidență variate caracteristici ale valorii, exprimate în mod vădit, sau expuse, într-un anumit context.

Pentru a continua discuția referitor la conceptul de valoare, din unele lucrări de referință am selectat următoarele interpretări și definiții ale valorii.

T. Parsons („Sistemul social”, 1951) caracterizează valoarea ca element al unui sistem simbolic care servește drept criteriu pentru alegerea între alternativele de orientare deschise într-o situație dată.

M. Duverger („Methodes des sciencessociales”, 1961) considera că noțiunea de valoare implică o luare de poziție din partea grupurilor sociale sau indivizilor, în raport cu

categoriile de bine și rău, just și injust, frumos și urât, agreabil și dezagreabil, util și dăunător etc.; de asemenea, există și fenomene neutre, din punct de vedere axiologic, dar în general colectivitățile și grupurile umane valorizează într-un fel sau altul, pozitiv sau negativ fenomenele culturale și sociale.

G. Lundberg, N. Larsen, R. William („Sociologie”, 1968) indică ca sursă fundamentală a motivației activității umane, reprezentând scopuri sau principii în termenii cărora sunt revendicate ca fiind dezirabile anumite norme specifice.

G. Theodorsen, A. Theodorsen („Dicționar modern de sociologie”, 1969) caracterizează valoarea ca un principiu de comportament față de care membrii unui grup resimt o obligație emoțional pozitivă și oferă un standard pentru judecarea unor acte și scopuri specifice.

Al. Birou („Dicționar practic de științe sociale”, 1966) definește valoarea drept capacitatea unui obiect (idee, lucru sau altă persoană) de a satisface o dorință, o nevoie sau aspirație umană, apreciată în funcție de interesul pe care-l prezintă obiectul respectiv.

R.T. Scafer, R.P. Lamm („Sociology”, 1992) numesc valori acele concepții colectiviste despre ce este considerat bun, dezirabil și corect – sau rău, indezirabil și incorect – într-o cultură.

P. Iuț („Valori, atitudini și comportamente sociale”, 2004) evidențiază notele fundamentale ale conceptului de valoare: generalitate și centralitate în universul spiritual-simbolic al societății și în structura personalității umane, standarde (criterii evaluative) ale acțiunilor umane, vectori motivaționali care determină și orientează acțiunea, accentuatul lor caracter conștient, deliberat, în sensul de adeziune „la ceea ce e de dorit”.

C. Kluckhohn („Values and value-orientations in the theory of action”, 1951) numește valoarea concepție, explicită sau implicită, distinctivă pentru un individ sau caracteristică pentru un grup, cu privire la ceea ce este dezirabil, care influențează selecția modurilor, mijloacelor și scopurilor disponibile ale acțiunii.

M. Rokeach („The nature of human values”, 1973): valoarea se referă o credință de durată că o anumită cale sau un scop al existenței sunt de preferat, din punct de vedere social sau personal, față de o cale sau un scop opuse.

B. Voicu („Valorile și sociologia valorilor”) precizează o definiție de lucru pentru valori: „*Valorile reprezintă concepții explicite sau implicite cu privire la ceea ce este dezirabil. Ele nu sunt direct observabile, implică elemente cognitive, evaluative și afective, sunt relativ stabile în timp, determină comportamente și atitudini, determină și sunt determinate de alte valori, sunt și determină caracteristicile mediului social*”.

I. Gîncu („Orientările valorice în formarea profesională”, 2015), efectuând o analiză comparativă a diverselor accepțiuni ale valorilor, conchide că pentru majoritatea construcțiilor axiologice sunt comune afirmațiile: valoarea este acel „ceva”, relativ autonom, care intervine în aprecierile omului, fiind preferată/respinsă, cu anumite grade de intensitate; valorile nu au o existență „naturală”, ele nu există în afara aprecierii subiectului.

Din cele expuse mai sus, putem conchide că, deși noțiunea generică de valoare nu are un conținut strict determinat și unanim recunoscut de specialiștii în domeniul axiologiei, totuși, constatăm, în definițiile și interpretările acestui termen, prezența unui nucleu invariabil de note esențiale și necesare, care ne permit să afirmăm următoarele: în general, valorile sunt determinate de însemnătatea, sensul (semnificația, la nivelul individual) obiectelor (lucrurilor, însușirilor, relațiilor etc.) pentru existența omului ca ființă complexă (bio – psiho – socială și istorică), prin aprecierea, preferința etc. prin care omul acordă obiectelor naturii sau ale societății și le consideră drept bunuri culturale (materiale sau spirituale).

Valoarea poate fi validată prin aprecieri individuale, la nivelul bunului simț, mijloace științifice, prin acordul experților (în cazul unei opere de artă sau a unei teorii științifice etc.), ceea ce înseamnă că valorile culturale nu pot avea un caracter absolut, ci doar relativ, ceea ce nu permite compararea și ierarhizarea variatelor culturi. Cercetările de ordin sociologic confirmă ideea, în conformitate cu care valorile au un caracter dinamic, istoric – continuu, se manifestă prin interrelația dintre obiectiv și subiectiv, individual și colectiv, național și internațional (universal), finit și infinit, fenomenal și esențial etc.

În concluzie, valoare reprezintă un fenomen complex (ontic, epistemic și pragmatic) funcțional și relațional, obiectiv și subiectiv. În general, ea se constituie printr-un complex de relații: 1) relația dintre subiect și obiect, în care rolul activ îi aparține subiectului, prin actul de valorizare a obiectului; 2) raportul dintre individual și colectiv (grup social, popor, națiune, umanitate), în care valorile sunt realizate prin creațiile persoanelor individuale (indivizilor sociali), dar aceste creații sunt motivate de trebuințe și aspirații ale colectivităților omenești; 3) relațiile dintre general, particular și individual (există valori general-umane, particulare și individuale); 4) raportul dintre real (existent, perfectibil) și ideal (dezirabil, perfect); 5) prin corelațiile multiple se realizează unitatea valorilor (prin fuziunea dintre adevăr, bine, frumos, sacru, demnitate etc., în procesul cunoașterii științifice și activitatea practică).

BIBLIOGRAFIE:

1. Albuț, Constantin, *Elemente de antropologie, etică și axiologie*, Iași, Editura Societății Academice „Matei-Teiu Botez”, 2005.
2. Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, Ediția a III-a, Iași, Editura POLIROM, Fundația academică „Petre Andrei”, 1997.
3. *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică, 1962.
4. Gîncu, Irina, *Orientările valorice în formarea profesională*. Teză de doctor în pedagogie, Chișinău, 2015.
5. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Principiile filozofiei dreptului sau elemente de drept natural și de știință a statului*, București, Editura IRI, 1996.
6. Laertios, Diogenes, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, Iași, Editura „Polirom”, 1997.
7. Lavelle, Louis, *Traité des valeurs. 1. Théorie générale de la valeur*, 1991, site web : <http://classiques.uqac.ca/>.
8. Savu, Dana Victoria, *Introducere în filozofie*, București, Editura ASE, 2004.
9. Râmbu, Nicolae, *Filosofia valorilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.
10. Анисимов, С. Ф., *Введение в аксиологию. Учебное пособие*, Москва, Изд-во «Современные тетради», 2001.
11. Баева, Л. В., *Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории: монография* Астрахань, 2004.
12. Елишев, С. О., *Теоретико-методологические подходы к изучению понятий «ценность», «ценностные ориентации»*, Вестник Моск. Ун-та, серия 18. Социология и политология, 2010, № 3.
13. Йоас, Ханс. *Возникновение ценностей* / Перевод с немецкого, Санкт-Петербург, Изд-во «АЛТЕЙЯ», 2013.

REPERE PENTRU SOCIOLOGIA CONDUCERII

Gheorghe NEAGU, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *Issues related to the leadership of social processes have troubled people's minds at all stages of historical development, disturb people at the present stage and will be debated in the future, no matter what level of leadership we are talking about, because nothing can be more interesting and useful. than the effective influence on the behavior of man, social group or nation as a whole. Among the scientific branches that approach, from various perspectives, the leadership process, sociology also takes its place. It is necessary to mention the fact that among the specialists there is no consensus in treating the term “leadership” and the concept “sociology of co-leadership”. The views expressed are so diverse that some researchers even deny the need for such a sociological branch.*

Keywords: *leadership, behavior, sociology of co-leadership, lead.*

Conducerea constituie una din resursele importante ale societății. În opinia lui Питер Дракер, succesele istorice ale omenirii sunt condiționate în raport de 80% nu de resursele naturale și de tehnologii, dar de eficiența conducerii proceselor sociale¹⁹².

Probleme ce țin de conducere proceselor sociale au frământat mințile oamenilor la toate etapele dezvoltării istorice, neliniștesc oamenii la etapa actuală și vor fi dezbătute și în viitor, indiferent despre ce fel de nivel de conducere discutăm, deoarece nimic nu poate fi mai interesant și mai util decât influența eficientă asupra comportamentului omului, grupului social sau națiunii în ansamblu.

Printre ramurile științifice care abordează, din diverse perspective, procesul de conducere, își face loc și sociologia. Este necesar să menționăm faptul că printre specialiști nu există un consens în tratarea termenului „conducere” și a conceptului „sociologia conducerii”. Punctele de vedere exprimate sunt atât de diverse, încât unii cercetători neagă până și necesitatea existenței unei asemenea ramuri sociologice. Nu se atestă unitate nici în rândul specialiștilor care recunosc și contribuie la dezvoltarea acestei ramuri științifice, atunci când se pune problema determinării locului sociologiei conducerii în sistemul cunoștințelor sociologice¹⁹³.

În același timp, în conducerea proceselor sociale există o multitudine de probleme esența și semnificația cărora nu poate fi interpretată adecvat decât în cadrul sociologiei¹⁹⁴.

Pentru a sesiza adecvat specificitatea abordării sociologice a acestui component important al societății, trebuie să precizăm inițial conceptul de „conducere” și cel de „sistem de conducere”. Nu vom insista asupra diverselor puncte de vedere din literatura de specialitate existente pe marginea acestor noțiuni, dar vom evidenția pozițiile la care subscriem.

Sistemul de conducere în calitate de element al sistemului societal include trei feluri de subsisteme de conducere:

- a) subsistemul de conducere al mașinilor (de exemplu, sistemul de reglementare a unei turbine);

¹⁹² ДРАКЕР, П. Посткапиталистическое общество//Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология/Под ред. В.Д. Иноземцева. М., 1999, p. 92.

¹⁹³ ТИХОНОВ А.И., РАБИРОВИЧ Е.И. Толковый словарь по социологии управления. Методологическое основание разработки https://www.vestnik-isras.ru/files/File/Vestnik_2011_02/Tihonov_Rabinovich.pdf

¹⁹⁴ Ibidem.

- b) subsistemul om-mașină (de exemplu, sistemul de conducere a unui strung);
- c) subsisteme organizaționale, sau sisteme „om-om”

Sociologia a conducerii se interesează doar de tratarea ultimului subsistem.

Într-o formulare foarte generală conducerea reprezintă influența subiectului conducerii asupra obiectului (condus). Aceste elemente constituie subsisteme ale sistemului unic de conducere.

Conducerea este un proces continuu de influență asupra obiectului condus în scopul asigurării funcționării și dezvoltării efective a acestuia, iar sistemul de conducere reprezintă mecanismul, care asigură acest proces.

De aici rezultă concluzia conform căreia conducerea în calitate de sistem include subsistemul conducător și subsistemul condus, numite, respectiv, subiect și obiect al conducerii. În acest context, subscriem următoarei definiții a conceptului de conducere: „*influența sistematică a subiectului conducerii (subsistemului de conducere), care se bazează pe cunoștințe veridice, asupra obiectului social (subsistemului condus), societății în ansamblu, unor sfere ale acesteia (economică, socială, politică, spirituală), diverselor entități (organizații, întreprinderi și altele), în scopul asigurării integrității acestora, funcționării normale, perfecționării și dezvoltării, realizării scopului propus*”¹⁹⁵ (traducerea ne aparține – Gh.N)

În funcție de subiectul care exercită influență, sunt evidențiate următoarele tipuri de conducere¹⁹⁶:

- a) conducerea de stat (subiectul conducerii este statul);
- b) conducerea socială (subiectul conducerii îl constituie societatea și structurile acesteia);
- c) managementul (subiectul conducerii îl constituie întreprinzătorul, proprietarul).

În cadrul sistemului de conducere sunt evidențiate următoarele subsisteme¹⁹⁷:

- subsistemul de adoptarea a deciziilor;
- subsistemul informațional;
- subsistemul de planificare;
- subsistemul de perfecționare a calificării;
- subsistemul motivațional;
- subsistemul de evidență ș.a.

Conceperea sistemului de conducere în calitate de sistem presupune implicit și elucidarea componentei funcționale a acestuia. *Subscriem punctului de vedere conform căruia sistemul de conducere realizează următoarele 7 funcții*¹⁹⁸:

1. de formulare a scopului;
2. de planificare;
3. de organizare;
4. de motivare;
5. de coordonare;
6. de control;
7. de evaluare.

Să ne referim succint la fiecare funcție în parte.

Formularea scopului: formularea explicită a finalităților, în așa fel încât acestea să fie măsurabile și realizabile.

¹⁹⁵ БАБОСОВ, Е.М. Социология управления: Учебное пособие для вузов, Минск, 1999, p. 8.

¹⁹⁶ АТАМАНЧУК В.Г. Теория государственного управления: Курс лекций. М., 1997, p. 34.

¹⁹⁷ ГУЛИЕВ, М.А., ЕПИФАНЦЕВ, С. Н., САМЫГИН, С.И. Социология и психология управления. Ростов н/Д: Феникс, 2006, p. 7.

¹⁹⁸ ГУЛИЕВ, М.А., ЕПИФАНЦЕВ, С. Н., САМЫГИН, С.И. Социология и психология управления Ростов н/Д: Феникс, 2006, p. 14-15.

Organizarea este corelată nemijlocit cu **Planificarea** și presupune prioritar atribuirea responsabilităților și atribuțiilor conducătorilor și executorilor, cât și stabilirea corelației între diferite direcții de activitate.

Eficiența acțiunilor întreprinse este funcție, în primul rând, de nivelul și caracterul motivației pentru dezvoltare a colaboratorilor.

Coordonarea presupune corelarea tuturor elementelor organizației, inclusiv prin intermediul unui sistem eficient de comunicare, în vederea asigurării unității acțiunilor conducătorului, echipei de conducere și personalului.

Controlul presupune menținerea organizației pe traseul prescris, comparând indicatorii activității cu standardele stabilite/planurile de activitate. În cadrul acestei funcții se evidențiază următoarele 2 direcții: verificarea realizării acțiunilor prevăzute de planul de activitate; corectarea abaterilor de la planul respectiv.

Evaluarea are menirea să compare rezultatele activității cu finalitățile proiectate și stabilirea legăturii inverse cu toți colaboratorii procesului.

Sistemul de conducere reprezintă o entitate foarte complexă care include în componența sa următoarele componente de bază:

- concepțiile, ideile, teoriile despre conducere;
- tehnologiile sociale;
- formele organizaționale de manifestare a relațiilor de conducere-totalitatea organizațiilor, structurilor societății.

În urma precizărilor efectuate, este posibil să concretizăm esența sociologiei conducerii.

Sociologia conducerii este o ramură a sociologiei care studiază legitățile funcționării relațiilor sociale care apar în procesul conducerii și, de asemenea, geneza și funcționarea sistemului de conducere, constituit în societate, în funcție de particularitățile și tradițiile cultural-istorice ale acesteia.

Sociologia conducerii studiază caracteristicile tipice și particularitățile, comportamentul individului și al grupurilor sociale în procesul conducerii și, de asemenea, factorii care contribuie, în procesul conducerii, la modernizarea societății sau frânează dezvoltarea progresistă a acesteia.

În baza definiției sociologiei conducerii și a conceptului de conducere, utilizate anterior, specificitatea sociologiei conducerii se manifestă prin următoarele caracteristici¹⁹⁹:

- sociologia conducerii reprezintă o teorie sociologică specială, ce studiază procesele de conducere din cadrul diverselor tipuri de comunități, organizații, instituții și societăți în ansamblu, realizate în vederea conservării și garantării dezvoltării durabile a sistemului respectiv, reglării și perfecționării structurii, realizării finalităților prevăzute;
- sociologia conducerii studiază activitatea multilaterală a organelor de conducere, atât a celor de stat, cât și a celor obștești în calitate de sisteme sociale, întregul complex de formare, amplasare și de formare a cadrelor de conducere, relațiile dintre funcționarii aparatului de conducere și subalternii din structurile organizaționale;
- în vizorul acestei ramuri sociologice se află și cercetarea scopurilor conducerii din perspectiva criteriilor economico-sociale și psiho-sociale, corespunderii acestora cu așteptările și intereselor celor conduși; analiza și evaluarea consecințelor sociale ale deciziilor adoptate, determinarea eficienței acțiunilor de conducere;
- în centrul atenției acestei ramuri se află studierea și asigurarea perfecționării mecanismelor sociale de influență (intemeiată științific) a subiectului conducerii (influența subsistemului de conducere) asupra obiectului social (subsistemului condus) în vede-

¹⁹⁹ БАБОСОВ, Е.М. Социология управления: Учебное пособие для вузов, Минск, 1999, p. 8.

rea conservării integrității și calităților specifice a acestora, asigurării funcționării normale, mișcarea succesivă spre atingerea scopului proiectat.

După aceste precizări, putem formula subiectul, obiectul și scopul sociologiei conducerii:

Subiectul sociologiei conducerii îl constituie studierea legităților, formelor și metodelor conducerii proceselor și grupurilor sociale, ale funcționării sistemului de conducere, a structurii de roluri a acestuia, care determină conținutul și rezultatul conducerii subsistemelor sociale²⁰⁰.

Obiectul sociologiei conducerii îl constituie ordinea interacțiunii organizate a indivizilor în cadrul procesului de conducere.

Scopul principal al sociologiei conducerii rezidă în obținerea cunoștințelor obiective complexe despre legitățile funcționării sistemului de conducere în baza cercetării condițiilor și mecanismelor utilizării optimale a capacităților de conducere, a mijloacelor, metodelor, cunoștințelor indivizilor în condiții concrete de activitate a instituțiilor și organizațiilor.

Printre cele mai importante **obiective ale sociologiei conducerii** în calitate de unitate de curs, evidenței următoarele:

- identificarea și tratarea celor mai importante probleme a sociologiei conducerii în calitate de ramură științifică și argumentarea actualității lor în condițiilor dezvoltării societății contemporane;
- analiza, sistematizarea și familiarizarea complexă cu teoriile din cadrul sociologiei conducerii;
- însușirea aparatului noțional al sociologiei conducerii;
- studierea reperelor metodologice ale cercetării proceselor de conducere;
- formarea/consolidarea culturii conducerii, care trebuie să corespundă principiilor de bază ale dezvoltării și funcționării societății democratice contemporane, cu luarea în considerare a particularităților naționale și mentale ale culturii conducerii proceselor sociale.

Realizarea obiectivelor enunțate supra poate conduce la realizarea următoarele finalități ale studiului acestei unități de curs:

- la finele unității de curs se estimează că studentul va fi capabil să conceapă sistemul de conducere ca un întreg funcțional, în cadrul căruia toate componentele interacționează și se ajustează reciproc;
- va fi capabil să identifice locul și rolul conducerii în cadrul sistemului societal, a multiplelor relații de intercondiționare dintre conducere și celelalte componente ale vieții sociale;
- va fi capabil să demonstreze importanța sociologiei conducerii în contextul integrării, în perspectivă, a Republicii Moldova în Comunitatea Europeană;
- va fi capabil să utilizeze metodele și tehnicile de cercetare științifică a diverselor subsisteme ale sistemului de conducere;
- va demonstra eficiența modului de învățare prin intermediul unui proiect de cercetare a fenomenului complex al conducerii proceselor sociale;
- va demonstra cunoașterea temeinică a realității sociale prin capacitatea de a realiza analize critice ale raportului dintre subsistemul de conducere și sistemul societal;
- va conștientiza necesitatea de a se raporta permanent la contextul social atunci când se pune problema înțelegerii eficienței conducerii.

Printre cele mai importante **direcții de cercetare ale sociologiei conducerii**, remarcăm:

- istoria sociologiei conducerii, tratată din perspectiva dezvoltării concepțiilor străine și naționale despre conducere;

²⁰⁰ ГУЛИЕВ, М.А., ЕПИФАНЦЕВ, С. Н., САМЫГИН, С.И. Социология и психология управления Ростов н/Д:Феникс, 2006, p.18.

- analiza concepțiilor contemporane ale sociologiei conducerii, formulate în literatura de specialitate din alte țări;
- studierea problemele metodologiei și tehnicilor de cercetare ale sociologiei conducerii;
- analiza sociologică a principiilor, structurilor și funcțiilor conducerii în principale instituții administrative (economice, politice, ale administrației de stat; regionale etc., care, la rândul lor formează subsisteme independente de conducere);
- analiza sociologică a dezvoltării și utilizării metodelor contemporane de conducere;
- analiza sociologică a conducerii schimbărilor instituționale;
- problemele sociologice ale asigurării informaționale a sistemului de conducere;
- analiza sociologică a tipurilor culturii conducerii în diverse sectoare ale sistemului instituțional societal;
- influența factorilor social-politici asupra caracterului și tipului culturii conducerii;
- problemele sociologice ale organizării conducerii colectivelor de muncă;
- analiza sociologică a liderismului și conducerii, a raportului conducere-subordonare în activitatea de conducere a societății;
- studierea rolului relațiilor informale în sistemul de conducere;
- geneza corupției în sistemul de conducere și metodele de diminuarea a acestui fenomen indezirabil;
- procesele inovaționale în sistemul de conducere;
- dirijarea motivației colaboratorilor organizației în procesul de muncă²⁰¹.

Este important să relevăm faptul că noțiune de „conducere” este adesea asociată cu relația guvernare-guvernanta (buna guvernanta). Conceptul de bună guvernare este cercetat în literatura de specialitate prin: prisma performanței instituționale, a calității vieții și a securității naționale²⁰². În contextual sociologiei conducerii ne interesează în mod prioritar abordarea instituțională a acestui concept.

Savantul autohton P. Varzari definește guvernarea astfel: „...maniera în care se exercită autoritatea politică, economică și administrativă în gestionarea treburilor unui stat, procesul de care o societate se conduce în realizarea obiectivelor și a intereselor naționale”²⁰³.

Guvernarea și guvernanta definesc anumite tipuri de relații între stat și cetățean. În acest sens, unii cercetători (M. Munteanu, L.G. Popescu, B. Berceanu ș.a.) analizează printr-o abordare comparativă termenul de guvernare și termenul de guvernanta²⁰⁴, menționând că noțiunea de guvernare are cel puțin două semnificații:

- a) guvernarea ca instituție – atunci când este folosit în sens strict și
- b) guvernarea ca proces – în cazul în care este utilizat în sens larg.

Majoritatea studiilor despre guvernanta europeană au în vedere cercetarea unui set unic de instituții multinivel, nonierarhice, reglatoare și un mix de actori statali și nonstatali²⁰⁵. Este

²⁰¹ ГУЛИЕВ, М.А., ЕПИФАНЦЕВ, С. Н., САМЫГИН, С.И. Социология и психология управления Ростов н/Д: Феникс, 2006, p. 18, 19.

²⁰² VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 59.

²⁰³ IBIDEM, p. 60.

²⁰⁴ POPESCU L.G. Politici publice și guvernanta europeană (Suport de curs). București: SNSPA, 2009. 91 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/131950389/4-Politici-Publice-Guvernanta-Europeana> (vizitat 23.03.2013).

BERCEANU B. Guvernanta: cheia reușitei procesului de integrare europeană? [on-line] <https://www.punctulcritic.ro/bogdan-berceanu-guvernanta-cheia-reușitei-procesului-de-integrare-europeana.html> (vizitat 28.03.2016).

²⁰⁵ VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 63.

cazul guvernancei multinivel a UE, întrucât asupra teritoriului actual, al „vechilor” democrații din Europa, dar și al noilor state membre ale UE, acționează guvernele locale, regionale, naționale și comunitare, fiind vorba despre un fel de unicitate a sistemului european în care nu există o instituție unică cu putere de decizie supremă. Tocmai această stratificare pe mai multe niveluri de decizie, la care participă nu numai statul, ci și Uniunea (mai ales prin Comisia Europeană), autoritățile locale și alți actori care nu țin de stat, condiționează nu numai procedura de elaborare și de adoptare a unor decizii responsabile de către actorii instituționalizați și neinstituționalizați, dar și noi modalități de dezbateri publice în procesul decizional²⁰⁶.

În acest fel, se face departajarea între nivelul supranațional, cel național și cel regional, toate participând la guvernare, cooperând sau intrând în relație de complementaritate, însă într-o configurație ce depinde de aria politicii implicate și de regulile și practicile stabilite la nivel european²⁰⁷.

Tocmai această stratificare pe mai multe niveluri de decizie, la care participă nu numai statul, ci și Uniunea, autoritățile locale și alți actori care nu țin de stat, condiționează nu numai procedura de elaborare și de adoptare a unor decizii responsabile de către actorii instituționalizați și neinstituționalizați, dar și noi modalități de dezbateri publice în procesul decizional. În acest fel, se face departajarea între nivelul supranațional, cel național și cel regional, toate participând la guvernare, cooperând sau intrând în relație de complementaritate, însă într-o configurație ce depinde de aria politicii implicate și de regulile și practicile stabilite la nivel european²⁰⁸.

Cu alte cuvinte, guvernarea este o „altfel de guvernare”, o alternativă la acțiunea guvernamentală, care vizează (re)distribuirea puterii în spațiul public printr-o (re) negociere a autorității și o abordare incrementală a deciziei în rețele partenoriale: parteneriate sociale (guvern – patronat – sindicate), parteneriat public – privat (structuri de stat – mediul de afaceri) sau parteneriat civic (autorități publice – societate civilă)²⁰⁹. Ea este rezultatul unei lipse a ierarhiilor tradiționale, dezvoltată mai ales datorită interdependenței tot mai mari dintre state, dezvoltându-se astfel rețele orizontale la care nu participă doar statul, ci și alți actori implicați în luarea deciziilor, fiind astfel o „guvernare fără guvernământ”²¹⁰.

Acest concept are o importanță considerabilă teoretico-metodologică în sociologia conducerii, constituind un standard spre care trebuie să tindă noile democrații din spațiul postsovietic, inclusiv Republica Moldova. În procesul cercetărilor empirice, realitatea din țara noastră trebuie raportată la dimensiunile operaționale ale conceptului de guvernare în sensul elucidat supra, stabilind, în așa fel, un diagnostic social al eficienței conducerii proceselor sociale studiate. Or, la capitolul guvernare în Republica Moldova, experții de la Centrul Analitic Independent „Expert-Grup” subliniau (2017) că reforma sistemului de guvernare a institu-

²⁰⁶ VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 65.

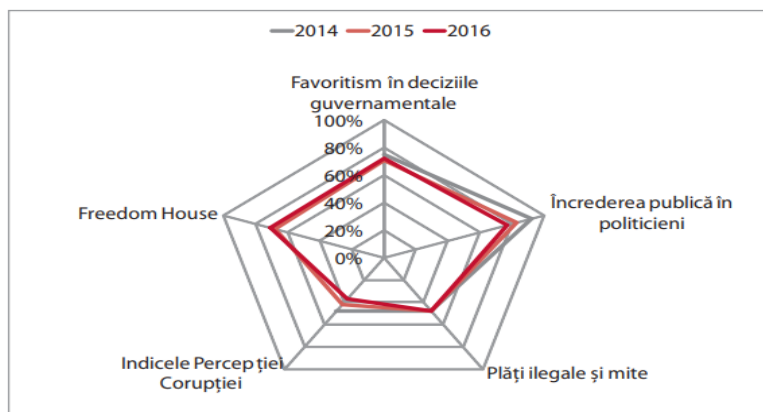
²⁰⁷ BERCEANU, B. Guvernarea: Cheia reușitei procesului de integrare europeană?// <https://www.punctulcritic.ro/bogdan-berceanu-guvernanta-cheia-reusitei-procesului-de-integrare-europeana.html>

²⁰⁸ VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 65.

²⁰⁹ VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 63

²¹⁰ VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1, p. 65.

țiilor publice rămâne prioritatea zero, care trebuie să constituie punctul de pornire pentru reformele sistemice. Această concluzie este evidentă în urma analizei devierii Republicii Moldova față de media ECE UE în domeniul bunei guvernări și al politicilor anticorupție:

(Sursa: Republica Moldova 2017 RAPORT DE STARE A ȚĂRII, p. 44// https://expert-grup.org/media/k2/attachments/RST_2017_ro.pdf)

În vederea redresării situației, se impunea necesitatea unei ample reforme a sectorului public – în special, a guvernantei acestuia. Pe lângă ajustările parametrice legate de optimizarea instituțiilor sau a numărului de funcționari publici, acest sector are nevoie de reforme de substanță. La moment, sectorul public este prea slab în raport cu cel privat sau cu actorii politici, fapt ce îl expune la influențe obscure ale cercurilor private sau politice. Aceasta a determinat, în ultimii ani, erodarea prestigiului serviciului public și migrarea masivă din sector a multor talente, fapt ce îngreunează reformele în celelalte domenii vitale pentru țară²¹¹.

O guvernare previzibilă și benefică intereselor publice, cel puțin pe termen scurt și mediu, urmează să se focalizeze pe câteva aspecte majore (2019):

- dezvoltarea unui mecanism permanent pentru contracararea și prevenirea riscurilor de oligarhizare;
- disciplinarea până la capăt a raportării financiare de către partidele politice.
- eliminarea lacunelor din formatele existente de transparență și cooperare cu societatea civilă și sindicatele;
- construirea unei imagini externe credibile și previzibile a Moldovei, valorificarea deplină a condiționalității europene și țintirea influențelor „hibride” regionale²¹².

Conceptul de bună guvernare, în accepțiunea elucidată supra, constituie un pilon de bază de natură teoretică-metodologică în abordările empirice ale sociologiei conducerii.

Sociologia conducerii are tangențe cu o serie de sociologii de ramură. Ea reprezintă o ramură nouă a sociologiei, apărută la interferența sociologiei și teoriei conducerii sociale. Dacă ar fi cazul să punem problema delimitării expresă dintre aceste două ramuri științifice, atunci trebuie să constatăm că, în prezent, acesta rămâne doar un deziderat, în literatura de specialitate formulându-se diverse ipoteze²¹³.

²¹¹ Republica Moldova 2017 RAPORT DE STARE A ȚĂRII, p. 7//https://expert-grup.org/media/k2/attachments/RST_2017_ro.pdf

²¹² Republica Moldova 2019 Chișinău, 2019: RAPORT DE STARE A ȚĂRII, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_2019_ro_compilat.pdf

²¹³ A se vedea în acest sens: Т. М. Баландина СОЦИОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ. Саратов, 2016, p. 18, http://www.seun.ru/content/learning/4/science/1/doc/Sociolog_uprav.pdf

Cât privește raportul dintre sociologia conducerii și sociologia managementului, menționăm următoarele idei:

- sociologia conducerii este de o generalitate mai extinsă, cercetează relațiilor sociale ce apar în procesul de conducere, de la nivelul macrosocial până la nivelul microsorial și invers; aplica abordarea din perspectiva multinivelurilor de conducere și a relațiilor dintre acestea, străduindu-se se formuleze anumite legități, tendințe specifice acestor entități ale socialului, în timp ce sociologia managementului tratează strategia și tactica companiilor pe piață, se interesează de procesul de conducere la nivelul organizațiilor din sfera business-ului, ce activează în domeniul relațiilor de piață și are o abordare mult mai aplicativă, venind cu recomandări de genul „instrucțiunilor” și poate fi asemănată cu un manual operațional pentru organizațiile din domeniul nominalizat;
- în sociologia conducerii, conceptul de „conducere” este tratat multiaspectual, multifuncțional, insistându-se asupra următoarelor funcții: instrumentală, de proiectare, cognitivă, axiologică, metodologică, de integrare socială, de transformare a realității sociale. Principiile managementului, care se referă a necesitatea activității în interesul acționarilor, nu pot fi considerate universale și, în consecință, nu pot fi extrapolate în sistemul de conducere al societății în ansamblul ei. Metodele de conducere a corporației care presupun conceperea calității activității prin prisma profitului și eficienței, nu întotdeauna pot fi aplicate în abordare din perspectiva multinivelurilor organismului societal.

Pentru a sesiza adecvat specificitatea ramurii sociologice în discuție, trebuie să insistăm asupra faptului că procesul de conducere este conceput în calitate de sistem social deschis. După cum se știe, sistemul reprezintă o totalitate de elemente integrate structural-funcțional, concepute din perspectiva interacțiunii lor.

Caracteristicile unui sistem deschis (aplicabile la organizații) sunt următoarele²¹⁴:

1. Recunoașterea mediului. Există o graniță de care sistemul este conștient și este conștient și de interacțiunile sale cu mediul;
2. Feedback. Sistemul se adaptează la schimbările din mediu. Un anumit procentaj din output-urile sistemului se reîntoarce în sistem ca input pentru a modifica următoarea serie de output-uri;
3. Caracter ciclic. Sistemele deschise sunt descrise prin cicluri de evenimente, una dintre caracteristicile lor fiind repetabilitatea evenimentelor;
4. Entropie negativă. Orice sistem are un set de mecanisme homeostatice care reglementează și reglează schimburile cu mediul și permit îmbunătățirea elementelor componente ale sistemului;
5. Stare de echilibru. Input-ul de energie pentru oprirea entropiei pozitive menține o anumită constanță în ceea ce privește schimburile de energie – o stare de echilibru relativ și dinamic;
6. Tendința de creștere și expansiune. Direct proporțională cu complexitatea și entropia negativă este și tendința de creștere și expansiune. La niveluri ridicate de complexitate viața unui sistem deschis se menține prin creștere și nu prin echilibru pentru că fiecare dintre elementele componente are tendința de a „înghiți” mai multă energie decât produce (în încercarea de a crea o „zonă de siguranță” - definită în capitolul următor).
7. Balanță între activitățile de adaptare și cele de „întreținere”. Este vorba despre asigurarea echilibrului dintre diferitele subsisteme care alcătuiesc sistemul general și procesul

²¹⁴ http://www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/Sociologie_Organizationala_Suport_de_curs.pdf

de adaptare la mediu al acestuia din urma. Cu alte cuvinte, se caută o stare de stabilitate adaptativă. Orice dezechilibru, în orice sens, duce la o proastă funcționare a sistemului.

8. Echifinalitatea. Un sistem poate să își atingă scopul pornind de la condiții inițiale diferite și urmând o mulțime de căi.

Caracteristicile sistemelor deschise pot explica o mare parte dintre problemele din domeniul schimbării organizaționale. Rezistența la schimbare poate fi explicată de caracterul homeostatic al sistemelor, diferențierea explică parte din creșterea organizației și din tendința spre birocrațizare, până și „moartea” organizațiilor poate fi explicată prin inabilitatea de a crea entropie negativă. Evident, aceste explicații nu reprezintă decât un cadru pentru o analiză mai profundă însă ne oferă o înțelegere suficient de corectă a modului în care o organizație funcționează pentru a nu fi amintite în cadrul unui demers teoretic legat de problemele schimbărilor.

Este de remarcat și faptul că în procesul conducerii contemporane sunt absolut necesare **modelele/modelarea**. Vom utiliza termenul *de model cu semnificația de imagine globală a liniilor dominante ce conturează un fenomen important, luând în considerare natura unităților componente și raportul dintre acestea*. Modelul înseamnă o anumită simplificare a realității, dar o simplificare care ne permite să studiem problema. De aceea utilizarea modelelor solicită.

- a) selectarea adecvată a modelului de analiză;
- b) înțelegerea/identificarea sferei de aplicare a acestuia;
- c) interpretarea rezultatelor obținute.

Logica analizei efectuate supra presupune și analiza funcțiilor sociologiei conducerii.

În literatura de specialitate sunt evidențiate următoarele funcții ale acestei ramuri ale sociologiei:

- **funcția cognitivă**, care presupune studierea esenței relațiilor de conducere, rolului și importanței conducerii în dezvoltarea societății și a subsistemelor sale;
- **funcția metodologică** care semnifică faptul că în procesul analizei problematicii sociologiei conducerii, de rând cu cercetarea unor componente concrete ale sistemului de conducere, se acumulează cunoștințe despre însuși procesul de cunoaștere, se elaborează principii și metode de studiere a acestui domeniu complex;
- **funcția de inginerie socială**, care este orientată spre modificarea sistemelor de conducere în direcția necesară/dezirabilă;
- **funcția umanistică, culturologică** care se exprimă prin formarea culturii conducerii, crearea condițiilor pentru optimizarea procesului de conducere;
- **funcția de cercetare prognostică**, care presupune argumentarea variantelor posibile de dezvoltare a sistemelor și proceselor de conducere;
- **funcția de prognosticare normativă**, care presupune identificarea metodelor și tehnologiilor de conducere în vederea optimizării conducerii sistemului respectiv;
- **funcția ideologică** care se bazează pe principiile de bază ale conducerii proceselor sociale din perspectiva intereselor persoanei, a grupurilor sociale și a societății în ansamblu²¹⁵.

În ce ne privește, insistăm asupra funcției critice a sociologiei conducerii. Unii sociologi susțin că această funcție are o importanță deosebită: „Cea mai importantă funcție a sociologiei este însă funcția critică. Sociologia nu se poate mărgini nici la a expune viața socială, nici numai la a explica și a o interpreta. Ea trebuie să examineze critic fenomenele sociale, să prezinte concluziile acestei analize și sinteze critice. Fără o critică socială, întreaga

²¹⁵ ПЕСТОВА Г.А. Социология управления. М., 2011, <https://www.monographies.ru/ru/book/section?id=3452>

sociologie este mult diminuată în rostul și funcționalitatea sa. Ea trebuie să semnaleze dificultățile vieții sociale, contradicțiile vieții sociale în toate societățile... Sociologia nu trebuie să fie o știință apologetică, rolul sociologiei este să analizeze critic realitatea socială”²¹⁶.

De asemenea, **menționăm importanța funcției prospective a sociologiei conducerii. În ultimii ani calitatea conducerii proceselor sociale reprezintă o resursă strategică a dezvoltării societăților.** Nu întâmplător, în Raportul Consiliului Național de Investigații al SUA „Tendințe globale 2030: lumi alternative” se menționează că, de rând cu indicatorii tradiționali luați în calcul în procesul de prognostificare (PIB, numărul populației, nivelul inovațiilor tehnologice, cheltuielile pentru apărare), **se iau în calcul și indicatori noi – sănătatea, calitatea educației și dezvoltarea sistemelor de conducere la nivel societal și regional**²¹⁷.

Menționăm că sociologii din țările postsovietice conștientizează responsabilitățile ce le revin în vederea eficientizării procesului de conducere, chiar dacă, deocamdată, nu sunt solicitați în calitate de experți. Astfel, academicianul M.K. Горшков, Directorul Institutului de Sociologie al Academiei de Științe din Federația Rusă (2013) insistă asupra necesității valorificării potențialului sociologilor în ceea ce privește expertiza științifică și prognostificarea rezultatelor deciziilor entităților de conducere²¹⁸.

Este oare conștientizată de către factorii de decizie din Republica Moldova importanța sociologiei conducerii pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntă societatea moldovenească la etapa actuală? Se pare, că la începutul anilor 90 ai secolului trecut importanța sociologiei pentru construcția unei societăți centrate pe interesele omului a fost sesizată. Despre aceasta ne vorbește faptul înființării Institutului Național de Sociologie al Republicii Moldova, care a și purces la cercetarea diferitelor probleme ce țineau de schimbările din societate. Dar abia înființat, Institutul Național de Sociologie peste câțiva ani a fost... lichidat, din lipsa mijloacelor materiale, cum au motivat acest pas organele de conducere respective. Urmările nu sau lăsat mult – așteptate. Lipsa cunoștințelor sociologice a condus la adoptarea unor decizii cu un grad scăzut de adecvare, afectând negativ totodată capacitatea de a evalua continuu starea sistemului, eficiența soluțiilor luate și, în consecință de a întreprinde rapid măsurile corective.

Realitatea socială efectivă are totuși nevoie de sociologie, inclusiv de sociologia conducerii. În consecință, au apărut structuri organizaționale sociologice care cercetează diferite aspecte ale realității sociale, a început pregătirea în cadrul unor instituții de învățământ a sociologilor profesioniști.

Sociologia oferă o modalitate de concepere științifică a socialului, o viziune științifică asupra lumii sociale și a destinului istoric al societăților moderne. Preocupați de soluționarea anumitor aspecte referitoare la „relațiile umane”, sociologii din țările occidentale participă la soluționarea unor probleme privind producția și consumul, **la ameliorarea modelelor de organizare și conducere**, de management la diferitele „verigi” ale vieții și activității sociale. Ei participă, de asemenea și la soluționarea optimă a „conflictelor” de muncă. Ca element al „Tehno – structurii” capitaliste, sociologia occidentală a devenit, cel puțin prin aplicațiile practice, una dintre componentele cele mai noi ale forțelor de producție²¹⁹.

²¹⁶ CONSTANTINESCU, Miron. Sociologie. București, 1974, p. 14,15.

²¹⁷ ТИХОНОВ А.В. Опыт социолого-культурологического исследования проблем реформирования властно-управленческой вертикали//Вестник Института Социологии, №3 (10), 2014, p. 70.

²¹⁸ ТИХОНОВ А.В. Опыт социолого-культурологического исследования проблем реформирования властно-управленческой вертикали//Вестник Института Социологии, №3 (10), 2014, p. 70.

²¹⁹ CONSTANTINESCU, Virgil, STOLERU, Paula Stoleru, GRIGORESCU, Pompiliu. Sociologie, p. 14.

Sociologia se vrea a fi nu doar o „însoțitoare supusă” a schimbărilor sociale, ci și cea care poate anticipa, poate sugera anumite soluții cu sens optimizator. Ea poate să ofere sugestii pentru introducerea unor strategii raționale de dezvoltare social – umană. Vocația sociologiei este de a fi acțională, practic-participativă.

În viziunea sociologului Inkeles, atât în viața individuală, cât și în cea colectivă există forțe naturale care favorizează ordinea și stabilitatea și alte forțe, la fel de naturale, care pot fi favorizate pentru dezordine, conflicți distrugere. Echilibrul dintre acestea poate fi foarte diferit, în diferite timpuri. Pot fi persoane cu înclinații sau orientare filosofică preferențială spre ordine sau dezordine. O sociologie completă și adecvată trebuie să în considerare ambele direcții de manifestare socială²²⁰.

Societatea moldovenească trece printr-o fază extrem de confuză în care noi forme de organizare socială trebuie create, procesele negative trebuie ținute sub control, un proces de dezvoltare socială complexă trebuie susținut. Sociologia trebuie să ofere din acest punct de vedere cunoștințe sistematice pe cinci dimensiuni ale proceselor de schimbare și dezvoltare socială din Republica Moldova²²¹.

Atenționare asupra problemelor, riscurilor și amenințărilor.

a) Societatea noastră se confruntă, după cum am mai menționat, cu o mulțime de probleme sociale extrem de complexe, a căror natură și dinamică este destul de vag cunoscută de actorii sociali. Experiența ultimilor ani indică posibilitatea exploziei unor amenințări pe care comportamentul în necunoștință de cauză al actorilor sociali le poate actualiza. Pentru a evita amenințările, trebuie să devenim conștienți de riscurile asociate contextului istoric actual.

b) Sprijinirea inițierii de acțiuni și programe orientate spre soluționarea problemelor și contracarării amenințărilor. Sociologia trebuie să-și sporească rolul său în susținerea inițiativelor sociale, devenind un instrument esențial al unei democrații active și comprehensive.

c) Oferirea unei baze largi de cunoștințe empirice și teoretice tuturor factorilor sociali, politici și instituționali implicați în procesele de decizie.

d) Urmărirea derulării proceselor sociale în vederea sprijinirii introducerii de măsuri corective sau inițierea de noi acțiuni.

e) Evaluarea programelor sociale, acțiunilor, reglementărilor. Feed-back-ul are o importanță crucială în perfecționarea oricărei acțiuni. Lipsa acestuia este sursa rigidității, conservatismului, stagnării. Sociologia este prin vocația sa un dispozitiv de furnizare continuă de feed-back pentru diferitele sisteme de activitate. Funcția de furnizor general de feed-back al sociologiei trebuie cultivată și amplificată.

BIBLIOGRAFIE:

1. BERCEANU B. Guvernanța: cheia reușitei procesului de integrare europeană? [on-line] <https://www.punctulcritic.ro/bogdan-berceanu-guvernanta-cheia-reusitei-procesului-de-integrare-europeana.html>
2. POPESCU L.G. Politici publice și guvernanța europeană (Suport de curs). București: SNSPA, 2009. 91 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/131950389/4-Politici-Publice-Guvernanta-Europeana>
3. Republica Moldova 2017 RAPORT DE STARE A ȚĂRII, p. 44//https://expert-grup.org/media/k2/attachments/RST_2017_ro.pdf

²²⁰ IBIDEM.

²²¹ (Inspirat din: Asociația sociologilor din România. Buletin, 1993, nr. 1, București, aprilie 1993, p. 30-32.

4. Republica Moldova 2019 Chişinău, 2019: RAPORT DE STARE A ȚĂRII, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_2019_ro_compilat.pdf
5. http://www.apubb.ro/wpcontent/uploads/2011/02/Sociologie_Organizationala_Suport_de_curs.pdf
6. VARZARI, Pantelimon. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr. 1.
7. АТАМАНЧУК В.Г. Теория государственного управления: Курс лекций. М., 1997.
8. Т. М. Баландина СОЦИОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ. Саратов, 2016.
9. БАБОСОВ, Е.М. Социология управления: Учебное пособие для вузов, Минск, 1999.
10. ГУЛИЕВ, М.А., ЕПИФАНЦЕВ, С. Н., САМЫГИН, С.И. Социология и психология управления. Ростов н/Д:Феникс, 2006.
11. ДРАКЕР, П. Посткапиталистическое общество//Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология/Под ред. В.Д. Иноземцева. М., 1999.
12. ТИХОНОВ А.И., РАБИРОВИЧ Е.И. Толковый словарь по социологии управления. Методологическое основание разработки https://www.vestnik-isras.ru/files/File/Vestnik_2011_02/Tihonov_Rabinovich.pdf
13. ПЕСТОВА Г.А. Социология управления. М., 2011, <https://www.monographies.ru/ru/book/section?id=3452>
14. ТИХОНОВ А.В. Опыт социолого-культурологического исследования проблем реформирования властно-управленческой вертикали//Вестник Института Социологии, №3 (10), 2014.

EDUCAȚIE PENTRU DEMOCRAȚIE ÎNTR-UN CADRU ȘCOLAR PRIN FACILITAREA LIBERTĂȚII RESPONSABILILE DE A ÎNVĂȚA

Elena ZOLOTARIOV, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article highlights the author's vision for the possibilities of intensifying the humanization of the educational process by focusing on increasing the degree of student involvement in directing their own learning. The research is devoted to the implementation of innovative technologies, which do not place much value on the accumulation-based school education, focusing on the localization and construction of the interior of the educable, adapting them to the context of promotion of the discipline of education for society.*

Keywords: *trajectory of democracy, alternative training, research experience, training strategies, learning facilitation.*

*Progresul este imposibil fără schimbare,
iar cei care nu pot schimba mentalitatea, nu pot schimba nimic.*
(George Bernard Shaw)

În știința pedagogică au apărut cercetări speciale care permit să conturăm noi valori ale învățământului, menite să satisfacă anumite standarde, pe care le considerăm adecvate exigențelor socio-culturale și economice ale civilizației democratice moderne. Potrivit investigațiilor, drumul democrației, întemeiat pe încrederea fundamentală în oameni, este aplicabil și eficient în domeniul educațional.

Doar că actualmente, tot mai mult se conturează realitatea practicii tradiționale, în care democrația și valorile ei sunt ignorate și chiar disprețuite. Elevii noștri, din an în an, nu participă în alegerea scopurilor, conținutului programelor de învățământ sau a stilului de lucru. Toate acestea sunt alese pentru elevi. Această situație contrastează cu toate cele ce se învață referitor la valorile democrației, la importanța lumii libere. Elevii învață despre libertate și responsabilitate ca minunate trăsături ale democrației. Însă se confruntă cu o neputință, însoțită de limitarea libertății și lipsa reală a posibilităților de a face alegere sau a purta răspundere [3]. Este clar că practica tradițională în raport cu învățarea valorilor democrației nu mai poate fi acceptată, nu este rațională. Educația pro-democrație, cu specificul ei, ar solicita o altă atitudine și o altă strategie. Semnificația și importanța ei trebuie ridicate, mai ales, luându-se în considerare potențialul disciplinei de studiu *Educație pentru societate*, care face obiectul de interes al acestei lucrări.

Corpul didactic, dacă și-ar schimba mentalitatea, s-ar reface spiritual pe planul realizării dreptului la libera gândire și creație, ar deveni posibilă identificarea unor soluții alternative în vederea îmbunătățirii situației existente. Pătrunzându-mă de această speranță majoră, ca profesor al cursului *Educație pentru societate*, am gândit proiectul *Democrație în clasa liceală* (în continuare Proiect), lansându-l în Liceul Teoretic Republican „Ion Creangă” din Bălți. Experimentul de cercetare a fost lansat cu genericul „Învățăm prin practicarea culturii democratice”, având un auditoriu sumar de circa 150 de elevi, anul de studii 2018-2019.

Experiment în clasa a X-a

În spatele deciziei de Proiect se afla dorința mea de a mă implica în experiența unei învățări creative, în măsură să transforme munca profesorului în clasă într-o ocupație care dă cea mai mare satisfacție. Soluția strategică a cercetării, pe care am admis-o ca și exten-

siune curriculară, presupunea intensificarea umanizării procesului educațional, prin creșterea nivelului de implicare a elevilor în luarea deciziilor la clasă în spiritul respectării drepturilor și responsabilităților educabililor și stimulării conduitei pro-democrație. Din analiza rezultatelor pe care le-am obținut reiese, că în contextul promovării cursului dat, atingerea acestui deziderat devine posibilă în condițiile focalizării pe nevoia acută a educabilului de a învăța, interpretată de experți drept capacitate instinctivă a oricărui om.

În această ordine de idei, concepția Proiectului dat promovează un model de instruire *alternativă*, optica strategică a căreia este abordarea deschisă a procesului educațional. Prioritatea-cheie a procesului didactic devine asigurarea de către profesor a resurselor de învățare, în vederea armonizării prevederilor curriculare ale disciplinei de studiu cu stimularea dezvoltării optime a potențialităților fiecărui elev, fiind recunoscută dorința legitimă a acestuia de a se implica, într-un anumit mod, în dirijarea cu propria învățare.

Sarcina de cercetare a Proiectului presupunea valorificarea la modul practic a instrumentelor pedagogice relevante pentru dobândirea și crearea de noi cunoștințe – sensul *constructivist* al învățării. Funcția profesorului se modifică de la *comunicarea informației* – la *asigurarea posibilității alegerii și încurajarea activismului de cercetare al elevilor*.

Văzută prin prisma acestor priorități, metodologia predării a suferit transformări radicale. S-a produs reorientarea pilonilor strategici ai actului didactic, în paralel cu abordarea practică a acestora, mizând pe tehnologiile inovatoare.

Două *scopuri* pe care vroiam să le realizez prin intermediul Proiectului dat. În primul rând, punerea în acțiune modalităților mai democratice de luare a deciziilor în clasa școlară. Mă concentram, în mod prioritar, pe valorizarea drepturilor, responsabilităților și a culturii participative a elevului, în raport cu dimensiunea civică, politică, socială, economică, juridică și culturală a societății moldovenești. Apoi, îmi propuneam să sporesc nivelul de implicare a elevului în propria formare/dezvoltare, prin aplicarea instrumentelor, ce presupuneau interacțiune și reflecție critică. Axându-mă pe aceste două dimensiuni, speram să contribui la deschiderea orizontului de cunoaștere al elevilor, la identificarea și dezvoltarea abilităților native ale acestora și obținerea performanței în domeniul lor de pasiune, deschiderea orizontului către domenii conexe, până la înțelegerea complexității vieții. Elevii să-și dezvolte abilitățile pe care le vor cultiva pentru a deveni utili societății. Și nu numai să fie utili, dar să încerce să construiască și să identifice răspunsuri flexibile la serioasele întrebări, de care este îngrijorată în zilele noastre umanitatea democratică, precum corupția și integritatea, pluralismul, știrile false, apatia cetățenilor de a se implica în viața publică/politică etc.

În context *programa de studiu* era consacrată susținerii nevoilor de dezvoltare la elevi a orientării spre autoeducație, auto perfecționare personală și autocontrolul comportamentului de învățare, dovedind responsabilitate, autonomie, cooperare și înțelegere în clasă. Sunt premisele, caracteristice formulei inovatoare a instruirii mai umanizate [3], din care m-am inspirat în reconstruirea propriei metode de predare, demersurile fiind adresate atât minții, cât și sufletului elevului.

O primă ipoteză a fost accepția, că obținerea performanțelor sociale și cognitive îmbunătățite în realizarea filozofiei democratice în clasa de elevi este posibilă prin asigurarea unui nivel înalt de condiții *facilitatoare* învățării. Acestea presupun: comunicarea sinceră a profesorului cu elevii ca om cu om, respectând unicitatea fiecăruia. Discipolii să se convingă, că le sunt înțelese sentimentele și faptele. Să poată deduce că le este înțeleasă importanța care o are pentru ei experiența vieții școlare. Învățarea să devină liberă și deschisă dorinței legitime a elevului de a se implica într-un anumit mod în dirijarea cu propria învățare – ideea fundamentală a concepției Proiectului. Preocuparea țintă a discursurilor

pedagogice să devină activitățile și solicitările elevilor, acestea constituind *variabila independentă a experimentului*.

Așadar, activitatea pe care mă concentrez în promovarea cursului este *facilitarea învățării*: stimularea și inițierea învățării, îndreptată spre însușirea sensurilor, ca elemente ale experienței de personalitate a elevului. Momentul determinant este, precum sugerează și cercetătorii, atitudinea profesorului față de rolul său, comportându-se, mai degrabă, ca facilitator al învățării, decât ca translator de informație [3]. Practica m-a convins, că prin intermediul acestor instrumente devine posibilă verificarea modalităților potrivite pentru ca în fața elevului să apară sarcina de a gândi de sine stătător, manifestându-se ca persoană, care naște cunoștințe, nu doar utilizează informația. Elevii devin cointeresați în învățare, iar intervențiile sunt direcționate la propriu spre cel care învață.

În consens cu cele mai sus menționate a fost elaborat un *plan* atotcuprinzător de *acțiuni*, în vederea testării capacităților tehnice de adaptare la clasă a formulei inovatoare de instruire, luând în considerație specificul domeniului de predare. Scopul major: determinarea strategiilor prioritare de intervenție, destinate traducerii în viață a filozofiei practice, inspirată din modelul de democrație modernă, promovat de Consiliul Europei.

Ca urmare, în agenda Proiectului au fost incluse trei tipuri de *strategii*:

Strategia *cognitivă*, orientată spre formarea unui sistem coerent de competențe la nivel de cunoaștere. Ea urma să fie realizată în cadrul formal la orele de studiu, fiind consolidată în cadrul non-formal, prin modalități extracurriculare și în cadrul informal – prin influența familiei și a conținuturilor selectate din mass-media.

Strategia *formării conduitei pro – democrație*, orientată spre autoeducație, auto-perfecțiune personală și autocontrol comportamental, materializată, atât prin atitudinile și conduita elevilor, cât și prin elaborarea unor portofolii individuale, în care urmau să fie reflectate rezultatele implementării tehnicilor de învățare, puse la dispoziție de către profesor.

Strategia de *monitorizare a performanțelor și de creare a situației de succes a elevilor*, axată pe formarea și consolidarea competențelor de automonitorizare și evidențiere a rezultatelor obținute în raport cu sarcinile de învățare proiectate.

Aceste strategii, îmbinând diverse tehnici, preconizau stimularea și inițierea unui proces continuu de învățare, adaptat nevoilor elevilor și standardelor respective de performanță. Compararea rezultatelor finale cu cele inițiate de elevi în debutul cursului urma să fie realizată prin intermediul activităților de: monitorizare și evaluare formativă curentă, portofoliu, proiect, eseu, autoevaluare/autoreflexie.

În *faza preexperimentală* a cercetării am familiarizat audiența cu strategiile programate, inclusiv cu cele noi, aplicate în tehnica discursurilor. Bunăoară, am aplicat tehnica *smulării interviului de autoprezentare a elevului*: „Mă numesc... Vin din localitatea... Nimeni nu știe despre mine, că...”. Această tehnică s-a finalizat cu discuția colectivă despre sensul, semnificația exercițiului la care au participat, așteptările elevilor de la cursul dat. Voi prezenta și unele secvențe din convorbirea introductivă la etapa de inițiere a cursului: Profesorul „... *Vă propun să procedăm în felul următor: să fim prieteni în studierea acestui curs. Voi veți fi colaboratorii mei – oameni maturi, serioși și vom crea cu eforturi comune lecțiile noastre...*”

- „...*Voi vă aflați în perioada de tranziție și de căutare a răspunsului la întrebarea: „Cine sunt eu?” Sunteți persoane în căutarea unui rost în viață. Cred că e datoria mea să vă trezesc bucuria cunoașterii. Bucurie, pe care o veți simți în urma depășirii greutăților întâmpinate în drumul spre această cunoaștere...*” „...*Eu îmi propun să caut căile spre a nu vă „vârî în cap cunoștințele, dar a vă ajuta să le „smulgeți” de la mine, să le însușiți pe calea unei lupte intelectuale cu mine, profesorul vostru. Să vi le*

procurați, fiind mânați mereu de spiritul căutărilor și de setea de a cunoaște... Și pentru a ajunge la acest rezultat, eu voi încerca să ridic bariere în fața setei voastre de cunoștințe. Și intelectul vostru va trebui să facă eforturi mari ca să le depășească. Dacă vreți să parcurgem acest drum – votați!

- „...Știu că voi aveți dorința și nevoia de a fi importanți. Vreți să vă simțiți eroi printre semenii voștri. Ca să vă ajut să obțineți aceasta, mă voi strădui să vă umplu existența cu sens. Voi introduce în lecții valori sacre, care vă vor sprijini întru a da semnificație vieții voastre”. „...Vreți avea posibilități de a participa în activități de grup și de afirmare personală. Dacă ați înțeles pentru sine perspectiva acestui curs, vă rog să votați!...”
- De menționat, că într-un final, elevii s-au arătat interesați de obiectivele și activitățile anunțate de profesor. Ei formulau judecăți de valoare relevante despre semnificația cursului, obiectivele personale, pe care ar vrea să le traseze pentru o perioadă mai lungă de timp pentru a obține în învățatură performanțele așteptate. Au acceptat ideea că ar putea contribui la îmbunătățirea propriilor rezultate școlare și a formării lor ca viitori cetățeni adulți. Referindu-se la semnificația metodei anunțate, elevii menționau: „*vom însuși practicile culturii democratice pentru a ne autodezvolta..., vom învăța să ne exprimăm părerea, să-i ascultăm pe ceilalți; vom comunica cu colegii despre unele probleme din societate...*” și a.

Analiza performanțelor elevilor mi-a permis să constat optimizarea rezultatelor, comparativ cu cele inițiate de elevi în debutul cursului:

- sporirea gradului de însușire a materiei academice, diversificarea capacităților și competențelor monitorizate și evaluate la elevi, însușirea unor strategii de învățare noi,
- formarea și antrenarea unor abilități sau deprinderi de conduită specifice domeniului de studiu.

Toate acestea constituie *variabila dependentă a experimentului*.

La *faza experimentală* a cercetării prioritatea esențială presupunea *libertatea* profesorului sau a elevului de a-și alege propria atitudine în orice circumstanțe, propria sa cale de acțiune. Este vorba în acest caz despre *o libertate lăuntrică*, subiectivă, care, potrivit experților, există în omul concret, se deschide din experiența proprie, pe care el o folosește cu îndrăzneală, pentru a trăi în corespundere cu potențialul său, creându-și propria irepetabilitate. Cercetătorii opinează că „comportamentul omului liber în interiorul său diferă de acel al unui om, strâns în cleștele împrejurărilor externe” [3, p. 208].

La *faza experimentală* am utilizat noi tehnici, care solicitau de la elevi producerea de noi materiale: *eseu* „Eu sunt Moldova”; *discurs rezumativ* „Sunt elev – generația viitorului democratic al Republicii Moldova: am drepturi și responsabilități”; *proiect* „Sunt tânăr – Grija pe care o poartă statul nostru față de tineret”; *explozie stelară*; *Întrebări* la subiectul „Respectarea drepturilor omului în Republica Moldova” și a.

De remarcat faptul că semnificația și importanța elementelor evidențiate ale conceptului de libertate sunt acceptate în Proiectul dat nu în sensul de procedeu metodic, dar de concepție despre lume, materializată la clasă prin mișcarea elevului de la disciplina exterioră spre *autodisciplină* – *o nouă experiență*, cum pentru profesor, așași pentru elev. Recunosc, că în calitatea de profesor, am trăit neliniște și agitație, lucrând cu elevii „dificili” în atmosferă de libertate. Mă refer la o trăire emoțională, care m-a ajutat să înțeleg că a acorda, la propriu, sprijin elevilor e cu totul altceva, decât a vorbi despre un asemenea suport.

Important de menționat că mecanismul de funcționare a Proiectului presupune actualizarea *libertății* elevului *de a învăța*. Atingerea acestui deziderat solicită înțelegerea specifică a faptului, ce prezintă mediul de învățare *deschis*, în care persistă *libertatea* responsa-

bilă. Din cercetări rezultă faptul că elementul specific îl constituie *înțelegerea empatică*, care invocă încurajarea emoțiilor, opiniilor, personalității elevului. Eu, profesorul, voi adopta perceperea lumii prin ochii elevului. Pur și simplu voi înțelege elevii fără a face aprecieri, a-i judeca, îi voi înțelege din propriul lor (nu al profesorului) punct de vedere.

Experimentul a demonstrat veridicitatea sugestiilor experților, potrivit cărora demonstrarea înțelegerii empatică din partea profesorului favorizează o mai bună înțelegere a elevilor unul față de altul. Atmosfera de înțelegere îl stimulează pe fiecare elev să se simtă în conexiune cu ceilalți și să descopere o atitudine mai pozitivă față de sine și față de școală. Se creează un mediu sănătos de învățare în clasă – cel mai important factor, care poate favoriza sau împiedica învățarea.

Ultima fază a experimentului a coincis cu evaluarea finală, realizată prin susținerea portofoliului și completarea fișei de autoevaluare/ autoreflexie de către elevi, la fel, prin aplicarea Metodologiei. Evaluării Criteriale prin Descriptori [1]. Monitorizarea progresului elevilor de-a lungul semestrelor de studiu s-a realizat prin investigarea produselor activității acestora, care în fond, nu au făcut obiectul actului evaluativ. Totuși, ele au stimulat elevii pentru desfășurarea întregii game de activități didactice și au asigurat starea de bine a elevilor. Informațiile furnizate de către produsele activității elevului, incluse în portofoliu, mi-au oferit o imagine clară asupra evoluției în timp a acestora, confirmând sugestiile experților, privind impactul asupra formării judecăților de valoare valide și pertinente asupra performanței discipolilor [2].

Se cuvine de remarcat, că transformarea profesorului școlar din învățător în facilitator al învățării este plină de incertitudine, dificultăți, obstacole. Însă tot ea dăruiește impresii excepționale de la faptul, cum începe să înflorească elevul. Iată câteva enunțuri ale învățăcelilor:

- *Am învățat să comunic asertiv; am realizat că la fiecare om percepția și gândurile nu se aseamănă; că fiecare om este unic, nu seamănă cu ceilalți și trebuie acceptat așa cum este.*
- *Trebuie să respectăm legile, să ne iubim Patria și să nu o lăsăm la greu; să încercăm să ne schimbăm comunitatea numai spre bine; să respectăm ideile tuturor colegilor de clasă.*
- *Să am încredere în mine și în faptele proprii; să lupt pentru scopurile și obiectivele mele; să tind să devin cetățean devotat Patriei; indiferent de șanse, trebuie să luptăm și să ajungem cineva, dezvoltându-ne într-un mediu favorabil sinelui.*

Așadar, care este impactul experimentului, pe care l-am realizat în clasa a X-a? El a demonstrat, că în clasa umanist orientată elevul devine capabil să:

- participe la ce trebuie să învețe;
- pună în acțiune aptitudinile sale creative;
- înceapă să-și exprime mai bine sentimentele și gândurile;
- constate că a învăța este vesel;
- găsească în școală loc pentru toate multiplele și extinsele sale interese;
- își manifeste cunoașterea resurselor – căilor de a găsi aceea, ce el vrea să știe;
- afle despre cele mai importante întrebări sociale ale timpului său, reflectând asupra lor și să le discute;
- descopere, că sunt lucruri greu de învățat, fiind nevoie de eforturi, concentrare și autodisciplină;
- învețe a rezolva probleme în situație de colaborare, lucrând împreună cu alții asupra atingerii scopului;
- înainteze spre faptul ca să devină un om instruit, acel care poate învăța.

Concluzii

Din momentul declanșării activităților de Proiect am realizat, că trecerea de la tipul de instruire obișnuit la modelul inovator – mai centrat pe om, este un *proces*, nu un salt momentan. Unii elevi au nevoie de mai mult timp, decât alții, pentru a se obișnui cu instruirea alternativă. Două momente sunt importante pentru procesul schimbării de succes: *conexiunea inversă* de la elev și *conștientizarea* a tot ce se petrece.

Subliniind principalele neajunsuri, posibilitățile pe plan personal, posibilitățile de instruire a Proiectului dat, aș vrea să accentuez mărturia vădită a faptului, că învățarea conform programei cursului *Educație pentru societate* poate fi autodirijată. Aceasta confirmă și concluziile cercetărilor din care m-am inspirat în elaborarea acestui studiu.

Pe final aș vrea să remarc că metoda aplicată îi va ajuta pe elevi să devină cetățeni care își cunosc prețul. Am speranța că din aceste vlăstare va crește o altă societate, de care avem nevoie noi toți.

BIBLIOGRAFIE:

1. Metodologia de evaluare prin descriptori la disciplina Educație pentru societate. mecc.gov.md/sites/default/files/metodologie_evaluare_descriptori_educ_societate.pdf
2. STOICA, A.,/coord./Evaluarea curentă și examenele. Ghid pentru profesori. București: Editura Pro Gnosis, 2001. 97p.
3. РОДЖЕРС, Карл, ФРЕЙБЕРГ, Джером. Свобода учиться. Москва: Смысл 2002. 253 с.

VIOLENȚA CONJUGALĂ ȘI EFECTELE EI ASUPRA FEMEII VICTIME

Cristina CRUDU, *asistent universitar,*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The present article touches upon the domestic violence and its effects on women-victims. There are presented general reactions outlined in the behavior of women-victims of intrafamily violence, as: fear, guilt, anger, shame, betrayal, mistrust, helplessness, doubt, shock, etc. Thus, assuming the destructive effects of violence on family members or the lack of identification of domestic violence as a social problem in the community, maintain and even strengthen the violent behavior.*

Keywords: *intrafamily aggression, domestic violence, effects of violence, women-victims, reactions to abuse.*

Viciile și problemele socioculturale cunosc fluxuri și reflexuri, iar noi avem nenorocul de a fi scăldați în acest veac în care se șterge hotarul dintre bine și rău, dintre frumos și urât, începem să spunem astăzi că demolarea e creație, totul ce cândva era ieșit din comun astăzi este normal și modern. În acești ani de independență ne-am obișnuit să privim la toate problemele și haosul din jurul nostru ca la un rău necesar și provizoriu.

Creșterea tendințelor agresive specifice relațiilor interpersonale în societate capătă statut de problemă foarte acută a contemporaneității. Când deschidem televizorul, radioul sau ziarul, vedem violență și agresivitate. Prezența violenței și a agresivității în grădinițe, școli, instituții sociale și în familii provoacă o neliniște crescândă în rândurile organizațiilor responsabile de generația în creștere.

Dar unde se află acest izvor al violenței și agresivității? Una din cele mai importante surse este familia. Anume familia – locul cel mai iubit în prezent, a devenit și locul cel mai violent. Deci, pentru „a distruge” violența din societate trebuie să stagnăm violența din familie.

Violența familială este o problemă globală, existentă în toate țările lumii, dar este camuflată și deghizată prin intermediul multor reprezentări greșite numite mituri, ce se referă la rolul tradițional al bărbatului și al femeii în familie și în societate. Sociologii, bunăoară, sunt tentați să explice prezența violenței prin tradițiile socioculturale din societate. Astfel, violența domestică apare ca urmare a lipsei culturii și valorilor familiale, și nu numai.

Agresivitatea intrafamilială reprezintă o patologie relațională și de conduite comportamentale deviante. Prin implicațiile sale medico-biologice, socio-juridice, economice, tradiționale, heteroagresiunea intrafamilială devine o problemă extrem de importantă în actuala societate. Gravitatea și stringența fenomenului o confirmă datele statistice, conform cărora 65% din femeile căsătorite sunt maltratate de soți, concubini, amanți; 20-40% din numărul omuciderilor sunt comise de soți/amanți împotriva soțiilor/amantelor.

Delincvența și infraționalitatea constituie formele „de vârf” ale manifestării violenței, iar statisticile întocmite în diferite țări arată o creștere îngrijorătoare a ratei acestui „flagel” la începutul celui de-al treilea mileniu. Numai în SUA, de exemplu, la fiecare șase minute se comite un viol, iar la fiecare 25 secunde se comite un omor. Poate nu chiar în asemenea ritm, dar aceste acte de agresivitate ar deveni frecvente și la noi.

Problema agresivității, violenței nu este o temă nouă și este studiată de mulți sociologi și psihologi, în literatura științifică de specialitate sunt contabilizate mai multe cercetări dedicate violenței, însă acest fapt nu a impulsionat vehicularea unei singure noțiuni și lichidarea totală a acestui fenomen.

Delimităm următoarele victime ale violenței familiale: femeile, copiii, bunei care locuiesc cu familia tânără, și bărbații. Cel mai frecvent victime ale violenței domestice sunt femeile, anume ele suferă cel mai mult în urma violenței familiale. La 10 femei maltratate de soți le revine un bărbat maltrat de soție. În fiecare a treia – a patra familie în care avem violență sunt maltratați copiii. Femeia face parte din categoria persoanelor (împreună cu copiii și cei foarte în vârstă) ce prezintă un grad mare de vulnerabilitate victimală, date fiind caracteristicile sale bio-constituționale și psihocomportamentale.

Prin tradiție, feminitatea desemnează o serie de trăsături de personalitate specifice femeii, precum: sensibilitate, finețe, activitate ordonată, sentimente deosebite, preocupări pentru frumos, emotivitate, inteligență analitică, atitudini educaționale. Dar tot prin tradiție, imaginea femeii în raport cu cea a bărbatului (locul și rolul ei în sistemul activității familiale și sociale) a fost în general devalorizată, bărbații, mai ales cei căsătoriți, având drepturi depline, inclusiv de aplicare a sancțiunilor bazate pe agresiunea fizică. Femeia a trebuit să suporte de-a lungul timpului multe variante de umilire, desconsiderare și chiar maltratare și toate acestea ca urmare a unor norme socioculturale acceptate și promovate de grupurile și microgrupurile de apartenență.

Formele de victimizare la care a fost supusă femeia au variat de la o cultură la alta, de la o etapă istorică la alta, de la forme mai ușor agresive până la forme violente, fizic și psihic traumatizante. Uneori, femeia a trebuit să accepte, conform „comenzii sociale”, pedepsirea fizică (bătaia) din partea soțului sau tatălui ca pe ceva firesc și normal, alteori a trebuit să accepte completa izolare, acoperirea totală a corpului, inclusiv a feței, alteori a trebuit să suporte incomoditățile centurilor de siguranță, alteori a trebuit să suporte consecințele „regulilor” sociale privind conduita bărbatului adoptată pentru deflorarea femeii. Astfel, unele dintre aceste „reguli” prescriau că femeia trebuia să fie bătută chiar la începutul căsătoriei, ca să știe de „frica bărbatului” toată viața.

Desigur, de-a lungul timpului, transformările sociale și modificările în plan etno-cultural au acționat profund asupra feminității și, respectiv, asupra schimbării rolului femeii în societate, precum și a raporturilor dintre feminitate și masculinitate. Cucerirea unor drepturi egale cu bărbatul, accesul femeilor la școlarizare și cultură, exercitarea de profesii și asumarea unor roluri care aparțineau bărbaților au redus distanțele și divergențele dintre feminitate și masculinitate, în sensul că feminitatea a câștigat și câștigă pe linia unor caracteristici comportamentale: inițiativă, independență, spirit de organizare, îndrăzneală, forță, atitudini și aptitudini de conducere etc.

Sunt cunoscute mai multe forme de victimizare a femeilor. Una din ele este violul. După definiția dată de Gustav Nass (1982), putem vorbi de viol atunci când o persoană [1], prin aplicarea forței fizice sau a unei presiuni psihice, paralizează capacitatea de apărare a demnității sexuale a altei ființe și prin aceasta face posibilă agresarea sexuală a victimei. „Violul constituie un raport sexual cu o parteneră, prin constrângere sau profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-și exprima voința, în unele cazuri, violul este însoțit de acte de cruzime, ce se încadrează în actele sadice, în unele legiui românești, atentatele la pudoare și violul au fost aspru pedepsite” [2].

O altă formă frecventă de victimizare a femeii o constituie *maltratarea și chiar uciderea femeii de către soț*. Cauzele pot fi multiple: conflicte intraconjugale, infidelitatea soției sau suspiciuni ale soțului privind fidelitatea conjugală, gelozia, soț alcoolic sau bolnav psihic (psihopat, psihotic). În unele cazuri, ca urmare a frecvențelor amenințări și agresiuni fizice, soțiile pot comite ele însele infracțiuni, inclusiv crime (omucidere) asupra soților.

Femeile sunt în mult mai mare măsură victimizate (ucise) de către soți, deși numărul crimelor comise de soții este destul de mare. Și în ceea ce privește soțiile, motivele sunt diverse. Cea mai dificilă situație o prezintă cauzele în care soțiile victimizate (maltratate) mai mult ajung, la rândul lor, să victimizeze (să-și ucidă soții). Asemenea cazuri par a fi paradoxale: victima inițială apare în calitate de infractor (criminal). Stabilitatea gradului de vinovăție a celor doi membri ai cuplului penal este extrem de dificilă. Până la comiterea crimei, soțul și-a victimizat soția, dar este posibil ca aceasta să-1 fi provocat continuu, prin diferite acte comportamentale, iar după un timp, soția, ne mai îndurând tratamentul violent aplicat de către soț, răspunde prin violență și îl ucide.

În stabilirea responsabilității victimei este necesar să fie cunoscută „istoria” relației interpersonale intramaritale în primul rând, frecvența și evoluția conflictelor conjugale, în vederea evaluării potențialului conflictogen al diadei maritale, stabilirea răspunderilor fiecăruia privitoare la distorsiunile funcționalității cuplului conjugal. Victimizarea soției poate fi datorată în întregime conduitei ostile și agresive a soțului, dar, totodată, poate să existe și o contribuție mai mare sau mai mică a conduitei soției, în sensul că ea poate provoca, direct sau indirect, prin răspunsurile sale comportamentale, actele victimizante ale soțului său. De un mare ajutor pentru atenuarea conflictelor intramaritale și a situațiilor victimizante mai ales asupra soției poate fi psihoterapia conjugală și familiară. Asemenea sprijin și ajutor ar reduce mult posibilitatea comiterii unor acte victimizate, inclusiv cele foarte grave, comise în cadrul relaționării conjugale. Uneori, abuzul de alcool sau de alte substanțe este un factor, iar partenerul violent poate accepta tratamentul ca urmare a ultimatumului adresat de celălalt, că violența trebuie să înceteze complet dacă dorește continuarea relației. Unii soți reușesc să vorbească mult mai clar și rațional unii cu alții în prezența unuia sau mai multor ajutători neutri, dar este esențial să verificăm dacă este necesară o acțiune urgentă pentru a proteja familia.

Așa cum subliniază în acest sens experții Institutului pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității din România, „*violența conjugală nu este un incident izolat. Ea este repetitivă și urmează un ciclu caracteristic: tensiune, agresiune, detensionare. Tendința spre violență, o dată ce a fost utilizată ca o cale de satisfacerea nevoilor, exacerbează vulnerabilitățile existente, ceea ce contribuie la perpetuarea ei*” [1].

Vizavi de viol, există și alte forme de victimizare a femeii. Victimizarea femeii ține de o gamă variată de prejudecăți conturate demult în societatea noastră, în perioada sovietică femeile au fost declarate ca fiind la egal cu bărbații în societate și în familie. Dar în realitate am obținut o dublă ocupare a femeilor, la lucru și acasă. Serviciul era obligatoriu, concediile de maternitate de scurtă durată și prost plătite. Plus la aceasta, femeile erau responsabile de probleme cotidiene și climatul emoțional în familie și educarea copiilor. Familia era obiectul controlului din partea statului. Și ceea ce nu se încadra în „familia sovietică ideală” nu avea dreptul la existență. Așadar, fenomene ca violența domestică nu putea avea loc în familiile sovietice. Femeile nu puteau vorbi despre această problemă. Odată cu schimbările în societate ele au întâlnit și mai multe greutăți: șomajul – care le-a făcut și mai vulnerabile și le-a pus în dependență economică față de soți și să nu poată ieși din zona violenței.

Când puteți fi considerată femeie nedreptățită? Atunci când:

- aveți frică de dispoziția partenerului;
- îl îndreptați în permanență față de sine și alte persoane;
- constatați că el vă critică zilnic pentru lucruri ordinare (prepararea bucatelor, îmbrăcăminte, aspectul exterior);
- sunteți umilită și învinuită de toate;

- deseori partenerul vă amenință că are să vă lipsească de bani, de copii, are să plece la altă femeie;
- vă obligă să întrețineți relații intime contrar voinței dvs., vă interzice să vă vedeți prietenii, rudele, limitându-vă cercul de cunoscuți;
- vă simțiți izolată;
- partenerul vă insultă, vă bate, vă reține cu forța, aruncă în dvs. cu obiecte[4].

Femeile – victime ale violenței domestice sunt traumatizate atât fizic, cât și emoțional nu numai în timpul actului de violență, dar și în perioada ce urmează. Această serie de traume caracteristice femeilor victime a fost numită Sindromul traumatizării ca rezultat al violenței domestice – STV [5].

Sindromul are două etape:

- Etapa acută nemijlocită, în perioada căreia femeia – victimă se află în stare de criză, care îi dereglează activitatea normală.
- Etapa ce urmează are o durată mai mare: în această perioadă victima conștientizează urmările actului violent și schimbările care au survenit în viața ei. Sindromul include reacții fizice, emoționale și comportamentale – ca rezultat al agresiunii trăite și a recidivei.

Etapa acută nemijlocită

Reacție nemijlocită. Este răspândit pe larg mitul că imediat după acest eveniment femeia-victimă manifestă un comportament isterical și este speriată, în realitate nu este tocmai așa. Dimpotrivă, femeile-victime vorbesc despre un diapazon foarte larg de reacții emoționale din perioada posttraumatică. Reacția fizică și emoțională poate fi atât de puternică, încât victima poate cădea în stare de șoc sau depresie.

Reacția fizică. În urma actului de violență fizică sau sexuală femeile descriu o multitudine de reacții fizice. Frecvent se vorbește despre durerile corpului. Sunt indicate și unele părți aparte, cum ar fi: mâinile, picioarele, capul, gâtul, pieptul ș.a. Se înregistrează:

- Dereglările somnului – insomnii, coșmaruri ș.a.
- Dereglările în alimentație – nu are poftă de mâncare, durere în burtă, vomitări, pierderea gustului.
- Reacție emotivă. Femeia-victimă se simte vinovată, înjosită, rușinată, are fobie, stres, depresie, anxietate. Acestea sunt niște simptome ce stau la baza STV. Multe femei consideră că au văzut moartea cu ochii. Trăirile variază de la remușcări, dereglare, vinovăție, ură, rușine, disconfort până la furie, dorința de a se răzbuna, apatie față de bărbați. Multitudinea trăirilor emoționale determină schimbul frecvent al dispoziției. [3]

Unele femei conștientizează că emoțiile lor nu corespund situației în care se află. Ele consideră că au devenit foarte iritate, impulsive în primele zile și săptămâni după incident. Se mărește neîncrederea în sine, anxietatea, suspiciunea.

Gândurile. Încearcă să se debaraseze de gândurile rele, dar conștientizează că ele o urmăresc mereu. Se gândesc cum ar fi putut să evite violența. Aceasta le face să se simtă vinovate. Mult mai greu le vine femeilor care încearcă să-și controleze, camufleze reacțiile și sentimentele. Privite dintr-o parte, ele par a fi foarte calme, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

Durata etapei date este individuală, și poate să țină câteva săptămâni.

Etapa reorganizării

Violența duce la schimbarea ritmului și activității nu numai în perioada de vârf a conflictului, dar și în perioada ce urmează, care are o durată mult mai mare – luni sau ani întregi. Sunt mai multe circumstanțe ce asigură ieșirea din criză: stilul personal al victimei, oamenii care o înconjoară, cum o ajută și ce atitudine au față de ea după acest incident. Pe parcursul procesului de reorganizare ea trebuie să depășească următoarele momente:

Schimbări în stilul de viață

De obicei, în urma violenței survin schimbări în multe domenii ale vieții. Totuși unele femei continuă să îndeplinească obligațiile cotidiene, merg la lucru, școală, dar se simt incapabile de a se încadra în activitatea de muncă. O altă categorie de femei trec la un stil organic de viață, preferă să-și petreacă timpul acasă, practic nu ies din casă, nu lucrează. Foarte frecvent victima se adresează după ajutor în familie, unde este sigură că va primi o susținere și unde se simte în securitate.

În alte cazuri simte necesitatea de a se mișca, de a pleca undeva, de a-și schimba locul de trai. Această dorință motivată de a se afla în securitate, în legătură cu fobia recidivei, de aceea își schimbă adresa, numărul de telefon.

Visurile și coșmarurile

Visurile și coșmarurile sunt sindromul principal care continuă să influențeze în perioada respectivă. Sunt două tipuri de visuri pe care le descriu femeile-victime.

2. Coșmaruri care redau actul de violență în urma căruia femeia a suferit și de care încearcă să se elibereze, dar nu reușește.

3. Visul apare mai târziu. Materialul și conținutul visului nu se schimbă, dar se schimbă subiectul (femeia este cea care agrează, violentează).

Fobiile

Un mecanism de autoapărare este formarea fobiilor specifice situației în cauză. Se teme să rămână singură, să aibă relații sexuale, să se întâlnească cu agresorul. Trebuie să apreciem dacă fobiile sunt în legătură cu realitatea sau fanteziile.

Reacția complexă la violența fizică sau sexuală. Sunt femeile care pot vorbi despre greutățile pe care le întâmpină în aceste perioade. Ele au nevoie de consultații mai îndelungate și mai intensive. Pot apărea și alte stări, cum ar fi: depresia de lungă durată, abuzul de alcool, substanțe psihoactive, comportamentul suicidal sau psihopat, regresia, refuzul de a trăi o viață normală, conflicte familiale ș.a. Studiul acestor date facilitează lucrul de mai departe al consultantului.

Reacție de indiferență la violența fizică și cea verbală

Acest tip de reacție apare la femeile care nu vorbesc cu nimeni despre cele întâmplate. Ca rezultat, femeia devine închisă în sine. Dacă consultantul o întreabă ceva, răspunde neconvingător. Consultantul trebuie să adreseze o serie de întrebări pentru a clarifica problema. Cel mai potrivit lucru în acest caz este de a insufla curaj și optimism. Trebuie să înțelegem de ce femeia preferă să nu spună nimic.

Iată unele reacții generale conturate în comportamentul femeilor victime ale violenței:

FRICĂ...

- De a rămâne singură
- Că va fi găsită și pedepsită de cel ce a abuzat-o
- De propria-i furie

VINOVĂȚIE..

- Că a greșit
- Că a încălcat convingerile religioase și cultural

FURIE...

- Față de sine că a "permis să se întâmple"
- Față de alții care nu au ocrotit-o
- Față de societate

RUȘINE ...

- De la sentimentul că este "murdară"
- De la gândul că alții pot afla ce s-a întâmplat doar uitându-se la ea

TRĂDARE...

- Din partea lui Dumnezeu
- Din partea statului
- Din partea soțului
- Din partea familiei

NEÎNCREDERE ...

- În sine
- În propriile capacități ale oamenilor și evenimentelor
- Față de oameni, chiar față de cei ce n-au "trădat-o"

NEPUTINȚĂ...

- De la faptul "că niciodată nu va fi mai bine"
- De la faptul că nu-ți controlezi propria viață
- De la faptul că a fi femeie înseamnă să fii în permanență abuzată

ÎNDOIALĂ ...

- "Oare într-adevăr aceasta s-a întâmplat"?
- "De ce toate acestea s-au întâmplat tocmai cu mine" ȘOC...
- Sentiment de înțepenire și incapacitate de a plânge

DEZORIENTARE ...

- Imposibilitatea de a rămâne într-o poziție (nu-și găsește locul)
- Dificultăți în identificarea zilelor
- Probleme cu memoria. [3]

Spre deosebire de acest tip de victime, există și victime „tăcute”, care nu au curajul și voința să apeleze la servicii specializate. Aceste victime fie decid să rămână în continuare în mediul defavorabil, violent, fie dezvoltă teamă în a sesiza cazul din cauza repercusiunilor ce ar putea proveni de la agresor. Atât asumarea toleranței învățate, cât și frica de agresor sunt motive pe cât de des întâlnite, pe atât de grave din punct de vedere psihosocial.

Asumarea efectelor distructive ale violenței asupra membrilor familiei sau lipsa de identificare a violenței în familie ca problemă socială la nivelul comunității menține și chiar întărește comportamentul violent. „Nu este suficient să acționăm la nivelul intervenției și prevenției violenței în familie fără să lucrăm la nivelul culturii și structurii sociale care reproduc constant această problemă.” [2] Devine, astfel, imperativ ca membrii comunității să conștientizeze violența și să-și asume responsabilitatea confruntării cu problema violenței. Comunitatea trebuie să înțeleagă costurile pe care le plătește pentru astfel de cazuri și să conștientizeze riscul trecerii modelelor violente de relaționare de la o generație la alta. De asemenea, creșterea numărului de crime și sinucideri, creșterea costurilor pentru intervențiile juridice, polițienești și medicale și pentru găzduire și asistență psihosocială, perpetuarea ciclului de violență, perpetuarea mitului privind inegalitatea dintre bărbat și femeie, scăderea calității vieții sunt costuri presupuse de violența domestică ce se răsfrâng la nivelul întregii societăți.

Serviciile de asistență, centrele de ajutor social, respectiv programele disponibile ajutoării victimelor violenței în familie există, însă sunt insuficiente în comparație cu amploarea fenomenului. În cadrul unor programe similare celui supus analizei în acest articol, asistenți sociali, sociologi, psihologi, juriști etc. pot forma echipe redutabile care să evalueze și să analizeze factorii care au favorizat și menținut manifestări violente în cadrul familiei și să particularizeze formele de asistență și protecție prin îmbinarea măsurilor le-

gislative și economice cu elemente sociale și culturale ale spațiului social. Astfel de programe, care au drept scop prevenirea violenței în familie și asistarea și consilierea victimelor, conduc la schimbarea condițiilor, atitudinilor și comportamentelor individuale, care, susținute de prejudecăți sau lipsuri economice, induc agresivitate și violență. Responsabilitatea identificării situațiilor de risc în dezvoltarea formelor de violență în familie, responsabilitatea intervenției în cazurile de violență, a dezvoltării planului de servicii pentru familiile care se confruntă cu forme de violență, a constituirii unei echipe pluridisciplinare de management de caz, a monitorizării cazurilor de violență și a desfășurării, împreună cu membrii comunității a unor programe de prevenire și combatere a violenței, trebuie asumată de către fiecare instituție guvernamentală/ nonguvernamentală, implicit prin dezvoltarea unor programe similare celui prezentat în articol, la o scară mult mai reprezentativă. Eficiența și eficacitatea serviciilor sociale centrate pe problematica violenței domestice trebuie evaluată în contextul serviciilor destinate victimelor. În multe comunități, serviciile de asistență socială, de consiliere psihologică, juridică sau medicală nu sunt bine integrate, numărul specialiștilor este insuficient sau nu există specialiști pentru a interveni în situații complexe presupuse de violența domestică. De asemenea, programele existente au o intervenție focalizată și nu vizează evaluarea și monitorizarea în timp a cazurilor.

Abordarea fenomenului de violență domestică și, în mod deosebit, programele de prevenire și intervenție trebuie să reconsidere procesele de influențare reciprocă între cultură, mentalitate, legislație, servicii și gradul de dezvoltare economică a societății. Toate aceste componente se află într-o „evoluție sincronă; chiar dacă sub influența unor informații venite din afară, legislația sau serviciile pot devansa la un moment dat starea mentalității sau a economiei societății. Numai în măsura în care și ultimile două componente vor fi ajustate și puse în acord cu serviciile și legislația, va putea fi vorba despre o reală abordare în cadrul sistemului social a fenomenului de violență domestică” [1]

Deși există cadrul legislativ elaborat în vederea prevenirii și combaterii violenței domestice, în cea mai mare parte victimele nu-și exercită drepturile. Patternul cultural existent, situația economică, sentimentele de autoculpabilizare, cât și necunoașterea sau ignorarea legislației, neîncrederea în competența specialiștilor, a autorităților și în puterea legii sunt factori care contribuie la prevalența fenomenului în societatea noastră.

BIBLIOGRAFIE:

1. Asistența socială a grupurilor de risc. coord. Doru Buzducea. Polirom 2010
2. Bulgaru, M. *Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale*. – Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2003. – 400 p.
3. Chetrari, S., Prițcan V., *Drum cu sorți de izbândă*. – Bălți: Tipogr. din Bălți, 2006. – 108p.
4. Rădulescu, S. *Sociologia violenței (intra)familiale*. – București: Lumina Lex, 2001. – 400 p.
5. *Violența. Aspecte psihosociale* / Coord. De Gilles Ferreol, An. Neculau. Iași: Polirom, 2003.

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA OBIECTUL DE STUDIU ȘI PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI DREPTURILOR OMULUI

Gheorghe NEAGU, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The evolution of historical processes, in the second half of the twentieth century, conditioned a previously unknown development of the theme of Human Rights, so that, according to some authors, it became a "religion of the end of the century." It has materialized mainly in the following documents: the Universal Declaration of Human Rights, a number of international pacts on economic, social, cultural or civil and political rights. Profound transformations have taken place and continue to take place in the "universe" of humanity, because humanity, more sensitive and sensitized than ever in its previous history, intends to eliminate phenomena that blatantly threaten human beings, freedom and dignity, phenomena between which includes racism, violence, inequality, discrimination in its various forms of manifestation.*

Keywords: *Human Rights, freedom, inequality, discrimination, law.*

Factorii decizionali din societatea moldovenească au conștientizat (în sfârșit) importanța subsistemului drepturilor omului în funcționarea societății. Astfel, la începutul sesiunii de toamnă-iarnă - 2017 a Parlamentului, pentru prima dată în ultimii 10 ani, Raportul Avocatului Poporului cu privire la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în anul 2016 a fost audiat în ședința plenară a Legislativului. Avocații poporului au punctat în comunicările prezentate cele mai importante constatări și recomandări din cadrul Raportului și au răspuns la mai multe întrebări ale deputaților, cele mai multe vizând respectarea dreptului de acces la justiție, a dreptului electoral, de acces la informație, problema documentării copiilor, respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană²²².

„Într-o definiție succintă și generală, drepturile omului sunt norme esențiale pentru viața, libertatea, demnitatea și dezvoltarea persoanei umane, a căror respectare universală și efectivă trebuie promovată prin politici naționale și internaționale”²²³.

Evoluția proceselor istorice, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, a condiționat o dezvoltare necunoscută anterior a temei Drepturilor Omului, astfel, încât, după unii autori, aceasta a devenit o „religie a sfârșitului de secol”. Ea s-a concretizat, în principal, în următoarele documente: Declarația Universală a Drepturilor Omului (10 decembrie 1948), un număr de pacte internaționale privind drepturi economice, sociale, culturale sau drepturi civile și politice, Actul final al C.S.C.E. (Helsinki, 1975), Carta de la Paris (1990) etc.

De ce această universalizare a problemei Drepturilor Omului? Pentru că în „universul” omenire s-au produs și continuă să se producă transformări profunde, pentru că omenirea, mai sensibilă și sensibilizată decât oricând în istoria ei anterioară, intenționează eliminarea unor fenomene care atentează flagrant la ființa, libertatea și demnitatea omului, fenomene între care se numără rasismul, violența, inegalitatea, discriminarea în diversele ei forme de manifestare. Consecințele revoluției științifico-tehnice, contemporaneitatea cu revoluția informațională pun în termeni noi și diferiți garantarea și exercițiul drepturilor omului privind educația, informarea, libertatea de expresie, condițiile sociale și materiale de viață, participarea la viața politică etc. Situații noi, cum sunt adâncirea și extinderea sărăciei, în condițiile în care un procent redus din omenire se îmbogățește tot mai mult,

²²² http://ombudsman.md/sites/default/files/raport2017red_3.pdf

²²³ COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr. 5-6, p. 573, București, 2001.

proliferarea terorismului internațional, ecocatastrofa, atentatele cu bombă și asasinatele tot mai frecvente, ca și persistența actelor de tortură și de umilire a ființei și demnității umane reclamă tot mai stringent o politică națională și internațională a D.O²²⁴.

În acest context, ideea formulată de Turner B.S., conform căreia apariția sociologiei drepturilor omului este o consecință a atitudinii responsabile a societății în raport cu procesul globalizării, pare a fi incontestabilă²²⁵.

Concomitent, evidențiem și faptul că în cercurile academice, inițial, de studierea drepturilor omului se interesau juriștii, filosofii, istoricii, care abordau problema demnității omului, legalității, teoriei dreptului, iar sociologii ignorau acest domeniu²²⁶, fiind împotriva declarațiilor cu privire la caracterul universal al drepturilor omului.

Dezvoltarea insuficientă a sociologiei drepturilor omului se explică și prin „metodologia naționalistă” utilizată de către sociologi, ce presupunea efectuarea cercetărilor asupra drepturilor comunităților umane în cadrul statelor naționale, fără a se interesa și de drepturile universale ale omului. Răspândirea pe larg a dreptului internațional și a instituțiilor internaționale de protecție a drepturilor omului a condus la globalizarea juridică de la sfârșitul secolului al XX-lea, ceea ce, la rândul său, a generat apariția unor manifestări ale „noii sociologii – sociologiei drepturilor omului”²²⁷.

Punctul de vedere sus-menționat, formulat de Turner B. S. este confirmat (fie și indirect) de savantul român Sofia Popescu, care afirmă că începuturile sociologiei drepturilor omului sunt legate de Congresul Internațional de Sociologia dreptului, consacrat sărbătoririi a nouă sute de ani de la crearea Universității din Bologna (1988). La Congres, **Renato Treves** remarca că, deși specifică sociologiei juridice, tema drepturilor omului a fost insuficient tratată de specialiștii din domeniu, insistând ca specialiștii din acest domeniu să folosească mijloacele de care dispun pentru a realiza cercetări utile referitoare la eficiența sau lipsa de eficiență, la operaționalizarea sau nonoperaționalizarea declarațiilor privind drepturile omului – la scara mai restrânsă a unui stat sau la scara mai largă internațională, la eficiența sau ineficiența instrumentelor juridice de protecție a drepturilor omului, precum și a comportamentelor și funcțiilor îndeplinite de membrii organismelor de profil ale Comunității Europene și ale Națiunilor Unite²²⁸.

Formează obiect de cercetare socio-juridică atât cazurile concrete de încălcare a drepturilor omului, cât și problemele generale ale fundamentului drepturilor omului și ale funcțiilor pe care le au în societate.

Conexiunea dintre transformarea teoriei și practicii drepturilor omului și transformarea socială, în opinia lui **Norberto Bobbio**, constituie aspectul cel mai interesant și cel mai fecund al studierii drepturilor omului de pe pozițiile sociologiei dreptului²²⁹.

De maximă importanță și amploare, remarca autorul nominalizat, este sarcina sociologiei juridice de a cerceta – în cadrul domeniului mai larg al transformării în viață a normei juridice – aplicarea efectivă a normelor juridice care proclamă, recunosc, definesc și atribuie drepturi ale omului.

Vicenzo Ferrari, referindu-se la scopurile sociologiei drepturilor omului, enumera pe următoarele:

²²⁴ COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr. 5-6, p. 573, București, 2001.

²²⁵ <https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/По%20проекту.doc>

²²⁶ <https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/По%20проекту.doc>

²²⁷ <https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/По%20проекту.doc>

²²⁸ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. –București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 147, 148.

²²⁹ IBIDEM, p. 148.

- a. stabilirea corelației între diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile legate de natura specifică a sistemelor economic, politic, juridic etc.;
- b. elaborarea indicilor de respectare și de încălcare a drepturilor omului, în raport cu variabilele amintite;
- c. descoperirea și clasificarea metodelor simbolice, juridice și nejuridice folosite pentru justificarea încălcărilor drepturilor omului (referitoare la starea de urgență, la menținerea ordinii publice), precum și a manipulărilor destinate tănuirii încălcărilor drepturilor omului și deformării imaginii publice;
- d. descoperirea și clasificare uzanțelor simbolice (și retorice) prin care drepturile omului sunt plasate în diferite contexte, pentru a justifica, în mod pervers, forma de presiune sau conduită arbitrară²³⁰.

Teoretizarea sociologică a drepturilor omului, subliniază **Vicento Ferrari**, poate avea o contribuție deosebită, care constă în reprezentarea procesului de formare a drepturilor omului, ca proces constructiv, rezultat al unei interpretări comunicaționale ce se realizează prin disensiuni, conflicte, presiuni lobbistice, definiri și redefiniri, cuceriri efective sau numai simbolice într-o mișcare perpetuă care în ultimele două secole s-a extins.

Cercetătorul italian evidențiază nu numai dimensiunile teoretice ale sociologiei dreptului, dar și unele aspecte ce țin de metodologia aceste discipline. Astfel, dacă teoretizarea pare mai puțin anevoioasă, în schimb, construirea ipotezelor și apoi individualizarea metodelor de cercetare adecvate creează serioase complicații, deoarece trebuie stabilite corelațiile dintre diferitele grade de respectare și de încălcare a drepturilor oficial recunoscute omului și alte variabile de natură economică, politică, culturală, religioasă, juridică etc., trebuie elaborați indici semnificativi, trebuie să se descopere și clasifice mijloacele care au permis încălcări ale drepturilor și trebuie chiar elaborate modele matematico-statistice, și, nu în ultimul rând, ca grad de dificultate, adaptarea unor tehnici de investigație apte să țină seama de multitudinea variabilelor și amploarea fenomenului care, transnațional prin natura sa, este supus totuși, particularităților locale și mai ales culturale.

La lista subiectelor susceptibile de cercetarea sociojuridică sunt adăugate „Opinia publică despre drepturile omului” și „Relațiile dintre drepturile omului”, care pot fi socotite clasice pentru sociologia dreptului, în măsura în care fac parte din tematica mai largă a cunoașterii dreptului și a opiniilor despre drept²³¹.

Adam Podgorecki, unul dintre pionerii sociologiei drepturilor omului – consideră că pentru a-i asigura o bază corespunzătoare este necesar să se folosească două concepte introductive și anume: conceptul de „drept intuitiv”, elaborate de Leon Petrazicki²³², și conceptul care marchează deosebirea dintre drepturile „infirme”, „imperfecte” ale omului, astfel cum le denumește în mod plastic, și drepturile „complete”, „perfecte” ale omului.

Fiind adept al concepției psihologice, L. Petrazicki a divizat dreptul în drept intuitiv și drept pozitiv. În cazul în care emoția juridică a apărut în afara autorității (norme stabilite de către puterea de stat, religie sau de grupul social), dreptul avea un caracter intuitiv. Dreptul intuitiv reprezintă un mijloc de exercitare a presiunii motivaționale asupra comportamentului indivizilor²³³. Datorită acestui concept, omul se transformă într-un factor activ de constituire a dreptului.

²³⁰ IBIDEM, p. 151, 152.

²³¹ IBIDEM, p. 154, 155.

²³² A se vedea în acest sens: БЛЮДИНА, У.Ф. Л.И. Петражицкий и полтская школа социологии права//Социологические исследования, 2004, №9, p. 41-49.

²³³ БЛЮДИНА, У.Ф. Op. cit., p. 42.

În ceea ce privește termenul de „drept intuitiv în contextul socio-juridic al drepturilor omului, el trebuie înțeles ca set de interconexiuni, de obligații și pretenții care au o forță obligatorie pentru părțile implicate într-o anumită situație socială, indiferent de normele de drept scris și de controlul statal împuternicit cu aplicare și susținerea lor și cu aplicarea sancțiunilor²³⁴.

Esența dreptului intuitiv constă în aceea că operează în realitatea socială, în temeiul obligațiilor atitudinale neoficiale. Mecanismele de control social nu joacă un rol important în ceea ce privește dreptul intuitiv. Deși aceste mecanisme pot modela atitudinea oamenilor într-un anumit proces de socializare, dreptul ca atare operează paralel, independent de presiunile controlului extern, această abordare face posibilă nu numai analiza elementelor raporturilor juridice, dar (în primul rând) permite să studiem dreptul în acțiunea sa, în procesul de funcționare, de penetrare în viața individuală și colectivă²³⁵.

Acei care se comportă sub influența dreptului intuitiv acționează impulsionați exclusiv de obligații interioare.

Cel de-al doilea concept este caracterizat de autorul citat ca având o funcție clasificatoare, fiind destinat să facă deosebirea între drepturile infirme, imperfecte ale omului și drepturile complete, perfecte ale omului.

În realitatea socială, de regulă, drepturile omului sunt în principal abstracte, adică sunt proclamate, dar nu în mod necesar practicate. Drepturile omului devin infirme atunci când nu sunt prevăzute condiții realiste pentru operaționalizarea lor. Uneori, un drept infirm, imperfect al omului exprimă doar o promisiune indirectă a investirii lui cu forță obligatorie. În anumite condiții, norma abstractă se poate transforma într-un impuls motivațional pentru părțile interesate, dar și într-o permanentă sursă de frustrare, deoarece autoritățile statului nu doresc, în fapt, să le respecte. Dar drepturile „infirme” ale omului nu apar numai sub forma unui mesaj abstract care poate fi sau nu acceptat în practica socială, ci, precizează A. Podgorecki, se pot manifesta și în forma unor drepturi „adormite” ale omului, în sensul că există numai la nivelul cerințelor intuitive, ca forțe motivaționale potențiale, dar pe care mecanismul juridic oficial le ignoră.

Datorită utilizării conceptului de drept intuitiv, devine posibilă distincția între drepturile imperfecte și drepturile perfecte ale omului, ceea ce imprimă analizei drepturilor omului un caracter mai realist și o face să nu se mai ocupe de fenomene fictive sau mistificate, în mod deliberat²³⁶.

Explicând teoria proprie a dreptului, juristul și sociologul german N. Luhmann subliniază că funcțiile sistemului de drept sunt abordate din perspective generalizării abstracte și generalizării concrete. Dimensiunea abordării concrete presupune funcția de stabilizare a așteptărilor normative. Dreptul ne permite să cunoaștem care așteptări sociale au rezonanță socială și care nu au rezonanță.

Dreptul, generalizând așteptările, influențează prin aceasta asupra acțiunilor sociale²³⁷.

În lucrarea „Rechtssoziologie – Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1972, **N. Luhmann** subliniază că analiza dezvoltării dreptului urmează să fie realizată în corelație cu evoluția societății. Dezvoltarea societății conduce la creșterea complexității legăturilor dintre indivizi. Mecanismul elaborării normelor de drept trebuie să se adapteze creșterii gradului de complexi-

²³⁴ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.

²³⁵ БЛЮДИНА, У.Ф. Op. cit., p. 45.

²³⁶ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.154,155,156, 157.

²³⁷ ЛИТВИНОВА О.А. Особенности социологии Н. Лумана (на примере предметной области права)//Социологические исследования, 2007, № 4, p. 17.

tate al structurii sociale. Sociologia drepturilor fundamentale trebuie să se preocupe, arată N. Luhman, de acele situații care le afectează, astfel cum sunt politicile arbitrare, norme care fac discriminări rasiale sau fundamentate pe alte criterii sau care lezează în mod evident demnitatea umană. Drepturile omului reprezintă un joc complex de filter și limite tehnice care, prin ele însele, nu pot realiza diferențieri sociale, dar atunci când au un substrat istoric și sociologic adecvat acționează ca supape de siguranță împotriva tendințelor expansive ale sistemului politic și pretențiilor sale de a fi vârful societății. Drepturile fundamentale, adaugă Luhmann, nu pot crea medii sociale autonome, structuri comunicaționale cu o sensibilitate proprie, ci sunt numai stavile în fața pericolelor politizării existente în societate.

În viziune sistemică a lui Luhmann, drepturile fundamentale nu sunt apriorice, dar reprezintă o construcție socială, într-o societate care se izbește de integrarea lui Ego și Alter, constând în așteptări de comportament. Nu individul, ci sistemul este decisiv în ceea ce privește drepturile fundamentale, căci nici un individ, nici o organizație nu pot singure să garanteze individualitate, civilizație, bani și putere legitimă.

Drepturile fundamentale reprezintă o instituție socială globală, având la bază dinamica sistemelor și diferențierea socială.

Drepturile fundamentale sunt condiții prealabile ale socializării, ale unei adecvate și operative participări la viața socială.

Libertatea și demnitatea sunt condiții – prima externă, cea de-a doua internă – care fac posibilă acțiunea persoanei în cadrul procesului de comunicare. Drepturile fundamentale sunt indispensabile pentru dinamica sistemului social.²³⁸

În vederea precizării unghiului de vedere al sociologiei drepturilor omului în tratarea subiectelor enunțate mai sus (și a multor altele) invocăm punctul de vedere conform căruia sistemul dreptului este perceput ca fiind cadrul de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte, și între drept și alte sisteme, pe de altă parte.²³⁹

Chiar dacă studiile comparative sunt de o importanță deosebită în sociologia drepturilor omului, iar problemele multiple și complexe legate de existența umană sunt concepute atât pe plan intern, cât și pe plan internațional, ramura sociologică în discuție are, preponderent, un colorit național, deoarece problemele ce țin de drepturile omului sunt „parte integrantă a fenomenelor și evoluțiilor vieții politice, economice, sociale și culturale ale fiecărei țări, iar problema realizării lor nu se poate pune decât într-un context istoric, național, social și politici. Situația se prezintă diferit de la țară la țară și este în continuă evoluție, depinzând de împrejurimile istorice naționale și de direcția pe care o urmează procesul de dezvoltare în fiecare țară”²⁴⁰

Este de reținut faptul că drepturile sunt o premiză, dar și o consecință a responsabilității noastre. Așa după cum remarcă Adrian Vasile Cornescu, ele sunt complementare, nepunând vorba de drept, fără a face apel la reversul său, obligația. De aceea educația trebuie începută de la recunoașterea acestei dualități în care ne manifestăm ca ființe umane, cu drepturi, dar și cu obligații²⁴¹.

Drepturile omului reprezintă un fapt social, un aspect al realității existente, de aceea ele pot fi înțelese numai dacă pornim de la acest tip de educație, de la premisa că „există o vul-

²³⁸ IBIDEM, p. 163, 164, 165, 166.

²³⁹ POPESCU, S. Op. cit., p. 87-88.

²⁴⁰ DIACONU, Ion. Drepturile omului. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1993, p. 4.

²⁴¹ CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria științe juridice, Nr. 3, 2011, p. 82.

nerabilitate a omului în viața socială, generată de insecuritatea condițiilor în care trăiește, a arbitrarului puterii, a subiectivismului legiuitorului, de aceea trebuie protejat și educat spre a se autoapăra pentru a nu deveni victima unor abuzuri și încălcări ale drepturilor sale”²⁴²

Din perspectivă educațională, drepturile omului nu înseamnă doar cunoștințe, ci și formarea unor atitudini²⁴³, care transformă un comportament într-un proces de construcție și reconstrucție. Obiectivul nu este deloc ușor pentru că se intră într-un domeniu în care tradiția joacă un rol important. Mentalitatea nu s-a modificat, de aceea e greu de aplicat adecvat legea, de schimbat o structură instituțională, funcționalitatea unei instituții sociale, ale valori ale culturii tradiționale, dar și mai greu de modificat principii și norme de viață socială, mentalitățile, stereotipurile și prejudecățile²⁴⁴.

Sociologia drepturilor omului, subramură a sociologiei dreptului, deocamdată, nu dispune de teorii și paradigme coerente, cum este cazul altor ramuri sociologice.

În ceea ce urmează vom încerca să precizăm conceptul „drepturile omului”, care pot fi operaționalizat și, în baza căruia, ne vom strădui să estimăm, per ansamblu, gradul de respectare al drepturilor omului în societatea din Republica Moldova.

Conceptul „drepturile omului” este tratat diferit în literatura de specialitate. Savantul rus Сунгуров А.Ю. a identificat următoarele cinci semnificații ale acestei sintagme:

- a. drepturile omului în calitate de sinonim al noțiunii de libertate;
- b. drepturile omului ca reflectare a demnității personalității;
- c. drepturile omului în calitate de tendință de a dispune de anumite premise și posibilități;
- d. drepturile omului în calitate de caracteristică a relației „om-stat”;
- e. drepturile omului în calitate de instrument de limitare a puterii²⁴⁵.

În urma analizei efectuate, autorul citat a formulat o definiție / descriere integralistă a acestui concept: „Права человека – это понятие, тесно связанное с понятием свободы, понятие, отражающее как само достоинство человеческой личности, так и притязание на обладание конкретными возможностями, позволяющими сделать жизнь этой личности действительно достойной. Права человека являются одновременно и характеристикой отношений „человек-общество”, и инструментом ограничения власти правительства (государства) над человеком”²⁴⁶.

În contextual acestei abordări, este firească acceptarea viziunii integraliste asupra sistemului Drepturile Omului, formulate de **P. Sorokin, care propunea să estimăm sistemul din prisma următorilor trei clase de indicatori:**

- a) valorile și normele, datorită cărora și pentru care funcționează sistemul respectiv;
- b) caracteristicile activității prin intermediul căreia aceste norme se realizează, dar și a activității interzise de către acestea;
- c) mediul material, necesar pentru realizarea acestei activități²⁴⁷.

²⁴² VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>

²⁴³ CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria științe juridice, Nr.3, 2011, p. 82.

²⁴⁴ VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>

²⁴⁵ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полич, Политическое исследование, №6, 2010, p. 91.

²⁴⁶ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010, p. 91.

²⁴⁷ СОРОКИН, П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., p. 377.

În conformitate cu acest principiu metodologic, autorul nominalizat concretizează conceptul de „democrație” prin intermediul democrației politice, democrației economice și democrației socio-culturale. **Indicatorii gradului de democratizare a fiecărei sfere sus-menționate nu se reduce la declarații, dar la crearea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului.** Altfel spus, **gradul de respectarea a drepturilor omului reprezintă indicatorul democratizării societății.** (sublinierea ne aparține – Gh. N).

În corelație cu abordarea supra, reliefăm și următorul principiu metodologic în cercetarea drepturilor omului: o dată ce drepturile omului reprezintă un complex de noțiuni ce caracterizează dezvoltarea omului în calitate de ființă socială²⁴⁸, dar și sistemul drepturilor și garanțiilor economice, sociale, politice și juridice, orientate spre asigurarea activității omului²⁴⁹, în procesul analizei sociologice urmează să determinăm gradul de satisfacere a nevoilor omului în calitate de homo sapiens într-un domeniu sau altul al sistemului societal²⁵⁰.

Homo sapiens are trei clase de necesități: materiale (alimentare, îmbrăcăminte, adăpost, continuitatea speciei, securitate), sociale (participarea la viața obștească prin intermediul diverselor forme), spirituale (de cunoaștere, estetice). Gradul de satisfacere a acestor nevoi constituie indicatori ai dezvoltării democrației economice, politice și socio-culturale).

Într-o formă sau alta acest drepturi au fost consfințite în dreptul cutumiar, în legislația popoarele, iar începând cu sec. al XVIII și în acte constituționale. În sec. al XX-lea, nevoile graduale ale individului, reflectate în drepturile omului, și-au găsit reflectare într-o serie de documente ale ONU. În 1948, Declarația Universală a Drepturilor Omului a stabilit direcțiile principale ale dezvoltării comunității mondiale, iar mai târziu a fost concretizată prin pacte, convenții.

Este de remarcat că în pofida faptului că în documentele internaționale și în Constituție sunt enumerați indicatorii în baza cărora poate fi construit un sistem pentru determinarea gradului de realizare a drepturilor omului, în literatura științifică și în activitatea practică este evidentă tendința de ignorare a abordării multiaspectuale a acestui domeniu și de preamărire a rolului unor drepturi politice²⁵¹.

Indicatorii sus-menționați permit atât realizarea studiilor comparative (fără a lua în considerare sistemele sociale corespunzătoare), cât și abordări concret-istorice, în funcție de diversitatea etnico-culturală a lumii.

În vederea precizării unghiului de vedere al sociologiei drepturilor omului în tratarea subiectelor enunțate mai sus (și a multor altora) invocăm punctul de vedere conform căruia sistemul dreptului este perceput ca fiind cadrul de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte, și între drept și alte sisteme, pe de altă parte²⁵².

Metodele și tehnicile sociologice validate în timp nu ridică întrebări: important este să le aplicăm foarte atent și nu în mod mecanicist.

Este actuală problema determinării limitelor domeniului de cercetare în sociologiei drepturilor omului. Experiența conferințelor internaționale demonstrează faptul că atunci când se anunță tema conferințelor în domeniu, fiecare cercetător își adaptează tema de cercetare temei anunțate: în consecință, se creează un tablou eclectic din cercetări ale sărăciei, dezvoltarea businessului mic, asistenței medicale și a multor altor domenii. Chiar dacă

²⁴⁸ СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., 1998, p. 254.

²⁴⁹ СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998, с. 254.

²⁵⁰ ШИТИКАЛОВА, Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p. 96.

²⁵¹ ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p. 95.

²⁵² POPESCU, S. op. cit. p. 87-88.

toate subiectele invocate au tangență cu tematica vastă a drepturilor omului, rămâne neclarificat principiul de departajare a cercetărilor sociologice a drepturilor omului și celelalte domenii de investigație²⁵³.

În opinia sociologului rus Белоусова М.П.²⁵⁴, în sociologia drepturilor omului urmează a fi cercetate nu numai componentele sistemului drepturilor omului, dar și unele dimensiuni strâns corelate de acestea: egalitatea, libertate, echitatea, demnitatea umană ș.a., adică implementarea acelor valori care au stat la baza concepției cu privire la drepturile omului.

Evidențiem unele dificultăți în realizarea cercetărilor privind respectarea drepturilor omului.

Una din aceste dificultăți ține etica cercetărilor sociologice în acest domeniu: efectuarea cercetărilor de teren reprezintă un moment destul de sensibil: în cazul în care specialiștii constată încălcări ale drepturilor omului, atunci direct sau indirect aceștia pun la îndoială legitimitatea politică a independenței statului. Constatările de acest gen, în opinia specialiștilor din Federația Rusă²⁵⁵ pun în pericol nu numai securitatea savanților, dar și a colaboratorilor simpli care participă la cercetare.

Riscurile invocate pot crea îndoieli în ceea ce privește obiectivitatea cercetărilor efectuate, independența științei.

Există și alte îndoieli în ceea ce privește studierea drepturilor omului din perspectivă sociologică:

a) Filosofi discută intens izvoarele drepturilor omului – Dumnezeu, natura sau rațiunea? O serie de teorii sociale tratează drepturile omului ca o utopie, construcție, credință. O atare abordare filosofică și teoretică împiedică cercetările sociologice în acest domeniu (Însă drepturile omului nu sunt doar o idee, ci o realitate socială: cadru legislativ, instituții, experiențe, primele cercetări, discursul oficial etc.);

b) Al doilea factor care alimentează scepticismul ține de străduința de a rămâne pe terenul obiectivismului științific și de eschivarea de la teme influențate de valori/morală. Însă dimensiunea valorică nu poate fi ignorată. În cazul în care se renunță la dimensiunea valorică ar trebui să se renunțe la cercetarea aspectelor gender, sexualității, națiunilor etc., subiecte devenite clasice în cercetările sociologice.

c) Al treilea factor ține de scepticismul sociologilor (din Federația Rusă), care consideră că problematica drepturilor omului reprezintă un subiect al manipulațiilor politice, ce trebuie cercetat de politologi. Dar acest punct de vedere este depășit, după cum afirmă specialiștii, prin formularea unei singure întrebări: „Ce înseamnă pentru DVS. „drepturile omului?” respondentul va răspunde așa cum înțelege această sintagmă. Răspunsul respondentului nu va fi nici declarație politică și nici textul unui act normativ, dar sesizarea și interpretarea proprie²⁵⁶.

În baza punctelor de vedere elucidate supra, formulăm următoarea definiție a sociologiei drepturilor omului: Această ramură a științei sociologice studiază raporturile dintre sistemul drepturilor omului și celelalte subsisteme sociale din perspectiva corelațiilor din-

²⁵³ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

²⁵⁴ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

²⁵⁵ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

²⁵⁶ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

tre diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile de natură economică, politică, juridică etc., în vederea stabilirii gradului de eficiență a normelor și instrumentelor juridice de protecție a drepturilor omului, elaborării indicilor de respectare și încălcare a drepturilor omului și argumentării științifice a proiectelor de intervenție socială orientate spre îmbunătățirea situației în domeniu.

Direcțiile și temele principale de cercareale sociologiei drepturilor omului sunt următoarele:

- conexiunea dintre evoluția sistemului drepturilor omului și dinamismul vieții sociale (atât pe plan internațional, cât și pe plan național, preponderent din perspectivă macrosocială);
- problemele generale ale fundamentului drepturilor omului și ale funcțiilor pe care le au în societate.
- raporturile dintre caracterul universal al drepturilor omului și specificul cultural-național al contextului social ce influențează gradul de respectare a drepturilor legal recunoscute ale omului;
- epistemologia sociologiei drepturilor omului;
- particularității metodologiei sociologiei drepturilor omului;
- corelația între diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile legate de natura specifică a sistemelor economic, politic, juridic etc. din Republica Moldova;
- elaborarea indicilor de respectare și de încălcare a drepturilor omului, în raport cu variabilele amintite, din perspectiva realităților societății moldovenești;
- relațiile dintre drepturile omului;
- cazurile concrete de încălcare a drepturilor omului;
- cultura drepturilor omului;
- fenomenul educației pentru drepturile omului;
- rolul sectorului asociativ în creșterea gradului de respectare a drepturilor omului;
- opinia publică despre drepturile omului;
- instituționalizarea sociologiei drepturilor omului etc.

În ceea ce privește legăturile sociologiei drepturilor omului cu alte științe evidente, în primul rând, legătura strânsă cu politologia. În cadrul acestei științe se studiază procesul instituționalizării politice a drepturilor omului la nivel internațional și național, politicile statelor în domeniul drepturilor omului, greutățile și contradicțiile implementării sistemului drepturilor omului în viața reală etc.²⁵⁷

Cercetarea sociologică a drepturilor omului este influențată de știința politologică. Unul din cei mai importanți autori din această perspectivă este Todd Landmann. Lucrarea acestuia «Protecting Human Rights: A Comparative Study» este dedicată descrierii mai multor cercetări globale ce țin de activitatea organizațiilor internaționale în vederea protecției drepturilor omului. Dar, în pofida multiplelor date empirice, lucrarea nominalizată prezintă un interes mai mare pentru politologi decât pentru sociologi²⁵⁸

În lucrarea «Studying Human Rights» autorul pretinde că a fundamentat reperatele sociologice ale studierii drepturilor omului, formulând în acest scop unele idei interesante. Însă datele empirice sunt luate din lucrări mai vechi, în cadrul cărora erau prezentate în calitate de rezultate ale cercetărilor sociologice.

²⁵⁷ A se vedea mai pe larg: СУНГУРОВ, А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политические исследования, №6, 2010, р. 90-105.

²⁵⁸ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

Remarcăm și legătura strânsă dintre sociologia drepturilor omului și sociologia educației. Această sudură este produsă, în special, de compartimentul „Educație pentru drepturile omului”, care în opinia noastră, poate fi considerat punctual de legătură dintre cele două entități, iar problema delimitării horatului fiind extreme de dificilă.

În cea ce privește statutul sociologiei drepturilor omului, menționăm că în ultimii ani, comunitatea sociologilor americani se străduie să instituționalizeze sociologia drepturilor omului. Anume în ultimii ani au fost publicate o serie de lucrări ce pretind a sistematiza experiența achiziționată în domeniu, insistând, concomitent asupra dreptului acestui domeniu de cercetare de a fi recunoscut în calitate de ramură distinctă a sociologiei: «Studying Human Rights» (ed. by Todd Landmann. N. Y., 2006); «Rights: Sociological Perspectives» (ed. by Lydia Morris. N. Y., 2006); «Judith Blau and Alberto Moncada, Human Rights: Beyond the Liberal Vision» (Rowman & Littlefield, 2005). Особое место принадлежит работе «Public Sociologies Reader» (ed. by Judith Blau and Keri Iyall-Smith. Rowman & Littlefield, 2006).

Un rol activi în instituționalizarea sociologiei drepturilor omului revine organizației «Sociology without Borders». Anume această organizație profesionistă exercită rolul principal în procesul afirmării grupului tematic «Human Rights and Global Justice» din cadrul Asociației Internaționale a sociologilor și secției privind drepturile omului din cadrul Asociației sociologilor americani²⁵⁹.

În ceea ce privește funcțiile sociologiei drepturilor omului, subscriem, prin extrapolare, punctului de vedere conform căruia cercetarea sociologică se poate desfășura fie la nivelul unităților sociale de mici dimensiuni (microsociologie), fie la nivelul întregii societăți (macrosociologie). Indiferent însă de nivelul la care se desfășoară cercetarea sociologică, sunt aceleași²⁶⁰:

- 1. Funcția expositivă**, de descriere, de prezentare a faptelor și proceselor sociale;
- 2. Funcția explicativă**, de precizare a relațiilor de determinare sau de covarianță între diferitele aspecte ale vieții sociale;
- 3. Funcția practic-aplicativă**, de suport științific pentru intervenția și modelarea socială;
- 4. Funcția critică**, de semnalare a dificultăților și contradicțiilor vieții sociale, a disfuncționalităților din evoluția proceselor sociale; de asemenea, este vorba de un demers autoreflexiv menit să îndepărteze distorsiunile datorate subiectivității cercetătorilor.

În contextul funcției practic-aplicative, invocăm punctul de vedere al sociologului american Max Burawoy²⁶¹, care insistă asupra transformării sociologiei drepturilor omului într-o sociologie publică²⁶². Argumentul-cheie în favoarea acestei orientări este următorul:

²⁵⁹ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

²⁶⁰ LUPȘA, ELENA Sociologie: manual pentru ciclul superior al liceului: clasa a XI-a: toate filielele, profilurile și specializările Elena Lupșa, Victor Bratu Deva Editura Corvin 2006, p.7, a <https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20XI-a/Sociologie/Corvin/A316.pdf>

²⁶¹ Burawoy M. Public sociology for human rights // Blau J., Iyall-Smith K. (eds.) Public sociologies reader. New York: Rowman and Littlefield, 2006, <http://www.old.jourssa.ru/2007/4/1bBuravoy.pdf>, БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека // Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4, p.32.

²⁶² Sociologia publică reprezintă o abordare care încearcă să scoată sociologia din spațiul academic și să includă în cadrul acesteia auditoriul larg/publicul larg. Sociologia sferei publice reprezintă un stil, o metodă de expunere și o formă a activității intelectuale opusă sociologiei profesionale, academice. Max Burawoy și alți adepți ai conceptului de sociologie a sferei publice se străduie să impingă dezvoltarea sociologiei în direcția implicării acesteia în sfera publică și sfera vieții politice prin intermediul subiectelor care sunt strâns legate de activitatea civică, politică, de activitatea insti-

sociologia drepturilor omului trebuie să utilizeze în calitate de prim-principiu cercetarea contextului instituțional al drepturilor omului. În lumea capitalistă există trei tipuri de instituții: economia de piață, statul liberal și societatea civilă. Fiecare instituție deține drepturile corespunzătoare: economia de piață solicită dreptul de proprietate, libertatea vânzării-cumpărării și a schimbului de mărfuri; statul democrației liberale garantează dreptul la vot, egalitatea în fața legilor, libertatea cuvântului. Dimpotrivă, organizarea colectivă a societății apără dreptul omului la existență atât împotriva relațiilor pieței de consum, cât și împotriva cruzimii statului. Dacă primele două instituții se referă la sfera economică și la sfera politică, atunci ultima instituție se atribuie sociologiei și disciplinelor înrudite cu aceasta: antropologiei și geografiei sociale. Pe scurt, drepturile omului vor fi protejate social în cazul în care vor deveni parte componentă a sociologiei publice²⁶³.

Înainte de a ne referi la dimensiune empirică propriu-zisă, evidențiem unele realități macrosociale, care condiționează realitatea efectivă în domeniul în dezbateri.

Republica Moldova a fost consecventă în tratarea și reglementarea juridică a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului²⁶⁴. Printre cele mai concludente argumente în acest sens sunt următoarele:

1) Declarația de Independență a Republicii Moldova prin care s-a garantat exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale cetățenilor Republicii Moldova;

2) Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 29 august aceluiași an. Întreaga palitră atât a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului, cât și principiile de asigurare a lor și-au găsit reglementarea în art. 15-59, Titlul II din Constituția sub titlul enunțat. Pe lângă aceasta a fost instituționalizată o nouă instituție – Curtea Constituțională – unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova, investită și cu funcția de garant al responsabilității statului față de cetățean (art.134 alin.(3) din Constituție). Prevederile constituționale au fost dezvoltate în Legea cu privire la Curtea Constituțională²⁶⁵. Urmând cursul european de asigurare a respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, Parlamentul Republicii Moldova ratifică Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.1950²⁶⁶. Pe această cale cetățenii Republicii Moldova au dobândit un nou instrument regional de asigurare a protecției drepturilor și libertăților fundamentale, cu accesul liber la Curtea Europeană a Drepturilor Omului²⁶⁷.

Tot în scopul asigurării și protecției a drepturilor omului a fost instituționalizată o nouă entitate – Avocatul Poporului (inițial avocatul parlamentului), instituție care din 2018 a fost ridicată la nivelul constituțional²⁶⁸, iar mai recent, - Consiliul național pentru drepturile omu-

tuțiilor societății civile. În acest caz, se consideră că sociologia va intra într-o nouă fază de dezvoltare, grație utilizării metodelor empirice și a ideilor teoretice apărute în procesul dezbaterilor pe marginea proceselor care derulează în prezent în societate și care vor fi implementate în viitor.

²⁶³ БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека//Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4, p. 32.

²⁶⁴ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

²⁶⁵ LEGEA cu privire la Curtea Constituțională nr.317-XIII din 13.12.1994. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr. 8 din 07.02.95 art. 86).

²⁶⁶ RATIFICATĂ prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24.07.97 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, vol. 1, p. 341).

²⁶⁷ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

²⁶⁸ LEGEA cu privire la avocații parlamentari, nr.1349-XIII din 17 octombrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.82-83 din 11 decembrie 1997, art. 31.

lui, care este un organ consultativ al Guvernului, instituit în scopul monitorizării modului de implementare a politicii statului în domeniul drepturilor omului, precum și a tratatelor internaționale din domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte²⁶⁹.

În scopul asigurării respectării dreptului de a nu fi supus discriminării a fost adoptată Legea nr. 121/2012 cu privire la asigurarea egalității²⁷⁰. Potrivit acesteia, lista criteriilor de nediscriminare este una indicativă și nu limitativă, ceea ce face posibilă acoperirea tuturor motivelor de discriminare. În baza acestei legi a fost creat Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (în continuare – Consiliul pentru Egalitate) – organ colegial, instituit în scopul asigurării protecției împotriva discriminării și asigurării egalității tuturor persoanelor care se consideră a fi victime ale discriminării²⁷¹.

În general, cadrul legal din țară corespunde exigențelor drepturilor omului stabilite la nivel internațional²⁷².

În același timp, reflectând asupra sistemului juridic național, a activității diverșilor actori politici și juridici, specialiștii autohtoni²⁷³ constată că asistăm la o mare diversitate de inițiative legislative, dominate de limbajul juridic specializat, inaccesibile necunosătorului materiei juridice, creând spațiu de interpretare și dezbateri controversate dintre reprezentanții diverselor autorități, producând inflație legislativă²⁷⁴, dar și „legi ilegale”. Ultimul concept trebuie înțeles în felul următor: „Drepturile și libertățile fundamentale ale omului alcătuiesc dreptul natural, care este produsul societății, legile sânt produsul statului. Legile trebuie să corespundă dreptului. Nu fiecare lege a statului, din păcate, este și drept. Dacă ele nu reflectă legitățile progresului social, ele nu pot fi considerate legi drepte. Legislativul trebuie să adopte legi în conformitate cu spiritul dreptului, numai așa dreptul își poate onora scopul și funcțiile lui în societate. Este o cerință și pentru toate autoritățile publice, structurile statale ce emit acte cu caracter normativ”²⁷⁵.

Nici sistemul judecătoresc, în care ar trebui să avem judecători independenți, imparțiali și inamovibili²⁷⁶, potrivit legii să aibă autoritate, ca atare nu se mai bucură de autoritate, justiția fiind identificată cu corupția, lipsă de integritate, angajare politică, servilism, încălcarea a legii etc.²⁷⁷.

²⁶⁹ Hotărârea Guvernului Nr.65 din 11.02.2019 cu privire la Consiliul național pentru drepturile omului. În: Monitorul Oficial Nr. 49-59 din 15.02.2019

²⁷⁰ MONITOTUL Oficial nr. 103 din 29.05.2012.

²⁷¹ PLANUL NAȚIONAL DE ACȚIUNI în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf

²⁷² PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p. 7, md.one.un.org > unct > docs

²⁷³ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>

²⁷⁴ A se vedea în acest sens: CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: *Filosofia și perspectiva umană. Materialele conferinței științifice*. Chișinău: Biotehdesign, 2016, p.25-37.

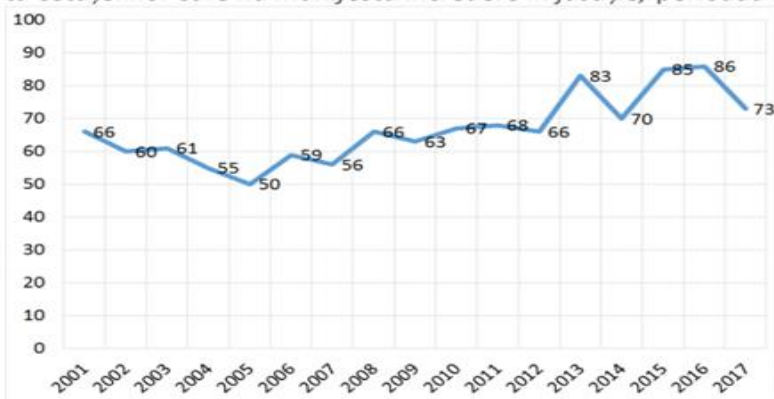
²⁷⁵ COTOROBAI, M. Realizarea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului în RM. În: *Materialele conferinței științifico-practice „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”*. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p. 24, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf, accesat în data de 14.06.2020

²⁷⁶ Constituția Republicii Moldova, art.116 alin. (1)

²⁷⁷ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>

Or, „În asigurarea drepturilor omului și a triumfului democrației un rol important aparține judecătorului, care nu ar trebui să fie subordonat nimănui, nici parlamentului, nici partidului de guvernământ, nici liderilor politici, să nu fie coruptibili, punând interesele lor patrimoniale mai presus de democrație și demnitatea umană. Anume atașamentul judecătorilor față de valorile fundamentale ale societății a generat în Anglia, SUA o încredere masivă față de puterea judecătorească și a contribuit la menținerea democrației. ... Un element component important al justiției este subiectul care realizează justiția, deci, magistratul. Încrederea în justiție înseamnă mai întâi, încrederea în magistrat, în spiritul său de dreptate și în personalitatea integră a magistratului”²⁷⁸. Realitatea din Republica Moldova, de-a lungul anilor, a fost următoarea²⁷⁹:

Cota cetățenilor care nu manifestă încredere în justiție, perioada 2001-2017,

Sistemul judecătorec nu a devenit încă un garant al echității sociale. În perioada 2011-2016, în Republica Moldova a fost implementată Strategia de reformă a sectorului justiției, al cărei obiectiv a fost edificarea „unui sistem de justiție accesibil, eficient, independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate, care să corespundă standardelor europene, să asigure supremația legii și respectarea drepturilor omului.

În consecință, calitatea actului de justiție în Republica Moldova nu mai avea (2019) nici o calitate²⁸⁰.

În ceea ce privește conceptul de *calitate a actului de justiție*, prof. univ., dr. hab. A. Negru menționează că aceasta „trebuie privită drept categorie mai complexă în coraport cu calitatea actului de justiție. Calitatea justiției este apreciată prin termenul de justiție consolidată, privită într-un proces dinamic perpetuu...”²⁸¹. În sprijinul acestei idei, invocăm datele estimării Băncii Mondiale privind supremația legii în Republica Moldova²⁸²:

²⁷⁸ ARAMĂ, E. Interpretarea juridică: de la elemente juridice și politice la bun simț. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019,p.42, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf, accesat în data de 14.06.2020.

²⁷⁹ NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf), accesat în data de 14.06.2020

²⁸⁰CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>

²⁸¹ NEGRU, A. Importanța activismului juridic profesional pentru justiția națională. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile socie-

Nici Procuratura, care conform art. 124 alin (1) al Constituției reprezintă interesele generale ale societății și apără ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor, conduce și exercită urmărirea penală, reprezintă învinuirea în instanțele judecătorești în condițiile legii, nu a fost la înălțimea exigențelor: în Declarația făcută publică pe pagina Uniunii Avocaților din Moldova, Emanoil Ploșnița, președintele Uniunii Avocaților, în 2019, prin care critică activitatea procuraturii. Acesta anunță că având ca temeii „Declarația Parlamentului Republicii Moldova din data de 08.06.2019 privind Declarația Statului Capturat, instituțiile căruiu nu mai lucrează în interesul cetățeanului și evaluând activitatea Procuraturii din ultimii ani”, scoate în evidență mai multe probleme controversate cu referire la activitatea acestei instituții, abuzuri și încălcări: „încălcarea drepturilor omului privind accesul liber la justiție, dreptul la un proces echitabil, dreptul la libertate, dreptul la apărare, dreptul la viața privată, contradictorialitatea procesului penal, egalitatea armelor etc... Procuratura Generală a fost parte la schemele de preluare a afacerilor, implicată în contrabanda cu țigări, anabolizante, alcool etilic și chihlimbar, a comis abuzuri în privința avocaților și judecătorilor...”²⁸³.

În cea ce privește activitate Curții Constituționale, care are misiunea importantă de a fi garant al respectării prevederilor Legii supreme, remarcăm următoarele: Conform Constituției Republicii Moldova, art.134 alin. (1) Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova; alin. (2) Curtea Constituțională este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției; alin. (3) Curtea Constituțională garantează supremația Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească și garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

Chiar dacă este recunoscut că Curtea Constituțională, ar trebui să fie singura autoritate independentă de orice altă autoritate, care se supune numai Constituției, totuși și în acest caz cetățenii au asistat la decizii contra dictaturii, ce au fost criticate și spațiul public, fiind catalogate ca fiind politice²⁸⁴.

Raportându-ne la realitatea contemporană, trebuie să recunoaștem că în societatea noastră nivelul de cultură a drepturilor omului este destul de scăzut, atât în ceea ce privește simplii cetățeni, cât și funcționarii publici, realitate ce se exprimă prin încălcarea flagrantă

tății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p. 49, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf

²⁸² NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf)

²⁸³ DECLARAȚIA președintelui Uniunii Avocaților din Republica Moldova: <http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=1995&l=ro>, accesat în data de 14.06.2020

²⁸⁴ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatică-a-dreptului.html>

și în masă a drepturilor și libertăților membrilor societății. De aceea, clarificarea factorilor care stagnează dezvoltarea acesteia, elaborarea direcțiilor și a formelor de activitate în vederea formării acesteia sunt deosebit de importante din punctul de vedere al standardelor juridice internaționale și al reglementării juridico-constituționale²⁸⁵.

Abordarea factorilor frenatori ai culturii drepturilor omului din perspectiva realității din Federația Rusă, a condus cercetătoarei E.M. Pavlenko²⁸⁶, la următoarea listare a acestora:

- a) diminuarea rolului dreptului și nivelul scăzut al conștiinței juridice a cetățenilor;
- b) lipsa unei ordini de drept stabile, a unor garanții sigure pentru drepturile omului;
- c) samavolnicia și coruperea funcționarilor publici și, în consecință, nihilismul juridic,
- d) neîncrederea oamenilor în drept, în lege, în actul de justiție ca modalități de protecție a drepturilor și intereselor persoanelor.

În opinia cercetătorului autohton Gh. Costachi, majoritatea factorilor enunțați de către cercetătoare fac dificilă dezvoltarea culturii drepturilor omului și în societatea noastră²⁸⁷.

În ceea ce privește estimarea empirică a gradului de respectare a drepturilor omului este de reținut că aceasta r poate fi făcută prin diferite modalități. De regulă, se folosesc indicatori ce țin de drepturile omului. Indicatorii pot fi obiectivi sau subiectivi, orientați pe proces sau pe rezultat. Pentru a măsura gradul de respectare a drepturilor omului este folosit un set de indicatori de niveluri diferite, fiecare având laturi puternice și mai puțin puternice. Percepțiile titularilor de drepturi asupra gradului de realizare a propriilor drepturi generează indicatori subiectivi, care, corelați cu indicatori obiectivi, pot oferi o imagine clară a situației actuale, dar și potențiale căi de îmbunătățire a acesteia²⁸⁸. Relevăm faptul că, de rând cu alte tehnici de cercetare, au fost realizate și 14 interviuri în profunzime cu specialiști în domeniul drepturilor omului.

Una din constatările îngrijorătoare ale studiului la care ne-am referit este că percepția populației privind nivelul de respectare a drepturilor omului este preponderent în scădere. Aproximativ 68% din respondenți consideră că drepturile omului se încalcă sistematic. În topul drepturilor cel mai des încălcate respondenții au menționat dreptul la un proces echitabil, dreptul la protecție socială și dreptul la sănătate. Acest drepturi sunt asigurate într-o măsură și mai mică persoanelor din grupurile subreprezentate, ceea ce are drept efect adâncirea inegalităților sistemice²⁸⁹.

Datele colectate au arătat că 49% din respondenți preferă să nu se adreseze la vreo instituție atunci când se confruntă cu încălcări ale propriilor drepturi sau ale celor din anturajul lor. Dintre cei care se adresează (51%), cei mai mulți vin la Poliție și Primărie, iar o parte mai mică – la Procuratură sau Judecătoria. Ponderea celor care se adresează altor instituții de stat sau mass-mediei, ONG-urilor este foarte scăzută²⁹⁰. Menționăm faptul că activismul este instrumentul prin care drepturile omului prind viață. Într-o societate cu un nivel scăzut de activism, drepturile omului nu sunt revendicate de titularii de drepturi, respectiv nu poate fi vorba despre o societate în dezvoltare.

²⁸⁵ COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, Chișinău, 2014, p. 64.

²⁸⁶ ПАВЛЕНКО, Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10). [электронный ресурс]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n62.aspx>.

²⁸⁷ COSTACHI, Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, p. 198.

²⁸⁸ PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p. 7, md.one.un.org/unct/docs

²⁸⁹ IBIDEM; p. 9.

²⁹⁰ IBIDEM, p. 19.

O altă dimensiune a activismului civic este implicarea în manifestații publice, întruniri și asocieri pentru o anumită cauză. Datele studiului au arătat că o parte foarte mare din populație (68.6%) nu au participat recent la vreo manifestație de apărare a drepturilor omului, iar (11.5%) n-au răspuns la această întrebare. Cel mai des, persoanele au participat la întruniri publice (10.8%) și la semnarea de petiții (6.1%)²⁹¹.

În percepția respondenților, la capitolul încălcarea drepturilor omului, Parlamentul și Guvernul Astfel, circa două treimi din respondenți consideră că aceste instituții încalcă drepturile omului în măsură mare. Totodată, respondenții au așteptări de la Parlament și de la Guvern în ceea ce privește îmbunătățirea situației privind drepturile omului. Alte două instituții care încalcă drepturile omului, sunt Judecătoriile și Poliția (în opinia a peste 62% din respondenți)²⁹².

La fel ca și în 2016, marea majoritate a populației are o atitudine pesimistă privind modul în care sunt protejate drepturile omului în Republica Moldova. Astfel, (17.5%) din respondenți sunt de acord în mare măsură, că activitatea din cadrul sistemului corespunde necesităților oamenilor. Aproximativ același număr de respondenți consideră că activitățile sistemului de protecție a drepturilor omului sunt transparente și clare. (21.3%) consideră că sistemul de protecție a drepturilor omului este eficient.²⁹³

Ca și în 2016, în 2018 populația din Republica Moldova continuă să nu aibă o părere bună despre politicile din domeniul drepturilor omului. Doar (36.6%) consideră că ele sunt mai bune decât cu 10 ani în urmă și (20.6%) consideră că ele ar corespunde în mare măsură standardelor internaționale. De asemenea, politicile actuale în domeniul drepturilor omului nu sunt considerate ca fiind mai bune decât cele ale țărilor din regiune, iar gradul de satisfacție general față de aceste politici este unul mic - doar 20% din respondenți fiind satisfăcuți în mare măsură de ele. O explicație a acestei situații ar fi necunoașterea de către publicul larg a politicilor în domeniul drepturilor omului²⁹⁴.

În opinia experților din Republica Moldova, cauzele principale ale decalajului dintre prevederile și situația efectivă în domeniul drepturilor omului, sunt următoarele:

- Atât Parlamentul cât și Guvernul s-a detașat de obligația de a crea condiții reale și durabile ale locurilor de muncă cu salariul respectiv pentru a crea un trai decent angajaților, cât și a familiilor lor.
- Curtea Constituțională precum și sistemul judecătoresc practic nu contribuie, pe de o parte, ca instituțiile statului să-și realizeze atribuțiile în domeniu iar, pe de altă parte, nici ele nu au devenit un adevărat „centru” de garant al respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.
- Mass-media, practic, în ansamblu nu reflectă situația reală în care se află instituția drepturilor și libertăților fundamentale.
- Toate acestea în ansamblu au generat lipsa de interes din partea cetățenilor, apatia lor față de drepturile și libertățile fundamentale, nesiguranța într-un viitor mai optimist și sigur²⁹⁵. Să invocăm și concluziile experților internaționali referitor la situația în domeniu²⁹⁶:

²⁹¹ IBIDEM, p. 20.

²⁹² IBIDEM; p. 23.

²⁹³ IBIDEM, p. 25.

²⁹⁴ IBIDEM, p. 27.

²⁹⁵ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

²⁹⁶ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

- Republica Moldova își cunoaște și își recunoaște problemele privitoare la respectarea Drepturilor Omului, dar acestea rămân constante și nerezolvate în timp.
- Motivele principale pentru această situație sunt alocarea unor resurse insuficiente, – mentalitățile majorității populației, dar și ale celor implicați în implementarea măsurilor de remediere.
- Majoritatea membrilor societății, deși sunt pesimiști în ceea ce privește respectarea Drepturilor Omului, ei înșiși au o cunoaștere redusă a subiectului și sunt puternic conservatori și intoleranți față de minorități. Nu sunt diferențe semnificative între percepțiile majorității populației și cele ale segmentului de vârstă 15-20 de ani.

Nu mai puțin relevante sunt și studiile comparative internaționale. Analizele comparative internaționale reprezintă un cadru relevant, întrucât prezintă situația din Republica Moldova în context internațional, oferind atât o evaluare absolută (un scor), cât și una relativă (față de situația din alte țări). The Human Freedom Index⁷ (Indexul Libertății Umane) construiește un scor al respectării drepturilor și libertăților fundamentale, pe o scală de la 1 la 10. Ediția din 2019, plasa Republica Moldova pe locul 71 (din 162 de state), cu un scor de 6.93, în creștere cu 6 locuri față poziția din 2016-2017.

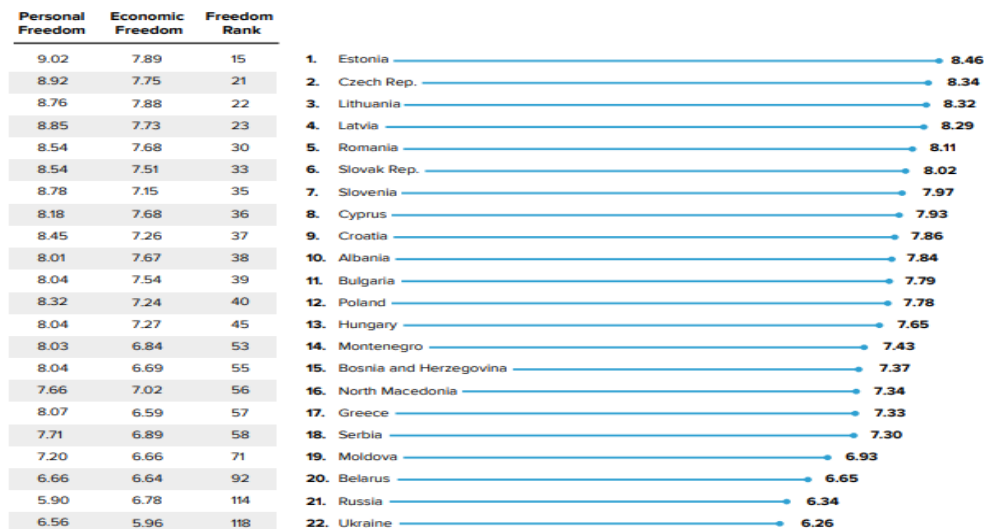
Scorurile tematice care au condus la această poziționare au fost următoarele:

- 7.20 pentru Personal Freedom (gradul de respectare al libertăților civile),
- 6.66 pentru Economic Freedom (gradul de respectare al liberei inițiative economice)²⁹⁷.

Pentru comparație, pe primul loc se afla Noua Zeelandă, cu un scor de 8.88, iar pe ultimele locuri – țări afectate de crize majore, precum Venezuela și Siria, cu scoruri de 3.80 și 3.79, respectiv²⁹⁸.

EASTERN EUROPE

FREEDOM SCORE BY REGIONAL RANKING

În pofida faptului că există anumite îmbunătățiri, situația privind respectarea drepturilor omului, după cum rezultă din informația prezentată supra, rămâne departe de standar-

²⁹⁷ the HUMAN FREEDOM INDEX 2019 <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

²⁹⁸ <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

dele europene și internaționale. Mai mult ca atât, chiar și din perspectivă regională, Republica Moldova depășește doar Belarus, Rusia și Ucraina, unde situația la acest capitol e și mai deplorabilă²⁹⁹:

La întrebarea ce e de făcut? subscriem următoarei afirmații generice formulată de experții naționali: „...**considerăm că se impune cu necesitate schimbarea de paradigmă în drept, schimbare ce urmează a lua în considerare marea diversitate a problemelor sociale și umane, dar și schimbarea tiparelor realităților în care se aplică dreptul, realități cărora până nu demult nu se acorda nici o importanță, dar care acum au devenit indispensabile contemporaneității...**”³⁰⁰. (sublinierea ne aparține – Gh. N)

Realizarea acestui deziderat echivalează cu reconstrucția paradigmatică a dreptului.

Chiar dacă reconstrucția paradigmatică a dreptului nu va oferi soluții punctuale problemelor particulare, va valorifica noi arii de interpretare, punând miza pe simplitate și exactitate. Prin intermediul reconstrucției paradigmatică a dreptului se va asigura:

- depășirea crizei și a controverselor existente;
- definirea problemelor stringente și identificarea modalităților de soluționare a acestora;
- implementarea unei noi metodologii de cunoaștere și de aplicare a dreptului;
- validarea și legitimarea dreptului ș.a.³⁰¹.

Un prim pas în realizare acestor deziderate rezidă în analiza profundă a realității existente printr-un model capabil de a valorifica două axe principale:

- una ontologică, care pornește de la real/faptic și se orientează spre posibil, de la convențional obiectiv la convențional subiectiv;
- alta epistemologică, ce parcurge calea de la concret la abstract, de la particular la universal.

Cel de-al doilea pas, pentru reconstrucția paradigmatică a dreptului, ne indică că este necesară nu doar înțelegere adecvată, corectă, veridică a problemelor majore cu care se confruntă știința și practica juridică, **dar și dorința și voința reprezentărilor profesiilor juridice, a actorilor sociali de a schimba practicile existente** (sublinierea, ne aparține – Gh. N), de a institui colaborări productive dintre practicieni și teoreticieni, dintre specialiști din arii diferite ale cunoașterii, de abordarea sistemică și convergentă a problemelor existențiale.

Cel de-al treilea pas rezidă în acceptarea, recunoașterea necesității reconstrucției paradigmatică a dreptului. Instituirea unei noi paradigme a dreptului trebuie să fie un rezultat al persuasiunii, al convingerii intime a fiecăruia³⁰².

Printre acțiunile primordiale operaționale în aceste împrejurări se impun:

1. Revigorarea activității mijloacelor mass-media în domeniul asigurării respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, activitate ce va stimula instituțiile statale să-și realizeze obligațiile constituționale.

²⁹⁹ <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

³⁰⁰ CIOBANU, Rodica. De la controversă practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>

³⁰¹ CIOBANU, Rodica. De la controversă practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>

³⁰² CIOBANU, Rodica. De la controversă practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>

2. Transformarea ONG-urilor în curea de transmisie dintre societatea civilă și instituțiile statului, contribuind astfel și la eficientizarea activității instituției Avocatul Poporului.

3. Propagarea cât mai larg a oportunitatea cunoașterii, acceptării, implementării și asigurării în practică a drepturilor și libertăților fundamentale garantate pe plan internațional, regional și național de către intelectualitate și doctrinarii din domeniu³⁰³.

Sunt necesare și alte măsuri concrete și eficiente orientate spre consolidarea încrederii cetățenilor în drepturile și libertățile omului, dar accentul urmează să fie pus pe educația pentru Drepturile Omului.

Educația pentru Drepturile Omului trebuie concepută în contextul mai larg al sistemului public de educație, iar rezolvarea problemelor de includ: pregătirea profesorilor și cariera didactică, inclusiv salarizarea; îmbunătățirea conținuturilor educației, în ansamblu; reformarea guvernantei în educație într-un model democratic și participativ; îmbunătățirea infrastructurii și a bazei materiale; precum și îmbunătățirea evaluării și a asigurării calității³⁰⁴.

Sociologia drepturilor omului, de rând cu alte ramuri științifice, poate contribui, prin intermediul cercetărilor teoretice și empirice, la îmbunătățirea situației în domeniu.

BIBLIOGRAFIE:

1. ARAMĂ, E. Interpretarea juridică: de la elemente juridice și politice la bun simț. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf
2. ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf
3. CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>
4. CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele conferinței științifice. Chișinău: Biotehdesign, 2016, p. 25-37.
5. COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr. 5-6, București, 2001.
6. COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, Chișinău, 2014.
7. CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr. 3, 2011, p. 79-88.
8. COTOROBAI, M. Realizarea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului în RM. În: Materialele conferinței științifico-practice „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf
9. DECLARAȚIA președintelui Uniunii Avocaților din Republica Moldova, <http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=1995&l=ro>
10. DIACONU, Ion. Drepturile omului. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1993.

³⁰³ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului). https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

³⁰⁴ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

11. LUPȘA, ELENA Sociologie: manual pentru ciclul superior al liceului: clasa a XI-a: toate filielele, profilurile și specializările Elena Lupșa, Victor Bratu Deva Editura Corvin 2006, p. 7, a <https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20XI-a/Sociologie/Corvin/A316.pdf>
12. NEGRU, A. Importanța activismului juridic profesional pentru justiția națională. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019.
13. NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf)
14. PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018. md.one.un.org › unct › docs;
15. PLANUL NAȚIONAL DE ACȚIUNI în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf
16. POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. – București, Editura Lumina lex, 2001, p. 147-165;
17. VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>
18. VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web
19. БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>
20. БЛЮДИНА, У.Ф. Л.И. Петражицкий и полтская школа социологии права//Социологические исследования, 2004, №9.
21. БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека//Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4.
22. ПАВЛЕНКО, Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10).
23. СОРОКИН, П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., 1994.
24. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., 1998.
25. СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998.
26. СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010.
27. ШИТИКАЛОВА, Г.С. Предмет исследования: права человека// Социологические исследования, №12, 1999.
28. the HUMAN FREEDOM INDEX 2019 <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

CZU 378.147.31

PROGRAMUL INTERNAȚIONAL „CULTURA MEMORIEI ȘI PATRIMONIUL CULTURAL PENTRU TÂNĂRA GENERAȚIE. SCHIMB DE EXPERIENȚĂ ȘI BUNE PRACTICI ÎNTRE LITUANIA, MOLDOVA ȘI ROMÂNIA”

Virgiliu BÎRLĂDEANU, *dr., conf. univ.,
Institutul de Istorie MECC*

Ludmila D. COJOCARU, *dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

În perioada 23-30 august 2019, și-a desfășurat activitatea Școala Internațională de Vară „Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație. Schimb de experiență și bune practici între Lituania, Moldova și România”, care a întrunit studenți de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Alec Russo” din Bălți, liceeni din Lituania, învingători ai concursului național de cercetare a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist.

Inaugurarea Școlii de vară a avut loc la Muzeul de Istorie și Etnografie din Soroca, în prezența audienților școlii de vară, dar și a liceenilor, profesorilor de istorie din raionul Soroca și a reprezentanților mass media. Ministrul-consilier al Ambasadei Republicii Lituania, Andrej Didenko, în cuvântul de salut adresat audienților cursurilor Școlii de vară, a vorbit despre semnificațiile aniversare ale datei de 23 august, făcând referință la semnarea pactului Ribbentrop-Molotov și la consecințele acestui act în istoria Europei. Diplomatul lituanian a consemnat aniversarea „Lanțului Baltic” din 23 august 1989, când circa două milioane de oameni și-au dat mâinile, formând un lanț de peste 600 km de-a lungul celor trei republici baltice – Lituania, Letonia și Estonia, pentru a atrage atenția întregii lumi asupra consecințelor dramatice ale pactului Ribbentrop-Molotov, dar și asupra aspirațiilor de independență ale celor trei popoare aflate sub ocupația sovietică. În continuare, în cadrul ședinței de deschidere au fost proiectate secvențe din documentarul „The Baltic Way”, iar în discuțiile cu participanții Școlii de vară a fost exprimată opinia despre semnificația și intensitatea emoțională a evenimentului, cunoscută de basarabeni în timpul Marii Adunări Naționale și a Podurilor de Flori din perioada anilor 1989-1991. În finalul ședinței, a avut loc vernisarea expoziției foto-documentare „Rusaliile negre. Deportarea în Bărăgan” a Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighet, România, urmată de donație de carte cu tematica memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. Activitățile primei zile a Școlii de vară au continuat în incinta Cetății Soroca cu prelegerea vice-directorului Muzeului de Istorie și Etnografie din Soroca, Victor Butnaru, cu referire la istoria cetății din timpurile domniei lui Ștefan cel Mare, când râul Nistru constituia spațiul de hotar dintre Țara Moldovei și Marele Ducat al Lituaniei.

În următoarele două zile, 24-25 august, Școala de vară și-a continuat lucrările în cadrul Centrului Național de Studii „Mihai Eminescu” din Ipotești, jud. Botoșani, România. Colaboratorii Memorialului i-au antrenat pe participanții la Școala de vară în atmosfera și proiectele de valorificare a patrimoniului literar al marelui poet român Mihai Eminescu. Aceste activități au fost subiectul prelegerii „Proiecte culturale și activitatea muzeistică a Memorialului Ipotești”, ținută de directorul Memorialului Ipotești, dr. Ala Sainenco, iar programul cultural a implicat vizitarea mănăstirilor Coșula și Zosim din jud. Botoșani; vizitele de studiu au continuat și pe parcursul călătoriei spre Memorialul Sighet, astfel fiind vizitate mănăstirile înscrise în Lista monumentelor istorice din România – Putna, Sucevița, Moldovița, Voroneț din jud. Suceava, cât și Mănăstirea Bârsana din jud. Maramureș.

Dat fiind genericul magistral al programului Școlii de vară – rezistența anticomunista și antisovietica din perioada postbelică în Lituania (R.S.S. Lituaniană), România și în Basarabia

(R.S.S. Moldovenească), specialiști din Republica Moldova, România și Lituania au conferențiat în cadrul activităților din 23-30 august, desfășurate la Muzeul de Istorie și Etnografie din Soroca, Memorialul Ipotești și la Memorialul din Sighetu Marmăției. La Soroca, dr. Virgiliu Bîrlădeanu a prezentat din istoria grupurilor de rezistență antisovietică din Basarabia și despre importanța valorificării diverselor surse istorice în studierea fenomenului. La Sighet, vice-directorul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, dr. Andrea Dobes, a prezentat prelegerea „Grupurile de rezistență anticomunistă în Maramureș”, invocând date și mărturii din patrimoniul și fondurile de cercetate ale Memorialului Sighet. La fel, dr. Ramona Staveckaitė-Notari, șefa secției programelor de cercetări istorice a Centrului de Studiere a Genocidului și Rezistenței din Vilnius a conferențiat în fața participanților Școlii de vară cu tema „Rezistenței armate în Lituania în perioada anilor 1944-1953”. Cu certitudine, această pagină din istoria Lituaniei este un eminent exemplu al demnității și luptei pentru libertate.³⁰⁵

În cadrul activităților organizate la Memorialul Sighet, participanții Școlii de vară au avut posibilitatea să viziteze expoziția foto-documentară „Război după război. Rezistența armată antisovietică în Lituania, în perioada anilor 1944-1953” a Centrului de Studiere a Genocidului și Rezistenței din Vilnius, expoziția foto-documentară „Basarabeni în Gulag” a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, expoziția „Generația Unirii. Victimă a repressiunilor comuniste” și ansamblul arhitectural „Cimitirul Săracilor” din Sighet, dedicat memoriei deținuților politici morți sau executați în închisorile, lagărele și deportările comuniste, precum și memoriei partizanilor uciși în luptele cu Securitatea. Prezentarea dnei dr. Greta Paskociumaite cu referință la istoria și preocupările de cercetare și documentare ale Centrului de Studiere a Genocidului și Rezistenței din Vilnius a întregit imaginea participanților la Școala de vară despre dinamica și direcțiile de cercetare ale Centrului, acordată armonios cu politicile comemorative.

În ultima zi a Școlii de vară s-a întreprins o călătorie cu mocănița de la Vișeu de Sus, aceasta fiind un caz reprezentativ de valorificare a patrimoniului cultural al epocii industriale, unică în munții Carpați, lăsând impresii de neuitat tuturor participanților.

În încheiere, organizatorii Școlii de vară aduc sincere mulțumiri Ambasadei Republicii Lituania la Chișinău și Programului „Development Cooperation Project” al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Lituania pentru sprijinul financiar în implementarea proiectului Școlii Internaționale de Vară „Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație. Schimb de experiență și bune practici între Lituania, Moldova și România”, în vederea promovării culturii europene a memoriei în societățile în proces de democratizare. Participanții Școlii de vară vor organiza, în luna octombrie 2019, o conferință științifico-practică, în cadrul căreia vor continua discuțiile la tema promovării culturii europene și a valorilor patrimoniului cultural, iar rezultatele conferinței vor fi publicate într-un volum de studii.

La fel, exprimăm cele mai sincere mulțumiri față de Membrii Comitetului de Organizare a Școlii de vară, colaboratorii Centrului de Studiere a Genocidului și Rezistenței din Vilnius, Memorialului Ipotești, Centrului Național de Studii „Mihai Eminescu” și Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighetu Marmăției.

Activitățile proiectului internațional „Cultura Memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație” a fost finanțat de Programul „Development Cooperation Project” al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Lituania. Compartimentul prezintă imagini realizate pe parcursul școlii de vară și textele comunicărilor puse în discuție în cadrul conferinței de evaluare a rezultatelor proiectului internațional „Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație. Schimb de experiență și bune practici între Lituania, Moldova și România”.

³⁰⁵ (vezi: Virgiliu Bîrlădeanu, „Rezistența armată antisovietică în Lituania în anii 1944-1953”, în *Revista Historia*, iulie 2019, p. 52-61)

**MĂNĂSTIREA PUTNA –
SIMBOL AL CREDINȚEI ȘI DEMNITĂȚII NAȚIONALE**

Ana CUCULESCU, *studentă, masterat,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”*

Abstract: *Faith, traditions, language are some of the pillars that define us as a people. It is a supreme value for the survival of a people in history, it is the love we have for the history of the country from the past, the present and we hold with body and soul and our future. To be worthy of your country, of your people - is a value and an attempt not to change your position and conceptions of existence. Putna Monastery was and is an Orthodox monastic place, one of the most important Romanian cultural, religious and artistic centers. It was nicknamed "The Jerusalem of the Romanian Nation" by the poet Mihai Eminescu.*

Keywords: *traditions, faith, value, patrimony, culture, nation.*

Credința, tradițiile, limba sunt unii din pilonii care ne definesc ca și popor.

Ce înseamnă a avea demnitate națională? Este o valoare supremă pentru dănuirea unui popor în istorie, este dragostea pe care o avem față de istoria țării din trecut, din prezent și ținem cu trup și suflet și la viitorul nostru. A fi demn de țara ta, de neamul tău – este o valoare și o încercare de a nu-ți schimba poziția și concepțiile despre existență.

Ne-au rămas de la marii voievozi ai neamului românesc chipuri zugrăvite pe ziduri, portrete în stampe și miniaturi vechi, hrisoave cu peceti, pagini de cronică și versuri în legende. Dar mai ales ne-au rămas de la cei mai vestiți înaintași monumentele în care ei au vrut să exprime toată voința lor de mai bine, de măreție, afirmare și perpetuare a poporului nostru. De numele fiecăruia dintre marii conducători ai neamului românesc sânt legate nepieritoare monumente de artă și cultură. Numele lui Ștefan cel Mare ne amintește de Putna; cel al lui Neagoe Basarab de Mănăstirea Argeșului; al lui Constantin Brîncoveanu de comorile de artă de la Hurezi.³⁰⁶ Și parcă este un paradox, dar fiecare din domnitorii Țării Moldovei sau Țării Românești au lăsat în urmă un lăcaș de cult sau un monument istoric, care să îl reprezinte și să amintească de acesta sute de ani și după trecerea acestuia în nemurire. Poate s-au vorbit multe despre mănăstirea Putna, și s-au scris încă tot pe atâta sau poate mai mult, dar totuși articolul dat se ca referi aproape în totalitate anume ei. Cu părere de bine, referitor la Putna avem foarte multe izvoare istorice, fie au fost scrise de cronicari, fie au fost păstrate și transmise sub formă de povestiri, povești, legende, de tradiție locală, ceea ce nu am putea spune și despre alte mănăstiri sau simple așezări monahale de pe întinsul Moldovei.

Mănăstirea Putna a fost și este un lăcaș monahal ortodox, unul din cele mai importante centre culturale, religioase și artistice românești. A fost supranumită „Ierusalimul Neamului Românesc” de către poetul Mihai Eminescu, acolo unde „Privind spre lumina care se deschide sub arcu ei, și astăzi stă Ștefan-Voievod... în icoană, cu capul aplecat și mâinile încrucișate”.³⁰⁷ Imaginea dată o putem observa deseori în picturile medievale românești în care sunt reprezentați domnitorii, și anume acei care au ctitorit o biserică sau mănăstire și faptul că aceștia o închină țării și lui Dumnezeu. Acest fapt ne insuflă direct ideea că poporul nostru este creștin și religia ortodoxă a prevalat din toate timpurile pe pământul nostru.

Pentru început vom aduce câteva date ale amplasării geografice a mănăstirii în cauză. La numai 30 de km de Rădăuți, pe valea pârâului Putna, se află mănăstirea Putna (Anexa

³⁰⁶ Gherasim Cristea, *Cozia – vestita ctitorie a unui mare voievod*, În: Magazin Istoric nr. 9 (234), septembrie, 1986, p. 16.

³⁰⁷ Mihail Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare*, p. 29.

1) – după cum am spus și mai sus, ctitorie a lui Ștefan cel Mare și necropola familiei sale. Mănăstirea și satul Putna sunt străjuite de dealuri înalte de 700-900 m și împădurite de jur împrejur, ceea ce se aseamănă într-o oarecare măsură cu o fortăreață naturală, care deschide privirii un peisaj uimitor și îți redă un sentiment de liniște și siguranță.

Începuturile mănăstirii pornesc din 1466, cu 553 de ani în urmă, prima dintre ctitoriile lui Ștefan Voievod. Iar despre faptul că Ștefan după fiecare bătălie construia o lăcaș sfânt, o știm cu toții din copilărie. Tradiția dată de a construi cu așa motiv câte o biserică nu este reală, dar este cert că unele lăcașuri au fost înălțate întru pomenirea celor căzuți în lupte și ca mulțumire pentru vitejia lor, și pentru anumite biruințe. Deci în total ele au fost aproximativ 26 de biserici și mănăstiri, printre care se numără și Putna.

Zidirea bisericii a început la 10 iulie 1466³⁰⁸, după informația ce o obținem de la Gri-gore Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei*, și s-a încheiat în 1469. Un an mai târziu, biserica a fost sfințită cu toate tradițiile ce se cuvin unui lăcaș menit să fie necropolă voievodală. La această festivitate participase și mitropolitul Teoctist, cel care l-a uns pe Ștefan ca domn al Moldovei, în 1457, pe Cîmpia Dreptății de lângă Suceava. Toată informația dată se află până în ziua de azi în pisania aflată pe turnul de la intrarea sumbră a lăcașului sfânt.

Putna, era cea mai mare mănăstire din Moldova, ceea ce făcea să fie pusă mai presus decât toate mănăstirile. Primul ei stareț a fost arhimandritul Ioasaf, venit de la mănăstirea Neamț. Odată cu acesta au fost aduși la Putna și câțiva dintre cei mai iscusiți caligrafi nemțeni, care cum se și cuvenea în epoca medievală, au înființat aici o școală. Școala dată a contribuit la sporirea alfabetizării populației românești. În cadrul acestei mănăstiri a existat o bogată viață spirituală și culturală, fiind un important centru cultural. De aici, prin manuscrise copiate și mai târziu prin cărți tipărite, și miniaturi prețioase se va răspândi într-o oarecare măsură cultura românească pe o arie destul de largă.

Din toate timpurile, aproape toți domnitorii doreau să-și asigure sprijinul bisericii, Putna nu era excepție. Și de aceea Ștefan cel Mare, Bogdan cel Orb, Alexandru Lăpușneanu au înzestrat mănăstirea cu sate, zeci de moșii, păduri și vii întinse, prisăci, mori, iazuri. În așa mod mănăstirea a devenit una dintre cele mai înzestrate așezări mănăstirești din Moldova.

Cât de frumos nu se arată începutul mănăstirii Putna, totuși aceasta a avut de suferit în urma unor incendii, cutremure și năvăliri străine. După trei ani de la finisarea construcțiilor, ea a fost pustiită de un puternic incendiu, fiind refăcută tot de Ștefan cel Mare.

Către mijlocul secolului al XVII-lea mănăstirea se afla în ruină. La 1654, în timpul luptelor purtate pentru scaunul Moldovei între Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, Putna este devastată de oștile lui Timuș Hmelnițki, ginerele lui Vasile Lupu. Miron Costin a ținut să însemne în cronică faptul că în acea perioadă cazacii lui Hmelnițki au luat acoperișul de plumb al bisericii și l-au folosit la confecționarea gloanțelor pentru luptă. Starea de dărâpănare și urmările atacului au necesitat lucrări de restaurare, care au început în timpul domniei lui Gheorghe Ștefan și au fost terminate de Istrati-Vodă Dabija, în anul 1662. Despre aceste lucrări se pomenește deja în pisania din pridvorul mănăstirii.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în vremea ce domn era Constantin Cantemir, mănăstirea a fost atacată și prădată de către cazaci și polonezi. Se presupune că anume atunci a și dispărut arcul lui Ștefan cel Mare, cel din care Ștefan a tras în 1466 pentru a afla locul pentru ctitoria mănăstirii.

În 1739 un puternic cutremur a dus din nou în stare de ruină nu numai biserica, dar și turnurile de apărare. Între anii 1756 și 1760, Iacob Putneanu, fost mitropolit, a inițiat

³⁰⁸ Citat după Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. P. P. Panaitescu, p. 92 în N. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*, Ediția II, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 6.

lucrări de restaurare a întregii mănăstiri, care a devenit astfel al doilea mare ctitor al așezământului și și-a dus până la capăt datoria de a avea grijă de mănăstire.

În pofida faptului că acest lăcaș sfânt a fost distrus de nenumărate ori, istovit de incendii, prădat, distrus de cutremure, totuși în ziua de azi Putna (Anexa 2) are o înfățișare măreață, care îi oferă un aer solemn și măreț. Astăzi, mănăstirea Putna are înfățișarea ce a căpătat-o în urma ultimei restaurări.

Când treci pe sub turnul de intrare, ajungi în curtea interioară a mănăstirii, care are o formă dreptunghiulară, în centrul căreia se înalță biserica lui Ștefan cel Mare. Laturile de nord și de sud ale incintei sânt în linie dreaptă, iar cele de est și vest reprezintă un traseu neregulat. Zidurile sunt înalte, de peste 3 metri și sunt prevăzute cu metereze, în exterior fiind sprijinite de contraforți puternici, ceea ce îți dă senzația de existența unei cetăți mai degrabă decât mănăstiri.

Latura de la nord datează de la 1856, iar cea de la sud a fost reconstruită de către Iacob Putneanul. În partea de est se mai păstrează un fragment din zidul de incintă din secolul al XV-lea, și anume pe o porțiune de aproape 25 m lungime, de la clopotnița nouă spre nord.

Destinată a fi necropola familiei lui Ștefan cel Mare, bisericii de la Putna i s-au dat proporții neobișnuite până atunci și rar întâlnite după aceea. Biserica adăpostește mormintele familiei lui Ștefan și ale urmașilor săi, până al Petru Rareș.

În gropniță³⁰⁹, în partea ei de sud, se află mormântul lui Ștefan (Anexa 3) acoperit cu un baldachin din marmură albă. Pe lespede (Anexa 4) ce acoperă sarcofagul este săpată o inscripție în slovă veche: „Binecinstitorul domn, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, ctitor și ziditor al acestui sfânt lăcaș, care zace aici. Și s-a strămutat la lăcașurile de veci în anul 7..., luna ... și a domnit ani...”. După cum se vede din inscripție, data morții și anii de domnie nu sunt trecuți pe piatră, ceea ce arată că domnitorul și-a pregătit din timp nu numai necropola, dar și piatra de mormânt. Date lipsă de pe piatra de mormânt sunt trecute pe acoperământul de mormânt cu o inscripție cusută pe el, care a fost dat la comandă de Bogdan cel Orb, din care putem afla faptul că Ștefan a încetat din viață marți 2 iulie 1504, în al patrulea ceas după amiază și a stat în scaunul domnesc 47 de ani și 3 luni.

Dar nu numai Ștefan cel Mare își doarme somnul de veci în acest lăcaș sfânt, pe lângă mormântul său avem și altele situate în această mănăstire. Lângă mormântul marelui voievod este așezat cel al doamnei Maria Voichița, cea de-a treia soție a sa. Ea fiind fiica domnului muntean Radu cel Frumos, și a fost adusă în Moldova de Ștefan în urma expediției sale din 1473 în Țara Românească. Devenită soția voievodului, Maria Voichița va fi un sprijin neprețuit al domnului în ultimii săi ani. Tot în gropniță, numai că în partea de nord, se află mormântul Mariei de Mangop, a doua soție a lui Ștefan cel Mare, care a murit un an după apriga bătălie de la Valea Albă – Războieni din 1476. Lângă acesta se află mormintele fiilor lui Ștefan cel Mare: Bogdan și Petru.

În pronaos pe latura de sud sânt mormintele lui Bogdan cel Orb și al surorii sale Maria, iar la nord mormintele Mariei, soția lui Petru Rareș și al lui Ștefăniță Voievod.

Aceste înhumări dau dovadă de faptul că Putna pe lângă faptul că este un lăcaș pentru rugăciuni și meditații, mai este și locul unde și-au găsit liniștea de veci personalități care au adus un aport pentru țară, care au slujit Domnului și într-o oarecare măsură au ajuns să fie și martiri în numele credinței.

³⁰⁹ GRÓPNIȚĂ, *gropnițe*, s. f. **1.** Încăpere situată între pronaosul și naosul unei biserici, care adăpostește mormintele ctitorilor. **2.** Cavou, criptă, mormânt sau cimitir situate lângă o biserică, după <https://dexonline.ro/definitie/gropni%C8%9B%C4%83>

În afară de faptul că este prima ctitorie a marelui voievod Ștefan și-i adăpostește mormântul, mănăstirea Putna și-a câștigat o faimă binemeritată și prin tezaurul său artistic. Format din broderii realizate cu fir de aur, țesături, obiecte de cult, icoane vechi, manuscrise împodobite și ferecate, argintărie etc. Tezaurul păstrat în colecția mănăstirii, după majoritatea specialiștilor, este unul din cele mai bogate nu numai în România, dar și în lume, ceea ce face și mai atractivă mănăstirea și o pun într-o altă lumină, fiind deja o mănăstire de rang european.

Este oare Putna un simbol al credinței ortodoxe? Cu siguranță că este, ba și mai mult, această mănăstire seculară a ținut piept distrugerilor și năvălirilor străine, și nu a încetat să fie pentru poporul român un pilon și o siguranță pentru ziua de mâine. Precum pentru musulmani pelerinajul la Mecca este un punct obligatoriu pentru fiecare măcar odată în viață, la fel, aș îndrăzni să spun că pelerinajul la Putna a poporului român ocupă același loc. Cel mai important punct de interes pentru toți vizitatorii sosiți la Putna, este mormântul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, care este asemeni unui gardian pus în strajă spre veghe. Acest mormânt este mai mult decât un simbol al neamului nostru, care are menirea să țină vie memoria anilor de demult. Putna este un pilon de care foarte mult se sprijină ideea poporului românesc și demnitatea națională, oamenii chiar merg la mormântul lui Ștefan, indiferent că au trecut câteva secole, totuși credința poporului nostru este vie și ei se roagă pentru binele țării Voievodului nostru – Ștefan cel Mare.

Nu trebuie totuși să uităm că Mănăstirea Putna este de o arhitectură nemaipomenită, se numără printre cele mai vechi lăcașuri de cult, iar toate acestea i-au oferit ocazia de a fi inclusă în *Lista monumentelor istorice din România*. Ceea ce e o mândrie pentru noi.

Cu ocazia aniversării a 550 de ani de la punerea pietrei de temelie a Sfintei Mănăstiri Putna, în 2016, Romfilatelia a oferit ca dar de preț colecționarilor și nu numai, o emisiune de mărci poștale (Anexa 5) specială, care poate fi considerată metaforic vorbind, un „bilet” la spectacolul istoriei.

Timbrele emisiunii ilustrează Mănăstirea Putna, făcând o trecere de la istorie la prezent. Timbrul cu valoarea nominală de 3,00 roni prezintă imaginea unei gravuri acvaforte de Antoine Kaindl, 1927, alături de o icoană pictată în atelierele Putnei, înfățișându-l pe Ștefan cel Mare, ținând în mână macheta mănăstirii. Timbrul cu valoarea nominală de 15,00 roni ne aduce în atenție o imagine actuală a mănăstirii. Timbrul colțiței emisiunii ilustrează Mormântul Sfântului Ștefan cel Mare, alături de imaginea unei acuarele din sec. XVIII a Mănăstirii Putna, care întregeste manșeta colțiței³¹⁰ dantelate.

Pe lângă faptul că Putna este o mănăstire de călugări, totuși aș putea spune că este și asemeni unui centru științific, deoarece anual se petrec la anumite perioade de timp, seminare, conferințe, la care se întrunesc cercetători din diverse sfere, istorici, ziariști, scriitori, profesori. Analele Putnei sunt dovada firească a acestor întruniri. Revista dată este singura publicație științifică având ca subiect cercetarea epocii lui Ștefan cel Mare și a istoriei Mănăstirii Putna. Analele Putnei este revista Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna, care a fost fondat în 2015. Ea publică studii, articole, note, însemnări, comunicări despre perioada lui Ștefan și istoria epocii în cauză. De regulă, aceste simpozioane sunt pe o anumită perioadă și rezultatul acestora sunt publicațiile participanților.

Deci, în context aș putea spune că Putna năruiește toate stereotipurile pe care le formează noțiunea de – mănăstire. Ea le întrunește pe toate în una, fiind și un simbol al credinței și a demnității naționale, și muzeu, și centru științific, și ateliere, și pensiune turistică.

³¹⁰ COLIȚĂ, *colțițe*, s. f. 1. Mică coală de hârtie pe care sunt tipărite una sau mai multe mărci poștale și pe care se găsește o inscripție indicând ocazia cu care s-a lansat emisiunea respectivă.

Este o perlă a poporului român, și nu este deloc o preamărire, Putna totuși este „Ierusalimul neamului românesc”.

Prima mare ctitorie, dacă e să le iei în ordine cronologică, din șirul zidirilor de acest fel ale lui Ștefan cel Mare, necropolă a familiei acestui voievod și lăcaș de cultură și artă românească secole de-a rândul, Putna aduce mărturiile vieții vechimii tradițiilor de luptă, a tradițiilor culturale și artistice ale poporului român. Astăzi strălucirea și semnificațiile venerabilului monument capătă noi valențe în peisajul edilitar sucevean în care, la vechile zidiri se adaugă, armonios, ctitorii contemporane.³¹¹

BIBLIOGRAFIE:

1. Cristea, Gherasim, *Cozia – vestita ctitorie a unui mare voievod*, În: Magazin Istoric nr. 9 (234), septembrie, 1986.
2. Sadoveanu, Mihail, *Viața lui Ștefan cel Mare*, Editura pentru Literatură, București, 1965.
3. Mereuță, I., Bulgari, V., Crețu, A., *Demnitatea umană și cea națională, valori supreme în orizontul istoriei*, Ed. Asociația „Pentru Demnitatea Umană”, Chișinău, 2004.
4. Constantinescu, N., *Mănăstirea Putna*, Ediția II, Ed. Meridiane, București, 1967.
5. <https://www.stefancelmare.ro/Biserici-si-manastiri-s3-ss39.htm>
6. <https://dexonline.ro/definitie/gropni%C8%9B%C4%83>
7. <http://romfilatelia.ro/magazin/produs/colectii-anuale/sfanta-manastire-putna-550-de-ani/>
8. <http://www.radioiasi.ro/stiri/suceava-550-de-ani-de-la-punerea-pietrei-de-temelie-a-manastirii-putna/>
9. doxologia.ro
10. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/sfarsitul-lui-stefan-cel-mare-s-a-calugarit-donnitorul-inainte-de-moarte>

ANEXE

Anexa 1.

Mănăstirea Putna. După o pictură veche

Sursa: N. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*. Ediția a II-a, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 10

Anexa 2. *Curtea în ansamblu a mănăstirii, fotografiată cu drona*

Sursa: <http://www.radioiasi.ro/stiri/suceava-550-de-ani-de-la-punerea-pietrei-de-temelie-a-manastirii-putna/>

³¹¹ N. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*. Ediția a II-a, Ed. Meridiane, București, 1967.

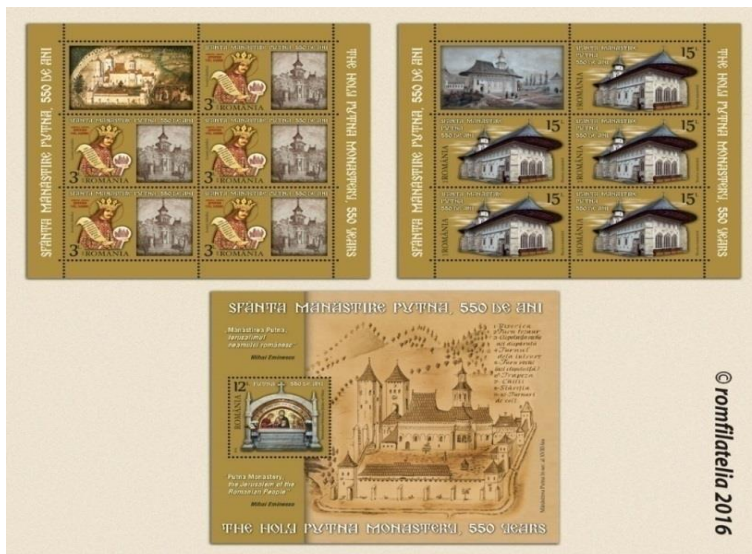
Anexa 3. Mormântul lui Ștefan cel Mare și al Mariei Voichița (a treia sa soție).

Sursa: doxologia.ro

Anexa 4. Piatra de mormânt a lui Ștefan cel Mare

Sursa: <https://www.history.ro/sectiune/general/articol/sfarsitul-lui-stefan-cel-mare-s-a-calugarit-domnitorul-inainte-de-moarte>

Anexa 5. Timbrele emise de Romfilatelia în 2016, cu ocazia a 550 de ani de la fondarea Mănăstirii Putna

Sursa: <http://romfilatelia.ro/magazin/produs/colectii-anuale/sfanta-manastire-putna-550-de-ani/>

ORAȘUL SIGHETU MARMAȚIEI – LOC AL MEMORIEI NAȚIONALE

Valentina ANTOCI, studentă,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article is an analysis of the historical and landscape places in Sighetu Marmației. All the places mentioned show how skilled and courageous our ancestors were, but also contemporaries. The most overwhelming place is and will remain the prison in the city, and that Cemetery of the Poor who will always show the horrors left and undertaken by the Soviet regime. In the end, this article is a reflection not only in places, but also on memory and history that we need to know.*

Keywords: *memory, place, memorial, Sighetu Marmației, prison, monastery, regime Sovietic, museum.*

Introducere

Sighetu Marmației este un oraș din regiunea Maramureș, în nordul României, cu un spirit puternic al locului și deschis pentru vizitatorii de toate vârstele. L-am vizitat în contextul Școlii Internaționale de Vară „Cultura Memoriei și Patrimoniul Cultural pentru tânăra generație”, care s-a desfășurat la sfârșit de august 2019, și m-a impresionat prin vecinătatea munților care-l înconjoară, prin locurile memoriei pe care le păstrează ca parte a patrimoniului național și prin atitudinea plină de respect față de cultura și tradițiile populare. Mulți dintre noi vorbesc despre *memorie, loc al memoriei, cultura memoriei*, însă puțini cunosc semnificația lor teoretică sau cea desemnată de specialiști. Marele filosof grec, Aristotel, spunea că „memoria este scribul sufletului”³¹². În rezultatul participării la Școala de Vară, am discernut contextul mai amplu de aplicare a acestor termeni: memoria este scribul națiunii și celor care au luptat pentru dreptate, memoria este păstrătoarea de cunoștințe și adevăr. În timp ce cultura ține de totalitatea valorilor materiale și spirituale prin care se reprezintă o națiune, cultura memorie se referă la totalitatea evenimentelor care au format cultura în vremurile grele și care au rămas nemuritoare prin faptul că sunt transmise din generație în generație.

Memoria este caracteristică atât oamenilor, cât și unor obiecte, evenimente. Locurile, la fel, dețin o memorie. Locurile păstrează momentele bune și cele rele, omul tinde să uite momentele care au provocat durere și suferință. Loc al memoriei pot fi și orașele; acestea păstrează memoria despre cum au fost inaugurate, despre luptele sau războaiele pe care le-au trăit, despre străzi, oameni, case care i-au marcat istoria. Studiarea atentă a culturii memoriei, locurilor memoriei și mărturiilor vremii ne ajută să înțelegem mai bine istoria și să nu facem concluzii pripite.

Locurile memoriei sunt conservate în mai multe forme, ele devenind astfel parte a culturii memoriei și a istoriei, acestea toate sunt înfăptuite de omenire, care încearcă să păstreze ceea ce le-a fost încredințat de generațiile trecute. Din acest motiv oamenii au învățat să formeze arhivele, muzeele și diverse centre care cuprind între pereții lor evenimente, transformări și trăiri, datorită acestui fapt aceste locuri păstrătoare de memorie nu numai că conservă istoria, dar în același timp fac ca ele să trăiască și să ducă mai departe ceea ce numim istorie și memorie.

Jocurile memoriei și istoria formează ca atare locurile memoriei, această legătură dintre procesele date oferă posibilitatea de a accentua și mai mult dorința oamenilor față de memorie, însă dacă refuzăm să facem asta atunci păstrăm aceste locuri doar ca amintiri și ele

³¹² Vezi <http://www.citatepedia.ro/index.php?id=1202>, accesat în data de 06.11.2019.

devin surse pentru critică istorică. Dacă lipsește această dorință și intenția memoriei, atunci locurile memoriei devin pur și simplu locuri istorice, care redau evenimente istorice, chiar dacă nu este vorba de istoria adevărată bazată pe date fixe, dar există multitudinea de locuri ce sunt evidențiate prin complexitatea scrierii. Astfel istoria este adâncimea epocii, iar romanul istoric ar fi locul unde se încadrează istoria cu toată complexitatea ei.

Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighet

O memorie aparte păstrează închisorile deținuților politici din perioada comunistă, deoarece pe pereții lor sunt înșirate o mulțime de regrete, scuze, uneori chiar și cuvinte de apel la salvare și înțelegere; pe pereții închisorilor de acest gen sunt înscrise versuri, proză, chiar și caricaturi. Vizitarea acestor închisori lasă impresii puternice; fiecare celulă, fiecare colțișor, fiecare treaptă a subsolului parcă ar ține minte informația despre persoanele care s-au aflat acolo. Este și cazul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighet.

Închisoarea din Sighet a fost printre locurile de represiune și distrugere a elitei politice. Memorialul Sighet a fost, de fapt, închisoare. S-a construit cu trei decenii în urmă, iar în perioada celor două războaie mondiale, închisoarea a fost utilizată pentru întemnițarea elitei politice, a revoluționarilor și preoților; prizonierii erau puși la muncă grea, deseori erau și bătuți. În perioada comunistă aici au fost încarcerăți studenții, elevii, țărani care opuneau rezistență sistemului comunist, iar cei care decedau erau înmormântați în locuri ascunse. Între anii 1950-1955, au fost aduși circa 200 de miniștri, preoți, ziariști, militari. În această închisoare au stat cele mai lucide minți ale României din perioada interbelică printre care se numără și Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu, Tit-Liviu Chinezu și mulți alții. Printre aceștia se numără și unii basarabeni care luptau pentru unirea celor două state, precum a fost Ion Pelivan.

Odată cu căderea regimului, închisoarea a fost transformată în depozit, iar în 1993 Ana Blandiana și Romulus Rusan au înaintat Consiliului Europei proiectul de muzeu pe locul acestei închisori. Prin inaugurarea acestui Memorial a fost sfidată ne-amintirea. Acest loc al memoriei este astăzi muzeu, dar și loc de cercetare, având o bibliotecă proprie cu publicații tematice și o arhivă cu mărturii și documente istorice. Cercetările au scos la iveală informații noi, extrem de prețioase, despre persoanele care au fost încarcerate în perioada comunistă, despre familiile și apropiații lor. Aflăm astfel că printre cei care au luptat contra sistemului comunist, au fost și mulți tineri. Aici se păstrează o serie de obiecte ce au aparținut deținuților. Chiar dacă pereții muzeului mai păstrează trăirile de atunci, acesta s-a afirmat ca un centru de întâlnire a supraviețuitorilor și a descendenților acestora.

Actualmente, închisoarea Sighet este un muzeu pentru toate vârstele. Celule de altă dată au fost transformate în adevărate muzee de proporții mai mici. În unele celule se mai păstrează elemente cum ar fi îmbrăcămintea condamnaților, segmente din tifonul însângerat, mai poți auzi alfabetul morse, cu ajutorul căruia deținuții comunicau între ei. Printre cele mai des vizitate sunt celulele în care au fost încarcerăți eroii neamului – Iuliu Maniu, Gheorghe I. Brătianu, Ion Pelivan.³¹³

În curtea Memorialului se află un grup statuar – Cortegiul Sacrificațiilor, care redă dorința și lupta pentru libertate. La fel, aici este amplasat un spațiu de reculegere și rugăciune pentru cei omorâți de regim. Este vorba de o capelă, pe pereții căreia sunt înscrise numele deținuților și morți din alte închisori și lagăre.³¹⁴

Memorialul este mărturie pentru cei de astăzi despre teroarea regimului și despre groaza prin care au trecut cei care erau acolo. Memorialul Sighet este o sursă de memorie pentru următoarele generații.

³¹³ Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Sighet, România, p. 30, 37.

³¹⁴ Müller-Enbergs H., K. Kilzer, *Spirit printre gratii*, Fundația Academia Civică, 2014, p. 32.

Cimitirul Săracilor

Parte din istoria Memorialului este și Cimitirul Săracilor care este locul de odihnă veșnică a unei mare părți din cei omorâți în Închisoarea Sighet, circa 54 de victime.

La inițiativa Fundației Academia Civică, acest loc al memoriei a fost reamenajat întru cinstirea memoriei victimelor comunismului. Astăzi, acest loc este marcat pe margini cu arbuști și conifere, asemeni conturului hărții României. Iar pe latura de est observăm plăci comemorative cu numele celor care au opus rezistență în Basarabia.

Cimitirul Săracilor are mai multe secțiuni, toate acestea duc în sine informație despre morții din închisoarea Sighet, despre structurile de represiune a regimului comunist. Aici se organizează în fiecare an acțiuni de comemorare a celor uciși de regim. Astfel de locuri arată durerea neamului în perioada regimului totalitar-comunist.

Muzeul Satului Maramureșean

Despre valorile ancestrale reprezentate prin arhitectura tradițională, biserici, ustensile de lucru am aflat lucruri noi și interesante vizitând Muzeul Satului Maramureșean. Acest muzeu în aer liber este fondat în 1981 și cuprinde o mulțime de case specifice regiunii, mobilate conform timpului. Aici putem întâlni case evreiești, una ucraineană și case specifice comunității maghiare din regiune. Muzeul Satului mai deține și o biserică care a fost adusă din Oncești și este considerată cel mai vechi obiect din patrimoniul muzeului. De o admirație aparte sunt porțile maramureșene și vâltorile.

Concluzii

Vizitarea acestor locuri memorabile din Sighetu Marmăției m-a determinat să reflectez mai mult asupra memoriei și rolului ei în cunoașterea istoriei unei țări: ce crede societatea despre importanța cunoașterii memoriei; de ce unii oameni urăsc memoria și fac tot posibilul ca să nu-și mai aducă aminte de chinurile groaznice; cum sunt comemorate evenimentele dramatice din istorie? Mă refer aici mai ales la persoanele care în perioada comunistă au fost arestate și condamnate la ani grei de închisori sau au fost deportați de parte de casă, sau la cei care au făcut parte din grupurile de partizani care luptau contra regimului și care au pierdut oameni dragi în această luptă de rezistență. În acest context, amintesc cuvintele spuse de Ana Blandiana: „Atunci când justiția nu reușește să fie o formă de memorie, memoria singură poate fi o formă de justiție”. Pentru mulți dintre cei care au avut de suferit în perioada comunistă încă nu s-a făcut dreptate. Adică, justiția a rămas în umbră și ei trăiesc cu durerea în suflet, așteptând vremurile când vor fi îndreptățiți.

Acest minunat orașel – Sighetul – păstrează nu numai memoria durerilor, dar și o memorie vie a tradițiilor, a portului tradițional și a meșteșugului caracteristic zonei. Locurile păstrează memoria adevărului, pe care unii oameni încearcă să o uite din cauza suferințelor și a dorului de cei care au rămas acolo pe veci, iar alții doresc să o cunoască, indiferent de durerile produse. Iar alții se opresc doar la savurarea tradițiilor și frumosului din această regiune. Concluzia noastră este că doar luate împreună, aceste memorii ne pot ajuta să înțelegem istoria și trecutul.

Prin participarea la activitățile Școlii de Vară am învățat că, indiferent de durerile pe care ni le produc amintirile și memoria perioadei comuniste, este important să cunoaștem și să ținem minte. Este o justiție simbolică în care fiecare poate fi avocat, procuror și judecător. Iar în cazul Memorialului Sighet, este o formă de a ține minte, mai bine-zis – un loc al memoriei. Împreună cu toate celelalte astfel de locuri, acestea formează un complex comemorativ la nivel național, dar și ca parte constitutivă a patrimoniului european.

BIBLIOGRAFIE:

1. K. Kilzer, H. Müller-Enbergs, *Spirit printre gratii*, Memorialul românesc de la Sighet, Fundația Academia Civică, 2014.

2. Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Sighet, România, Ghid și activitate.
3. П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок, *Франция-память*, СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999, с. 17-50.
4. Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, <http://www.memorialsighet.ro/cimitirul-saracilor/>, accesat 22.10.2019.
5. Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, <http://www.memorialsighet.ro/cortegiul-sacrificatilor-2/>, accesat 2.11.2019.

ANEXE

Anexa 1. Studenții Școlii de Vară în vizită la Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Sighetu Marmăței, august 2019.

Anexa 2. Cortegiul Sacrificaților de pe teritoriul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței.

Anexa 3. Cimitirul Săracilor, Sighetu Marmăției, 2019.

Anexa 4. Plăcile comemorative de pe teritoriul Cimitirului Săracilor, Sighetu Marmăției, 2019.

Anexa 5. Secvențe din Muzeul Satului Maramureșean, din regiunea *Sighetu Marmăției*.

Anexa 6. Mănăstirea Bârsana – loc păstrător de tradiție și memorie culturală, 2019.

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA- PERLA IDENTITĂȚII CREȘTINE ȘI A PICTURILOR BIZANTINE

Ana-Maria CĂRĂUȘ, *studentă,*
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: *Memory is the echo that instantly dominates within us, it is the one that sifts through the past, filled with joy and pain. Regarding this concept, one can deduce a lot of topics that embody this general idea. However, I would like to emphasize the program of international cultural exchange, one of those that left deep imprints on me, namely, Moldovița Monastery - a corner of heaven, a place that embraces the greenest land.*

Keywords: *Memory, past, greenest land, Moldovița Monastery.*

În concepția mea, *memoria* este ecoul ce domină instantaneu în interiorul nostru, este cea care cerne trecutul, completat de bucurii și de dureri. Referitor la acest concept, se pot deduce o mulțime de subiecte care întruchipează această idee generală. Însa, aș dori să subliniez programul de schimb cultural internațional, una din cele care mi-a lăsat amprente profunde, și anume, Mănăstirea Moldovița – un colt de rai, un lăcaș ce îmbrățișează cel mai verde meleag, ce l-am descoperit alături de colegii mei în expediția conferinței științifice: „*Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație*”.

Menționând cele anterioare, aș dori să remarc un scurt istoric despre Mănăstirea Moldovița. Mănăstirea Moldovița este una din vechile așezări călugărești, cu un important și glorios trecut istoric, situată în comuna Vatra Moldoviței din județul Suceava. Originea acestei mănăstiri rămâne învăluită în negura vremii, existența ei dăinuind încă din timpul voievozilor Mușatini, care au ocrotit-o. Prin urmare, am atestat că mănăstirea datează încă din timpul domniei lui Alexandru cel Bun. O dată cu venirea la tron al voievodului Petru Rareș, care era un iubitor de frumos și artă ca și tatăl sau, Ștefan cel Mare, a construit actuala biserică a Moldoviței în anul 1532, împrejmuită cu ziduri și turnuri de apărare, căpătând aspect de fortăreață, închinând-o aceluia și hram „Buna Vestire”.

Ceea ce m-a frapat în special, sunt picturile ce-și creionează splendoarea trecutului ce mai persistă și azi. Pictura a fost executată în 1537, atât în interior cât și în exterior, în tehnica frescă, stil bizantin. Cei care au executat-o au fost meșteri zugravi din Moldova. În pictura interioară este oglindit domnitorul Petru Rareș cu soția sa Elena și fiii lor Iliș și Ștefan, iar picturile de pe fața de la exterior ar reprezenta biserica cerească. Prin urmare, pe peretele de miazăzi sunt redată „Asediul Constantinopolului”, „Arborele lui Elisei” și „Vămile Văzduhului”, iar la apus, fresca care m-a fascinat cel mai mult și care mi-a cultivat emoții de ne descris, este înfățișată „Judecata de Apoi”.

De asemenea, pe fața de la exterior am marcat alte picturi irepetabile, precum Maica Domnului pe tron cu Isus în brațe, care apare înconjurată de îngeri, Biserica triumfătoare din cer și Biserica luptătoare de pe pământ sau scene din Geneză. Picturi de la interiorul bisericii sunt reprezentate de Isus Hristos Pantocrator, Pogorârea Sfântului Duh, Răstignirea, Lepădarea și Căința lui Petru, Punerea în mormânt a Domnului. Pe fațada altarului apar scene precum Împărțășirea Apostolilor, Spălarea Picioarelor, Cina cea de Taină, Învierea Domnului sau Mormântul Domnului.

În concluzie, am depistat faptul că Mănăstirea Moldovița este cea mai bogată în picturi religioase, care destăinuie arta medievală moldovenească. Pot spune cu certitudine, că acest lăcaș, m-a degajat și eliberat de cele mai negative emoții, mi-a oferit ocazia să văd

frumusețea acestui lăcaș unic și incomparabil, ce relatează despre cei mai iscusiți zugravi, dar și evenimente istorice care s-au înscris în tezaurul istoriei românești, însă cel mai important, m-a ghidat cu cele mai frumoase cugetări, ajungând la concluzia că credința înlătură tot ce este rău, iar atunci când ai credință nu ești singură, atunci când ai credință, ai iubire, ai liniște, ai fericire.

Lăcașul sfânt poate reda aceleași sentimente și emoții generațiilor viitoare, numai dacă noi vom face tot posibilul să promovăm cultura religioasă, să călăuzim pe cei mai mici că valorificarea patrimoniului național este cea mai mare dovadă de dragoste față de baștină. Iar tot ceea ce vedem astăzi, este datorită strămoșilor noștri, este adevărata bogăție ce nu poate fi înlocuită cu nimic, să ținem în minte și în suflet.

СОЛОВЕЦКИЙ МОНАСТЫРЬ – СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ И ПАМЯТИ ЖЕРТВ ТОТАЛИТАРИЗМА

Галина КОТОВИЦКАЯ, студентка,
Молдавский Государственный Университет

Abstract: *The history of Solovki in the past century testifies with utmost clarity to what terrible proportions evil can reach when it breaks into the world through people whose hearts have fallen away from God. And the same story brings to us an irrefutable fact: evil is powerless before a firm stand in truth. The courage of those who, in the face of torturers and death itself, managed to preserve their inner freedom and human dignity, take the historical experience of Solovki far beyond the framework of the national history of Russia, inscribing a precious page in the chronicle of the human spirit.*

Keywords: *Courage, human dignity, terror, crimes, politically unreliable.*

История Соловков в минувшем веке с предельной ясностью свидетельствует о том, каких страшных масштабов может достигать зло, прорывающееся в мир через людей, сердца которых отпали от Бога. И та же история доносит до нас неопровержимый факт: зло бессильно перед твердым стоянием в правде. Мужество тех, кто перед лицом мучителей и самой смерти сумел сохранить внутреннюю свободу и человеческое достоинство, выводит исторический опыт Соловков далеко за рамки национальной истории России, вписывает драгоценную страницу в летопись человеческого духа. Данная тема актуальна тем, что Соловецкий лагерь особого назначения, лагерь СЛОН находился на территории знаменитого Соловецкого монастыря. Монастырь сыграл значительную роль в истории России. Кроме всего прочего он использовался русскими царями как место заключения для особо важных преступников. Сказанное о ГУЛАГе в целом относится и к Соловкам, которые были прообразом «всего последующего террора и произвола» и представляют безусловный интерес при изучении новейшей истории России. Другим важным аспектом соловецких воспоминаний является обращение к нашей памяти. Воспоминания не дают забывать о тех чудовищных преступлениях, которые совершались по отношению к русскому народу и к людям других национальностей. Публикация этих свидетельств внушает надежду на то, что описание фактов из социалистического опыта будет назидательно для потомства.

Соловецкий монастырь в течение многих лет использовался в качестве места изоляции непокорных воле государя православных иерархов, еретиков и сектантов. Попадали сюда и политически неблагонадёжные, такие как опальный Аверкий Палицын или сочувствовавший декабристам Павел Ганнибал и другие. Соловецкая монастырская тюрьма существовала с 1718 года, без малого 200 лет, и была закрыта в 1903 году.

В 1919 году ВЧК учредила ряд принудительных трудовых лагерей в Архангельской губернии: в Пертоминске, Холмогорах и рядом с Архангельском. Лагеря должны были существовать на хозрасчёте без поддержки центра. В 1921 году эти лагеря стали называться Северными лагерями особого назначения (СЛОН).

В начале 1923 года ГПУ РСФСР, сменившее ВЧК, предложило умножить количество северных лагерей, построив новый лагерь на Соловецком архипелаге. Вскоре на основании постановления СНК СССР от 13 октября 1923 года (протокол 15) Северные лагеря ГПУ были ликвидированы и на их базе организовано Управление Со-

ловецкого лагеря принудительных работ особого назначения (УСЛОН или СЛОН) ОГПУ. Лагерю было передано в пользование все имущество Соловецкого монастыря, закрытого с 1920 года.

Издательский отдел Соловецкого монастыря выпустил 3 тома воспоминаний бывших узников СЛОНа под названием «Воспоминания соловецких узников».

«Воспоминания очевидцев, которые сами прошли через застенки лагеря особого назначения, свидетельствуют, насколько силен был дух православных людей, которые томились здесь... Верующие люди считали для себя великой честью находиться на месте подвигов преподобных основателей – Зосимы, Савватия и Германа, несмотря на великие невзгоды, которые им приходилось переносить, несмотря на все унижения, которые выпадали на их долю. И ныне вся Русская Православная Церковь воспевает и прославляет подвиги первооснователей нашей обители вкупе с трудами, испытаниями и страданиями новомучеников и исповедников Соловецких», — говорит архимандрит Иосиф, с 1992 года наместник возрождающегося Спасо-Преображенского Соловецкого ставропигиального мужского монастыря. Объединенные в рамках одного проекта, эти письменные свидетельства непосредственных участников событий дают возможность современному человеку познакомиться с важными вехами российской истории минувшего столетия.

Изложенный в публикуемых воспоминаниях опыт – не всегда однозначный, подчас парадоксальный и противоречивый сложившимся представлениям, обладает и некими общими родовыми чертами, которые отражают особенности российского универсума конца XIX – начала XX в., обусловившими известные взлеты и падения отечественной государственности и культуры.

Совокупность свидетельств, оставленных представителями различных сословий и возрастных групп, политических, нравственных и религиозных убеждений, позволяет читателю увидеть историю во всей ее полноте и противоречивости, составить собственное мнение о временах, когда в стране формировалась не только система исполнения наказаний, но и мировоззрение. Соприкосновение с опытом тех, чье личностное становление происходило в иную, отличную от нашей, эпоху, позволяет восстановить «порвавшуюся связь времен»; соединить жизненный опыт поколений ушедших и ныне живущих людей; дать ответы, если не исключаящие, то хотя бы снижающие риск повторения трагического прошлого; и, наконец, уйти от социально-политического мифотворчества, ставшего причиной тех масштабных общественных потрясений, которые так ярко описаны в публикуемых воспоминаниях.

Днём политзаключённого в СССР было объявлено 30 октября 1990 года. В этот день на Лубянской площади в Москве был установлен Соловецкий мемориальный камень в память о погибших в годы политических репрессий. Сам камень был привезён с Соловецких островов. На Соловецком острове есть музей-заповедник СЛОН. Соловецкие мемориальные камни установлены в Санкт-Петербурге, Архангельске, в посёлке Соловецком на Большом Соловецком Острове и в музее Свято-Троицкого монастыря в городе Джорданвилле (США) в память о новомучениках, погибших в Соловецком лагере особого назначения.

„MEMORIA CA FORMĂ DE JUSTIȚIE”: MEMORIALUL VICTIMELOR
COMUNISMULUI ȘI AL REZISTENȚEI. CIMITIRUL SĂRACILOR

Mihaela MELNIC, *studentă,*
Universitatea de Stat din Moldova,

Abstract: *The purpose of the Memorial is to cultivate the memory of the past and resurrect the collective memory that suffered dramatically as a result of the communist dictatorship's policy of creating a new, memoryless man who remembers neither who he was nor what he did before communism. In other words, the Memorial's mission is to break the silence and prevent forgetting by relearning memory. The memorial was created thanks to the efforts of writers Ana Blandiana and Romulus Rusan, as well as a team of historians, who submitted to the Council of Europe in 1993 the draft of the world's first memorial dedicated to the victims of communism.*

Keywords: *victims of communism, collective memory, dictatorship's policy, crimes, political prisoners.*

„Atunci când justiția nu reușește să fie o formă de memorie, memoria singură poate fi o formă de justiție” (Ana Blandiana). Acesta este motto-ul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighetu Marmăției – loc menit să spargă tăcerea ce a dăinuit o vreme îndelungată în jurul mării tragedii a neamului românesc din perioada infernului totalitarismului comunist. Am avut posibilitatea să cunosc profunzimea afirmației poetei Ana Blandiana grație desfășurării Școlii Internaționale de Vară „Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație”, organizată de Centrul de Excelență Institutul Pro Memoria, Universitatea de Stat din Moldova și Institutul de Istorie în parteneriat cu Centrul de Studiere a Genocidului și Rezistenței din Vilnius, Memorialul Ipotești, Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu” și Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighetu Marmăției, în perioada 23-30 august 2019.

Astfel, una dintre destinațiile vizitate de participanții Școlii de Vară a fost Memorialul de la Sighet, unde împreună cu colegii am reușit să cunoaștem vitregiile unei perioade în care întreaga țară fusese transformată într-un imens penitenciar, iar drept epicentru al terorii și al batjocurii servea Închisoarea de la Sighet, actualmente, sediul și muzeul Memorialului.

Scopul Memorialului rezidă în cultivarea memoriei trecutului și resuscitarea memoriei colective ce a suferit dramatic ca urmare a politicii dictaturii comuniste de a crea un om nou, fără memorie, care să nu-și amintească nici cine a fost și nici ce a făcut înainte de comunism. Cu alte cuvinte, misiunea Memorialului este de a sparge tăcerea și de a împiedica uitarea prin reînvățarea memoriei.

Memorialul a luat ființă atât datorită eforturilor scriitorilor Ana Blandiana și Romulus Rusan, cât și a unei echipe de istorici, care au înaintat Consiliului Europei în anul 1993 proiectul primului memorial din lume dedicat victimelor comunismului. La acea vreme, clădirea viitorului muzeu – Închisoarea Sighet – era o ruină. Iar peste două decenii, prin efortul material al Fundației Academia Civică și prin activitatea științifică a Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului, Memorialul a devenit acea instituție a Memoriei pe care o cunoaștem astăzi, unică în felul ei, fiind în același timp centru de cercetare, de muzeografie și de învățământ.

Încă în anul 1997, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței este declarat prin lege „ansamblu de interes național”, pentru ca un an mai târziu, în 1998, Memorialul să fie recunoscut de Consiliul Europei ca unul dintre principalele locuri de păstrare a memoriei continentului, alături de Memorialul de la Auschwitz și Memorialul Păcii din Normandia.

În mod simbolic, în calitate de sediu al Memorialului a fost aleasă cea mai de temut închisoare politică din România comunistă – penitenciarul de la Sighet, acesta fiind locul unde și-au pierdut viața în circumstanțe tragice reprezentanți de seamă ai elitei politice, intelectuale și spirituale din perioada interbelică. Sediul Memorialului prezintă cu atât mai mult importanță cu cât se înscrie în rândul acelor monumente istorice care, prin cunoașterea istoriei lor, oferă posibilitatea de a pătrunde în spiritul epocii. În acest sens, monumentul respectiv ilustrează cu adevărat o istorie zbuciumată și reprezentativă pentru spațiul Europei de Est timp de peste cinci decenii.

Inchisoarea de la Sighet a fost construită în 1897, de autoritățile austro-ungare, cu ocazia aniversării „primului mileniu maghiar”, în același stil și cu aceleași funcțiuni ca închisorile din Satu Mare, Oradea, Arad, Aiud, Gherla și din alte orașe transilvănene. În timpul celor două conflagrații mondiale, printre deținuții închisorii se numărau revoluționari polonezi, dezertori din armata maghiară (români sau de alte etnii), preoți din bisericile naționale ș.a. După 1945 prin închisoarea de la Sighet se făcea repatrierea foștilor prizonieri și deportați din U.R.S.S, iar începând cu anul 1948, aceasta devine locul de detenție a oponentilor regimului comunist. În decursul anilor 1948-1950, aici au fost închiși elevi, studenți și țărani din rezistența maramureșeană, iar în anii 1950-1955, penitenciarul capătă un statut de maximă securitate și notorietatea de „Închisoare a Miniștrilor”.

În noaptea de 5 spre 6 mai 1950, în cadrul operațiunii secrete numite de istorici „Noaptea Demnitarilor”, la penitenciarul Sighet au fost aduși 69 de foști demnitari din întreaga țară, reprezentanți ai elitei politice și intelectuale din perioada interbelică. Operațiunea s-a desfășurat după ordinul: „Toate elementele politice – care au avut un rol în viața politică a țării. Să se găsească motive de internare în proces”. Majoritatea deținuților aveau peste 60 de ani, unii dintre ei au fost condamnați la pedepse grele, alții nici măcar judecați. Printre arestați s-au numărat: Dinu Brătianu, Constantin C. Brătianu, Gheorghe Brătianu, Constantin Argetoianu, Ion Nistor, Daniel Ciugureanu, Gheorghe Tătărescu, Constantin C. Giurescu, Ion Pelivan, Pantelimon Halippa și alții. Despre modul în care a fost arestat, istoricul Ion Nistor consemna în lucrarea sa autobiografică „Amintiri din închisoare” (1957): „În noaptea de 5 spre 6 mai 1950, am fost trezit din somn de nevastă-mea care-mi vestea că bate cineva la ușă. Am sărit din pat și ajungând la ușă am întreat: <Cine bate?> Mi s-a răspuns: <Poliția>. Am deschis ușa și cinci agenți de poliție intrară în cameră. Nevastă-mea, îngrozită, înlemnise lângă patul meu. Unul din agenții politici îmi prezintă ordinul prin care eram chemat la Prefectura Poliției pentru informații, somându-mă să mă îmbrac imediat și să-i urmez. Am urmat somațiunii, îmbrăcându-mă în grabă. Nu mi s-a îngăduit să iau cu mine nimic, nici chiar rămas bun de la soția mea și de la nepoți, care priveau cu groază ridicare mea. Doi dintre agenți mă luară între ei și mă conduseră afară, spunându-mi să fiu om de înțeles și să nu strig. Ieșind din curtea casei, mă conduseră până în strada vecină, unde aștepta o mașină. Am fost împins în mașină și așezat între cei doi agenți, dintre care unul îmi ordonă să-mi leg ochii. Am scos batista din buzunar și m-am legat la ochi, ca să nu văd unde mă duc. În timpul cursei am bănuir că porneam în direcția Poliției. Mașina s-a oprit însă la Ministerul de Interne. La intrare mi-au pus ochelari negri, ca să nu văd nimic, până ce am fost introdus într-un birou. Acolo mi-au scos ochelarii de la ochi și am văzut un comisar la o masă, care primi în taină un scurt raport de la agenții ce mă însoțiseră, după care aceștia vorbiră la telefon cu agenții rămași în locuința mea pentru percheziție. Rămas singur cu comisarul, acesta îmi luă un scurt interogatoriu, uitându-se într-un registru pe care îl avea pe masă, însemnă în registru ceva și mă somă să depun pe masă portmoneul ce-l aveam la mine, inele, stilou, ceasornic sau alte obiecte. Dar eu nu aveam nimic la mine; mi-a mai ordonat să-mi desfac cravata și șireturile de la pantofi, pe care le-a luat în seamă și le-a trecut în registrul din fața sa. După îm-

plinirea acestor triste formalități, a chemat un om de serviciu și m-a dat în seamă. Acesta îmi aplică ochelarii negri, îmi spuse să-mi țin gura și mă conduse într-o sală mare cu lăși de lemn împrejur. Eram primul sosit. După mine, apărură în sală, după scurte intervale, toți foștii miniștri și subsecretarii [de stat] din guvernele burgheze care se aflau în București, așa că odată ce se făcu ziuă sala era plină de deținuți. Îi cunoșteam pe toți, ne făceam semne, dar ne era interzis de gardienii care ne păzeau de a schimba o vorbă”.³¹⁵

O altă mărturie parvine de la Marilena Bocu, soția fruntașului național-țărănist Sever Bocu, care vorbește despre arestarea soțului ei: „Era noaptea, într-o vineri, ora două după miezul nopții, 5 spre 6 mai 1950. Eram într-o somnolență ușoară și aud târșind pași prin aleea grădinii, pași de cizme și încă mulți; sar drept la fereastra odăii noastre de dormit, care era larg deschisă și strig: <Cine este acolo?> Am văzut cum sărea ultimul de pe o scară ce o așezase pe zidul înconjurător al casei. Erau șapte și se îndreptau pe furiș spre scara principală, calculând cum să spargă geamul ușilor. Dar eu am ajuns mai iute spre ușă și nu am apucat s-o deschid bine că m-au și izbit țândările geamurilor sparte cu furie, de cel mai voinic, pe care-l comandau cei mai mici din spatele lui. Am deschis larg ușile; erau șapte inși și îi spun celui ce sărise curajos printre geamurile sparte: <Văd că purtați uniformă militară, pentru ce săriți pe geamuri, când vi se deschid ușile?> Cinci au intrat direct în odaia noastră de dormit și au înconjurat imediat pe soțul meu care îi aștepta liniștit în mijlocul odăii și-i privea țintă drept în față, fără să le adreseze nici un cuvânt, în vreme ce ei își aruncau puștile mitraliere peste paturi, pe sofa și începeau să scotocească prin odaie; cel mai mic dintre ei, care se părea că este cel mai mare în grad, îi poruncea furios și tremurând: <Dacă nu ești gata de plecare în cinci minute, te ducem dezbrăcat>. Iar el le-a spus atâta, uitându-se spre odaia de culcare a copiilor, care dormeau adânc: <Duceți-mă gol, așa m-am născut!> Și l-au dus doar cu ce era pe el, numai ceasul și l-a luat, un ceas de aur elvețian. Din acel moment, nu l-am mai văzut, nici semn, nici zvon, nici știre adevărată despre el”.³¹⁶

Printr-o altă operațiune, în același an, la Sighet au mai fost încarcerați circa 50 de episcopi și preoți greco-catolici și romano-catolici. Penitenciarul era considerat „unitate de muncă specială”, dar, în realitate, acesta constituia un loc sigur de exterminare a elitelor țării, un loc de unde nu se putea fugi fiindcă se afla la mai puțin de 2 km de Uniunea Sovietică, iar paza era una draconică.

Umilința și batjocura au făcut parte din programul de exterminare. Deținuții locuiau în condiții insalubre, erau hrăniți mizerabil, îndurau frigul, teroarea și izolarea.

Despre condițiile de detenție a lui Iuliu Maniu s-a păstrat relatarea lui Asra Berkovitz, fruntaș al Partidului Național Liberal și ziarist, deținut în perioada 1949-1955: „La începutul lui 1953, directorul închisorii m-a în-

Celula în care a murit Iuliu Maniu
(foto: din arhiva personală)

³¹⁵ Ion I. Nistor, *Amintiri din închisoare*, În revista *Memoria*, 2001, nr. 1, p. 43.

³¹⁶ Ioan Munteanu, *Sever Bocu (1874-1951)*, fragment din memoriile Marilenei Bocu, Timișoara, Editura Mirton, 1999; *60 de ani de la moartea lui Sever Bocu*. Coordonator: Falvius Boncea, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2001, pp. 163-164.

științat că voi fi transferat într-o altă celulă, unde voi avea de îngrijit un bolnav. Gardianul care m-a condus în celula în care se afla Maniu m-a pus să jur că voi păstra secretul asupra identității bolnavului, amenințându-mă că de nu-mi voi ține gura, voi avea soarta predecesorului, un călugăr, care vorbise. Când am ajuns lângă Maniu, am fost surprins de dimensiunea încăperii în care se afla. Ea conținea mai multe paturi. Maniu se afla pe unul din acestea, aproape de fereastră. Un vânt rece pătrundea înăuntru pentru că fereastra nu se închidea bine. Când i-am spus cine sunt acesta păru satisfăcut, însă nu lăsă să i se vadă pe chip sentimentele. Cuvântul îi era stins și se afla într-un fel de toropeală. Îmi dădui imediat seama că picioarele îi erau paralizate și că suferea mult (...). Maniu suferea mai presus de orice de foame. I se da 250 grame de pâine pe zi. La prânz și seara, el primea rațiunea reglementară, adică o farfurie umplută de cele mai multe ori cu o fiertură de orz. Maniu nu mânca decât pâinea și nu se împiedica să nu o devore de îndată ce primea. Din timp în timp, i se da câțiva cartofi fierți și o ceașcă de cafea, mai bine zis de orz prăjit. Nu era deci surprinzător că Maniu o ducea din ce în ce mai prost. Chiar și medicul care avea misiunea de a-l îngriji nu voia niciodată să-i dea medicamentele care l-ar fi ușurat. După a treia lună pe care am petrecut-o aproape de el, Maniu a devenit foarte slab. Am fost atunci cu toții înlăturați din camera lui. Până la urmă, în aprilie [de fapt, februarie] 1953, el a fost lăsat singur și a murit fără ca vreun prieten, nici măcar un gardian, să stea alături de el”.³¹⁷

Deținuții erau opriți de a se întinde ziua pe paturile din celulele neîncălzite, iar lumina zilei era un privilegiu de care aceștia erau lipsiți deoarece li se interzicea să privească pe fereastră. Cei care nu se supuneau erau pedepsiți să stea în deplină obscuritate în celulele numite „neagra” și „sura”. Ulterior, pentru a face încălcarea acestei interdicții imposibilă, la geamuri au fost puse obloane. Singura modalitate de a vedea lumina zilei era deplasarea în curtea interioară, unde deținuții aveau posibilitatea de a vedea doar cerul. Această situație este redată artistic de sculptorul Aurel Vlad în opera sa Cortegiul Sacrificaților, care a devenit imaginea simbol al Memorialului. Monumentul este amplasat într-o curte interioară a fostei închisori și înfățișează un grup de siluete umane mergând spre un zid ce le închide orizontul.

Cortegiul Sacrificaților, sculptor: Aurel Vlad (foto:<http://www.memorialsighet.ro>) (accesat: 30.11.2019).

³¹⁷ Din Iuliu Maniu – un creator de istorie, Volum documentar la 50 de ani de la moartea marelui om politic român, coordonator: Andrea Dobeș, Fundația Academia Civică, 2003 (<http://www.memorialsighet.ro/iuliu-maniu-8-ianuarie-1873-5-februarie-1953/>) (accesat: 30.11.2019)

Echipa Școlii Internaționale de Vară „Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație”, în vizită la Cimitirul Săracilor (foto: Virgiliu Bîrlădeanu)

În anul 1955, ca urmare a admeririi Republicii Populare Române în ONU, a avut loc o grațiere. Astfel, o parte dintre deținuți au fost eliberați, iar alții au fost transferați în alte penitenciare. Două decenii mai târziu, instituția de teroare și tortură din perioada lui Dej se transformă într-o fabrică de măhuri, apoi într-un depozit de sare pentru ca, într-un final, să ajungă o ruină părăsită. Bilanțul însă a fost unul dramatic – 53 de deținuți politici și-au găsit sfârșitul în celulele Închisorii Sighet în perioada anilor 1950-1955. Corpurile neînsuflețite ale deținuților au fost aruncate în gropi anonime, majoritatea aflate în Cimitirul Săracilor. Printre fruntașii politici ai României interbelice, care și-au pierdut viața la Închisoarea Miniștrilor și au fost înmormântați în Cimitirul Săracilor se numără Iuliu Maniu, Daniel Ciugureanu, Dinu Brătianu și Gheorghe I. Brătianu. Nefiind marcate, mormintele acestor martiri au fost sortite să se piardă cu timpul între sutele de morminte anterioare și ulterioare.

La începutul anilor 1990 Cimitirul Săracilor fusese părăsit și devenise un loc de pășune, din care, după mărturiile localnicilor, copitele cailor scoteau la vedere cranii umane. „Necropola celor fără de mormânt” a început a fi amenajată după 1997 și constituie o parte componentă a Memorialului. Ansamblul arhitectural este dedicat memoriei românilor ce au căzut victime ale represiunii comuniste în țară, cât și în URSS, precum și memoriei partizanilor uciși în luptele cu Securitatea.

Cimitirul Săracilor: vedere de sus (foto: <https://web.facebook.com/SighetMemorial/photos/>) (accesat: 30.11.2019).

Necropola are forma hărții României, unde în locul orașului Sighet, considerat epicentru al represiunii comuniste în România, este ridicat un altar-cenotaf, ce adăpostește zeci de urne cu pământ adus din locurile unde românii au murit sau au fost executați. Numele identificate ale miilor de morți din închisorile, lagărele și locurile de deportare din România comunistă și Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) sunt înveșnicite pe mormintele din Cimitirul Săracilor și pe pereții exteriori ai Spațiului de Reculegere și Rugăciune, aflat pe teritoriul fostei închisori.

Cimitirul Săracilor: Ansamblul monumental dedicat memoriei cetățenilor români deportați din RSSM care și-au pierdut viața în Gulagul sovietic (foto: din arhiva personală).

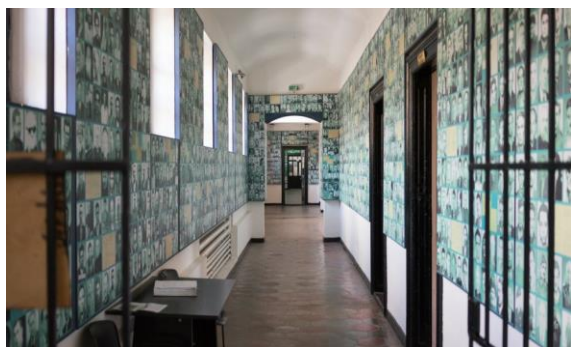

Pereții exteriori ai Spațiului de Reculegere și Rugăciunea fișând listele miilor de morți în închisori, lagăre de muncă și deportări (foto: <http://www.memorialsighet.ro/>) (accesat: 30.11.2019).

șlagărilor și tabuurile vremii ș.a.m.d. Toate acestea oferă o altă modalitate de a cunoaște istoria, retrăind-o în baza imaginilor, documentelor, diverselor obiecte și informații ce contribuie la reconstituirea condițiilor istorice și mentalității timpului respectiv.

Memorialul desfășoară o vastă activitate în scopul cultivării memoriei prin organizarea de simpozioane, dezbateri, mese rotunde, școli de vară și prin publicarea rezultatelor cercetărilor. Un eveniment special este Ziua Porților Deschise, organizată anual de Ziua Eroilor. Cu această ocazie, foștii deținuți politici, familiile și urmașii lor din toată țara vin la Sighet într-un adevărat pelerinaj.

În așa fel, Memorialul apare ca o flacără ce străpunge întunericul uitării, fiind o speranță a victimelor regimului comunist și a urmașilor lor în victoria adevărului și înfăptuirea justiției.

Memorialul de la Sighet: sală de expoziții (foto: <https://twitter.com/memorialsighet>) (accesat: 30.11.2019)

Pe lângă tragedia umană a penitenciarelor, muzeul Memorialului ilustrează prin expoziții tematice evenimentele și procesele din perioada regimului comunist (colectivizarea, sovietizarea, deportarea în Bărăgan, rezistența anticomunistă în munți etc.), dar și viața de zi cu zi a oamenilor, ajunși în situația să trăiască într-un stat transformat într-un mare penitenciar. La reconstituirea vieții cotidiene contribuie sălile dedicate propagandei, posturilor de radio interzise, dar îndrăgite și ascultate de români, sălile ce prezintă obiceiurile, lozincile,

Spațiul de Reculegere și Rugăciune, opera arhitectului Radu Mihăilescu

(foto: <https://web.facebook.com/SighetMemorial/photos/>) (accesat: 30.11.2019).

Meritul principal al Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței constă în reconstituirea și păstrarea memoriei acestor patrioți, oameni bravi, cu demnitate și curaj, pe care regimul i-a vrut șterși din istorie. Fiind un obiectiv de importanță națională și europeană, un loc de referință pentru cunoașterea totalitarismului comunist, Memorialul este în același timp și o instituție a justiției prin memorie, capabilă, după cum a fost concepută de fondatorii săi –

Ana Blandiana și Romulus Rusan – să spargă marea singurătate și insuportabila tăcere din destinul neamului românesc.

BIBLIOGRAFIE:

1. Boncea, Falvius (coordonator), *60 de ani de la moartea lui Sever Bocu*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2001, pp. 163-164.
2. Dobeș, Andrea (coordonator:), *Iuliu Maniu – un creator de istorie, Volum documentar la 50 de ani de la moartea marelui om politic român*, Fundația Academia Civică, 2003.
3. *Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței: Ghid și activitate*, Sighet, România, 2014, 50 p.
4. Munteanu, Ioan, *Sever Bocu (1874-1951)*, fragment din memoriile Marilenei Bocu, Timișoara, Editura Mirton, 1999.
5. Negrei Ion, *Patrioți basarabeni întemnițați în închisoarea din Sighet* [Pantelimon Halippa], În: *Cugetul*, nr. 3, 2007.
6. Nistor, Ion I., *Amintiri din închisoare*, În revista *Memoria*, 2001, nr. 1, p. 43.
7. Pagina web a Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței: <http://www.memorialsighet.ro/>. (accesat: 30.11.2019).

CZU 378.1:061.3

NOTE DE LECTURĂ, LANSĂRI PUBLICE

În parteneriat cu Muzeul Național de Istorie din Chișinău, Muzeul de Istorie și Etnografe din Soroca:

A fost organizată vernisarea Expoziției foto-documentare internaționale „Război după război: rezistența antisovietică în Lituania în anii 1944-1953” a Muzeului Ocupației și Luptei pentru Libertate din Lituania, în cooperare cu MNIM, în centre muzeistice din Republica Moldova, 19 octombrie 2018;

A fost organizată vernisarea Expoziției „Război după război: rezistența antisovietică în Lituania în anii 1944-1953”, Muzeul de Istorie și Etnografie din Soroca, 27 noiembrie 2018, mun. Soroca (co-organizatori).

În parteneriat cu Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Istorie al MECC, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Muzeul Ocupației și Luptei pentru Libertate a Poporului Lituanian din Vilnius, Fundația Academia Civică și Complexul Memorial din Sighetu-Marmației (România) s-a organizat Conferința științifică internațională „Crimele comunismului și memoria victimelor regimurilor totalitar-comuniste: probleme, realizări, perspective de cercetare”, 19 octombrie 2018.

În colaborare cu Biblioteca Științifică USARB, Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei și a Centrului de informare al României s-a organizat Ora publică a istoricului Ion Negrei: „1918: consecințele unirii Basarabiei cu România”, 25 martie 2019.

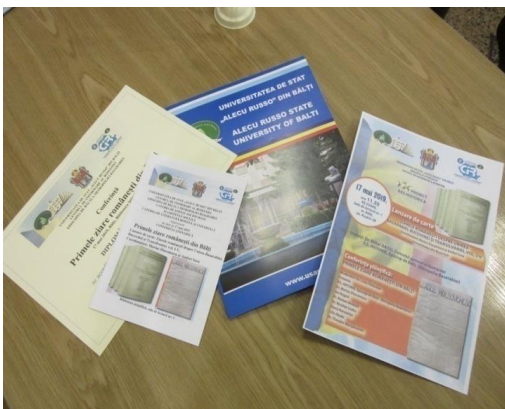
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „PRIMELE ZIARE ROMÂNEȘTI DIN BĂLȚI”

Pe data de 17 mai 2019 la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți și-a desfășurat lucrările conferința științifică „Primele ziare românești din Bălți”. Evenimentul a fost realizat în colaborare de Biblioteca Științifică, Centrul de informare al României, Episcopia de Bălți, Catedra de științe socioumane și asistență socială, Catedra de literatură română și universală. Parte componentă a conferinței a fost lansarea de carte: *Ziarele românești despre Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei*, vol. I-V, Coordonatori: Marius Diaconescu și Andrei Sora, Universitatea din București.

La eveniment au participat: PS ANTONIE, Episcop de Bălți Mitropolia Basarabiei; Roman BOTEZAT, consilier pentru Misiune, Cultură și Tineret a Episcopiei de Bălți, comunicarea: „*Revista militară*” a Episcopului Partenie Ciopron; Dr. Marius DIACONESCU, Facultatea de Istorie, Universitatea din București, comunicarea: „*Glasul moldovenesc*”, primul ziar românesc din Bălți (1918); Ion NEGREI, cercetător științific, Institutul de Istorie, Chișinău, comunicarea: *Constituirea și activitatea primelor asociații culturale românești la Bălți (1918-1920)*; Dr. Nicolae LEAHU, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, comunicarea: *Cîteva observații asupra mediului cultural bălțean în perioada interbelică*; Elena HARCONIȚĂ, Directorul Bibliotecii Științifice USARB;

Ludmila DOBROGEANU, Directorul Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, comunicarea: *Considerații privind istoricul presei din municipiul Bălți în prima jumătate a secolului XX*; Mariana MIHALEVSCHI, muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, comunicarea: *Orașul Bălți pe paginile ziarului „Cuvântul Basarabiei” în 1936*.

La discuții au participat: Nicolae RUSU, scriitor; conf.univ., Vasile ȘOIMARU, fost deputat în Parlamentul Republicii Moldova; dr., prof. univ. Ion VALUȚĂ, fost prorector pentru cercetare UTM; dr., conf. univ. Teodor MARȘALCOVSCHI.

Dr. Marius DIACONESCU, Ion NEGREI, Vasile ȘOIMARU au donat colecții de cărți Bibliotecii Științifice USARB.

La conferință au participat muzeografi, profesori de istorie din Bălți, profesori și studenți USARB de la Facultatea de Litere și Facultatea de Drept și Științe Sociale.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ CENTENARUL VOTĂRII UNIRII DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI

În data de 2 martie 2018, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți au organizat Conferința Științifică CENTENARUL VOTĂRII UNIRII DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI.

Partea festivă a evenimentului a avut loc în incinta clădirii Serviciului Stării Civile unde la data de 3 martie 1918 zemstva (organ local

al puterii administrative) județului Bălți, prima din Basarabia a votat Unirea cu România. La Conferință au participat academicieni, savanți, cercetători, istorici de pe ambele maluri ale Prutului.

Ședința a fost deschisă prin discursurile de salut: con. univ. dr. Igor COJOCARU, prorectorul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți; Academician Mihai CIMPOI, Academia de Științe a Moldovei; Prof.univ., dr. Mihai BĂRBULESCU, membru corespondent al Academiei Române; conf. univ. dr. hab. Gheorghe E. COJOCARU, directorul Institutului de Istorie; Cristina SOCHIRCA, șefa Serviciului Stării Civile Bălți. Au urmat comunicările prezentate de: prof.univ., dr. Mihai BĂRBULESCU, Roma, 1899: cununa românilor de la Columna lui Traian; Prof. univ. dr. Alexandru GHIȘA, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Primul război mondial și căderea marilor imperii. De la statul imperial la statul național; conf. univ. dr. hab. Gheorghe COJOCARU, Unele considerații pe marginea hotărârii Zemstvei județului Bălți din 3 martie 1918; Ludmila DOBROGEANU, directoarea Muzeului de Istorie și Etnografie din Bălți, Costache Leancă – premergătorul bălțean al Unirii.

Lucrările conferinței au continuat la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți prin comunicările prezentate de: conf. univ. dr. hab. Nicolae ENCIU, Institutul de Istorie, În componența României Întregite. Renașterea spirituală a Basarabiei interbelice; Cerc. șt. dr. Ion NEGREI, Activitatea lui Ioan Pelivan la Bălți; Olga CONIUC, elevă cl. XII, Liceul Republican „Mihai Eminescu” din Bălți, Ioan Gh. Pelivan – Înaintașul Marii Uniri; Prof. univ. dr. hab. Vasile BAHNARU, Actualitatea Unirii; Cerc. șt. Tudor-Eugen SCLIFOS, Institutul de Istorie, Franța și Unirea Basarabiei; Mariana MIHALEVSCI, muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, Reflecții asupra evenimentului Unirii în Bălțitul interbelic; Conf.univ., dr. Lidia PĂDUREAC, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Deputați bălțeni în Sfatul Țării supuși terorii comuniste.

În cadrul Conferinței au avut loc și două prezentări de carte cu participarea autorilor:

- Mihai BĂRBULESCU, BĂLȚI 1818-1944, Editura Academiei Române, București, 2017;
- Nicolae ENCIU, 1918 PE RUINELE IMPERIULUI SPULBERAT DE ISTORIE. BASARABIA ÎN PRAGUL MODERNITĂȚII, Editura Arc, 2018.

Evenimentul a fost moderat de: Gheorghe E. COJOCARU, directorul Institutului de Istorie și Lidia PĂDUREAC, șefa Catedrei de științe socio-umane și asistență socială a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Participanții la Conferință au propus instalarea unei plăci comemorative pe clădirea fostei Zemstve a județului Bălți pentru a păstra vie memoria înaintașilor neamului.

În parteneriat cu Agenția de Dezvoltare Regională Nord:

În noiembrie 2018, a fost prezentat raportul final al studiului „Cercetare, dezvoltare, inovare în regiunea de Dezvoltare Nord”, plasat pe site-ul acestei entități;

A fost elaborată metodologia studiului „Calitatea guvernanței în Regiunea de Dezvoltare Nord”.

În colaborare cu ULIM a fost organizată:

Conferința științifico-practică cu participarea experților internaționali *Intervenții psiho-sociale în cadrul tulburărilor din spectrul autist* 31 Octombrie 2018;

Simpozionul *Asistența copiilor cu tulburări din spectrul autist*, UTA Găgăuzia, pentru părinți și specialiști implicați în educația incluzivă, 01 noiembrie 2018.

Colaborarea cu Instituțiile municipale care prestează servicii de Asistență Socială a fost prodigioasă în contextul practicii de specialitate pentru studenții ciclului I de la specialitatea Asistență Socială și Ciclul II de la Programele de master Politici și servicii sociale pentru familie și copil, Supervizarea în asistență socială. Studenții au fost implicați

în activități organizate de Organizația „Onoarea și drepturile femeii contemporane”, Centrului „A doua respirație”, Centrului „Drumul spre casă”, etc.

MĂSURI DE SENSIBILIZARE A POPULAȚIEI PRIVIND SOLIDARITATEA ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI, CONSACRATE CAMPANIEI MONDIALE „16 ZILE DE ACTIVISM ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI ÎN BAZĂ DE GEN”.

În perioada 26-27 noiembrie 2019, în cadrul IP Centrul de Criză Familială „SOTIS” s-au desfășurat măsuri de sensibilizare a populației privind solidaritatea împotriva violenței, consacrate Campaniei mondiale „16 zile de activism împotriva violenței în bază de gen”.

S-a organizat de către asistenții sociali din cadrul Centrului SOTIS Marina Țurcanu, Felipa Valenti seminarul „**Rolul Asistentului Social în procesul de intervenție și soluționare a cazurilor de violență în familie**” unde au participat asistentul universitar – Cristina Crudu, studenții anului II și IV a USARB, Facultatea Drept și Științe Sociale, specialitatea Asistență Socială, secția studii cu frecvență redusă.

Studenții au fost informați despre noțiunile de violență, victimă, agresor. S-a discutat despre tipurile de violență identificate în urma vizionării spoturilor, ciclul violenței și a rolului asistentului social în cadrul EMD. Soluționarea multidisciplinară a cazurilor de violență, intervenția și implementarea PIA, factorii de bază ai planificării, monitorizarea, intervenția și revizuirea PIA, sunt momentele importante pentru soluționarea eficientă a cazurilor de violență. Studenții au realizat un studiul de caz, în cadrul căruia au jucat rolul unei echipe multidisciplinare identificând specialiștii necesari și repartizând rolurile, în rezultat oferind soluții de rezolvare a cazului de violență redat în istoria primită.

A fost organizat seminarul „Rolul Asistentului Social în procesul de intervenție și soluționare a cazurilor de violență în familie” în data de 26-27 noiembrie 2019, în cadrul IP Centrul de Criză Familială „SOTIS”.

Realizarea obiectivelor de parteneriat cu Direcția Învățământ, Tineret și Sport a Primăriei Bălți a avut loc prin organizarea în data de 18 mai împreună cu **PromoLex** a Concursului municipal la Educația Civică: *Democrația europeană la începutul secolului XXI: realități, probleme, perspective*, ediția a II-a. Au participat circa 40 de elevi din clasele a X-XII din municipiul Bălți;

Datorită relațiilor bune cu DÎTS a fost asigurată realizarea stagiului de practică pedagogică a studenților de la specialitatea Istorie și educație civică, în instituțiile de învățământ din mun. Bălți.

Prin colaborarea cu Arhiva și Muzeul din mun. Bălți, titularii catedrei au asigurat vizite de studii pentru studenții de la specialitatea Istorie și educația civică.

The poster features logos for the University of Stat „Alecu Russo” din Bălți, the Directorate of Education, Youth and Sports of Bălți, and the Promo-LEX association. It announces a competition on May 18, 2019, for students in grades X-XII. The competition is organized by the Faculty of Law and Social Sciences at the University of Stat „Alecu Russo” din Bălți. The poster includes a graphic of the Earth with yellow stars, similar to the European Union flag.

UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI
 CATEDRA DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ USARB
 CATEDRA DE DREPT USARB
 organizează
 pe data de 18 mai 2019
concursul municipal dedicat Zilei Europei
 la disciplina *Educație civică*
 cu genericul
„Democrația europeană la începutul secolului XXI: realități, probleme, perspective”
 ediția a II-a

Participă elevii claselor a X-a – a XII-a (liceele din municipiul Bălți)

18 mai 2019, ora 11.00
 UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI
 FACULTATEA DE DREPT ȘI ȘTIINȚE SOCIALE
 Strada Pușkin 38, corp V, anla 588
 Telefon de contact: 023152380

CONFERIREA TITLULUI ONORIFIC „DOCTOR HONORIS CAUSA” DLUI ANATOL PETRENCU, 23 Iunie 2021, USARB

În data de 23 iunie 2021, Senatul Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți i-a conferit domnului profesor universitar, doctor habilitat în științe istorice Anatol Petrencu titlul onorific „Doctor Honoris Causa” pentru aportul substanțial la promovarea științei istorice, a valorilor naționale în spațiul românesc și în cel internațional.

Ședința a fost deschisă de Rectorul USARB, dna dr., conf. univ. Natalia Gașițoi, care a menționat cele mai esențiale contribuții ale dlui profesor Anatol Pentrengu: aportul adus la dezvoltarea semnificativă a științei istorice la nivel național și internațional prin realizarea lucrărilor științifice de excelență și prin identificarea și avansarea adevărului despre trecutul și prezentul Basarabiei; susținerea pleneră a procesului de democratizare a Republicii Moldova, de revenire la valorile naționale și introducerea cursului de *Istoria Românilor* în instituțiile de învățământ din Republica Moldova; Inițierea și realizarea Programului de stat *Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953*, direcția strategică 18.06 *Patrimoniul național și dezvoltarea societății*, cu participarea profesorilor și studenților de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți; Aportul personal adus la pregătirea cadrelor de înaltă calificare pentru știința istorică, inclusiv pentru USARB.

Laudatio pentru dl Anatol Pentrengu a fost rostit de prim-prorectorul pentru activitatea didactică dr., conf. univ., Lidia Pădureac. Au fost puse în evidență realizările incontestabile ale dlui Anatol Petrengu pe dimensiunile activității științifice, didactice, manageriale și civice.

Buna organizare și desfășurare a ședinței a fost asigurată de Secția Știință ghidată de dna Valentina Prițcan, prorector pentru activitate științifică și relații internaționale.

La eveniment a participat Excelența Sa, Consulul General al României la Bălți, Petrișor Dumitrescu, care a menționat paginile dureroase din istoria românilor și a adus mulțumiri dlui profesor Anatol Petrengu pentru contribuțiile științifice inedite, profunzimea cercetării, verticalitatea, devotamentul față de valorile naționale.

Realizările științifice și didactice ale istoricului Anatol Petrencu au fost menționate de: Teo-Teodor Marșalcovschi, dr., conf.univ., Catedra de științe socioumane și asistență socială; Nicolae Leahu, șeful Catedrei de literatură română și universală; Valeriu Capcea, dr. hab., șeful Secției Nord a Academiei de Științe a Moldovei; Ion Negrei, cercetător științific, Institutul de Istorie; Mariana Mihalevschi, directorul Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți; Ion Xenofontov, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova.

SESIUNE A ACȚIUNII COST

Universitatea Catolică din Leuven, Belgia (Katholieke Universiteit Leuven) a găzduit în 13 și 14 februarie 2020, o noua sesiune a Acțiunii COST (CA 15218) – Measuring Homless in Europe (Examinarea problemei persoanelor fără adăpost în Europa), care urmărește să adopte o abordare coordonată pentru explorarea fenomenului la nivel european. La eveniment a participat Igor Cojocaru, dr., conf. univ. la Catedra de științe socio-umane și asistență socială, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.

În cadrul sesiunii au fost prezentate mai multe studii ale echipelor de cercetare din cadrul Acțiunii. Acestea au vizat în special tematici privind: cuantificarea fenomenului oamenilor străzii în orașele din țările participante la Acțiune (Belgia, Elveția, particularitățile Scoției); interacțiunea dintre migrație și oamenii străzii.

Amintim că Universitatea Catolică din Leuven, sau Louvain a fost înființată în 1425 sub numele de Universitatea Leuven. În prezent face parte din top 20 cele mai bune universități europene și top 50 cele mai bune universități din lume.

În perioada 25-26 octombrie, la Universitatea din Muntenegru, a avut loc întrunirea ordinară a membrilor Acțiunii COST (CA 15218) – *Measuring Homeless in Europe* (Examinarea problemei persoanelor fără adăpost în Europa), care urmărește să adopte o abordare coordonată pentru explorarea fenomenului la nivel european. La conferința organizată în Podgorița (Muntenegru), din partea Republicii Moldova a participat dl Igor Cojocaru, conferențiar la Catedra științe socioumane și asistența socială, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

În cadrul conferinței au fost discutate subiecte comune pentru întregul spațiu european, cum ar fi: Dezvoltarea unui sistem de date privind persoanele fără adăpost; Identificarea persoanelor fără adăpost în dependență de numărul de orașe; Asistența medicală ca sistem de enumerare a persoanelor fără adăpost. Un subiect apropiat ca problemă și conținut a fost prezentat de colegii din România de la Universitatea Transilvania din Brașov sub conducerea profesorului Claudiu Coman: Persoanele fără adăpost în orașul post-comunist și post-industrial: cazul Brașovului.

Acțiunea urmărește dezvoltarea comună a sistemelor de colectare și cercetare a datelor, cu cele mai adecvate metode fundamentate științific pentru identificarea și monitorizarea persoanelor fără adăpost, precum și elaborarea unei metodologii adresată direct responsabililor de politici publice și sociale precum și tuturor celor interesați pentru a combate fenomenul și a diminua numărul persoanelor fără adăpost.

CONFERINȚA VIOLENȚA DOMESTICĂ- ABORDARE MULTIASPECTUALĂ, 28 NOIEMBRIE 2019. EDIȚIA A II-A

În data de 28 noiembrie 2019 Sala Senatului Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți a găzduit cea de-a II-a ediție a Conferinței științifice *Abordarea teoretico-practică a fenomenului violenței domestice în Republica Moldova*, moderată de asist. univ., Cristina CRUDU, Catedra de științe socioumane și asistență socială, FDȘS.

Conferința a demarat cu mesaje de salut, susținute de: Valentina PRIȚCAN, conf. univ., dr., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale; Vitalie RUSU, dr., conf. univ., decanul Facultății de Drept și Științe Sociale; Ana COJOCARU, șef serviciu *Asistență socială comunitară*, DASPF, mun. Bălți; Olga JACOTA-DRAGAN, șefa Catedrei de științe socioumane și asistență socială.

Viitorii și actualii asistenți sociali au scos în evidență subiecte semnificative referitor la prevenirea și combaterea violenței domestice, au adus în discuție urgența implementării măsurilor menite să armonizeze legislația din Moldova cu cea internațională, au remarcat rolul echipelor multidisciplinare în stoparea și prevenirea fenomenului nominalizat, au împărtășit bune-practici în ceea ce privește protecția victimelor. Participanții au avut ocazia să cunoască exemple concrete, aplicate cu succes, atât măsuri legislative, care să asigure protecția imediată a femeilor și copiilor, cât și rețele și servicii de suport pentru victime.

Evenimentul științific se înscrie în setul de acțiuni dedicat combaterii violenței domestice.

Dna asist. univ. Cristina CRUDU, a participat împreună cu 38 instituții de învățământ în lucrările atelierului de lucru: *Instruirea formatorilor în recrutarea și menținerea donatorilor de sânge/componente sanguine voluntari și neremunerați*, organizat de către: Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale și Centrul Național de Transfuzie a Sângelui. **06 decembrie 2019**, în rezultatul căruia a fost obținută calificarea de *formator*.

În colaborare cu Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală a fost organizată **CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație: cercetări și schimb de bune practici în societățile post-totalitare** 18 octombrie 2019, sala de conferințe a Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ A CATEDREI DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ 29 august 2019

Anul de studiu 2019-2020 a început foarte productiv la Catedra de științe socioumane și asistență socială, în data de 29 august 2019 a fost organizată Conferința științifică a

Catedrei PROMOVAREA VALORILOR EUROPENE DIN PERSPECTIVA ȘTIINȚELOR SOCIOUMANE ȘI A ASISTENȚEI SOCIALE. Lucrările Conferinței au fost organizate în două secțiuni: I- ȘTIINȚE SOCIOUMANE, moderatorul căreia a fost dna Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ.; II- ASISTENȚA SOCIALĂ, moderator fiind dul Gheorghe NEAGU, dr., conf. univ.

Titularii Catedrei au prezentat rezultatele cercetărilor științifice astfel, în cadrul Conferinței au fost prezentate următoarele comunicări:

Secțiunea I

1. **Efim MOHOREA**, dr. hab., prof. univ.: *Specificul adevărului juridic.*
2. **Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI**, dr., conf. univ.: *Proprietatea funciară a obștii rurale din Basarabia (sec. XVI – prima jumătate a sec. al XIX-lea).*
3. **Lidia PĂDUREAC**, dr., conf. univ.: *Crime staliniste în RSS Moldovenească – victime și călăi.*
4. **Ghennadi CABAC**, dr., lector univ.: *Proiectarea unui curs universitar pentru platforma e-Learning.*
5. **Valeriu PARNAVEL**, asist. univ.: *Trei revoluții economice mărețe ale omenirii: consecințe pentru societate și natură.*
6. **Olga JACOTA-DRAGAN**, asist. univ.: *Universul metafizic și problema ființei după Nae Ionescu.*

Secțiunea II

1. **Elena ZOLOTARIOV**, dr., conf. univ.: *„Educația pentru societate”: de la fâgașul tradiționalului – la perspectiva modernului.*
2. **Gheorghe NEAGU**, dr., conf. univ.: *Unele considerente cu privire la obiectul de studiu al sociologiei drepturilor omului.*
3. **Nicoletta CANȚER**, asist. univ.: *Specificul intervențiilor psiho-sociale în situații de criză.*
4. **Elvira CIOBANU**, asist. univ.: *Problemele sociale ale comportamentului delincvent la adolescenți.*
5. **Cristina CRUDU**, asist. univ.: *Aspecte sociale ale fenomenului de violență familială față de persoanele vârstnice.*

Sesiunea de comunicări științifice a fost încheiată prin înmânarea Diplomelor de participare de către dl Decan al FDȘS conf. univ., dr. Vitalie RUSU.

LANSAREA DE CARTE
„PRIMUL JURNAL MISIONAR AL CUVIOSULUI ANATOLIE TIHAI, UN
APOSTOL ROMÂN PE OGORUL ORTODOXIEI JAPONeze”
responsabil de ediție Vlad Cubreacov, 12 decembrie 2019

În data de 12 decembrie 2019, Catedra de Științe Socioumane și Asistență Socială în colaborare cu Consutul General al României în Bălți, Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei, Centrul de Informare al României, Biblioteca Științifică a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți au organizat lansarea cărții „*Primul jurnal misionar al Cuviosu-*

lui Anatolie Tihai, un apostol român pe ogorul ortodoxiei japoneze” editura Episcopiei de Bălți, 2018.

În cadrul evenimentului, ce a avut loc în Sala de lectură nr. 1 Științe socioumaniste și economice a Bibliotecii Științifice, a participat Consulul General al României în Bălți, Petrișor DUMITRESCU; PS ANTONIE, Episcop de Bălți, Mitropolia Basarabiei; Vlad CUBREACOV, responsabil de ediție, membru al Uniunii Jurnaliștilor și al Asociației Naționale a Jurnaliștilor din Republica Moldova; Lidia PĂDUREAC, dr., conf. univ., prim-prorector USARB; Olga JACOTA-DRAGAN, asist. univ., șeful interimar al Catedrei de științe socioumane și asistență socială USARB.

Evenimentul a găzduit o audiență formată din reprezentanți ai Consulatului General al României în Bălți, Mitropoliei Basarabiei, profesori, studenți.

LANSARE DE CARTE

TRASEUL CENTENARULUI MARIII UNIRI 1918-2018, AUTOR ION MĂRGINEANU, DEPUTAT ÎN PARLAMENT AL RM

Data de 3 martie 2020, o zi marcantă în istorie, 102 ani de la Votarea Unirii de către Zemstva județului Bălți. La Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți a fost organizată lansarea cărților autorului Ion MĂRGINEANU F.: *Traseul Centenarului Marii Uniri 1918-2018. Jurnal de drum la pas și O mireasă pentru tata.*

Ion MĂRGINEANU F., deputat în primul Parlament al Republicii Moldova (1990-1994), în 2018 a parcurs la pas, peste 520 de km – Traseul Centenarului Marii Uniri 1918-2018, de la Bălți până la Alba Iulia. În încinta Bibliotecii Științifice USARB, autorul, a relatat celor prezenți despre experiența vizând consolidarea și promovarea valorilor naționale.

La eveniment au participat: Valeriu CAPCELEA, șeful Secției Nord al AȘM, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Sergiu BURLACU, consilier, Consiliul mun. Bălți, Mihai VERHOVEȚCHI președintele Asociației pentru Conservarea Patrimoniului Cultural, Mariana MIHALEVSCHI, muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, profesori de istorie din mun. Bălți, profesori și studenți USARB de la Facultatea de Drept și Științe Sociale.

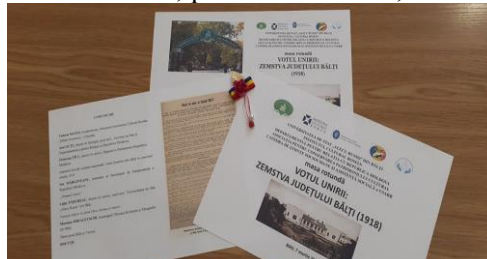

Activitatea a fost organizată de Secția Nord a Academiei de Științe a Moldovei în colaborare cu Biblioteca Științifică USARB, Catedra de științe socioumane și asistență socială, Asociația pentru Conservarea Patrimoniului Cultural.

MASA ROTUNDĂ VOTUL UNIRII: ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI 1918, 7 MARTIE 2020

Pe 7 martie 2020 Catedra de științe socioumane și asistență socială a USARB în colaborare cu Institutul Cultural Român; Departamentul pentru Relația cu Republica Moldova; Asociația pentru Conservarea Patrimoniului Cultural au organizat Masa rotundă cu genericul *Votul Unirii: zemstva județului Bălți*. Discuțiile s-au conturat în jurul evenimentelor ce au avut loc în anul 1918 în Basarabia. Participanții la activitate au menționat impactul acțiunilor locale asupra evenimentelor, proceselor, fenomenelor istorice naționale. La eveniment au participat: Ana GUȚU, doctor în filologie, prof.univ., Secretar de Stat al Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova; Octavian ȚÎCU, doctor în istorie, Deputat în Parlamentul Republicii Moldova; Ion MĂRGINEANU, semnatar al Declarației de Independență a Republicii Moldova; Lidia PĂDUREAC, doctor în istorie, conf.univ. Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți; Mariana MIHALEVSCHI, muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți; profesori universitari; profesori de liceu; studenți.

Masa rotundă ROLUL EPISCOPIEI DE BĂLȚI ÎN VIAȚA CULTURALĂ A NORDULUI BASARABIEI: RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ, 27 februarie 2020

În incinta BȘ al USARB a avut loc masa rotundă cu genericul **ROLUL EPISCOPIEI DE BĂLȚI ÎN VIAȚA CULTURALĂ A NORDULUI BASARABIEI: RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ**. Cu mesaje de salut au venit **PS ANTONIE**, Episcop de Bălți, Mitropolia Basarabiei, **Petrișor DUMITRESCU**, Consulul general al României la Bălți.

Evenimentul a fost moderat de către doamna prim-prorector pentru activitate didactică al USARB, **Dr., conf.univ. Lidia PĂDUREAC**, comunicările au fost prezentate de: **PR. Dr. Florin ȚUSCANU**, *Visarion PUIU*, un ierarh erudit, un cititor și misionar jertfelnic; **PR. Dr. Cristinel ȘTEFAN**, *Înființarea Episcopiei Hotinului, o necesitate a misiunii Ortodoxe Române în Basarabia*; **Pr. Dr. Ioan LISNIC**, *Preasfinția Sa Visarion al Hotinului (1923-1935), realizări din cuprinsul Eparhiei*; **Dr., conf.univ. Lidia**

PĂDUREAC, *Promovarea valorilor spirituale și naționale în școala din Basarabia interbelică*; **Lilia ABABII**, coordonator CIR, Biblioteca Științifică USARB a prezentat expoziția de documente din colecțiile USARB.

Masa rotundă a fost organizată de Catedra de științe socioumane și asistență socială în colaborare cu Biblioteca Științifică a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți și Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei.

MASĂ ROTUNDĂ VISARION PUIU: MEMORIE ȘI ISTORIE

În data de 17 octombrie Biblioteca Științifică a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți în colaborare cu Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți, Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei, Centrul de Informare al României, Catedra de științe socioumane și asistență socială au organizat masa rotundă cu genericul „**VISARION PUIU: MEMORIE ȘI ISTORIE**”.

Activitatea a fost inaugurată prin alocuțiunile Excelenței Sale, dl Petrișor DUMITRESCU, Consulul general al României la Bălți, a PS, ANTONIE, Episcop de Bălți, Mitropolia Basarabiei și a dnei Elena HARCONIȚĂ, Directorul Bibliotecii Științifice USARB. În cadrul mesei rotunde discuțiile au fost purtate în baza comunicărilor prezentate de: Roman BOTEZAT, consilier pentru Misiune, Cultură și Tineret a Episcopiei de Bălți: *O mitropolie desființată și un mitropolit uitat: Visarion PUIU*; Ludmila DOBROGEANU, Directorul Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți: *Considerațiuni privind construcția Catedralei „Sfinții împărați Constantin și Elena”*; Mariana MIHALEVSCHI, muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți: *Câteva considerații privind proprietățile Episcopiei Hotinului* (în baza documentelor de arhivă); Lilia ABABII, coordonator CIR, Biblioteca Științifică USARB: *Mitropolitul Visarion Puiu – figură ilustră în Biserica românească*, prezentarea expoziției de documente din colecțiile USARB; dr. hab., Valeriu CAPCELEA, Filiala din Bălți a Academiei de Științe a Moldovei. Moderatorul evenimentului a fost conf. univ., dr. Lidia PĂDUREAC.

La masa rotundă au participat profesori și studenți de la Facultatea de Drept și Științe Sociale și Facultatea de Litere. Scopul activității a fost de a scoate din anonimat și a pune în evidență personalități notorii din istoria Basarabiei.

Forumul Regional Nord PREVENIREA ȘI COMBATerea VIOLENTEI ÎN FAMILIE ÎN CONTEXTUL RESPECTĂRII DREPTURILOR OMULUI, 10 decembrie 2019

În cadrul Campaniei „16 zile de acțiuni împotriva violenței în bază de gen”, în colaborare cu AO „Onoarea și Dreptul Femeii Contemporane”, Gender-Centru, Platforma pentru Egalitate de Gen și Coaliția națională „Viață fără violență în familie”, UN Women Moldova în data de 10 decembrie 2019, în incinta Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, a fost organizat Forumul Regional Nord cu participarea a peste 100 de persoane din diferite domenii: academic, medicină, drept, ONG-uri, APL-uri, mass-media,

juriști, psihologi, reprezentanți ai Inspectoratelor de Poliție, reprezentanți ai Ministerului Apărării, cadre didactice și studenți.

Forumul Regional a servit drept platformă de dialog pentru discuție, practici pozitive și provocări legate de implementarea cadrului legal în domeniul prevenirii și combaterii violenței pe bază de gen în Republica Moldova, conștientizarea populației cu referire la impactul fenomenului violenței în familie.

Campania internațională „16 Zile de activism împotriva violenței în bază de gen” se desfășoară anual în mai multe țări ale lumii, începând cu anul 1991. Tradițional, Campania ia start la 25 noiembrie, Ziua Internațională de Luptă împotriva Violenței asupra Femeii, și finalizează la 10 decembrie, Ziua Internațională a Drepturilor Omului, fiind stabilită conexiunea simbolică între violența împotriva femeilor și drepturile omului. Astfel, se pune în evidență faptul că asemenea acte de violență reprezintă o gravă încălcare a drepturilor omului.

În Republica Moldova, campania este organizată pentru al 19-lea an consecutiv, ziua de 10 decembrie – Ziua Internațională a Drepturilor Omului a servit prilej pentru o înțelegere mai amplă asupra fenomenului violenței în familie ca încălcare a drepturilor omului.

Scopul evenimentului constă în fortificarea dialogului intersectorial întru prevenirea și combaterea violenței în familie în Regiunea de Nord a Republicii Moldova. În cadrul Forumului au fost utilizate diverse forme de lucru:

- Panel de discuții cu speakeri invitați din diferite sectoare;
- Lucru în 5 grupuri – secțiuni.
- Lucrul în grupuri s-a focusat pe propuneri concrete, având ca puncte de reper Obiectivele generale ale Strategiei naționale de prevenire și combatere a violenței față de femei și violenței în familie pentru anii 2018-2023.

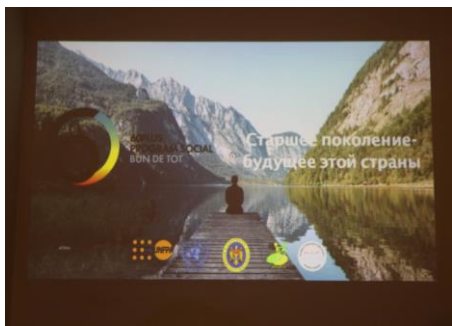
În cadrul secțiunii „Drepturile omului – perspectivă interdisciplinară” au participat studenții de la specialitățile: Asistență socială, Istorie și educație civică, Drept, Finanțe și bănci, Administrație publică, Business și administrare; precum și masteranzi de la programele de master: Politici pentru familie și copil, Supervizarea în asistență socială, Drepturile omului. Comunicările abordate au accentuat importanța respectării și gradul de încălcare a

drepturilor omului, în special a copilului, femeii, persoanelor cu CES, consumatorilor, contribuabililor, deținuților.

Evenimentul a fost organizat de AO „Onoarea și Dreptul Femeii Contemporane” în colaborare cu Gender-Centru, Platforma pentru Egalitate de Gen, Coaliția Națională „Viață fără Violență în Familie”, Catedra de științe socioumane și asistență socială al Facultății de drept și științe sociale (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți) cu suportul UN Women Moldova și finanțat de Suedia.

ATELIER DE LUCRU PENTRU VÂRSTNICI 12 decembrie 2019

În cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți a avut loc Atelierul de lucru pentru vârstnici. Scopul evenimentului este de a lansa inițiativa de creare a Platformei Naționale a Voluntarilor Seniori și de a promova voluntariatul în rândul persoanelor vârstnice. La eveniment au fost invitați reprezentanții APL-ilor din regiunile de Nord ale Republicii Moldova. Cu deosebit interes au participat la eveniment cadrele didactice Crudu Cristina, asist. univ. și Cașner Nicoletta asist. univ. (Catedra de Științe Socioumane și Asistență Socială) precum și studenții de la specialitatea Asistență Socială.

Atelierul de lucru a fost organizat de către Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, cu suportul Departamentului ONU pentru Afaceri Economice și Sociale, Fondului ONU pentru populație și realizat prin contribuția Primăriei mun. Bălți în colaborare cu Catedra de Științe socioumane și asistență socială.

STAGII DE MOBILITATE ACADEMICĂ ÎN USARB

Profesorul Claudiu COMAN, Decanul Facultății de Sociologie și Comunicare a Universității Transilvania din Brașov și lectorul universitar, Catalina REZEANU, de la Universitatea Transilvania din Brașov, au beneficiat de stagii de mobilitate academică în perioada 01.04.19 – 06.04.19 în USARB. În perioada stagiului de mobilitate academică profesorii au ținut opt ore academice pentru masteranzii de la Facultatea Drept și științe sociale.

În colaborare cu **USM, Institutul de Istorie** a fost organizată *Conferința științifică „30 ani de la proclamarea suveranității RSS Moldova, Chișinău, USM, 23 iunie 2021* (Pădureac L. – comitetul organizatoric și științific);

În colaborare cu **Institutul de Istorie, USM, Universitatea „B. P. Hasdeu” din Cahul**

a fost organizată *Conferința „12-13 iunie 1941 – 80 de ani de la deportarea populației în primul an de putere sovietică în Basarabia”, on-line, 11 iunie 2021* (Pădureac L. – comitetul științific).

Masa rotundă dedicată ZILEI EUROPENE DE LUPTĂ ÎMPOTRIVA TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

În cadrul **Facultății de drept și științe sociale**, în data de 23 octombrie 2019, a fost organizată masa rotundă dedicată „ZILEI

EUROPEI DE LUPTĂ ÎMPOTRIVA TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE”. La această activitate a participat Comisarul Șef al Inspectoratului de Poliție Vulcănești, IGP al MAI a RM, Vitalie Jitariuc; Procurorul-șef, Procuratura raionului Glodeni, dr., Ion Covalciuc; Prim-prorector pentru activitatea didactică, dr., conf. univ., Lidia Pădureac; Prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale, dr., conf. univ., Valentina Prițcan; Decanul Facultății de Drept și Științe Sociale, dr., conf. univ., Vitalie Rusu; șeful interimar al Catedrei de drept, dr., conf. univ., Ion Ciobanu.

În cadrul mesei rotunde, problema traficului de ființe umane a fost abordată interdisciplinar, astfel au fost puse în discuție problemele privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane; rolul asistenței sociale în prevenirea traficului de ființe umane; abuzul și exploatarea umană în retrospectivă istorică; rolul structurilor polițienești internaționale în prevenirea și combaterea traficului de ființe umane; formele și

modalitățile de investigare a traficului de ființe umane; prevenirea și combaterea traficului de copii aflați în custodia autorităților tutelare.

Studentii au fost curioși să identifice și să analizeze problemele cu care se confruntă instituțiile de drept și sociale, în prevenirea și combaterea traficului de ființe sociale, adresând întrebări participanților. Evenimentul a fost organizat în colaborare cu Catedra de drept:

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ *VIOLENȚA ASUPRA FEMEII IPOSTAZE, EXPLICAȚII, INTERVENȚII, EDIȚIA A IV-A.*
UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI, 22 NOIEMBRIE, 2019

Datorită relațiilor bune de colaborare cu Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, studenții: Mihaela

AGA, Irina MUTELICA, Livia NICURIUC, Xenia DASCĂL, Tatiana ȘARAMET, Cătălin LUPAȘCU, Elena GOROBET, Alexandru LATCO de la specialitățile Asistență socială, Istorie și educație civică, Administrație publică, Drept, ghidați de doamna Cristina Crudu, asist. univ. au fost antrenați în Conferința internațională *Violența asupra femeii ipostaze, explicații, intervenții, Ediția a IV-A.* Universitatea

„Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 22 noiembrie, 2019.

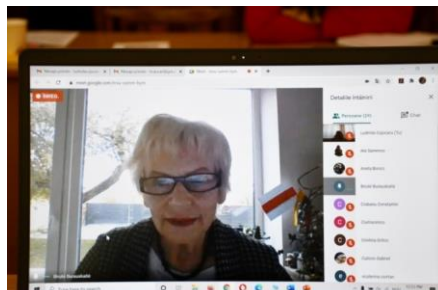
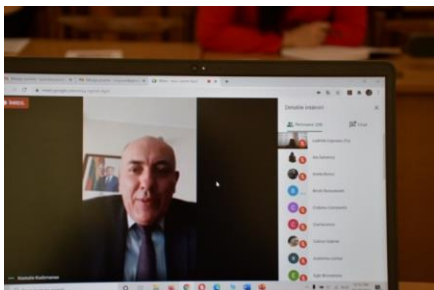

Evenimentul a fost dedicat „Zilei mondiale de luptă împotriva violenței asupra femeii”, organizat de către Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „TRAUME ISTORICE ȘI MEMORII CONCURENȚIALE ÎN POLITICILE COMEMORATIVE POST-TOTALITARE: PROBLEME ȘI PERSPECTIVE DE CERCETARE”

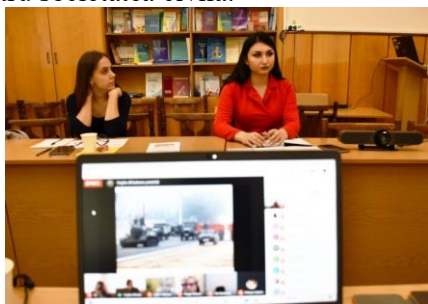
La 29 octombrie 2020, Institutul de Istorie al MECC, C.E. Institutul ProMemoria al USM, Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, cu suportul Programului de Dezvoltare a Cooperării și Promovare a Democrației al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Lituania, au organizat **Conferința științifică internațională „Traume istorice și memorii concurențiale în politicile comemorative post-totalitare: probleme și perspective de cercetare”**. Evenimentul a demarat prin alocuțiunile Prorectorului pentru activitate științifică și relații internaționale, **dr. Valentina Prican**, a Ambasadorului Republicii Lituania în Moldova, **Exelența Sa Keštutis Kudzmanas** și a **dr. Virgiliu Bîrlădeanu**, Director de proiect care s-au referit la istoria dramatică trăită în perioada ocupației sovietice de populația din Lituania și Basarabia, și la importanța cunoașterii acestui trecut pentru tânăra generație.

Discuțiile au fost purtate în baza comunicărilor științifice prezentate de **dr. Birute Burauskaitė** (Director General, în perioada anilor 2009-2020, al Centrului de Studiere a Genocidului și Rezistenței, Vilnius, Lituania), care a vorbit despre politicile și practicile de comemorare a victimelor regimului totalitar-comunist și păstrare a memoriei eroilor rezistenței anticomuniste și antisovietice în Lituania; **dr. Tatiana Perga** (Institutul de Istorie Universală, Kiev, Ucraina) a expus informații despre politicile memoriei privind al Doilea Război Mondial în Ucraina; **dr. Ala Sainenco** (Directorul Memorialului Ipotești – Centrul Național de Studii Mihai Eminescu, România), care s-a referit la trauma foamei și hrana în contextul înstrăinării; **dr. Lidia Pădureac** (Prim-Prorector, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți), care a prezentat importanța valorificării fenomenului Foamei din Basarabia în post-totalitarism din perspectiva practicilor de rememorare, punctând problemele și perspectivele de cercetare; **dr. Ludmila Cojocaru** (Universitatea de Stat din Moldova), care s-a referit la dilemele și strategiile de reconciliere privind deportările staliniste în RSS Moldovenească, reflectate în narațiunile de istorie orală; **dr. Virgiliu Bîrlădeanu** (Institutul de Istorie), care a prezentat traumele istorice și politicile memoriei privind al Doilea Război Mondial și regimul totalitar-comunist, punctând a serie de recomandări pentru societatea civilă, probleme și perspective de cercetare a temei în Republica Moldova.

Conferința a avut loc în format mixt: online și cu prezența fizică. La eveniment au participat profesori și studenți de la Facultatea de Drept și Științe Sociale, specialitatea Istorie și educație civică, muzeografi din regiunea de nord a Republicii Moldova, profesori de istorie de la Colegiul Pedagogic „Ion Creangă” din mun. Bălți. În discuțiile pe marginea comunicărilor, a fost menționată importanța cercetării traumelor istorice și a memoriilor concurențiale în politicile comemorative post-totalitare atât pentru mediul academic, cât și pentru societatea civilă.

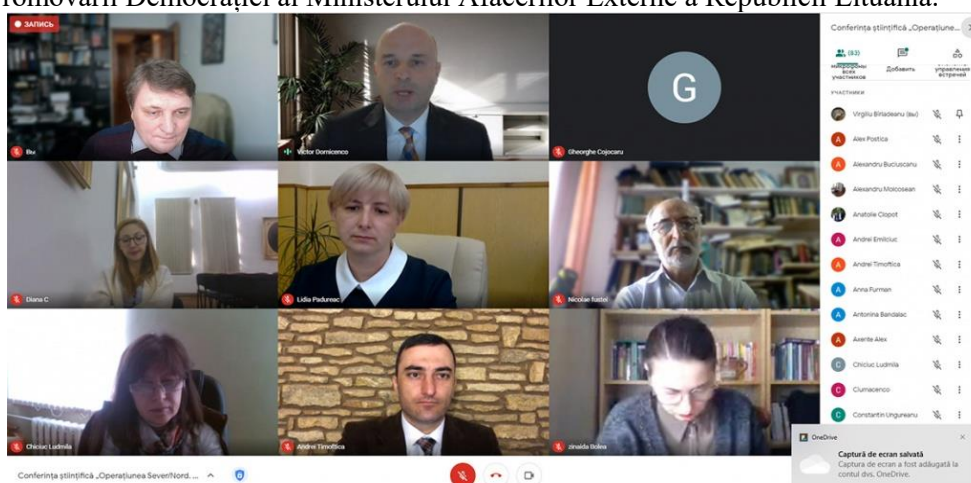

Evenimentul științific a continuat în data de 3 noiembrie 2020, prin vizite de studiu ale studenților și tinerilor cercetători la locurile memoriei din mun. Bălți, localitățile din r-nul Orhei, r-nul Sângerei, mun. Chișinău.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ OPERAȚIUNEA SEVER/NORD. DEPORTAREA MARTORILOR LUI IEHOVA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ, 1 APRILIE 2021

În colaborare cu Institutul de Istorie, USM, Universitatea „B. P. Hasdeu” din Cahul, Ambasada Lituaniei a fost organizată Conferința științifică *Operațiunea Sever/Nord. Deportarea martorilor lui Iehova din RSS Moldovenească* On-line, 1 aprilie 2021 (Pădureac L. –

comitetul științific); dedicată aniversării a 70 de ani de la deportările din aprilie 1951 și memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. La 1 aprilie 1951, organele sovietice de reprimare au declanșat operațiunea „Sever” în rândul comunităților confesionale considerate „antisovietice” și „dușmănoase”, fiind deportate, conform documentelor de arhivă, 2617 de persoane (808 bărbați, 967 femei și 842 copii), din 14 raioane și 92 de localități ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Noul volum din colecția „Arhivele memoriei”, editat de Institutul de Istorie în cooperare cu Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți și prezentat la conferință conține documente și mărturii ale persoanelor urcate cu forța în eșaloane la stațiile de cale ferată Bălți, Dondușeni și Lipcani, cu sentința „pe veci în Siberia”. Bilanțul general al Operațiunii „Sever”, realizată de organele de reprimare în Basarabia, Lituania, Letonia Estonia Ucraina, și Belarus, a fost peste 3000 de familii deportate în regiunile Tomsk și Krasnoiarsk. Cercetările de teren și publicarea volumului de mărturii și documente au fost realizate cu suportul Programului de Dezvoltare a Cooperării și Promovării Democrației al Ministerului Afacerilor Externe a Republicii Lituania.

SEMINARUL ȘTIINȚIFIC „CONFLICTUL ARMAT DE PE NISTRU ȘI SEPARATISMUL POST-SOVIETIC: CONSECINȚE, PROBLEME, ABORDĂRI, SOLUȚII” 4 MARTIE 2021

În colaborare cu Laboratorul de Istorie Culturală, Institutul de Istorie, MECC și Asociația PromoLEX a fost organizat Seminarul științific „Conflictul armat de pe Nistru și separatismul post-sovietic: consecințe, probleme, abordări, soluții”, organizat în data de 4 martie 2021, a pus în discuție problema instituțiilor școlare cu predare în grafia latină și încălcării drepturilor omului în zona transnistreană. În discuții, tinerii cercetători au consemnat și analizat evenimentele care au precedat decizia CtEDO din 19 octombrie 2021 în cazul „Catană și alți contra Republicii Moldova și Federației Ruse” și concluziile acestora, luându-se în considerație Convenția Națiunilor Unite din 1960, în special articolului 14 al Convenției privind discriminarea în domeniul educației și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială din 21 decembrie 1965 (articolul 5 (e) (v)), și inadmisibilitatea tratamentului diferențiat la care au fost supuși elevii instituțiilor școlare cu studierea în limba română cu grafia latină. Încălcarile drepturilor copiilor prin acțiunile care au îngreunat accesul la studii au avut loc într-un context general și ca urmare a politicilor realizate de Federația Rusă în această regiune, fapt care a fost consemnat în hotărârea CtEDO.

DIPLOMA DE ONOARE A GUVERNULUI REPUBLICII MOLDOVA,

Cea de-a X-a ediție a Zilei Științei este un omagiu adus cercetătorilor și se promovează sub genericul „Eroii noștri – Oamenii de Știință”. Evenimentul a avut ca scop creșterea interesului populației de toate vârstele față de cercetările și descoperirile științifice.

În acest context, **doamnei Lidia PĂDUREAC**, prim-prorector pentru activitate didactică, doctor în științe istorice, conferențiar universitar, la 10 decembrie 2020 i-a fost decernată *Diploma de Onoare a Guvernului Republicii Moldova*, în semn de înaltă recunoștință și apreciere a activității prodigioase și a contribuției substanțiale la dezvoltarea științei, promovarea rezultatelor remarcabile în domeniul cercetării și inovării, precum și cu ocazia Zilei Științei.

DIPLOME DE APRECIERE ȘI RECUNOȘTINȚĂ DIN PARTEA AGENȚIEI NAȚIONALE DE ASIGURARE A CALITĂȚII ÎN EDUCAȚIE ȘI CERCETARE

În anul 2020 **Dnei PĂDUREAC, L.** i-a fost acordat premiul „Cristalul calității”, Diplomă de recunoștință acordată în semn de înaltă apreciere pentru promovarea culturii calității prin corectitudine, responsabilitate și profesionalism în activitățile de evaluare externă din partea ANACEC.

SUȘINEREA PUBLICĂ A TEZEI DE DOCTORAT

DI PARNOVEL Valeriu în data 25 ianuarie 2020 a susținut public teza de doctorat în filosofie, conducător științific dr. habilitat Valeriu Capcelea.

LAUREAȚII PREMIILOR AȘM

Pentru rezultate științifice de valoare obținute în anii 2018-2019 în domeniile științelor sociale, economice, umanistice, arte și pentru promovarea științei în mass-media, în conformitate cu Hotărârea nr. 178 din 30 octombrie 2020 a Prezidiului AȘM, au fost desemnați **Laureații Premiului în domeniul istorie și filosofie „Alexandru Boldur”** – doctor, conferențiar universitar Ludmila COJOCARU, doctor habilitat, profesor universitar Anatol PETRENCU, doctor, conferențiar universitar Virgiliu BÎRLĂDEANU, doctor Elena POSTICĂ, doctor, conferențiar universitar Lidia PĂDUREAC (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți), pentru ciclul de lucrări *Memoria victimelor regimului totalitar*. <https://asm.md/lista-laureatilor-premiilor-academiei-de-stiinte-moldovei>

CZU 378.14:061.3

**ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EXTRACURRICULARE CU STUDENȚII
LA NIVEL DE UNIVERSITATE / FACULTATE / GRUPĂ ACADEMICĂ**

Titularii Catedrei de științe socioumane au organizat și dirijat activitatea de creație și cercetare a studenților la toate facultățile ale Universității, în vederea participării acestora la conferințe științifice studențești și la manifestări organizate de catedră.

1. Masă rotundă: „Victimele și călăii regimului comunist în Basarabia”, USARB, 10 septembrie 2018. Au participat studenți de la Facultatea Drept și Științe Sociale și elevii de la Liceul Teoretic Republican „Ion Creangă” din Bălți;
2. CUCULESCU Ana, BOSCAN Carolina, vizită la Vilnius (Lituania), Muzeul Genocidului și Rezistenței Poporului Lituanian, Scop: participare la activități de comemorare a victimelor comunismului. 3-7 octombrie 2018;
3. CUCULESCU, A., a participat la Conferința științifică internațională „Crimele comunismului și memoria victimelor regimurilor totalitar-comuniste: probleme, realizări, perspective de cercetare”. Chișinău, Institutul de Istorie, Facultatea de Istorie și Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova, Muzeul Național de Istorie a Moldovei Chișinău, 19 octombrie 2018;
4. BOSCAN Carolina, a participat la Conferința științifică internațională „Crimele comunismului și memoria victimelor regimurilor totalitar-comuniste: probleme, realizări, perspective de cercetare”. Chișinău, Institutul de Istorie, Facultatea de Istorie și Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova, Muzeul Național de Istorie a Moldovei Chișinău, 19 octombrie 2018;
5. Anual de Ziua mondială a Filosofiei se organizează Concursul studențesc de eseuri la tema: „Reprezentarea mea despre filozofie”;
6. A fost organizată Conferința științifică *Cultura memoriei și patrimoniul cultural pentru tânăra generație: cercetări și schimb de bune practici în societățile post-totalitare* 18 octombrie 2019.

**CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ PENTRU STUDENȚII TEZAUURUL FILOSOFIC
ÎN VIZIUNEA TINERILOR,
5 DECEMBRIE 2019**

*„Nu se poate învăța filosofia, se poate doar învăța să filosofezi”
Immanuel Kant*

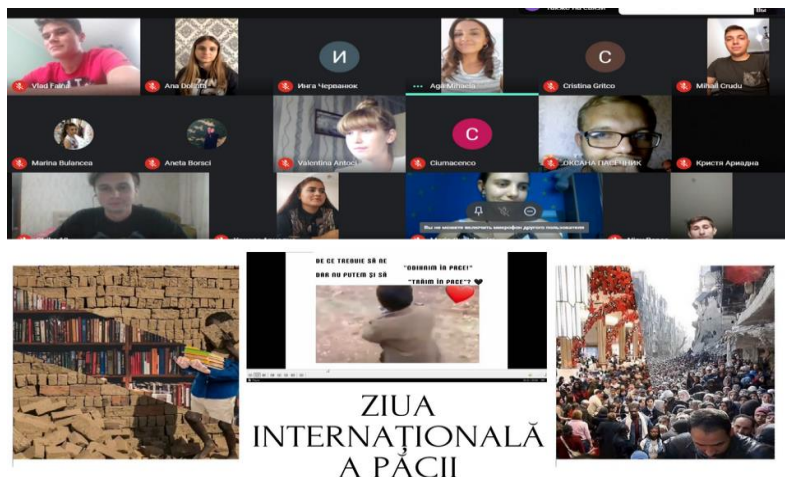

În data de 5 decembrie 2019, în cadrul Facultății de Drept și Științe Sociale a avut loc Sesiunea de comunicări științifice studențești, dedicată Zilei Mondiale a Filosofiei: „Tezaurul filosofic în viziunea tinerilor”, ediția a VII-a. În cadrul sesiunii de comunicări științifice au participat studenți de la Facultatea de Litere; Științe Reale, Economice și ale Mediului; Drept și Științe Sociale și Științe ale Educației, Psihologie și Arte. Tineretul studios a pus în lumină subiecte precum: „Influența conștiinței asupra formării Eului personal”, „Problema libertății umane”, „Problema lucrului bine făcut”.

În urma acestui eveniment, studenții au rămas entuziasmați și în același timp, provocați, întrucât unele aspecte pe care le valorifică domeniul filosofiei, sunt de-a dreptul, surprinzătoare. Participanților i-au fost înmânate Diplome de participare.

MASA-ROTUNDĂ PENTRU STUDENȚI, DEDICĂȚĂ ZILEI INTERNAȚIONALE A PĂCII, EDIȚIA A III, 21 SEPTEMBRIE 2020

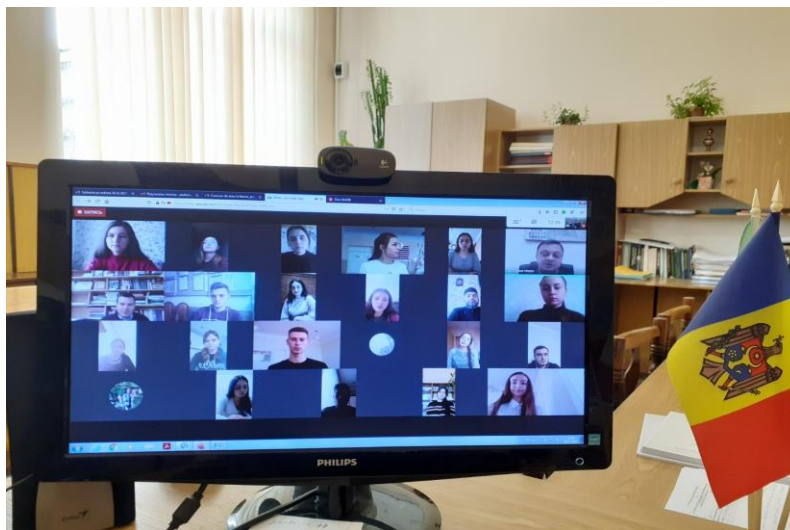
În cadrul unității de curs *Norme și valori civice în societatea democratică*, a fost organizată Masa rotundă dedicată Zilei Internaționale a Păcii, la care au participat studenții Facultății de Drept și Științe Sociale, specialitatea *Istorie și Educație civică*.

Ziua Internațională a Păcii este celebrată anual din 1981, prin Rezoluția 36/67 a Adunării Generale a Națiunilor Unite, evenimentul este dedicat păcii și în special absenței războiului și a violenței. Tema aleasă pentru marcarea acestei zile în 2020 este „Modelarea Păcii Împreună”.

Studentii au analizat problema Păcii din perspectiva istorică, politică, culturală, economică și morală. În cadrul discuțiilor s-a constatat importanța Culturii Păcii – ca element primordial în formarea inițială a cadrelor didactice.

Masa Rotundă a fost organizată în cadrul Proiectului „Promovarea și dezvoltarea educației interculturale în formarea inițială a cadrelor didactice”, implementat de CE PRO DIDACTICA cu sprijinul Fundației pentru Copii Pestalozzi din Elveția.

CONCURSUL DE ESEU LA ISTORIE: „ANUL 1918 ÎN RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ: CAUZELE, REALIZĂRILE ȘI CONSECINȚELE MARIILOR UNIRI”

În perioada 1 noiembrie – 1 decembrie 2020 Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți în colaborare cu Episcopia de Bălți a Mitropoliei Basarabiei, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Catedra de Științe socioumane și asistență socială (USARB) au organizat Concursul de eseu la Istorie cu genericul „Anul 1918 în retrospectivă istorică: cauzele, realizările și consecințele Marii Uniri”. Inițiativa evenimentului aparține PS ANTONIE, Episcop de Bălți. La Concurs au participat 88 de elevi de liceu (cl. X-XII) și studenți interesați de Istorie care își fac studiile (sau locuiesc) în municipiul Bălți și

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Facultatea de Drept și Științe Sociale
Catedra de științe socioumane și asistență socială

Masă rotundă dedicată
ZILEI INTERNAȚIONALE A PĂCII

21.09.2020

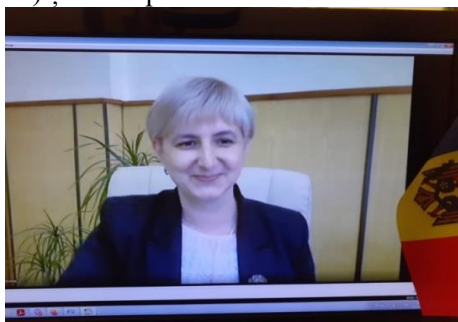
ZIUA INTERNAȚIONALĂ A PĂCII

*Pacea nu este absența războiului.
Este o virtute, o dispoziție spre bunăvoință, încredere, dreptate.*
Baruch Spinoza

Moderator: Olga JACOTA-DRAGAN, drd., asist. univ.

1. Scurt istoric privind Ziua Internațională a Păcii, Mihaela AGA, gr. E131Z
2. Pacea- valoare fundamentală în societatea democratică, Maria CUNCHEVICI, gr. E141Z
3. Rolul ONU în asigurarea și menținerea Păcii, Valentină ANTOCI, gr. E131Z
4. Simbolurile Păcii și tratarea acestora, Mihai CRUDU, gr. E121Z
5. Modelarea crizei generate de pandemie într-o oportunitate pentru Pace, Ana DOLINȚĂ, gr. E121Z
6. Copiii Lumii și Pacea, Ariadna CRISTEA, gr. E111Z
7. Relevanța Culturii Păcii pentru Republica Moldova, Veronica CIUMACENCO, Ion BENEĂ, gr. E111Z

raioanele Briceni, Râșcani, Glodeni, Sângerei, Dondușeni, Soroca, Drochia, Edineț, Fălești, Florești, Ocnița. Concursul s-a desfășurat în două etape: scris – participanții au transmis eseu (scris de mână); și oral – juriul a selectat 24 cele mai bune eseuri, autorii cărora (Laureații concursului) au fost convocați în video-conferință (aplicația Google Meet) și au răspuns la întrebări.

Lucrările și răspunsurile au fost jurizate de personalități notorii: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Istorie – dr., conf.univ., Ionuț NISTOR, directorul Departamentului Istorie; lect. univ., Adrian-Bogdan CEOBANU; USARB – conf. univ., dr., Lidia PĂDUREAC, Episcopia de Bălți – preotul Roman BOTEZAT. În baza punctajului obținut la eseu și a răspunsurilor verbale ale concursanților, Juriul a stabilit învingătorii. Participanții la concurs au folosit diverse surse istoriografice, dând dovadă de o bună pregătire și de o atitudine respectuoasă față de trecut și valorile morale, culturale, istorice ale neamului.

În data de 1 decembrie 2020 a avut loc ședința festivă de încheiere a Concursului. Câștigătorii au fost felicitați de PS ANTONIE, Episcop de Bălți, Mitropolia Basarabiei; Excelența Sa Petrișor DUMITRESCU, Consulul General al României la Bălți; dr. Ionuț NISTOR, directorul Departamentului de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; dr. Octavian ȚÎCU, istoric, deputat în Parlamentul Republicii Moldova; dr. Lidia PĂDUREAC, prim-prorector pentru activitatea didactică USARB. Laureații au primit Diplome de performanță; câștigătorii – premii (oferite de Episcopia de Bălți): tablete educaționale, seturi de cărți și Diplome de excelență. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Universitatea „Alec Russo” din Bălți au oferit seturi de cărți. Deținătorii Diplomelor de excelență au venit cu mesaje de grațitudine și au menționat emoțiile pe care le-au trăit elaborând eseu ce reflectă o filă importantă din istoria Neamului.

Lista Învingătorilor Concursului de eseu la Istorie „**Anul 1918 în retrospectivă istorică: cauzele, realizările și consecințele Marii Uniri**”

Locul I

1. DURNEA Dragoș, Liceul „Mihai Eminescu”, m. Bălți, cl. XII
2. NICOLENCO Nicoleta, Liceul „Pan Halippa”, s. Bleșteni, r. Edineț, cl. XII

Locul II

1. SPÎNU Dana, Liceul „Petru Rareș”, or. Soroca, cl. XI
2. CERTAN Maxim, Liceul „B.P. Hasdeu”, m. Bălți, cl. XII

Locul III

1. BOTEZAT Daniel, Dondușeni, cl. X
2. TINCU Mădălina, Liceul „A. Mateevici”, or. Dondușeni, cl. XI

Mențiuni:

1. CIRISĂU Dorina, Liceul „Mihai Eminescu”, or. Sîngerei, cl. XII

2. DEDIU Loredana, Liceul „Ion Creangă”, s. Rublenița, r. Soroca, cl. X
3. SPATARI Ariadna, Liceul „Mihai Eminescu”, Bălți
4. DUȚUL Daniela, or. Edineț, cl. XII
5. SIMAC Svetlana, „B. P. Hasdeu”, m. Bălți, cl. XII
6. SPÎNU Andrei, s. Baraboi, cl. XI
7. GOJINEVSCHI Ana, Liceul „M. Eminescu”, or. Sîngerei, cl. XI

ORA PUBLICĂ „INTEGRITATEA ACADEMICĂ” 12 FEBRUARIE 2021

În colaborare cu **Clinica Juridică Universitară** a fost organizată Ora Publică „Integritatea academică”, online, 12 februarie 2021.

Asist. univ. Olga Jacota-Dragan a adus la cunoștința studenților de la ciclul I și II importanța integrității academice, conținutul acesteia, consecințele nerespectării. Problema integrității a fost abordată din perspectiva socială, filosofică, morală și juridică.

O deosebită atenție a fost acordată plagiatului, înșelătoriei, corupției în cadrul instituțiilor publice. Studenții USARB au făcut cunoștință cu *Codul de etică universitară USARB, Regulamentul cu privire la prevenirea plagiatului în cadrul USARB.*

ECHIBE TRANSFRONTALIERE DE PRACTICĂ ÎN ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Datorită relațiilor bune de colaborare cu **Facultatea de Sociologie și Asistență Socială de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”** un grup de studenți de la specialitatea de Asistență socială, au fost antrenați în echipe de practică transfrontaliere: Republica Moldova, Ucraina, România. În perioada 24-28 iunie 2019, studenții USARB ghidați de drd. Jacota-Dragan Olga și drd. Ciobanu Elvira au participat în Workshop-ul internațional *Echipe transfrontaliere de practică în asistență socială 2019*, ediția a III-a. Activitatea a fost organizată de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială în parteneriat cu Primăria Municipiului Iași, Direcția de Asistență Socială; Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Națională „Iurii Fedkovici” din Cernăuți, Catedra de Pedagogie și Asistență Socială și Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe Sociale, Catedra de Științe Socio-umane și Asistență Socială.

Activitatea de practică profesională reprezintă, pentru studenții de la specialitatea *Asistență Socială* (ciclul I) și Programele de master: *Supervizarea în asistența socială; Politici și servicii sociale pentru familie și copil* (ciclul II) cadrul în care teoria este completată de experiența directă cu beneficiarii și instituțiile sistemului de asistență socială.

Asistența socială este un domeniu dinamic, influențat de contextul politic, economic, social și cultural, în care practica este cheia formării de specialiști de înaltă clasă.

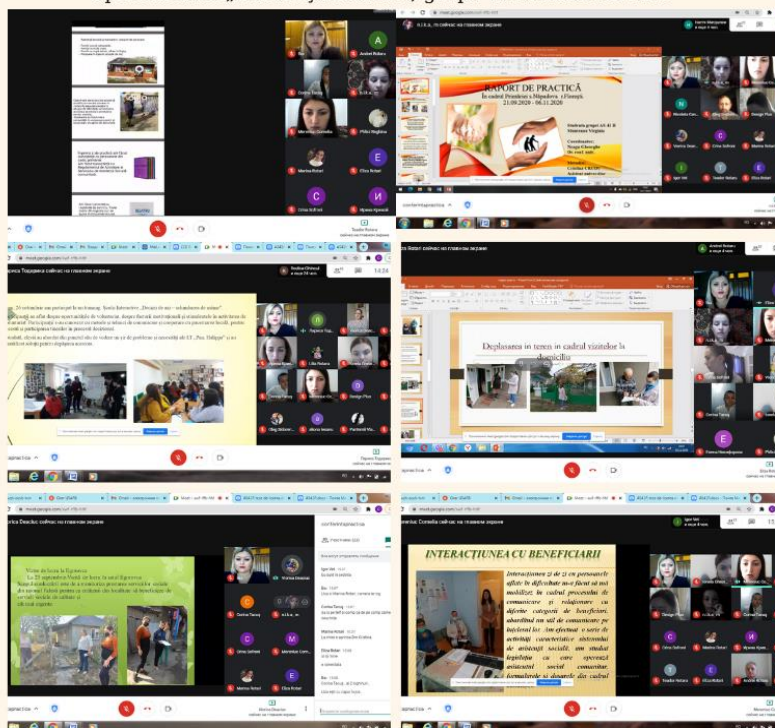
Practica transfrontalieră în asistență socială se desfășoară în cadrul acordului Consorțiului universităților din Republica Moldova – România – Ucraina și a legislațiilor naționale în vigoare privind practica de specialitate.

Workshop-ul internațional *Echipe transfrontaliere de practică în asistență socială* a facilitat studenților cunoașterea directă a sistemelor și a practicilor specifice din România, Republica Moldova și Ucraina.

Au fost realizate vizite la Centrul rezidențial pentru mamă și copil aflați în dificultate Hecuba, Grădinița Hecuba, Căminul de pensionari „Sf. Cuvioasă Parascheva”, Centrul de zi pentru persoane vârstnice „Vovidenia”.

**Seminarul de totalizare a Practicii de specialitate -
specialitatea „Asistență socială”, grupa academică AS41R**

În data de 16.11.2020, în cadrul Facultății de drept și științe sociale, s-a desfășurat *Seminarul de totalizare a Practicii de specialitate* al studenților ciclului I, studii superioare de licență, învățământ cu frecvență redusă, specialitatea *Asistență socială*, grupa academică AS41R, seminarul de totalizare a avut loc în formatul Videoconferinței – aplicația GoogleMeet.

Studenții au avut posibilitatea să prezinte colegilor, metodiștilor și mentorilor de la instituțiile unde au realizat stagiul de practică, rezultatele obținute, cunoștințele empirice dobândite și abilitățile profesionale acumulate. Stagiul de practică a fost realizat în perioada 21.09.2020 – 06.11.2020 în instituții de profil, printre care: Direcția Asistență Socială și Protecția Familiei – or. Drochia, or. Fălești; Asociația Obștească „Demos” r-nul

Edineț; Centrul Multifuncțional de Asistență Socială „Nufărul Alb”, s. Glinjeni, r-nul Fălești; Centrul de plasament temporar a copiilor în situație de risc „Drumul spre casă”, or. Bălți; Primăria s. Napadova, r-nul Florești, ș.a.

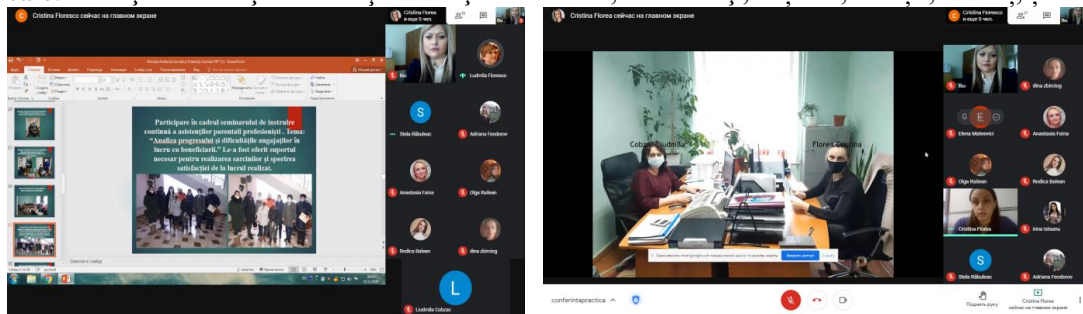
La evaluarea și monitorizarea procesului de raportare au fost prezenți studenții secției învățământ cu frecvență redusă, metodiștii coordonatori, cât și coordonatorul practicii pe universitate domnul Andrei Rotaru.

SEMINARUL DE TOTALIZARE A PRACTICII

La data de 22.12.2020 de către Catedra de Științe Socioumane și Asistență Socială a fost organizat: **Seminarul de totalizare a practicii** de specialitate cu grupele academice PF21M, SA21M promoția 2019-2021, în format online pe platforma Google Meet, din cauza restricțiilor dictate de situația COVID-19, la care au participat: coordonatorul practicii pe USARB – Andrei Rotaru, metodistul practicii de specializare precum și unii angajați: Șef. AS comunitară (Direcția Asistență Socială și Protecție a Familiei, mun. Bălți), DASPF Rîșcani.

Practica de specialitate a fost organizată și promovată conform regulilor și procedurilor stabilite și aprobate de catedra de profil.

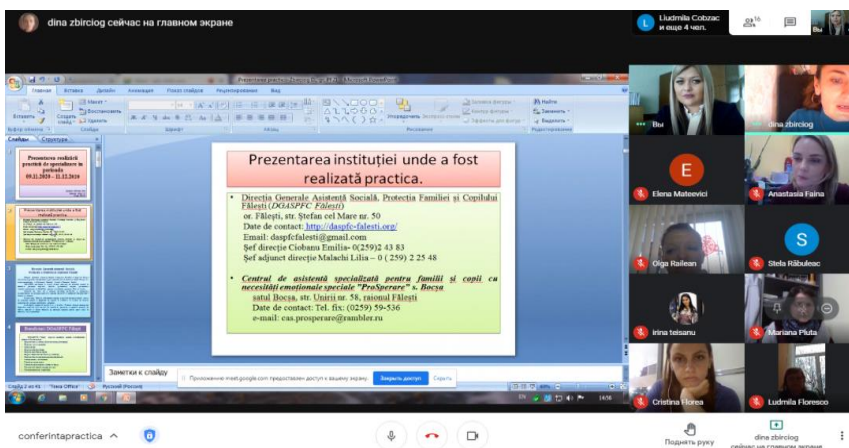
Practica de specialitate la studenții de la Ciclul II, la ambele programe de master a fost promovată pe parcursul a cinci săptămâni. Locurile de practică au fost instituțiile și organizațiile guvernamentale și neguvernamentale, în care activează AS. Selecția acestora a fost preferențială, în funcție de specializare și locul de trai. Dacă anul trecut au fost selectate 15 instituții, anul acesta au fost selectate mai puține instituții, în total 11 instituții: printre care: Direcția Asistență Socială și Protecție a Familiei, mun. Bălți, Rîșcani, Fălești, Edineț, ș.a.

Instituțiile selectate pentru promovarea practicii de specializare, în general, au prezentat condiții prielnice și personal calificat, necesare pentru desfășurarea cu succes a practicii de specializare. Conținutul practicii s-a axat pe câteva direcții importante de activitate: cunoașterea inițială cu instituția, organizația și serviciile oferite de aceasta, regulamentul în baza căruia activează instituția; elaborarea și realizarea dosarelor de caz; activitatea de cercetare în cadrul instituției, organizației; etc.

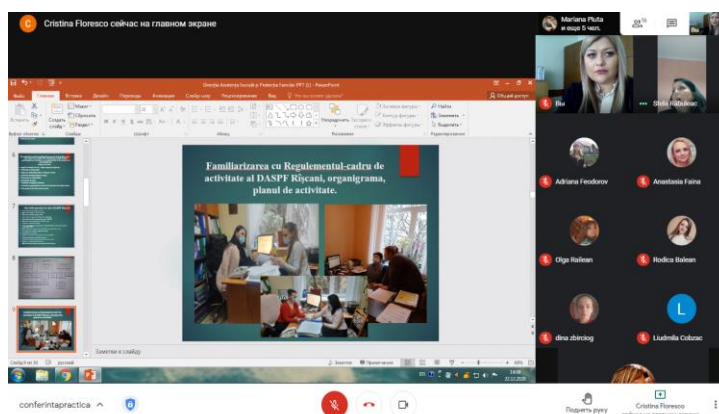
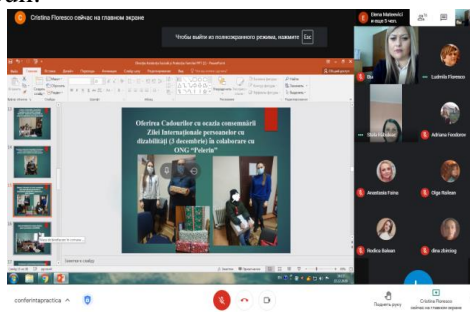
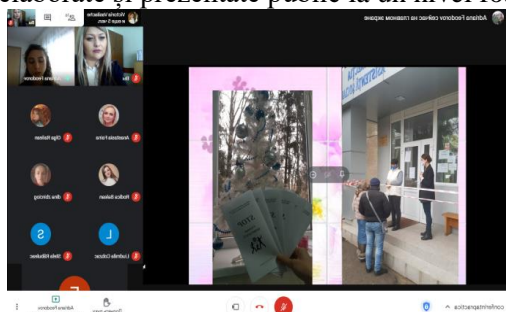
Disciplina studenților pe parcursul practicii a fost bună, nu au fost cazuri de neprezentare la practică și de neîndeplinire a însărcinărilor, plângeri de la locurile de practică nu au fost sesizate. Metodiștii de la bazele de practică și de la USARB au realizat activități de monitorizare și supervizare, au acordat consultații la telefon și online conform solicitărilor studenților.

La finele practicii, studentul a prezentat metodistului de specialitate portofoliu care a inclus: agenda practicii de specialitate (care cuprindea activitățile desfășurate de practicant pe durata derulării stagiului de practică cu evidențierea competențelor dobândite).

În cadrul conferinței de totalizare studenții au vorbit despre impactul practicii asupra formării profesionale, succesele realizate, greutățile întâlnite, propuneri pe viitor. Studenții au elaborat și au realizat prezentări Power Point, în care au reflectat activitatea lor în cadrul practicii de specializare.

Constatăm că, grație eforturilor și acțiunilor sistematice a Catedrei de SȘAS, nivelul de manifestare a studenților pe parcursul stagiului practicii de specialitate precum și portofoliile, raporturile, PPT-urile, prezentările în cadrul conferinței de totalizare au fost elaborate și prezentate public la un nivel foarte bun.

ANUARUL
CATEDREI DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE
ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Bun de tipar 31. 01. 2022. Garnitura Times New Roman. Comanda nr. 330. Tiraj 130.
Tipografia Universității de Stat „Alecă Russo” din Bălți. mun. Bălți, str. Pușkin, 38